Mihajlo Sztelmah

Rád gondolok

MIHAJLO SZTELMAH

Rád gondolok

MAGVETŐ – KÁRPÁTI KIADÓ
BUDAPEST – UZSGOROD

Михайло Стельмах

ДУМА ПРО ТЕБЯ

Молодая гвардия

Fordította

BEDE ANNA

A szöveget az eredetivel egybevetette

SCHER VERA

© 1971 by Molodaja Gvargyija, Moszkva
Hungarian translation Bede Anna, 1974

Előszó

Veres Péter írta egyszer, hogy „hiába élünk itt Európa közepén, hiába árad felénk Nyugatról a könyv, a színdarab, a film, a zeneműi... mégis igen keveset tudunk Európa népeiről, de különösen keveset, majdnem semmit sem tudunk a parasztjairól". E sorok leírása óta jó két évtized eltelt, sok minden történt is a régi adósságok törlesztése végett, de újra meg újra hallani a jogos igényt, hogy többet kell tennünk nemcsak a földrajzilag távolabb tenyésző kultúrák megismertetéséért, hanem azért is, hogy elevenebb, mélyebb, tartalmasabb szellemi kapcsolatot hozzunk létre a közvetlen szomszédságunkban élő népek kultúrája és a magyar szellemi élet között. Ez az igény olykor talán túlságosan zsurnalisztikusan fogalmazódik meg, nem érződik belőle a kellő tájékozottság, az e téren elért eredmények tényleges számbavétele, s inkább csak jámbor óhajnak hat. Ez azonban mit sem változtat jogosultságán: hiszen hosszú, mondhatni, végtelen folyamatról van szó, melynek során a kultúrák — maguk is folyton fejlődvén — gazdagítják, áthatják egymást, egyre közelebb hozzák egymáshoz a népeket, felébresztik bennük a sorsközösség, az egymásrautaltság és — ne féljünk a talán túlságosan gyakran használt nagy szavaktól sem — az őszinte barátság érzését. És ha már kimondtuk, hogy ez a folyamat végtelen, mint maga a történelem, nyilvánvaló, hogy a Veres Péter óta számtalanszor elismételt igény is mindig jogos marad, és szükségképpen serkentően hat azokra, akik tehet-

nek valamit a népek közötti kulturális érintkezés fejlesztéséért.

Helyénvalónak érzem, hogy éppen Mihajlo Sztelmah könyvének előszavában emlékeztessek Veres Péter idézett gondolatára, hiszen Sztelmah az ukrán parasztság írója, a Szovjetunió második legnagyobb nemzetének képviselője, annak a kultúrának a hírmondója, amely itt fejlődik szomszédunkban, s amelyet sok közvetlen történelmi szál fűz a magyar kultúrához, a mi történelmünkhöz. Sztelmah ugyanakkor minden ízében paraszti író, a gyermekkor első eszmélésétől a paraszti világhoz, az ukrán paraszti gondolkodásmódhoz és világérzéshez kötődik. A ma már hatvanon túl járó író ifjúkorában „a ködben csobbanó evezőkről", „az ébredő folyóról, a felserkenő erdőről", a rétre kivonuló kaszásokról, a favágókról, kerékgyártókról, a falu dolgozó embereiről énekelt első verseiben, hogy azután érett korszakában megalkossa a XX. századi ukrán parasztság eposzát, azt a regényciklust, amely 1961-ben kiérdemelte a Lenin-díjat. A „Kenyér és só", „Az ember vére drága" és „A kiterjedt rokonság" című regények az ukrán parasztság életének sorsfordulóit állítják az ábrázolás középpontjába — az 1905-ös forradalmat, a polgárháború éveit, a kollektivizálás időszakát és a honvédő háború eseményeit. A történelmi kronológia szerint is szervesen kapcsolódik ehhez a trilógiához a magyarul is megjelent negyedik regény, az „Igazság és hamisság" (1964), amely a honvédő háború megrázkódtatásai után lábadozó, a békében berendezkedő ukrán falu erőfeszítéseinek állít emléket.

Igen, Sztelmah az ukrán parasztság krónikása elsősorban. És mégis, minél inkább kirajzolódnak életművének fő erő-

vonalai, annál inkább látjuk azt is, hogy az „ukrán író", a „paraszti író" meghatározás nem ragadja meg munkásságának és írói alkatának lényegét: a sztelmahi mű teljességét csak egy magasabb értékű, átfogóbb kategóriával közelíthetjük meg. Nevezetesen azzal a kategóriával, hogy: „szovjet író". Sikerének, népi, nemzeti íróként elért eredményeinek éppen ez a titka: csak mélységesen internacionalista szovjet író írhatott ilyen mélységesen nemzeti regényciklust a szovjet népek családjában élő népéről. Sztelmah és hősei az ukrán földön élnek, érte küzdenek, érte halnak meg, Ukrajna dimenzióiban gondolkodnak, az ukrán történelem jajkiáltásai zúgnak át rajtuk, s személyes, nemzeti győzelmeikként élik át és élik meg a forradalomnak, Lenin pártjának, a bolsevik programnak a győzelmét. Sztelmah ennek a bonyolult, dialektikus összefüggés-rendszernek hű ábrázolója.

Az író már régi, több mint egy évtizedes ismerőse a magyar olvasónak. Ez a könyv magyar nyelven már az ötödik műve. És ha az olvasó átadja magát jellegzetes elbeszélő művészete varázsának, minden bizonnyal egyre határozottabban eluralkodik rajta az az érzés, hogy valóban régen látott, régen hallott ismerőssel beszélget. Sztelmah ugyanis meglehetősen konok írói programja végrehajtásában, s következetes önfegyelmet kényszerít magára: csak ezzel magyarázható, hogy egész munkásságában, egész pályáján a világ eseményeinek végtelen, sokszínű áradásából csupán néhány fő áramlatra koncentrál, hogy ifjúkora óta újra meg újra visszakanyarodik az örök emberi értékek nagy kérdéseihez, újra meg újra felpattan „vesszőparipáira", vissza-visszatér „rögeszméihez", s nem ijed meg attól sem, ha netán egyesek unalmasnak mondják. Kevés húron játszik, de ezek az „élet fő húrjai".

Sztelmah tanító-költőként, költő-tanítóként indult a harmincas években; falun született, a vinnyicai főiskola elvégzése után éveken át falun tanítóskodott, s a néppel, a parasztt-tal való azonosulás egész életét meghatározta. Djakivci — szülőfaluja — neve ott olvasható majd minden könyve végén: hazajár a falujába írni. Ez a Djakivci ma már egy életmű szimbóluma lett — s ha a korábbi művek végén még esetlegesnek, különösebb figyelmet nem érdemlőnek vélhettük felbukkanását, a már nem fiatal író ragaszkodása Djakivcihez úgy hat, mint nyomatékos emlékeztetés egy negyven éve vállalt tudatos programra. Djakivci — Solohov Vesenszkajája. Djakivci a mérce és az útjelző, a viharok színhelye és a viharok után a visszatérő hajót fogadó békés kikötő.

Sztelmah a parasztság írója, az ukránság írója. Minden művének tulajdonképpeni főhőse az ukrán föld, szinte minden tollvonásával az ukrán paraszt történetét, a földért és a jobb életért vívott harcát örökíti meg. Egész írói világlátását a történelem sajátos érzékelése hatja át: fel-feltör alakjaiban a távoli múlt iszonyú emléke, a százados messzeségbe vesző múlt, amikor tatárok, majd törökök s nogájok dúlták Podólia földjét; népe minden múltbeli szenvedése felsajdul benne lépten-nyomon, s a jelen gondjait, emberi konfliktusait a megélt történelem szemüvegén át látja, láttatja. Egész ábrázolásmódjával azt sugallja, hogy a mai sorsok és gondok a múltban gyökereznek, s a múlt ismerete nélkül nem lehet közelebb kerülni a mai életproblémák megoldásához. S ez a regény, a „Rád gondolok", újabb tanúbizonysága az író „történelem iránti elkötelezettségének". Az alig évtizednyi „regényidő" alatt — a harmincas évek elejétől a honvédő háború kezdetéig — valóságos jelenként hatnak,

sorsformáló erővel szólnak bele az alakok életébe a múlt — a forradalom, a polgárháború — eseményei. „Ideje, hogy elkezdjük tanulmányozni a forradalmat, s ideje, hogy a művész történésszé és gondolkodóvá váljon" — írta valamikor Alekszej Tolsztoj, a „Golgota" írója. Ezen az úton jár M. Sztelmah is, olyan ukrán írótársakkal egy sorban, mint O. Honcsar, L. Pervomajszkij, Mikola Bazsan, V. Kozacsenko, J. Zbanackij, P. Gurinyenko, A. Dimarov, J. Szmolics, V. Szobko, akik mind művekkel adóztak a XX. századi szovjet-ukrán történelem kimeríthetetlen témájának.

M. Sztelmah írói alkatának sajátossága, hogy valóban gondolkozva éli át újra meg újra népe történelmét, s igyekszik koncentráltan kifejezni népe életfilozófiáját. Ars poeticáját ő maga így fogalmazza meg: „Életünk nagy eszméit a művész köteles védelmezni teljes érzelmi odaadással, szíve egész gazdagságával, nyelve tökéletességével, a hősök szépségével. Igen, én nem szégyellem kimondani ezeket a szavakat: »szép«, »szép hősök«. Én nem szégyellem a nagy szavakat sem, nem szégyellek teli torokból szólni... Nem szégyellem a költészetet sem a prózában, mert a modern — ismétlem, a modern — mű poézis nélkül olyan, mint a bolygó levegő nélkül."

Meg kell mondanunk, hogy a poézis rendkívül intenzíven, kitapinthatóan van jelen Sztelmah minden művében. Epikus prózáján gyakran átsüt az a belső melegség, amelyet ő, a szerző érez tárgyai iránt, az az igyekezet, hogy költőien láttassa az egész természetet, az egész világot, s benne az emberek közti viszonyokat is. Különösen megiramodik költői képzelete, ha a természetről ír. De lírai sorok fakadnak tolla alatt akkor is, ha a szerelem csodálatos erejét akarja ábrá-

zolni. Egyébként ez a mindenütt jelenlevő és mindenen átsütő líraiság az egyik olyan mozzanat, amelynek alapján a szovjet kritikusok Sztelmah munkásságát a romantikus-lírai stílusvonulatba sorolják. A gondos irodalomtörténeti elemzés kimutatja, hogy az ukrán irodalomban már a századforduló óta erős mind a realizmus, mind a romantika hagyománya, hogy például a realista Ivan Frankótól sem idegenek a romantikus színek. Ebben a vonatkozásban különösen figyelmet érdemel L. Novicsenko érdekes megjegyzése: „A kiváló ukrán írók műveiben a realista művészet az érettség magas szintjén jelenik meg. A művészi analízis szociális kiélezettsége, az igazi demokratizmus, a nép fiához való szellemi közelség, az életkörülmények és a lelki-szociális folyamatok mesteri ábrázolása megannyi kétségtelen vívmánya az ukrán realizmusnak. De az ukrán irodalomban több történelmi ok folytán nem fejlődött ki kellően a klasszikus realizmusnak az a nagy »epikai« vonulata, amely az orosz irodalomban Tolsztoj, Dosztojevszkij, Gorkij regényeit produkálta, és amelynek jellegzetessége a roppant finom pszichológiai elemzés összekapcsolása az átfogó társadalomfilozófiai általánosításokkal." Ugyancsak Novicsenko mutat rá arra, hogy az „objektív realizmust" képviselő írókkal szemben a romantikus-lírai stílusirányzat szerzőinek műveiben előtérbe kerül a költői próza, a patetikus líra. Sztelmah, Pervomajszkij, Hucalo és még sok más mai ukrán író műveiben „az alakok realista konkrétsága a világ művészi ábrázolásának alapja, de ez a konkrétság a legtöbbször együtt jár egyfajta szenvedélyes szerzői »szubjektivitással«, lírai, emócionális töltéssel, romantikus szellemben megközelíti a fény és az árnyék, a jó és a rossz általános antitézisét".

Sztelmah stílusának, írói alkatának ezek a jellegzetességei felfedezhetők előző műveiben is, de ez az önéletrajzi fogantatású regény, amely most van az olvasó kezében, még erőteljesebben, még tudatosabban a romantikus-lírai kulcsban hangszerelődött. A romantikus ábrázolásmód tetten érhető a szerkesztésben éppúgy, mint formailag a stiláris emelkedettségben, a tájleírások költői szépségében, a folklorisztikus elemek bőségében.

Sztelmah romantikus alkatának kialakulásában az ukrán irodalom hagyományai mellett döntő szerepe volt az ukrán folklórnak. Életrajzából is tudjuk, hogy fiatal korában éveken át foglalkozott a folklór kutatásával. Már első verseiben felcsendültek az ukrán népköltészet motívumai — ifjúkori költészetének „népiessége" Petőfit juttatja eszünkbe —, később regényeibe épültek be, most, a „Rád gondolok" című „álruhás önéletrajzban" a népköltészet iránti szerelmét a vallomás pátoszával fogalmazza meg. Bohdan (alias Sztelmah), a regény tanító hőse a faluban minden szabad idejét a néprajzi gyűjtésnek áldozza. Ez a tevékenység mintegy szervesen kiegészíti Bohdan jellemének rajzát. Így vall erről Sztelmah: „A népköltészet bölcsessége, képeinek tisztasága, dallamainak titokzatos bája, amely a képzeletet a történelem partjaira viszi, a csöndes vizekhez, a fényes távlatokhoz, s vagy szomorúságba merít, vagy a vidámság szikráit szórja a szívbe — ez lett Bohdannak gondja és öröme. Hol hívatlan vendégként, hol vándorként ment az estékbe, az esküvőkre és azokba a házakba, ahol a már-már elfelejtett halhatatlan szavak patakjai csörgedeztek."

A népköltészet, a népművészet fontos szerepet tölt be Sztelmah egész világképében, jelen van nemcsak stílusában,

hanem világlátásában is. S ezzel kapcsolatban helyénvalónak látszik emlékeztetni K. Zelinszkij egy gondolatmenetére, amelyet „A folklórtól a regényhez" című előadásában fejtett ki. Zelinszkij szinte törvényszerűnek látja, hogy a népélet aprólékos ábrázolásában, a nemzeti életforma részletes megmutatásában eszményi célt látó irodalmak — itt elsősorban a forradalom utáni lehetőségek talaján keletkezett irodalmakra gondol — még ezután fognak túljutni a romantika szakaszán, a leírás szakaszán, s hódítják meg a tulajdonképpeni realista regény műfaját. Zelinszkij nagyon szépen és találóan mondja Ajtmatovról: az ő regényeiben és elbeszéléseiben már „nem az a fő, hogy »a kirgiz életből« valók. Ajtmatov művei »az emberi életből« valók... Ajtmatov az emberi lélek kutatásában már megtette az utat a romantikától a realizmushoz". Úgy érzem, ez a Zelinszkij által megvilágított összefüggés hozzásegíthet Sztelmah művészetének jobb megértéséhez is, láthatóbbá és érthetőbbé teszi azt a küzdelmet, amely munkásságában, műhelyében romantika és realizmus között folyik.

A „Rád gondolok" e küzdelem időszakában született. Bohdan és Jarina lappangó szerelme gyermeki hamvassággal vonja be az egész történetet. A diákkorban felébredt szerelem csak sejtésként, a remény sóhajaként él végig a regény lapjain, a szerelmesek jóformán nem is tudnak egymásról — Jarina a falutól távol férjhez megy, gyermeket szül, csak Bohdan őrzi hűségét töretlenül. S a regény végén csaknem harmincesztendősen találja meg a háborúban özvegyi sorsra jutott Jarinát. Hőseink a véres napokban érkeznek el szerelmük beteljesüléséhez, s mi abban a tudatban válunk el tőlük, hogy ők ketten most már együtt, egymás mellett harcolnak majd a partizánok soraiban.

A választott műfaj, az önéletrajzi regény sajátos nehézségeket okoz a főhős, Bohdan ábrázolásában. Emberi nagysága, becsületessége, tisztasága, hűsége meggyőzően kirajzolódik előttünk, a cselekmény valóságos hőseinek mégis inkább a hétköznapok „kis hőseit", a mellékalakokat érezzük: Bohdan szüleit, Jarinát, a kolhoz elnökét, aki később a partizánok parancsnoka lesz. Elsősorban ők azok, akikre a szerző a reflektorfényt irányítja, akik cselekvően részt vesznek a nagy küzdelemben, a fény és az árnyék, a jóság és a gonoszság, a nemesség és az aljasság, az önfeláldozás és a hideg számítás, az odaadás és az önzés, a szerelem és a gyűlölet viadalában. És Sztelmah legfőbb érdeme éppen ennek a küzdelemnek az ábrázolása. „Az emberek már elvesztették a mesét, azért lett nehezebb az életük" — mondatja egy helyen Sztelmah Jarinával, vagyis elvesztették a szép iránti érzéküket. Sztelmah arra vállalkozott, hogy megőrizze az embereknek a mesét, hogy hirdesse az emberbe, az ember szépségébe, jóságába, a jóság, a humánum győzelmébe vetett hitet. Misszióját, írói küldetését elsősorban e hit ébren tartásában, ápolásában látja; ő az a huszadik századi író, aki népe történelmének minden megpróbáltatása után optimistán hirdetni tudja az élet, az igazságosság és a szerelem diadalát, aki meg tudja fogalmazni újra meg újra az élet nagy és egyszerű igazságait, mint e könyvének utolsó sorában is: „Minden embernek át kell jutnia a maga élete viharán, és le kell győznie azt."

Ez az optimizmus ennek a regénynek a tartalma.

S. Nyírő József

I. RÉSZ

I. fejezet

A szél, e szilaj legény, derekasan megpörgette táncosát, a hózuhatagot, az meg szétlebbentette köntöse szárnyait, s hol égő, titkos suttogással esdekelt, hol dühödt fenevadként őrjöngött, s tombolva szórta szét szikrázó díszeit.

Hallgattak a hóba süppedt mezők, hallgattak a hófúvássebekkel összekaszabolt utak. Csak a tölgyes perelt a széllel, a förgeteggel. Fehér, gubancos fák — sisakos katonák — vállvetve állottak ott, térdig hóba merülve. És íme, a sűrűből muzsika szólt... Mi ez? Agyrém vagy álom?... E csodától még a hóvihar is féllábra penderült, pörgött, fütyült, s görgette az úton a fagygubancot.

Bohdan megtorpant. Kesztyűjével kitörülte arcából a havat. Ez már az erdő széle. És íme, a holt lombok zörgésén keresztül ismét felröppent egy dal, a zaporozsiak könnyű kedvével...

Lesz ami lesz, egyszer élünk...

Mi lehet ez? a szél? a hófúvás? Ki fogadott fel a kézfogójára zenekart? És ugyan ki lehet, ha csak nem pokolbéli fajzat, aki száját és lelkét ily ítéletidőben réztrombitára fagyasztja?

Míg mindezeket végiggondolta, a tölgyesből behavazott lovak futottak elő, lószerszám csörömpölt, a fonott szánban

tarkán ültek a muzsikások, s víg rezeikkel túlharsogták az orkánt.

No lám, a nagykedvű Salamajok! — ismerte fel Bohdan a fiatal zenészeket s hosszú bajszú apjukat. Ki ne hallotta volna hírüket a vidéken? Ha bor került, ha mézsör, fújták azok a nótát egy héten át, de addig ám, amíg az udvarokban és az utcán meg nem állhatott már teremtett lélek a lábán, a kunyhókban kilobbantak a lángok, s a falakról hullott a vakolat. Borra meg mézsörre is csak azért volt szükség — váltig erősítgette ezt az öreg Salamaj —, hogy ajkukat azzal megnedvesítsék, mert különben úgy felpuffadt volna, mint az útszéli pöfeteggomba kucsmája.

A jó lovak kiláboltak az útra, s az egyik pufók arcú Salamaj csodálkozva meredt Bohdanra, könyökével oldalba bökte bátyját, s elkacagta magát. Tíz keskeny szem — mintha a poloveci sztyeppéről való volna — méregette pajkosan a diáklegényt. No, ez aztán a csodabogár!

— Nézzétek már, gyerkőcök! Filozófus megyen ottan! — jelentette nagy hanggal az öreg Salamaj. És már rázkódtak a kacagástól a legénykék, de még a szán is meg a széna. Visszarántotta a lovakat a testes Salamaj, s fölállott a szánban, méltósággal, mint valami kapitány.

— Igaz-e, öcsém, hogy te filozófus vagy?

— Úgy is mondhatjuk — nézegette Bohdan összehúzott szemmel a fészekalja Salamajt. — Csak azt tudnám, honnan látja?

— A ruháról. A ruháról. Nem is a tudományról! — Az öreg térdig huppant a hóba, s utána nagy rézcsörömpöléssel szökdeltek le a szánról a zömök, víg legénykék.

— Honnét tudja maga, miféle az én tudományom?

— Hát ki a csuda sétál ilyen ítéletidőben, széllelbélelt zekében, hacsak nem bolond vagy filozófus?

— Hihihi! — villogtatták a fiatal Salamajok zsenge borsóhüvely-fogsorukat. És táncba kezdtek a hóborította úton. Mint festett képen, ragyogtak lángpiros bundáikban és félrecsapott moldavai sapkájukban.

— Ej, talán maga is filozófus? — kérdezte Bohdan az öreg Salamajt.

Ennek redőkbe ráncolódott a homloka, szeme sarkából a fiait leste, mint gyönyörködtetik táncukkal a hóvihart. — Filozófus? Nagy baj volna az nekünk.

— Hát ugyan ki más volna az, ki nem az embereknek, hanem a hóviharnak muzsikál?

— Kell néha, öcsém, annak is.

Egészen közel ment a diákhoz, figyelmesen a szemébe nézett, s csak akkor kezdett bizalmasan szólani.

— Aki ilyen ítéletidőben elveszíti az utat, elbúcsúzhatik a lelkétől. Valamikor ezekben az órákban harangok kongtak. Manapság csak a Salamajok trombitái szólanak.

— Tán egész úton muzsikálni fognak? — hitetlenkedett a diák.

— Úgy bizony! — Az öreg lerázta szemöldökéről a csillogó zúzmara-tűket. — Úgy van ám, nem is másképpen. A hóviharban, hallod-e, kimegyek ezekkel a gyerkőcökkel a falu szélire, odaállunk az útra, háttal a szélnek, s úgy muzsikálunk, hogy az ajkunk beléhasadozik, mert hiszen most már nincsenek harangok. Ezért engem a nagyokosok bolondnak neveznek. A balgák pedig azt mondják, hogy a tisztátalan lélekkel cimborálok, és az ördögfiakat mulattatom.

Bohdan megbabonázva nézett az öregre, és most, először

ezen az embertpróbáló, viharos napon, meleg hullámok áradtak a szívéhez.

— Aztán megmentett már valakit a muzsikájuk? — még mindig nem hitt a diák.

— Hát mi a csudának gyilkolnám a drága hangszert és a saját fiaimat a hidegben? — Az öreg poloveci szeme előtt távoli látomások úsztak el, azok a gyalog-utasok, akiket a fagyos halál pitvarából mentett ki a muzsika.

— Ej, öcsém, azok a zenészek, akik nagyvárosban mentik az emberek lelkét, híresek-nevesek a széles világon. Mi bizony, egyszerű falusiak, csak a muzsik lelkét vidítjuk, meg a talpát bizsergetjük. A hóviharban pedig virrasztunk, amikor a baj sem aluszik.

Bohdan el nem feledhette többé az öregember arcát és beszédét. De már benne is föltámadt a sóvárgás a távoli, boldog zene után, amilyent muzsik még sohasem hallott...

Ropjuk a táncot, nyáron polkát, télen meg hopákot...

Könnyű kedvvel hajlongtak a táncban a Salamajok, s nagyot kacagtak, amikor egyikük belehemperedett a hóba.

— Merre viszi most magukat a sors?

— Nem a sors, öcsém, hanem a szükség. Sok a száj az én házamban, jó erős fogakkal, kell azoknak a harapnivaló.

A legénykék kacagtak, megmutatták a hóviharnak villogó, erős fogsorukat.

— Milyen messzire mennek?

— Húsz versztára innét.

Húsz verszta?... Bohdan megremegett, szívéről a meleg hullámokat elsöpörte a szél.

— Annyi. Több is tán.

— De hát hová mennek? Hová?

Az öreg Salamaj zúzmara-tűkkel borított szemöldöke megremegett.

— Ozernojéba megyünk, lakodalomba. Menni még csak mennénk, de vajon odaérünk-e? A fizetségben megállapodtunk, az időjárásban nem.

— S hát kihez igyekeznek? — kérdezte a diák, csak azért, hogy kérdezzen valamit, s a szeme előtt boldog lakodalom képe tarkállott.

— Az ördöggel cimboráló Vaszjutához. Azt beszélik az emberek, olyan leányt kaparintott meg, mint az esthajnali csillag. Szép is ám az, ha egy ilyen csillagocska a te muzsikádra száll le a földre... — Az öreg elnézett a hóviharon át. Talán arra a szép leányra emlékezett, akit hajdanában ő vitt a táncba... – No gyere, öcsém, nem bánod meg, ha velünk tartasz.

— Nem mehetek... — nyögte Bohdan keservesen. Mert hogy is mehetne azokkal, akik az ő szerelmét temetik...

— Hát aztán mért nem? Ne félj a széptől, nem minden nap kerül elébed.

— Köszönöm, köszönöm. De nem esik utamba...

— Valami bajod van talán?

— Az van.

Az öreg sóhajtott.

— Hiszen az enyém is Kijevben tanul... Hallanak még róla mások is, hacsak valami mihaszna társaságban el nem vész... No de talán egy kis úton mégis elvihetünk.

— Nem, nem. Én mindjárt letérek erről az útról.

— Csodabogár vagy! No, légy egészséges, Isten és emberek előtt kedves.

A Salamajok ismét rázendítettek a dalra: „Bátyuskánk azt mondja" — versenyt rohantak a szánhoz, indulót harsogtak, s a jó lovak hosszan húzták maguk után a csillogó hócsíkot. Bohdan csak bámult utánuk. Oda kéne, még oda lehetne futni, bukdácsolni, megtorpantani a lovakat, ráhullani a puha szénára, és víg nótaszóra utazni egy messzi lakodalomba, fájdalmas találkozásra... És az a lány? Az ő hajnalcsillaga? Megváltozott-e azóta? Gondolt-e valaha is rá?... Megy a diák a friss nyomon, hóhullás, szél és bánat szédületében. Már eltűnt a szán, el a lovak, el a féktelen Salamajok. Már a zene is elhalt, csak a szél, csak a havazás, csak a bánat nem csillapulhat. Még húsz versztányi bánat a falujáig. Ezt a szenvedést nem csillapítják sem a kunyhója melletti topolyafák, sem a tetőn a fészek, sem maga a kunyhó, amelyik előtt télidőben a sövény fölé hótorlaszok tornyosodnak, s nyáron nyájas napraforgók nézdelnek a világba a sövényen át.

Íme, itt van már az erdő széle, a tölgyek — e sisakos harcosok — elmaradoztak, és ismét füstölögni kezdett a havas pusztaság.

Csak most, csak itt a sztyeppén értette meg Bohdan, mekkorát hibázott, amikor nem ment el a szánnal. A förgeteg már egészen eggyé olvasztott utat és mezőt, húsz verszta messzeségben nem volt más, csak úttalanság, veszedelem, hófúvás. Eszébe jutottak barátja szavai: „Vigyázz, hogy a gyöngeség meg a büszkeség el ne veszejtsen..." A zivatar pedig csak fonta, fonta fehér ostorait, ide-oda lökdöste a fiút, bekúszott a szempillái alá, előcsalta könnyeit, s meg-

fagyasztotta azokat az arcán. Eh, bandukolj, fickó, el ne ess, hisz mégiscsak lakodalomba mégy! Előregörbült, kezével eltakarta szemét, s mind mélyebben, mélyebben süppedt a hóba. Már jó ideje azt sem tudta, az úton megy, vagy a mezőn, s fájdalmához félelem szegődött. Árokba is beleesett, lábára hóból való csizmák rakódtak, kivergődött aztán, lecibálta cipőjét, hogy kirázza a havat, s a kegyetlen fagy belemart lábujjaiba. Nem érezte végtagjait, sem arcát, csak a szíve kiáltozott a fájdalomtól, a reménytelenségtől.

Körös-körül sűrű szürke homály. Esteledett. Vajon mikor ér el már a faluba, abba a lakodalomba, vagy a saját kunyhójába, ahol nyáron a fonott sövényre hajtják szelíd fejüket a napraforgók?

Bohdan megáll. Most szétválik előtte a félhomály, harsány zöldjével felbukkan a nyár, és már nem a hóförgeteg üvöltését hallja, hanem méhek forró zümmögését, s alatta a völgyben puha felhőként füstöl a hamvaszöld pázsit. Bárcsak ráborulhatna, s megpihenhetne! Már-már meginognak lábai, de hangot hall, s az felrázza őt: „Ej no, fickó, ne aludj, mert a baj sem aluszik!"

Kabátujjával letörli arcáról a havat, eltörli a látomást, s vállával tör utat a hózuhatagban, előre, előre — csak így lehet megmenekülni.

De hol van most az előre? Hol van az út? Hol van ő maga? És hol van a leány, a szép, megvalósulatlan álom? Tán ott sugárzik már a széles pofacsontú Vaszjuta oldalán? Elbírja-e majd gyöngéd lelke az Artamonék prédalesését?... A vaksötétből ismét előcsúszik a ragyogó nyár, Bohdan nagy erőfeszítéssel emeli fel súlyos szemhéjait, elsuhan a látomás, szemébe ver a hó.

Bárcsak tudná, hogy nem tér le az útról, elérkezik végül odáig, s meglátja őt... Gyúrjad, gyúrjad a havat, legényke, tapossad kínjaidat, ha már egyszer ilyen bolondnak születtél. Ha csak néhány szót szólhatna hozzá, ha megállíthatná, ha elfoghatná egy pillantását, ha olvashatna gondolataiban... Már előtte világolt szépsége, és visszahőkölt, mintha tűzvész volna, mintha már maga is lángba borult volna... Ismét kiszakította eszméletét a látomások öleléséből, s makacsul fúrta bele magát a sötétségbe.

Hirtelen sóhajtás hallatszott a homályban, azután fuldokló lélegzés. Bohdan megtorpant. A sóhajtás hangosabb volt, mint a szélvész üvöltése, s mintha nem a földről, hanem valahonnét a magasból hangzott volna. Ki az, aki így szenved a förgeteges sztyeppén? A diák hátát iszonyat borzongatta. Vigyázó léptekkel, félénken közeledett az idegen szenvedéshez. És íme, elébe magaslott valami fekete torony. Az harsogott, az sóhajtott, az fuldokolt. Bohdan föllélegzett. Nem élő teremtmény, csak egy magányos szélmalom búsul a halott mezőn. Elfeledték az emberek, azért volt bánatos, azért sóhajtoztak a szárnyai és a lelke.

Bohdan fölment a jeges garádicson a fedett párkányra, tapogatózott, megtalálta a reteszt, a jegesre fagyott lakatot, s az az érintéstől hirtelen kinyílt, mintha régóta csak erre várt volna.

Bohdan bement. A liszt friss és ódon illatai burkolták be most. Betette az ajtót, kesztyűjét lehúzta fogával, leheletével melengette ujjait, gyufát gyújtott. Körben fölvonultak az árnyak, felködlöttek a királykerék homályos körvonalai, a nyitott kőpad, s a jókora mécses a gyantás forgáccsal. Ilyen mécsesek világánál melengették a molnárok a kezüket és az

életüket. Bohdan ismét gyufát lobbantott. Leült a mécsvilághoz, fölélesztette a lángot. Ennek a valószínűtlen fényénél megpillantott egy négyrét hajtott papírdarabkát. Kiegyengette azt, és olvasni kezdte a nagy, kusza betűket:

„Jó ember, ki betérsz a malomba, vigyázva bánj a tűzzel, kenyeret pedig lelsz a ládában. Szergej molnár."

Bohdan odaállította a mécsest a láda mellé, és bár nem volt ehetnékje, bepillantott az időtől kiszáradt és megrepedezett ládába. Ott tiszta gyolcson kenyér volt, gyufa, egy rög szürke só, és néhány fej hagyma... Bölcs és jószívű molnár, köszönet neked a kenyérért-sóért, az igaz emberségért!

A fiú úgy gondolta, mégsem térhetett le olyan messzire az útról. Fölélénkült, sürögni-forogni kezdett a tűz körül. Lerúgta csizmáit, megdörgölte zsibbadó lábujjait. Lába fejét kapcába bugyolálta, s a kusza lángok felé nyújtotta. Részegítő meleg ömlött el testén, elszenderedett, látomások jöttek hozzá közel. Most a szélmalom nemcsak sóhajtozott, hanem megelevenedve a múltba vitte vissza őt. A múltba, ahol fájdalom volt és szerelem. De hová is lett az a szerelem? Alig-alig nyílott ki, mint a hóvirág, és íme, rárontott a hóvihar. Micsoda hóvihar! Micsoda hóvihar! Hogy ostorozza a szélmalom vitorláit!... És egyszerre csak e vitorlák viharzásában fölcsillantak azok a szemek, amelyeknek tükrében Bohdan meglátta hajdani arcát.

Kilencéves volt, amikor először látta azt a szempárt...

...Egy szeptemberi reggel, szőke fején katonai posztóból való sapkával, iskolába indult.

— Aztán vigyázz — szólt még az anyja a küszöbről, de ő már ugrott át a sövényen, s majd levert a lábáról egy kicsi

leánykát. A kislány kezében kendőcske, abban vitte a tízóraiját, mint a többi falubeli iskoláslány.

— Hát téged mi lelt? — kérdezte ijedten a leányka, és napbarnította, keskeny arcocskáján nyugtalanul remegett két gödröcske.

— Te meg mit csoszorogsz a mi kerítésünk alatt? Kicsi tán neked az utca?

A nagy kék szemek barátságosan fénylettek. — Nem tudtam, hogy itt jársz át a kerítésen. Ez a te utcád?

— Enyém! — a kartonkendőre pillantott, ritka volt az ilyen akkoriban, az iskoláslányoknak csak vászonkendőik voltak.

— A mi utcánk szélesebb ám! — dicsekedett a leányka, és a gödröcskék megnyugodtak az arcán.

— Ez is szélesebb volt, de a szomszédok kijjebb hozták a kerítéseiket, és a fél utcát ellopták.

— No lám! Utcát is lehet lopni? — kacagott a kislány.

— Jó tolvaj még a bankot is meglopja, bizony.

— Bankot? Az meg micsoda?

— Nagy ház, pénz van benne, még igazi arany is.

— Földbe vetik azt az aranyat?

— A bankban nem vetnek.

— Akkor hát ezért lopnak — döntötte el a kisleány. Körülnézett, és titokzatosan suttogni kezdett: — A bátyám a sztyeppére ment, hogy sírba rejtett kincset keressen.

— És talált?

— Csak egy rothadt nyerget. És szidott engem meg édesanyánkat.

— Mért éppen titeket?

— Valakire csak kellett haragudni. Te hányadikos vagy?

— Másodikos.

— Én elsős. Nekem már van ábécés könyvem is. Téged hogy hívnak?

— Bohdannak.

— Nekem két nevem van: amikor nem mérgesek rám, Jarinkának hívnak, ha mérgesek, Oriskának. Van otthon egy darunk, fáj a szárnya. Olyan szép meg okos: vigyáz a tyúkokra, és nem engedi a kányát a kiscsibékhez.

— Megmutatod nekem?

— Meg bizony.

Ennél többet már nem beszélhetett a kislánnyal, meg ne szólja a többi fiú. Futásnak eredt hát, s meg sem állt az iskoláig.

Egy osztályban tanultak. Elöl ültek az elsősök, hátul pedig magasabb, háromüléses padokban a másodikosok. Együtt is énekeltek, olyankor lopva meg lehetett ráncigálni a lányok hajfonatát. Egyszer ő is meghúzta Jarinka haját, s a kislány nem árulkodott a tanítónőnek, csak csöndesen mondta:

— Húzzad, de ne fájjon.

Elszégyellte magát, s többé nem bántotta a lányok copfocskáit.

Egyszer egyik szünetben a feladatával bajlódott, nem ment, sehogyan sem ment, akkor odalopódzott mögé a verekedős Demján, hátba vágta, aztán félreugrott, s tintás nyelvét öltögette.

Bohdan lódult, hogy a sértést megtorolja, de a kezét beleverte az ajtó vaskampójába, és hüvelykujját elöntötte a vér.

Fájdalmában lekuporodott, és tanácstalanul nézett szét.

— Jaj, mi van veled? — futott be az iskolaudvarról Jarina, és ijedten ült le mellé. — Ó, szegénykém! Fáj?

— Nagyon.

— Ne nézz a vérre, mert rosszul leszel. — A kislány egy rántással megragadta kartonkendőjét, az egyetlent az iskolában, kettészakította, és kezdte rátekerni a fiú ujjára. Ez úgy meglepte Bohdant, hogy mintha még a fájdalom is csöndesedett volna. Ezen a napon rendkívüli vonzalom ébredt benne a kislány iránt, és védelmezni kezdte őt minden bajtól.

Az általános iskola elvégzése után Bohdan a városba ment tanulni. Jarina otthon maradt anyjával, és tizenöt éves korára a legszebb lány lett a faluban. Senki sem nézhette csodálat nélkül búzavirág színű szemét, amely a barna arcban olyan ünnepien fénylett, s titokzatosságát remegve védték a sűrű pillák s szemöldöke keskeny ívei. Aki csak rápillantott orcáinak gödröcskéire, meghatottan mosolygott, vagy felsóhajtott.

Egyszer a városból hazafelé jövet, meglátta Jarinát a kék párában úszó mezőn. Zavarba jött szépségétől, szemétől, melynek sötét pillái alatt a hajnal harmatcseppjei ragyogtak.

— Jó napot, Bohdan! — lehelték a barna gödröcskék, s meglibbentek a hajfonatok, a tatár bájitaltól illatozók.

— Jó egészséget... — sóhajtotta a legény, keresve valami nagyon szép mondást, keresve elveszett magát. — Honnét ilyen korán?

— A szélmalomból.

— A hajad pedig nem liszttől, hanem a réttől illatos.

— Tetszik neked? — az ifjú leány zavarba jött, elpirult.

— Nagyon.

Jarina kérdőn nézett a szemébe.

— Azt beszélik, már főiskolára mégy.

— Úgy valahogy — csikorogtak a szavak, mint nehéz malomkerekek.

— De jó neked — mondta csöndesen a leány, fölnézett a szélmalomra, a lengő vitorlákra, a közöttük remegő égre, és a mosolya nem volt vidám. Fölemelt szempillái alatt sötét kékség kápráztatta, égette a fiút, a nap bujkáló lángjaival.

És ment tovább a kék ködű fénybe, a maga reményeibe, boldogságába és szomorúságába. Az ösvényen parasztfiúval találkozott, akinek lábánál libák tolongtak, szemükben ott volt már a késő ősz. Jarina megállt, csókot nyomott a fiú arcára, az pedig gúnár módra nyújtotta ki nyakát, s azt mondta: — Még!

— Még mit nem? — nevetett a leány.

— Jarina! — kiáltott panaszosan Bohdan, mint egy kisiskolás.

— Mi bajod?

Bohdan zavartan mosolygott, és újra oda akart menni a lányhoz, de lába földbe gyökerezett, és csak a kezével bírt integetni.

Sóhajtott a leány, és visszaintett.

Így váltak el örökre. Miért is nem futott akkor utána? Olyan szép volt, olyan megrendítően szép! Ma már emlék csak, s ez az emlék csupa fájdalom és keserűség.

Hallotta később, hogy a legderekabb legények versengenek Jarináért. De ő nem ment többé abba az utcába, ahol a juharfák alatt élő víz csobog. Szentül hitte, hogy a szépnek csak széppel szabad egyesülnie, s hol volt ő, a jelentéktelen, hétköznapi legényke! Csak ma, amikor megtudta, hogy Jarinát erővel adják Vaszjutához, csak most látta, mekkorát hibázott. De hát legyen, ahogy lesz... Az utolsó forgács is le-

égett. Sóhajtozott, remegett az öreg malom. Neki sem könnyű itt állani egymagában, perelni a szelekkel, a viharokkal.

Bohdan tapogatózva húzta föl cipőjét, kiment, visszahelyezte a lakatot. Lement a hóviharba. Az mintha valamelyest csöndesedett volna, már nem üvöltött oly félelmetesen. De gyalogolni nehéz volt még, a fiú hol hótorlaszokkal küszködött, hol gödrökbe csúszott, köpködte a havat, arcáról törölgette a zúzmarát. Már megint nem volt biztos benne, hogy nem veszítette-e el az utat.

II. fejezet

Vaszjutáék kint laktak a temető szélén.
Azért-e, hogy a keresztek árnyéka reggel-este rozzant kunyhójukra borult, azért-e, hogy a ház lakói a temetőkertben gazdálkodtak, s ágbogas almafáik a sírgödrök nedveit szították, vagy tán azért, hogy szemeik előtt fejfák és sírhantok lebegtek és úsztak — az öreg Vaszjuta és fia arcát síri árnyak árkolták. A széles pofacsontú, mélyen pislogó szemű Vaszjuták még örültek is ennek — az emberek féltek tőlük. Ők ebből a félelemből hasznot húztak: konyhakertnek használták a templom kertjét, igen, még a temetőbe is behatoltak, az elhagyatott sírhantokat elegyengették, s ott, ahol egykor nyúlfű kéklett, most krumpli virágzott. Igaz, Vaszjutáék nem ettek ebből, még a disznaiknak sem adtak, a piacra vitték az egészet.

Tüzelőjük is akadt bőven: sírkeresztek parazsa melegítette az öreg faviskót. E tűz fölött melengetve gémberedett ujjait, David Vaszjuta olykor ezt mormogta vörhenyes bajusza alatt:

— Uram, el ne fordítsd mindentlátó szemeidet rólunk. El ne fordítsd...

Pedig nem volt az öreg gyönge legény. Csakhogy a keresztek azokra emlékeztették, akik alattuk pihentek, s a tűz lángjai olykor a rég elporladt arcokat idézték.

Különösen felbolygatta őt az a tölgyfakereszt, amit a napokban cipelt be az Artamon fiú. Ez alatt a kereszt alatt

az ő elveszett ifjúsága pihent, az egyetlen lány, akit szeretett. Az öreg megtántorodott, levegő után kapkodott, rettegve pillantott a régi, már majdnem feledett évek szakadékába, azután összeszedte magát, és ráförmedt a fiára:

— Mi az? Megbolondultál? Ilyen friss fát leltél csak? Nincsen már az öregből?

— Ez magának friss fa? Hiszen már belepte a moha! — A fiú csizmájával belerúgott a keresztbe, s az apa megtántorodott, mintha őt érte volna a rúgás.

— Még ma este visszaviszed a helyére! De ne akárhogyan lökd oda, hanem úgy, ahogyan illő, ne leljenek rajta kifogásolnivalót az emberek.

— Mit beszél maga összevissza? — a méltatlankodó Artamonnak kiugró állkapcsa felett egészen eltorzult az arca. — Menjek tán oda a halottakhoz bocsánatot kérni, mint egy fajankó? Tán még kisüstit is vigyek magammal?

— Azt teszed, amit parancsoltam! Ostoba fickó!

A fiú csizmája orrával még egyet rúgott a keresztbe.

— Én ugyan nem, papa. Idecipeltem, izzadtam vele, vigye vissza maga, ha akarja. Kije volt ez magának? Rokona tán?... — Elhallgatott, mintha eszébe jutott volna valami, széles pofacsontjain gúnyos mosoly ömlött el, amit az apa legszívesebben ököllel zúzott volna össze.

Este David maga vitte vissza a keresztet a temetőbe. Nagy súly alatt hajolt, csizmái mélyen süppedtek a habzó hóba. Nyomait eltakarta a sötét.

Az almafákon, a meggyfákon fehér zúzmara esküvői fátyol. Tatjana sírhantja szűzi hóhalom, körülötte bibliai pusztaság. E holt világ kékeszöld hullafoltjai rettegést árasztottak s borzadályt. A fakerítésen túl száncsikorgás... Idebent csönd,

csönd, szinte hallani lehetett, hogy lélegzik a zúzmara, s megelevenednek a sírok. Valami moccant, David borzadva hőkölt vissza a kereszttől, s riadtan tekintett szét. A márvány urasági kripta mögött, a törött szárnyú, búsuló angyal mögött egy nyúl gomolyaga kéklett. Fiatal fák kérgét jött lakmározni a nyúl, de ahogy Davidot észrevette, megállt, hegyezte a fülét.

— No, mi kéne? Hitvány férge! — mordult rá Vaszjuta, a nyúl pedig hátára dobva fülét, fölugrott, s mint kékes hócsomó tűnt el az este homályában. Lehet, hogy nem is nyúl volt, hanem holt lélek? Ostobaság! El kell szórni este egy marék zabot, azután puskával várni a hosszúfülűt.

David visszahelyezte a keresztet meglazult fészkébe, jól rátámaszkodott, azután megtapasztotta hóval. Tavasszal majd lapáttal elegyengeti, addig jó lesz így is... — Ha tudsz, bocsáss meg, Tatjanka, megsértettelek életedben, meg ne sértselek halálodban...

Ameddig vissza tud emlékezni Vaszjuta, kunyhójukat el nem hagyta az ínség. Ha vágtak is disznót, a szalonnát ládába tették, s a húst eladták, húsos ételt a család csak karácsonykor, meg húsvétkor látott. Nem táplálkoztak Vaszjutáék jobban, mint a napszámosok. Ruhájuk vászonból készült, lábbelijük fakéregből, azt is mindig a földek, erdők sara, pora lepte.

Suttyó legényke volt még, amikor a méhes közelében találkozott Tatjankával, s annak zöld szemeiben, melyek a sötét pillák alatt barnának látszottak, meglátta sorsát. Soha nem térnek vissza már azok az esték, amikor a nyár és ősz között megállott szeptember, a leányka szája fekete szedertől illatozott, mezítelen lába harmattól s erdei gombától. Néha dalolt is, a fiú vállához szorítva arcát...

Galambom, párodat
szeressed,
fejedet keblére
elrejtsed...

Egyszer, amikor megsimogatta a leányka keblét, az a kezére csapott, s dorgálta, hogy ne legyen rossz. Ő szentül ígérte, hogy nem lesz rossz, s az égbolt csillagképeire mutatott, vagy a hulló csillagokra, majd ismét megölelte a leányt.

Haldokolt már az ősz, amikor egy este a méhes felől az öreg Vaszjuta lépett elébük, fehér vászongúnyájában. Megállott előttük, mint egy felhőbokor, sokáig hallgatott, szemöldöke kusza mohája alól jól szemügyre vette a leányt, arcától melléig, mezítelen lábáig, azután így dörmögött:

— Hát te ki lánya vagy? Tán Zsavoronkova?

— Zsavoronkova — suttogta Tatjánka dallamosan, és elnézett messze az erdőn túl, ahol éppen akkor hullott le egy csillag.

— Apám, én szeretem őt! — lépett a lány mellé David.

— Az lehet. Az ilyenbe bele lehet szeretni, olyan fajta — hagyta helyben az apa. — El is vehetnéd, jó dolgos asszony válna belőle, gyermekeitek születnének, ha neki a szép arcocskáján és hangocskáján kívül még földecskéje is volna. De nincs ám. Neked pedig már találtam hozzád illő menyasszonyt.

— Papa...

— Hallgass, amikor apád beszél! Én állom a szavam. — Nehéz ujjával megfenyegette fiát, azután Tatjankához intézte a szót:

— Így bizony, leányzó, hiszen sajnállak téged, de a mi

családunkban nincs neked helyed. Ha pedig bűnbe estél, adok rubelt, eredj a javasasszonyhoz. Nem akarom én sem a bajodat, sem a pelenkás porontyodat... Valamikor ilyenért a kútba ugrottak a lányok...

— Bácsika! Hogy merészel így beszélni velem?! — kiáltott a leányka, mint sebzett madár.

— Hogyne merészelnék? Én is tudom, hogy a szépségtől van a bűn. Vétkezett Éva a Paradicsomban, vétkeznek a húgai itt a földön, mi pedig eltűrjük a vétkeiteket. No, eredj haza, leányom, keress magadnak másik legényt. Ha már bekötötték a fejed, és még mindig kell neked az én mihaszna fiam, találkozhattok attól még ... pajkoskodhattok is...

— Apám! Maga nem látja, hogy ő olyan, mint a Nap?

— Te is tudhatnád, ostoba fickó, hogy a Napból nem szelhetsz kenyeret.

Hiába volt minden könyörgés, az apa csak a magáét hajtogatta: szerelemből csak sütnivaló bolondok házasodnak, vagy nagyurak, akik a készből élnek, parasztnak föld kell, nem szerelem.

És összeadták őt egy széles vállú, erős csípejű lánnyal, a gazdag disznókereskedő lányával, akinek szája is, lába is mindig zúzott krumplitól szaglott. Davidnak házasélete folyamán egyszer sem kerekedett kedve hozzá, hogy fejét az asszonya mellére rejtse. Búsult, sorvadt a lelke, üres erszényként zsugorodott össze, s lassan az apja fösvénységéhez is hozzáidomult. A kapzsiság őt is hatalmába kerítette, és ma már nagygazda volna, ha nem jön a forradalom. De a forradalom jött, s neki csak tíz gyeszjatyina földet hagyott, a többit szétosztotta a nincstelenek között. Ezt az utolsó darab földjét pedig már ő maga adta be a közösbe, hogy ne

írják rá a listára. Így nem maradt más, csak a konyhakert s a temető melletti parcella. Nesze neked, dúskálj benne kedvedre. Igaz, ínséges esztendő nem bántotta azóta: eladta a krumplit, pudonként százötven rubelért, többért, mint egy tanár havi fizetése. No de valljuk be, üzlet ez vajon? A bolsevikok maguk nem tudnak kereskedni, s másokat sem hagynak. Igaz, a fiatalok ma már szívük szerint választhatnak, lám az ő Artamon fia a legszebbik lányt veszi el... De az a lány?... Rábeszéléssel, erőszakkal, ököllel kényszerítik, ő pedig makacskodik, amíg bír... Nem, soha nem járt még udvarukban a szép menyasszony, soha.

Ahogy odakaparta a kereszthez a havat, ujjai beleakadtak valami kapaszkodó dudvatörzsbe. Kiszakította. Félig fagyott indácskák reszkettek a tenyerén, csillogtak a kékes hold világánál, és visszavarázsolták azokat az estéket, amikor a nyár és ősz között megállott szeptember... Lehet, hogy nem is volt soha valóság az a szeptember, s azok a mezítelen lábacskák, az erdei gombától s harmattól illatozók?... Csak a temetői krumpli szaglik most, a krumpli, amivel Vaszjutáék még a disznókat sem etetik.

Arcához emelte a növénykét. Csak a zúzmarától, csak a hótól illatozott ez a nyugtalanító varázsfű, melyben ott remeg a női gyöngédség és a síri bánat. David mintha álomban hallotta volna, hogy megcsikordultak a temetőkápolna öreg ajtajai, és ahogy ezek a panaszos hangok eljutottak a tudatáig, az úton felvilággott Jugin Holodenko egyházi elöljáró hórihorgas alakja.

Elfutni már késő volt. David a körtefa törzséhez lapult, hátha nem veszi észre őt az ájtatos férfiú. Jugin Davidhoz

ért, s már majdnem elhaladt mellette, amikor egyszer csak megszólalt, részvételi hangon:

— Nem fagysz meg, David? Igaz, suba van rajtad.

Vaszjuta nem szenvedhette a gúnyolódást.

— Mit akarsz tőlem? Mi kéne?

Jugin szemében vidám hold-szikrácskák táncoltak.

— Nekem semmi! De te nem erőltetted meg magad, amíg ezt a keresztet cipelted?

David hátát hangyák csípték. Szemét lesütve, csöndesen felelt:

— Nem én szedtem ki, hanem Artamon.

— Jól tudom azt én.

— Nem túl sokat tudsz te? — lerázva az ijedtség borzongását, gonoszul nézett az elöljáró horgas orrú, nyílt arcába.

— Te úgy hiszed: sokat, én úgy hiszem: keveset.

— Mit lődörögsz itt éjszaka?

— A szenteknél jártam — intett Jugin a kápolna felé, és mosolyogva nézett Davidra.

— Szenteknél, szenteknél! És ugyan ki rabolta ki őket huszonegyben, a nagy ínségben?

Az elöljáró mintha elsápadt volna, s vadul támadt Vaszjutára:

— Aljas gazember vagy, David! Elvettem az aranyat Istentől, hogy embereket mentsek meg az éhségtől.

— A püspök atyuska nem akarta odaadni az aranyat, miért osztottad te mégis két kézzel a bolsevikoknak?

— Az én kezeim sohasem rejtegették az aranyat; először a szentekhez vitték, azután elhozták az embereknek.

— Ha ilyen öntudatos vagy, miért nem lettél magad is aktivista?

— Tudod jól, hogy akkor túsz voltam, akár te jómagad.

— Nem emlékezem én már arra...

— Én sem emlékeznék, de eszembe juttatják az ilyen hozzád hasonlók: újat szeretnék kezdeni, s ti fejbe vertek a régi doronggal. Így van-e?

— Így van — hagyta helyben Vaszjuta. — Ha akarod, ha nem, hozzánk vagy kötözve egy madzaggal.

Az elöljáró elnézett David felett.

— Jobban tennéd, ha nem madzagról gondolkodnál, hanem a fiadról.

— Mit gondolkodjam róla?

— Tegnap öreg keresztet ásott ki egy sírhantból, holnap pedig talán már miatta faraghatnak valakinek friss keresztet.

— Kiről beszélsz?

— Jarinkáról. Nem szereti a fiadat, ti pedig mint dögmadarak szálltok rá, és marjátok halálra.

— Késő már erről beszélni. Beírták őket.

— De hogyan? A vőlegényt tintával, a menyasszonyt könnyekkel.

— Számítanak is egy lány könnyei! Nem eső az, a gabona attól nem csírázik ki.

— Azt akarjátok, hogy a krumplitok csírázzon ki tőle?

— Nem akarom én azt. Könnyek mindig voltak, a forradalom előtt is, a forradalom után is, tán még a kommunizmusban is lesznek.

— Szörnyeteg vagy, David. Szörnyeteg. — Jugin sóhajtott.

— Miért?

— Élők közt jársz, s holtakat látsz. Az aranyadat mélyre ástad, a lelkedet még mélyebbre. — Az elöljáró megfordult, és nem is várva választ, ellépdelt a temetői úton.

Sírok között, zúzmarával beszőtt keresztek között vitte tovább David a maga romlottságát, nyugtalanságát, s azt a marék indácskát, maradékát egy régi szeptembernek, amely kútgémen ringatta a nyarat s az őszt, a szerelmet és a búcsúzást.

Otthon Artamon várt reá, s az ösztövér, cigányarcú Omeljan, Jarinka bátyja. Domború, kagylóhoz hasonlító szemhéjaiban megbújtak sötét, mindig gyanakvó szemei, hét lakattal lezárt, keskeny ajkai gúnyos mosolyt őriztek.

Szélhámos volt Omeljan, zsiványlovon szórta szét, tékozolta el fiatalságát, rablótanyán hagyta a kacagást, a jókedvet, idegen országban akart könnyű gazdagsághoz jutni, de mivel ilyent ott sem talált, hazatért, egy ideig erdőkben bujkált, azután visszatért a falujába, meggyónta vétkeit, s egyházi hivatalt vállalt. Bűnös testével összefért a jámbor férfi hangja. David még most sem tudja, miért barátkozik az öregedő Omeljan az ő fiával: talán csak nem azért, hogy mint ha a cárgrádi bazárban volnának, édes húgát eladja neki...

Omeljan bütykös ujjával eloltja a csikket, és alázatosan fordul Davidhoz:

— Jó estét, David Ivanovics, jó estét! Hogy szolgál a drága egészsége?

— Sem az egészség, sem az este nem valami jó.

David hallja, mint szisztorog a hordókban a lakodalmi tészta, mint csöpög a vér az olvadozó disznólábakból és fejekből.

— Mi történt, David Ivanovics? Miért nem kedvére való ez az este? — kezdtek nyugtalankodni kis kagylóikban Omeljan fürge szemei.

David krákogott egyet, s felhajította sapkáját a szegre.

— Baj jön ránk, Omeljan. Félek, hogy nagyot vétettünk Jarinkával.

Artamon torz daganatként kiálló pofacsontjai mozogni kezdtek. Félretette a tüzes vasat, amivel épp az üstökét bodorította, és apjához fordult:

— Már megint mit beszéltek a fülébe?

— Zümmög a falu, mint méhkas.

Artamon szeme sarkából az apja kezében levő növénykére sandított, és pofacsontján ismét elömlött az a gúnyos mosoly, amit David legszívesebben öklével zúzott volna szét.

— No mi az, atyuska, csak nem ez a kis zöldség bolygatta fel magát? Kinek a sírjáról szedte?

— Elhallgass, te...!

— Maga mondta — juhászodott meg Artamon túlzott alázattal. — Gyerünk, Omeljan, nekünk itt ma nem muzsikálnak.

A fiú és a vendég sapkájuk után nyúltak. Omeljan a küszöbről még visszaszólt az öregnek:

— Maga, David Ivanovics, egyet se féljen, megtöröm én Jarina makacsságát, ha kell, kifacsarom, mint a vizes inget. Úgy érkezik magukhoz, mint puha selyem, Istenemre.

David sóhajtott:

— Selyem a mi kunyhónkba? Vászon való mihozzánk, nem selyem.

Artamon kicsapta az ajtót, s már a szánból rikkantotta:

— Ha maga is úgy izzik, mint kereszt a kemencében, ne szórjon hamut a mások életébe!

Az ajtó bevágódott, még a falak is beleremegtek, és a kéményből a padlóra disznófej röpült.

David nem emelte föl, hanem belerúgott, és hirtelen megborzadt: ugyanezt tette Artamon is a Tatjanka keresztjével.

Az öregember körülfuttatta megtört tekintetét a szűkös, vénséges-vén viskó minden zugán, és most, a fia lakodalma előtt, életében először látta azt koporsónak.

III. fejezet

Elénekelték énekeiket a násznagyok, kisírta magát a menyasszony. Míg ő könnyezett, a leányok a kunyhóból illatos bangitabogyót hoztak. Egyszer csak berontott Omeljan eltorzult arccal, s mint kuvik felfújva magát. Sötét szemeiben, amelyek mozgékonyak voltak, mint az ebihalak, forrt a harag. Kiköpte a csikket, macskamódra sündörgött húgához, vállára tette fekete kezét, és szavai bugyborékolni, habzani kezdtek, mint a rossz sör:

— „Aprított bangitabogyó!"* — utánozta a lányokat. — Én pedig téged váglak apróra, mint a káposztát! Felaprítlak, és a szénserpenyőbe doblak. Még a leánybúcsúddal sem törődöm, Isten engem!...

A leány arca elsötétült, bánat és harag árnyéka borult rá.

— Ha tőled függne, te szörnyeteg, még a napot is elvennéd előlem.

— A napot? — pislogott Omeljan, és kezét az ingmellén levő rikító virágok közé dugta. — Még mit nem találsz ki!... No, töröld ki a könnyet a szemed sarkából, amíg pofon nem ütlek.

Öklével a húga arcába vágott, az ágyra lökte őt, és kikiáltott a másik ajtón:

— Mama!

— Mit akarsz? — mint árnyék imbolygott be az anya, arcán az évek és a bánat felhőjével.

* Így kezdődik egy ukrán lakodalmi dal.

Omeljan rátaposott csizmájával a lehullott bangitafürtre, úgy szitkozódott.

— Csinálj valamit, mama, ezzel a menyasszonnyal, csinálj valamit! Ha nem vezethetem ember módra az oltárhoz, akkor elviszem a lékhez, ott meg hideg a víz, istenemre!

— Eredj innét! — kérte halkan az anya. — Mit zavarogsz itt, mint ördög a mocsárban?

— Én most aztán igazán felzavarom valakinek a lelkét! És nem lesz benne köszönet. Hallod-e, te bőgőmasina! — üvöltött Jarinára.

Az anya meggyötörten tekintett a fiára:

— Pusztulj, te megátalkodott, ebből a házból, de még az emlékezetünkből is! Milyen idős koráig pofozod még a húgod?

— Amíg okos nem lesz. Darabonként tépem ki belőle a makacsságot, mint a vadhúst.

— Te magad vagy vadhús — kiáltott hirtelen Jarina.

Omeljan összerázkódott: ezeket a szavakat egyszer a húszas években hallotta már egy fogoly komisszártól, akit ők kihallgatás után a szélmalom vitorlájára kötöttek. Amikor forogni kezdtek a vitorlák, amikor megcsikordultak gabona nélkül a malomkövek, a komisszár fentről kiáltotta:

— Ti bolondok! Tönkreteszitek a köveket! Hogy tudnak majd gabonát őrölni az embereknek?

Utolsó pillanataiban sem magára gondolt, hanem az emberekre...

Omeljan előzte a látomást, és megvetően kérdezte húgától:

— Hát ki kéne neked, királyt vagy tengerentúli herceget szeretnél? Vaszjutáék is hercegek!

— A temető hercegei. — Jarina megigazította kendőjét, mely fekete volt, mint a bánat.

Omeljannak már nem csak a szemei, de még alaposan kitisztított csizmái is haragtól villogtak.

— Jól figyelj rám! Ma vigyázzatok, nehogy holnap már késő legyen! Várj csak — derékban törlek ketté!

Az anya felsóhajtott:

— Te már mindkettőnknek kettétörted az életét.

— Az életét, az életét! — húzta el a száját Omeljan. — Garas most annak az ára.

— Vaszjutával megdrágul?

— Ti még nem ismeritek Vaszjutáékat. Ez aztán le tud egy asztalhoz ülni a saját szerencséjével. Ilyen férj mellett az asszony nem sorvad el nehéz munkában, kemény normák alatt, istenemre!

— Ne ijesztgesd a normával. Neki a munka öröm, Vaszjuta — bánat.

— Védje, védje csak őt, amikor már oltárhoz kell indulni. Vajon eleinte nem állt-e maga is Artamon pártján?

— Hallgattam rád, én ostoba, amíg meg nem láttam a könnyeit...

Amikor Omeljan mögött becsapódott az ajtó, az anya odament a lányhoz, elrejtette arcát a keblén, mint valamikor gyermekkorában azt a leánya tette.

És most már a lánynak kellett vigasztalnia az anyját.

— Ne sírj, mama...

— Úgy látszik, utolsó könnyeimet a te esküvődre gyűjtögettem össze. Miért is könyörögtem az istentől számodra ilyen szépséget. Nincs belőle örömünk, sem nekem, sem neked... De kiért is epekedsz, leánykám, hogy ennyire gyűlölöd?

— Senkiért sem epekedem.

Az anya leült a padra, sóhajtott, és józanul kezdett szólni:

— Baj, hogy a szerelem még nem jött el, de még nagyobb baj lesz, ha majd az esküvő után jön el. Egyszer pedig meg kell érkeznie. Még az emberek ítéletétől sem fél...

Jarina megriadt.

— Mama, honnan tudod ezt?

— Honnan? Emberek közt éltem... emberek közt... Mit csináljak veled, én boldogtalan. Lehetne Omeljanra hallgatni, ha nem tudnánk, hogy lelkében bandita maradt.

A pitvarban ajtó csapódott, dobogás hallatszott.

— A te sorsod — sóhajtott az anya. — Reménykedve néztünk a lakodalom elé, és most sírunk, mintha temetésen lennénk. — Még egyszer a leányára pillantott, és kisietett a szobából.

Íme a páragomolyagban beront a kunyhóba a behavazott Artamon. Leveszi asztrahánprém sapkáját, óvatosan lerázza róla a lakodalmas virágokat és a havat, s csupán egyetlen szót ejt ki:

— Zuhog.

Jarina lesütötte szemét, fejét mélyen lehajtotta. Artamon odamegy hozzá, sapkáját szemtelenül az ágyra dobja, amelyet már szemlátomást a sajátjának számít. Dermesztő tekintetével végigtapogatja a menyasszonyt, és tettetett vidámsággal mondja:

— Jobban tennéd, Jarina, ha búslakodás helyett inkább innál. Asztal legyen terítve, ágy megvetve. Párna sok van rajta, de ilyen asszonynak kevés a haszna.

— Miféle asszony vagyok én? — hőkölt vissza a leány.

— Törvényes, törvényes. — Mélyen ülő, keskeny szemeiben gúnyos mosoly. — Anyakönyvi hivatallal megerősí-

tett... Már szól a muzsika is, itt vannak a Salamajok is. Lehet már megvetni az ágyat.

Valóban, igazán ágyat kell neki vetni? Csakugyan nem ostoba álom ez?...

A rémület, mint ragadozó madár, Jarina vállára ült, mind mélyebbre és mélyebbre bocsátotta karmait a lelkébe. Zavarodott pillantást vet a legényre.

— Kívül ijedtség, mi lehet ott belül? — találgatja a vőlegény. — Nos, majd kiássuk fokozatosan a gyökérkéket. Mindenre idő kell.

— Artamon, mondj le rólam, belepusztulok a bánatomba, mondj le rólam!

A vőlegény kihúzta magát, megigazította széles lovaglónadrágját, pálinkaszagot lehelt a leány arcába.

— Majd bolond volnék, hogy ingyen lemondjak egy ilyen szép asszonyról. Nos, ha az elöljáró talál nekem egy még jobbat, talán még beszélhetnénk is róla. De honnan veszel ilyet? He?

És még ebben a he-ben is volt valami visszataszító, lealacsonyító.

— Artamon, nem leszünk boldogok...

— De lesznek gyerekeink! — halántékán az erek kezdtek mind jobban elkékülni, szavai pedig mind ocsmányabbak lenni a részegségtől. — Neked olyan melled van, hogy kitáplál nekem vagy féltucat Vaszjutát. Lányaink rád hasonlítanak, a fiaink rám — ez az igazi boldogság.

Jarina alig tudott szóhoz jutni a haragtól.

— Hogy tudsz te gyerekekre gondolni, amikor én téged megvetlek?

— Kivárom, amíg a megvetésed elkopik és elrothad, mint ing a vállon.

— Ezt ugyan nem várod ki!

— Hiába beszélsz! — haragudott meg Artamon. Arca egyszerre tüzes lett, mint a lámpa. — Én az életedet mentettem meg, te pedig semmire se becsülsz engem.

— Mikor volt az, te alávaló, hogy az életemet megmentetted? — kiáltott Jarina.

Artamon összeráncolta a homlokát:

— Nem akarok erről beszélni.

— Beszélj!

— Nem lesz neked könnyebb, ha elmondom.

— Mindegy már, beszélj.

— Akkor emlékezz az ínséges évre... Emlékszel? Min éltetek akkor? He! Vízen, meg babon, reszelt tormából, meg levelekből sütött lepényt rágcsáltatok. Én meg erről a saját vállamról — kezével odacsapott — dobtam le éjszaka Omeljannak egy zsák lisztet. Emlékszel, hogyan főztük ki a galuskát, és ébresztettünk fel téged? Emlékszel, hogy nyelted az ételt? He! Nem Omeljan szemeiért fárasztottam magam, hanem a szaváért, amit nekem adott.

— Engem te egy zsák lisztért vásároltál? Ennyit érek neked? — rémüldözött a leány.

— Ostobaságot locsogsz! Ne azonosítsd a mai árat az akkorival. Hiszen egy zsákkal három lelket mentettem meg — Omeljanét, az anyádét és a tiédet. Máskülönben elpatkoltatok volna. Szentigazat beszélek. Talán ezért tudsz majd engem értékelni, ha szeretni nem is. Na nézz ide, milyen városi vásárfiát vettem én neked. — Artamon a zsebébe nyúlt, kihúzott valamit onnan, és a leány előtt kinyitotta a tenyerét.

Azon, mint két arany makkocska, feküdtek a fülbevalók, közepükön könnycseppnyi gyémántokkal. — Olyan briliánsok, mint a tiszta víz. — Artamon úgy mutatott rájuk az ujjával, mint ki már biztos a dolgában.

— Ezeket is lisztért cserélted?

— Lisztért meg krumpliért.

— A temetőiért?

— Na és, ha úgy van? — Artamon csücsöri ajkai megkeményedtek a gonosz konokságtól. — Te még mindig álmodozásból, könyvekből és mesékből élsz. No hát halld az én mesémet. Az ínség évében az én krumplim virága drágább volt a te páfrányod virágainál. Az életet nem csak csodálni kell, hanem meg kell azt ragadni a szarvánál! Úgy ám! — Megérintette a leányt kezével, mellyel megragadta szarvánál az életet.

Jarina kifejezéstelen tekintettel nézett körül a szobában, azután előreugrott, majdnem leverve lábáról a belépő Omeljant.

— Megbolondultál? — üvöltött az a húgára. — Hova az ördögbe rohansz?

— Rögtön itt vagyok — vetette oda a leány, ami épp eszébe jutott. Beszaladt a kamrába, kiragadta a ládából kis bundáját, meleg sálját, és óvatosan kisurrant az udvarra.

A hóvihar egyszerre az arcába vágott, lába köré tekerte a menyegzői szoknyát, magasan süvöltött fenn a fák tetején és lenn a szalmakazalban. A boglya mellett türelmetlenül kapált patájával Vaszjuta szárnyas szánkóba fogott lova. Jarina mindkét karjával átfogta a lovat, az pedig megérezve a gyengéd érintést, halkan felnyerített. A leány lerázta a ló sörényéről a havat, megigazította a szerszámot, visszanézett

a házra, ahol a szalmatető alatt kukoricafüzérek susogtak. Ó, ha épp kijönne az anyja... Búcsúzó pillantással simította végig a hóval behordott ablakokat, azután a kunyhó is, az ősz illata is beleveszett valahová a sötétségbe.

Mintha álmodna, úgy ült Jarina a szánon, fogta a gyeplőt. A ló kifutott vele a hóviharba, patáival már a kis hídon kopogott, mely alól konyhakertjükhöz folyik a víz, elhaladt a hófödte gyümölcsöskertek mellett, és háta mögött hagyva a zúgó fűzfát, kibukkant az útra. A lány visszatartotta a lovat, gondolkodott, melyik irányba fusson a lakodalma elől, hol tűnjön el szégyenével. Lityinscsinán a kék Zgarnál lakik Nagyijka nénje, a Donyec-medencében pedig a bányákban Borisz bátyja fejt szenet. Ő megveti Omeljant, Jarinát pedig „kék virágocskám"-nak nevezi. Ő bátran kiállna. Ilyennek látta-e hajdan leányos ábrándjaiban a saját lakodalmát? Ilyen vőlegényt várt-e álmaiban és reményeiben?... És az a diák nem jött el hozzá... De miért, miért? Hány legény fordult meg kunyhójukban azok alatt a jávorfák alatt, amelyek gyökereiket a vízben fürdetik, de az a diák soha be se nézett. Nem, nem szereti őt...

A gát körül egy vonalba került egy női alakkal.

— Jarinka! Te vagy az? — kiáltotta az asszony csodálkozva és vidáman.

— Szofija Petrovna? — hangjáról ismerte fel egykori tanítónőjét, régi mesék fénye, keresztelőjánosi páfrányok színe és meleg szavak varázsa ébredezett benne szomorúan — szinte fájt, hogy már nem az a régi kislány, akinek Szofija Petrovna a copfjára tette a kezét. A tanítónő beült a szánkóba, átölelte a leányt, és szemrehányóan kérdezte:

— Hová akarsz utazni ilyen ítéletidőben?

— Nem akarok, Szofija Petrovna — fejét lehorgasztva válaszolt Jarina.

— Ki kényszerít hát téged?

— A nyomorúság.

— A nyomorúság? — hirtelen mindent kitalált az asszony.

— Elhagyom a földemet.

— Mit beszélsz, te esztelen? — A tanítónő karja erőtlenül hullott le.

— Szofija Petrovna, mi van önnel? — ijedt meg Jarina. Megérezte, milyen mély volt ennek az asszonynak a bánata, aki pedig boldognak látszott, mintha örökké napfényben élne.

— Hogy lehet azt mondani: „elhagyom a földemet"? — kérdezte szomorúan az asszony. Talán nem is a leánytól, talán saját magától, talán ettől a hóvihartól. — Van valami, ami több nálunk, a bánatunknál, a csalódásunknál. Ez a szülőföld. Szakadjon rád az ég minden viharával, még sincs jogod, még csak gondolni se rá, hogy tőle megválj. Ezt azért mondom neked, mert valamikor, ostobaságból, magam is el akartam hagyni a földemet.

— És... valóban meg tudta ezt tenni?

— Valóban.

— De hát milyen bánat űzte idegenbe?

— A szerelem. Az én fiatalságom sokkal bonyolultabb, keserűbb volt, mint a tiéd.

— Pedig mihozzánk mindig mosolyogva jött be az osztályba, mintha nem is ismerné a bánatot.

— Hiszen tanítónő vagyok, Jarina... De te hová mégy?

— Magam sem tudom. A nővéremhez, Lityinscsinába, vagy a bátyámhoz, a Donyec-medencébe.

Szofija Petrovna szomorúan mosolygott.

— Hát én mit ki nem gondoltam első felindulásomban? Látod, a te szavaid után, rögtön megrohant a múltam... Esküvői bangitabogyótól illatozol.

— Aprított bangitabogyótól. Engem is széthasogattak...

A tanítónő újra megölelte őt.

— Elmúlik ez majd, Jarina.

— De mikor?

— Ha megjön az igazi szerelem.

— De eljön-e?

— Hozzád eljön. Az enyém örökre elment, mint víz a kövek felett. Futhatsz utána, nem éred el. — Az asszony hangjában visszafojtott könnyek bujkáltak. — Csak hát, Jarina, nem kell azonnal elrohanni. Várd ki a hóvihart nálam.

— Nem tehetem, Szofija Petrovna.

A mellékutcácskából hangok hallatszottak. Jarina összerezzent. A tanítónő megcsókolta őt.

— Akkor ég veled, Jarinka. Járj szerencsével! — Leugrott a szánról, hátával egy roskatag útmenti fűzfához simult, és elgondolkodott: „Mennyire hasonlít az asszonyok sorsa ehhez a fűzfához." Fölemelte tekintetét, de a szán már eltűnt a hóviharban.

A falun túl a szélviharból váratlanul vidám zene szállt Jarinához. Vajon ki muzsikál a hóförgetegnek? És vajon hová meneküljön előle? Jarina megállította a lovat, hallgatózott. A vihar hol elsodorta, hol közelebb hozta a zenét. De mitől is fél? A leány megrántotta a gyeplőt, betakarta arcát kendőjével és továbbhajtott. Hamarosan meglátta a fellobbanó tábortüzet, amely körül a hótól fehér zenészek úgy fújták a trombitájukat, hogy messzire hallatszott a hang-

juk. „A Salamajok — találta ki Jarina. — A bolondos Salamajok." Holnap játszaniuk kellene az ő lakodalmán, és ehelyett ma a bujdosásba kísérik.

— Hej, te kis barna! Hová sietsz? — szólította meg egyik legényke, amikor a szán egy vonalba ért a tábortűzzel.

— Honnan tudod, Vaszil, hogy barna? — hahotázott egy másik Salamaj.

— A szilajságáról. Hová, hová, kislány?

— A kórházba! — felelte Jarina, és még jobban eltakarta arcát.

— Varázsitalért? Hogy a fiúk elepedjenek utánad? — mindannyian nevetni kezdtek. — Vigyél minket is magaddal!

— Hagyjátok békén azt a lányt! — kiáltott fiaira az apjuk. — Mit tudjátok, milyen nagy baja van, ti meg kinevetitek. Jobb lesz, ha rázendítünk...

És a leányt esküvői muzsikája még soká kísérte, hol elhagyta, hol újra utolérte. És amikor végleg elhallgatott az útkereszteződésnél, a hóviharból előtűnt egy emberi alak. A fáradságtól-e, vagy a széltől, ez az ember az út egyik oldaláról a másikra vetődött. Megpillantotta a szánt, megállt, és rekedten felkiáltott:

— E-he-hej!

— Oj! — kiáltott fel a meglepetéstől Jarina, a ló pedig felágaskodott, és oldalra rántott. Jarina rávágott a gyeplővel, és csak ezután hallott valami nagyon ismerőset ebben az „e-he-hej"-ben.

Csak nem Bohdan? De miért kellene neki éjjel, ilyen viharos időben úton lennie? Lehet, hogy meg kellene fordulnia a lovával? Lehet, hogy csakugyan ő az? Nem, ez lehetetlen.

És a hóförgetegből ismét előúszott az a távoli ősz, hirtelen

eszébe jutott, hogyan kötözte át Bohdan ujját, és most vissza akarta fordítani a lovat, de rögtön megijedt, mi lesz, ha Artamon és Omeljan már a nyomában loholnak?...

És összefagyva, hóval borítva, a leány ismét fut a falutól. Vagy a saját sorsától?... És ki az, aki előre látva saját sorsát, el ne futna olykor előle?

Bohdan kimerülten már-már alig állt a lábán, amikor odaért a Salamajokhoz, megállt közöttük, és gémberedett kezét a tűz felé nyújtotta. A zenészek egymásra pillantottak.

— Na, ez aztán jól kikészült.

— Mi van veled, te szegény legény? Eltévedtél? — kérdezte az öreg Salamaj.

— Eltévedtem.

— Semmi baj! Tettél egy kerülőt. Annyi még futotta a szerencsédből, hogy újra hozzánk vezetett a muzsikaszó. No gyere, elviszünk téged Ozernojéba — aztán sétálhatsz, amennyi csak jólesik.

— Gyalog is odaérek.

— Vannak ott rokonaid?

— Igen, vannak.

— Akkor te is gyere el az esküvőre.

Bohdan megremegett, mintha megütötték volna, visszarántotta kezét a tűztől.

— Majd elmegyek... — és támolyogva vánszorgott tovább a falu felé.

— Mintha nem ugyanaz az ember lenne... — jegyezte meg valamelyik a Salamajok közül.

— Te se lennél ugyanaz, ha ennyi havat gyúrtál volna egymagad a hóviharban.

A falu legszélső szélfútta utcácskájában Bohdan két lovas-

ba ütközött. A sötétben láthatóvá vált gyanakvó, vihar korbácsolta arcuk. Egyikük leszállt a lóról, és megkérdezte:

— Fiú! Nem találkoztál az úton egy lovas szánnal? — Bohdan megismerte Omeljan Beszkaravajnij hangját.

— Mi az, Omeljan bácsi?

— Ó, te vagy az, Bohdan? — sziszegte Omeljan, körülpillantott, mintha a hóvihar kihallgatta volna őt, és még mélyebben hajolt le a legényhez. — Ide figyelj! A mi Jarinánk az esküvője előtt szánra ült, és valahová elment. Istenemre mondom, nem az én húgom ez, a keservit!

— Megszökött az esküvő elől? — A fiú majdnem füttyentett örömében.

— Hát, valahogy úgy — felelte Omeljan húzódozva. — Nem láttad őt véletlenül az úton?

— Nem, nem láttam. — Bohdan csak most értette meg, kivel találkozott az előbb.

— De hová mehetett? — emelte állához a kezét Omeljan. — A fene egye meg...

— Át kell vizsgálni a falut, minden rokont megkérdezni — szólalt meg mellettük Vaszjuta. — Talán csak nem a városba fut, ebben a viharban? — Összehajolva suttogtak, megfordították lovaikat, megsuhogtatták korbácsukat, és tovább futottak a faluba.

„Megszökött Jarinka, megszökött!" — lélegzett fel megkönnyebbülten Bohdan. De jó, hogy nem lett ezé a temetői ördögé. De hát ő mért is nem állította meg az úton? Hogyan is szalaszthatta el? Legalább együtt mehettek volna a városba. Odaér-e egyedül? Nem téved-e le az útról?... Rettegés fogta el Bohdant, és jobban gyötörte, mint a förgeteg. Vesse magát a nyomába? De vajon eléri-e? Csak eggyel vigasztalta magát:

A jó ló elviszi utasát emberi településhez, emberi melegséghez... „Állj meg, állj hát meg!" — könyörgött a hóviharnak, de az rabló módra süvöltött, és a menekülő nyomába vetette magát.

Hova ment hát Jarina? Hová? Ez a kérdés égette, és harkályként kopogott agyában. A fiú tántorogva haladt a hóval befújt utcában, melynek szélein csak sejlettek a fák, a kunyhók. Belebotlott valakinek a kerítésébe, kellemes zúgást hallott, a karókra tűzött köcsögök zaját, belepte azokat a hó, bennük hancúrozott a szél.

Bohdan, ahogy a hidat elhagyta, nem a saját utcájába fordult, hanem a Jarináékéba.

„De a mi utcánk szélesebb" — hallotta messziről, gyermekkorukból a hangját.

„A miénk is szélesebb volt, de a szomszédok kijjebb tették a kerítéseiket, és a fél utcát ellopták..." Lám, most meg a szerelmet lopták el tőlem.

Hová mehetett, hová?

Itt a hidacska, amelyik alól Jarináék kertjéhez folyik a víz, azután egyszerre csak felvillantak Jarináék házának jól ismert ablakai. Az udvaron nyugtalan kis szalmaboglya remegett, a tető alatt susogtak a kukorica-koszorúk. Minden a megszokott volt, hétköznapi és mégis szokatlan, hiszen alig néhány órája még itt volt az ő elérhetetlen boldogsága. Mire gondolt, kit várt, kiben reménykedett, amikor a szülői házból, édesanyjától, az esküvőjéről megszökött? Ki tudja, talán ha ő előbb szól Jarinának, együtt mehettek volna el az átkozott temetőtől, Omeljan közelségéből. Azt nem tudhatta Bohdan, szereti-e őt Jarina, de azt tudta, hogy Vaszjuta elől akár a jég alá is elmerülne. Mert ki is ez a Vaszjuta? Nem

más, csak egy kis üzér, erőszakos kozákkapitány a magához hasonlók között, és csupa hízelgés a nálánál nagyobbaknál. Az ínség évében, a mások nyomorúságán meggazdagodva, még brigádvezető is lehetett, ha úgy adódik, elmozdítja az elnököt, és karriert csinál.

Bohdan kissé meghajolt, úgy lépett a kunyhó tornácára, és bánatának csöndet parancsolva, megzörgette a bepárásodott ajtót. Riadt női hang felelt, Jarina hangjához hasonló. A legény benyitott, tekintete Jarina édesanyjának nyugtalan, meglepett pillantásával találkozott. Talpig feketében volt az asszony, ajkai körül mély barázdák, azokhoz a fájdalmas anyákhoz hasonlított, akik a templomokban imádkoznak gyermekeik boldogságáért.

— Bohdan, kisfiam, te vagy az? — szólt a hangja nagyon messziről, tán azokból az évekből, amikor Bohdan meg Jarina még együtt jártak iskolába.

— Én vagyok, Marija néni — felelt a fiú, és úgy érezte, mintha az anyjával beszélne, félve emelte rá vihartól lázas tekintetét, nehogy elárulja szomorúságát.

— Hiszen te csupa hó vagy.

— Messziről jöttem.

— Az iskolából?

— Igen. Rögtön leverem magamról a havat — és indult az ajtó felé.

— Itt bent is leverheted. Átfáztál...

— Átfáztam, Marija néni.

— Melegedj meg a kemencénél. Látod, ott vannak a lakodalmi ételek. Csak esküvő nem lesz. Hallottad már, hogy Jarinka megszökött?

— Hallottam.

Az asszony szeméből előtörtek a könnyek.

— Istenem, hol fagyoskodik az én kislányom ebben az ítéletidőben? Hallod, hogy süvít a szél? Jaj, csak le ne térjen az útról, csak találjon valami menedéket...

— Bízzunk benne, Marija néni... — Nem tudta, mivel vigasztalja ezt a meggyötört asszonyt, gondolataiban Jarinkát látta a hóban a szánnal, a lóval. Csak le ne térne az útról...

— Te nem engem okolsz, Bohdan?

— Mért kéne magát okolnom?

— Ilyenkor sokan ítélkeznek, ó, nagyon sokan. Előtted járt itt a kántor, hogy még esküvő előtt megigyék egy kupicával. De amikor megtudta, mi történt, csak rázta az üstökét, s egyre mondta, hogy ezt a forradalom okozta, mert az a nőket is tönkretette. Megitta a vodkámat, és csak szidta a forradalmat is, engemet is, a lányomat is. Ülj le, Bohdan. Voltál már otthon?

— Még nem.

— Jaj! — kiáltott fel Marija néni. — Hogy lehet az?

— Magam sem tudom, hogyan.

Az asszony szemén átvillant a felismerés, de ráborította sűrű pilláit, amik mintha csak Jarinkáéi lettek volna.

— Akkor most vacsorázz meg, hiszen úton voltál — sietett az asszony a kemencéhez.

— Nem kérek semmit, Marija néni.

— Mi az, hogy nem kérsz? Van bolti vodkám is.

— Nem élek én ilyen orvossággal.

— Tudom, tudom, ha nem is jártál hozzánk. — Pillantásuk találkozott, és a fiú meglátta a szomorú szemekben a megértést és együttérzést. Dadogva, elvörösödve kérdezte:

— Hová mehetett Jarinka?

— Ki tudja? — gondolkodott el az anya. — Csak két útja lehet: Sztarij Majdanba, Nagyijkához, vagy a Donyecmedencébe, Boriszhoz. Omeljan már a nyomába vetette magát. Jaj, csak el ne érje.

— Én ismerem Sztarij Majdant. Meg tudná adni nekem Borisz címét?

— Jaj, fiacskám, megkeresed őt?

— Talán. De levelet mindenképpen írok.

Az asszony az ikonhoz ment, kivett mögüle egy köteg számlát, levelet, az asztalra tette a kenyér és a bangitabogyók mellé.

— Keresd meg, ebben a csomagban van.

Bohdan megtalálta, megjegyezte a címet, és indulni készült. Marija néni megérintette a kezét, s hótól nedves vállára borult.

— Jaj, fiam, mihez kezdjek én már ezen a világon?

— Ugyan, ugyan, Marija néni, majd rendbejön minden, meglátja.

Szél zörgette az ablakot. Az asszony fölsóhajtott:

— Le nem hunyom a szemem éjjel... őrizd meg magad, fiam, ne sírjon utánad anyád, mint én, az én legkisebbem után.

— Isten vele — arcon csókolta azt, aki második anyja lehetett volna. Az asszony könnyeinek ízével ajkán újra kiment a viharba, de egy izgatott hang megállította.

— Várj, Bohdan! Tessék, az esküvői pacsirta.* Ha nincs a lányomtól ajándék, legalább tőlem legyen.

Szeméhez emelte, kezével megsimogatta a madár formájú édes süteményt, és keserű örömöt érzett: még mindig jobb

* Édes tészta madár-formába sütve.

az anyja kezéből kapni az esküvői pacsirtát, mint tőle — a más menyasszonyától. De hol járhat ő most, hol?... Zsebébe rakta a tészta-madárkát, kisietett az udvarból.

Otthon, úgy látszik, még nem aludtak — az ablakban gyönge fény reszketett. A kapu nyitva. Bohdan bement a házba, néhány lépést tett, azután majdnem hanyattesett. Most nézett csak körül: a földre szórt szénán idegen emberek aludtak.

— Hát ezek kicsodák? — kérdezte, és ekkor látta meg az asztal mellett apját, anyját, és ...az öreg Salamajt.

— No, hát az én gyerekeim zsibbasztják ott az oldalukat! — mosolygott a muzsikus, és ahogy megismerte Bohdant, csodálkozva húzta fel szemöldökét. — Ej, a diák!... Te is szállást akarsz kérni?

A fiú zavarba jött.

— Bohdan, fiacskám! — az asszony felsikoltott örömében, s becéző szavakkal, meghatottsággal, gyöngédséggel vette körül fiát.

— A maguk fia? — csodálkozott el még jobban a muzsikus, aztán elkapva Bohdan figyelmeztető pillantását, zavartan krákogott, és lesütötte szemét.

— Hogy jöttél haza, fiam, ilyen ítéletidőben? — felállt az asztaltól a daliás termetű, magas homlokú apa.

— Úgy jöttem, ahogy tudtam. — Bohdan a muzsikusra pillantott.

— De hát mi kényszerített ki ebbe a szélviharba? — aggodalmaskodott az anya.

— Megkívántam az itthoni krumplit meg a savanyú káposztát, hát hazajöttem, hiszen arra való a lábam.

Az apa odament a fiához, s vastag ősz bajuszát elsimítva

csókot nyomott az arcára. — Téged aztán alaposan megkergetett a vihar, alig állsz a lábadon.

— Meghiszem azt — állt fel Salamaj.

— Gyere, anyjuk, adj hamar vacsorát a fiunknak.

— Inkább csak aludnék — leült a fiú, és már húzta is le a csizmáját.

— Legalább egy kis sült krumplit — sürgölődött az anyja.

— No meg egy kis mézsört. Magam főztem a lépekből. — Az apa odanyújtott egy pohár borostyánszínű italt.

Bohdan felhajtotta, Salamaj pedig a homlokát ráncolta.

— Az ilyen mézsört nem inni kell, hanem hallgatni — gyöngéden megsimogatta a poharát, és a füléhez emelte.

— Mit hall?

— A júniust, a napot és méhzümmögést.

— Én ma egész nap azt hallgattam, hogy zúgnak a méhek — mosolyodott el halványan a fiú.

— Még jó, hogy nem farkasok trombitáltak — dörmögött a bajsza alatt Salamaj, és visszatért a félbeszakadt beszélgetésre:

— Nem tudunk mi, Vaszil, gazdálkodni, nem tudunk. Olyan mágneses ereje van a papírnak, hogy már nem számítunk sem mi, sem a föld.

— Ez a mi Turovecünk is okleveles gazda, azt se tudja, melyik a rizs, melyik a rozs, de azért ő parancsol.

— Ő bizony.

— Már megint politizáltok — intette őket az asszony.

— Nem politikáról beszélünk, hanem a vetőmagról.

— Az is csak politika...

Ezek voltak az utolsó szavak, amiket Bohdan még felfogott elalvóban, azután elborította az álom, álmában hó por-

zott, förgeteg dühöngött, szél fütyült, és a viharban valahol ott bolyongott a szerelme. Hová mehetett? Hová?

Amikor felébredt, már sem a Salamajok nem voltak a házban, sem a szülei, csak a lakodalmi pacsirta feküdt mellette a ládán.

IV. fejezet

A hóvihar hol ostorral csapkodott, hol farkasként üvöltött, hol pedig hirtelen megcsöndesedve bánatos dongóként zümmögött, mintha a tavalyi ősz jutott volna eszébe. A tavalyi ősz... milyen is volt az? Néhány pillanatra elszállt a fájdalom, elszállt a tél, és felragyogott az az ősz.

...A ligetben, az álmos nyírfák feltartják a hajnali ég szoknyafodrát, be ne vizezze azt a harmat. A nyírfák mögött egy pászta kéklik, öregecske borzas kunyhó kuporog ottan. Ezüstös itt az álom, mint öregapó, ezüstös itt öregapó, mint az álom.

A lányka már messziről látja az öreg méhészt, és jókedvűen kiáltja:

— Ej-hej! Ki van ott az erdőben? Feleljen!

— Hát te kit keresel errefelé?

— A jószerencsét és magát.

— Akkor még korábban kelj, kis húgom.

A méhesből köd-ezüst-ősz férfi közeledik, fürtjeit még az 1905-ös év szórta tele hóval, Szibériában. Szemében szelíd bölcsesség és lázadó erő.

Már holtnak hitték a faluban Vlagyimir Holodenkót, amikor 17-ben váratlanul hazatért száműzetéséből. Az első meglepődés után megcsókolták, megvendégelték a falubeliek, azután elvezették a temetőbe, és megmutatták a magas, tölgyből faragott keresztet, amelyet még 1905-ben állítottak neki. A kereszten kendő fehérlett, alatta íriszek, téli lonc,

selymes fű, pontosan akkora helyen, amekkora egy sírnak kell.

Az emberek zavartan pislogtak: „Hát most, Vlagyimir, mi legyen a kereszteddel, ha te már — úgy történt — élsz?" — „Hadd álljon ott magának — mosolygott Holodenko. — Erős a fa, szent a hely..."

— Jó reggelt, apó!

— Az bizony jó — füstölög a pipájával az öreg —, a nap is kél, a harmat is ragyog, a föld kenyértől s gombától illatos. Csak szépet látni mindenfelé.

— Ez igen! — odalép a vén fenyőhöz, aminek tövében gyereksapkányi vargánya üldögél. Egy kis őszi sugárnyalábon sárga nyírfalevél szállott alá.

— Apó, mikor látta őt?

— Akkor lehetett, amikor te a hajadat varázsszerrel öblítetted.

— Maga tudta? — a leányka elpirult.

— Csak gondoltam — somolygott ravaszkásan az öreg, és csak pöfékelt a pipával, feje körül füstfelhő.

— Mondja, apó, maga mért nem alszik?

— Mért nem alszom? Csoda ez, Jarinocska, csoda: én megvénültem, az álom pedig megfiatalodott — egész éjjel másfelé kószál, nem dugja ide az orrát.

— Egész éjjel nem alszik?

— Bizony, csak itt topogok a kasok körül, a fiatal éveimet hívogatom.

Jarina mosolyog, elképzeli, hogy gyűlnek össze vendégségbe a fiatal évek.

— Sokszor eljönnek?

— Már nagyon-nagyon ritkán. Talán ellustultak, talán

messzire mentek. Örömöm azért ma is van nekem: ráteszem kezem a méhkasra — és zenét hallok, ránézek a csillagokra — és örvendezek. Az embereknek többször kéne a csillagokra nézni, a Fiastyúkra, a Nyilasra, a Tejútra. Igaz, a Nyilas néha bajt is hoz, háborút. No pipa, segíts az öregnek — leteszi a pipát a fatönkre, és csikorgó hangon, mely még fuvaros korára emlékeztetett, dalolni kezd a bajt hozó nyílról, hogyan repül át a tengeren.

Haj, röpül a nyíl
át a tengeren.
Vajon kit talál?
Özvegy egy-fiát
ki siratja el?
Varjú mondja: kár.

...Nem a kék tenger túlpartjáról — a jeges temetőből csapott le a nyíl a menekülő leány szívébe, és zúzta szét legszebb álmát. Felnyögött, nyögésére halk nyerítéssel válaszolt Orlik, a ló, és hirtelen megtorpant. Mi bajod, lovacskám? Megijedtél valamitől? Jaj, ne ijedezz, engem se ijessz, hisz oly magunk vagyunk itt az éjszakában, a hóban.

Jarina leugrott a szánról, belepottyant a hóba, megvizsgálta a szerszámokat, lesöpörte a havat a lóról, az pedig a leány vállára hajtotta a fejét. Elfáradtál, szegénykém? Várj még, tűrj! Hol is járunk, merre fut az út? Nem tévedtünk le róla?... Egyszerre csak valami szokatlan nesz hallatszott a viharban, valahol láthatatlan orsók peregtek, neszt szőttek, bánatot szőttek... Igen, igen. Már tudom, honnan jön a zaj: a tölgyes zúg ilyen bánatosan. Talán a tölgyfák sírásától

ijedt meg Orlik. Ne félj, ne félj, kedves útitársam. Jaj! De hátha farkasokat hallott? Nem! Nem! Attól jobban megrémült volna. No, menjünk hát. Elcsigázottak vagyunk, de menni kell, hiszen ki tudja, milyen nyíl röpül utánunk.

Képzeletében felrémlett Omeljan könyörtelen képe. A leány összerázkódott, félve pillantott arrafelé, ahol bátyja maradhatott. Bátyja, aki őt összetörte, olyan esküvőre kényszerítette, amire még az édes nővére is visszautasította a meghívást.

Kislány korában az esti jávorfák alatt, amik koronáikban hordozták a hajnalt, s lábuknál patak csörgedezett, de másnak képzelte majdani esküvőjét! Lám, most fájdalom és könny borítja útját. Még nem is olyan régen jó és rossz szemek irigykedve nézték az ő szépségét. Mit ér a szépség? Több rágalom, több bánat — ez minden. Most is hányan köszörülik nyelvüket rajta ezért a szökésért. Mennyi sarat dobálnak az ő bajára. Ne légy szép, inkább boldog légy.

És ismét az ősz aranylott föl előtte, csak most nem az erdőből, hanem a kifakult mező ködéből, ahol a kései hajdina csillogott, hol a tarlón a ludak nyugtalanul figyelték a vándormadarak vonulását. A szélmalomból hazatérve Bohdannal találkozott, aki úgy vélte, hogy a fürtjei varázsitaltól illatoznak.

De boldog az a legény! Első a faluból, aki főiskolát végez. Valamikor együtt tanultak, ketten hajoltak a mesekönyvek lapjai fölé, borzongtak, kacagtak, mesevilágban éltek. Amikor ő betöltötte a tizenkettedik évét, Omeljan kivette az iskolából, összetörte a mesék és ábrándok világát, hogy ezentúl a kemence, a kapa és istálló világában forogjon, s csupán annyit tudjon, mit ér egy kosár tojás, és egy köpű

vaj. Csak a robot, csak a robot, csak a szolgaság tudományát sajátította el, semmi mást.

De ennek a tudománynak terhétől meg kell szabadulnia. Meg kell harcolnia harcát a rosszal. Jarina megkeményedett.

Még egyszer megsimogatta Orlikot, azután kihúzta magát, s a szánhoz lépett. A ló egyszer még megrezzent, azután megrázta sörényét, és útnak indult. Ekkor valami nagyon-nagyon ismerős hang hallatszott ki a viharból:

Haj, röpül a nyíl
át a tengeren.
Vajon kit talált?
Özvegy egy-fiát...

Képzelődik talán? Szorosabbra fonta vállán a meleg kendőt, úgy fülelt ki a hóviharba, szemét a sötétségbe meresztve. Vele szemben mozog valami. Öreges hangon csikorog a dal.

— Hé, hé! Ki az ott? — meglepetten és örömmel igyekszik túlkiabálni a forgószelet, s szavára csodálkozó, csúfondáros hang válaszol.

— Hát itt ki közeleg? Talán apókának hoz valaki vacsorát? — a szánról behavazott apóka ugrik le, mintha csak a méhész volna, és Jarina szeme előtt most megjelent az öreg kunyhó, ahol az álom ezüstös, mint nagyapó, ahol nagyapó ezüstös, mint az álom.

— Csak nem maga az, Vlagyimir apó?

— De bizony én — öleli meg a leányt, és felkacag. — Hát te ki vagy?

— Jaj, apó! — nem is tudja, mit mondjon, már érzi a dohány és mézsör illatát. — A sors küldte magát, apókám.

— A sors-é, engemet? Nem is volna rossz — hümmög somolyogva az öreg méhész, és csizmaszárából előrántja a pipát. — Hogy pottyantál ide? Hisz éppen tehozzád igyekszem, a lakodalmadba. Ajándékot is hoztam a városból.

A válaszban könnyek remegtek:

— Oda hiába siet. Nincs esküvő.

— Nincs? — nem is csodálkozik, csak néz nagy figyelmesen az öregember. — Csak nem szöktél meg előle?

— De igen. Megszöktem a bajtól meg a szégyentől. Ne gondoljon azért rosszat rólam.

— Ha-ha-ha! — kacagott fel az öreg. Felkapta a lányt, és arcon csókolta. — Ha-ha-ha!

— Mi van ezen nevetnivaló?

— Nem tudom azt én sem, de ma egész nap nem volt minek örüljek. Csak bajlódtam, gondolkodtam, mindig te jártál az eszemben. Még a kupica szíverősítőt is csak úgy kortyintottam föl, nem is ízlett. Arra gondoltam, bajt hoz még rád ez az esküvő, de most... Ha-ha-ha! No, az biztos, hogy Artamon térül, Omeljan fordul, üthetik bottal a nyomodat. Csak szégyenüljenek is meg a bajkeverők. De te aztán világravaló jány vagy, tudod-é?

— Világravaló... az bizony — horgasztotta le fejét a lány.

— Aztán üldöznek már téged azok a temetői kísértetek?

— Úgy gondolom, igen.

— Gyere akkor, szegényem, kerülünk egyet, és szép csöndesen hazatérünk hozzám, az erdőbe. Semmi sem rejti el úgy a bánatot, mint az erdő, mert az erdőnek olyan a lelke.

— Milyen lelke van az erdőnek?

— Olyan, mint a jó embernek. Megérti a más baját. Megyünk-é?

— De Omeljan és Vaszjuta megtalálnak magánál.

— Hát aztán? — borult el a méhész arca. — Téged az én házamból maga az ördög sem vihet el.

Jarina felsóhajtott:

— Jaj, apó! Fölgyújtják ám azok a maga házát.

Az öreg megrázta fejét.

— Félelem van a te szívedben.

— Úgy van — hagyta helyben szomorúan a leány.

— Akkor pedig, gyermekem, ki kell irtani azt onnan. Mert aki félelemben él, az többé nem ép, egész ember, agyaggá válik az a gonoszok kezében. Meg ne rontsa ez a rontás a te fiatalságodat, hallod-é?

— Hallom, apó.

— Akkor gondolkozz ezen. Félek én az erőszakosoktól, de a félősöktől is. Ugyanannak a botnak két vége ez — sohasem tudod, mikor melyik vége sújt. Nagy igazság ez, még 905-ben tanultam. Azóta tudom. No, várj csak! Nézd meg az ajándékomat! — Apóka kinyitotta a szűrét, kivett valamit a zsebéből, és Jarinának nyújtotta.

A leány meghajolt — mintha a tavalyi ősz, a tavalyi csönd és nyugalom szele simította volna meg.

— Mi ez, apókám?

— Valami kendőféle volna Moldovából. Lásd-é, micsoda virágok nyílottak rajta.

Jarina akaratlanul elmosolyodott.

— Ki az, aki ilyen sötétben, ilyen hidegben virágokat lát?

— Mi vagyunk. No, bontsad ki!

A leány óvatosan szétnyitotta a kendőt, megremegett az

a szélben, mintha madár gyönge szárnya volna, mintha melegebb tájak felé szeretne szállani.

— Hallod a virágok susogását?

— Susogást ugyan hallok, de virágot egyet se látok.

— Majd látod mindjárt! — biztatta őt az öreg. Fogai közé kapta a pipát, kissé lehajolt, gyufát gyújtott. Belecikkant a lángocska a sötétségbe, és kialudt. A második gyufaszál megvilágította a méhész kezét, és ellobbant. Csak a hatodik, vagy tán a hetedik gyújtotta meg a méhész kurta pipáját, akkor azután apóka fölemelte a kendő csücskét, és megvilágította. — Nézzed!

A gyönge lángocska nyíló szirmú rózsát varázsolt a fekete éjbe, a virág kelyhében könnycsepp remegett.

— Mintha élne! — találta ki apóka a lány gondolatát.

— A festett könnyek drágábbak, mint az igaziak — jutott eszébe a maga bánata.

— Az igaz, a könyvekben többre becsülik az igazi könnyeket, mint az életben — tette hozzá az öreg. — Csavard csak össze azt a kendőt könnyestül, és gyerünk.

— Hová?

— Hová? Hát énhozzám! Az én csöndes kis eldugott házamba. Várnak a nyírfák. Ágaik között a napsugarak. Várnak a fogolymadarak meg a nyulak a rejtett zugokban.

És megint a tavalyi gondtalan év illatozott Jarina felé.

— Igaz-e, hogy a nyulak a maga házikójához futnak?

— Minden este kint hagyok egy marék zabot vagy néhány répát, odajárnak a hosszúfülűek lakomázni. Csíkot is fogunk majd a tóban. Szereted?

— Félek a hangjuktól.

— Csak akkor hallatják, ha félnek, vagy ha ívnak. Majd

este könyvből olvasol nekem. Nyáron nagyon jó itt, az ember nélküli csöndben, de télen búslakodom társ nélkül, mint a harang nyelve nélkül. Még a rádió sem segít. Csak bámulod az ablakot, hátha arra jár egy erdész vagy akárki. De hát mért állunk itt, mint akiket idepingáltak? Gyerünk!

Jarina félénken pillantott abba az irányba, ahol őreá várták a nyírfák, a napsugarak, a madarak, a nyulak meg a csíkok.

— Nem, apó! Nem megyek magával.

— De miért?

— Az ilyen fájdalmat, az ilyen rettegést, mint az enyém, valahol messzebb kell eltemetni. Lássa, nem érdemlem meg én a kendőjét.

— Ne beszélj butaságokat, kislány! Csak egy kis időre gyerünk hozzám. Nézd! Hogy dühöng a hóvihar!

— Majd elcsöndesül.

— Még eltévedsz benne. Belefulladsz, mint tengerbe.

— Édesapám valamikor azt mondta, „nem mindenki fullad tengerbe, többen fulladnak pocsolyába".

— Jól mondta. De minek gyötörnéd magadat meg a lovat? Vársz egy-két napot. Vedd fel a kendőmet, hisz azt is befújja a hó.

Jarina fölállt, leoldotta esküvői kendőjét, megfogta a csücskénél, és kiengedte a szélbe.

— Mit teszel? — tört ki az öregből.

— Elvitte a szél az esküvőt, vigye a kendőt is!

V. fejezet

Mekkora vihar az udvaron, mekkora vihar a szívben! Szofija asszony egymaga élt, nem volt orvosság a bajára, sehol egy kéz, hogy belekapaszkodjék. Pedig volt valamikor régen kéz is, szemek is voltak, meghitt esték, melegség, szerelem. Hol vannak hát? Szürkeség borított be mindent, nem maradt más, csak a fájdalom, az emlékezés, az emlékezés, a fájdalom...

A 20-as évek őszén, amikor a petljuristák szöktek Ukrajnából, elveszítette férjét, Mironf, és vele az ifjúságát. Hajfonatának aranyát fekete kendővel fogta le akkor.

De az éhség éve után váratlanul megjelent nála egy éjjel az ura, mint egy tolvaj, és hajnal felé távozott. Még most is hallja a titkos suttogást, a kopogást az ablakon, amelyen ott ezüstlött a hold.

— Szofija, nyisd ki! Szofija!

Erőtlenül, vaktában, mintha saját elveszett évein taposna, odavánszorgott az ajtóhoz, nem hitt a szemének, és halkan kérdezte:

— Ki az?

— Én vagyok, Miron.

— Ó!

— Egyedül vagy?

— Egyes-egyedül.

És az ura kezére, karjaiba, a régi estéibe zuhanva feljajdult:

— Honnan jöttél?

— Halál malmából.

Az asszony előtt felkomorlottak a fekete malomkövek, amik nem gabonát, hanem emberéleteket őrölnek. Megrázkódott, némán vezette be Mironi a házba. A jövevény a küszöbön megállt, levette sapkáját, keresztet akart vetni, de nem látta az ikonokat.

— Kivitted innen a szenteket?

— Hát, ahogy látod... hiszen te régen se igen imádkoztál.

— Akkor tanító voltam, nagyobb volt az önbizalmam. De amikor az ember lelke az örökös rettegéstől összeszorul és gyönge lesz, támaszt keres. — A férfi keserű mosollyal idézte Zarathustrát: „Most Istent szeretem: az embereket nem szeretem..." — függönyözd be az ablakokat.

Az asszony megrázkódott, megértette a szavak értelmét.

— Hallod, Szofija!

— Nincs mit ráakasztani. A háború meg az éhség elvitt mindent.

Akkor a férfi elfújta a gyertyát. A házban kirajzolódott, megremegett a holdas délibáb, és abban Miron alakja mintha idegen emberé lett volna. Az asszony hajfonatához nyúlt, ledobta róla a gyászkendőt. Ó, ha a lelkéről is ledobhatta volna...

— Nem vártál?

— Nem vártalak.

— Talán van valakid?

Az asszony reszketett, odasimult az ura nedves ruhájához, amelyet átitatott az erdei tábortüzek füstje.

— Ugyan, Miron, hiszen te vagy az életem. Magam választottalak...

Csak ekkor kezdte csókolni a felesége haját, ajkát, szemét.

— Köszönöm, asszony. Te vagy az egyetlen, ami még megmaradt a hitemből. Sebzett vadként vergődtem vissza hozzád. Nem bírom tovább nélküled, nem bírom.

Nemcsak a szeme, de a vállai is szenvedésről beszéltek. Ez a férfi úgy lépett az életébe hajdan, mint a hajnal, s most sötét alakja az alkony volt maga.

— Miért jössz hozzám űzött vadként, mért nem emberként?

Árnyak futottak át Miron arcán.

— Kinek adjam át a bűneimet? Vigyem az Istenhez? A bolsevikok úgysem hisznek benne!

— Az Istenben nem hisznek, de hisznek az emberben.

Miron az asztalhoz lépett, ahol az ő könyvei és a tanulók füzetei hevertek.

— Tehát már belőled is kiveszett a nemzeti büszkeség?

— Mondd inkább: a nacionalista.

— Hogy történhetett ez?

— Valamikor, tudod, veled együtt esküdtem rá, hogy Ukrajna... olyan szőlőinda vagy komló, amely támasz nélkül nem tud megállani... látod-e, Vigovszkijnak ilyen támasza volt a nemesi Lengyelország, Dorosenkónak a szultáni Törökország, Mazeppának a királyi Svédország, Szkoropadszkijnak a császári Németország...

— Hát így okosodunk meg — mondta Miron rosszallás nélkül és elgondolkozva.

— De hiszen te még nem is vacsoráztál. Gyere, egyél valamit, sütök tojást.

— De ha valaki meglátja a füstöt, vagy lát egy szikrát a ház fölött?...

— Hát akkor mit adhatnék neked?

Miron arcával az asszony hajához simult.

— Semmi nem kell, Szofija. Jó embereknél vacsoráztam a Bug partján. Ahogy megláttam a folyót, sírva fakadtam.

— De hát hol voltál, Miron? Külföldön?

— Ott voltam még húszban a Zbrucsnál a visszavonulás idején, láttam azt a zűrzavart, láttam, hogyan fogadják testvéreiket a túloldalon, és akkor kettétörtem a kardomat. Rámnéz a lováról Gulij-Gulenko atamán, és nevet, kancsukájával felém mutat: „Kozákok! Akarjátok-e a szabadságotokat idegen kerítés mögé vinni?" — „Nem akarjuk, atyuska!" „No, te legény! Te, úgy látom, jellem vagy, maradj velem! A Zbrucs mögött ott vannak kikötve a lovak, válaszd ki a legjobbikat, és siess a templomhoz. Segítsen minket az Isten!" Ozsigovkában a templom mellett vagy háromszázan gyűltünk össze, állig fegyverben, lóra szálltunk, és bevettük magunkat az erdőbe.

Szofija megrémült.

— És egész mostanáig nem hagytad el a bandát?

— Elhagytam, mert nem bírtam tovább, még húszban a fejünkbe verték, hogy Ukrajnában lázadásnak kell lennie. De csak az emigránsok agyában volt lázadás. Amikor megtudtam, hogy Berlinben felszabdalják Ukrajnát, két tartományra osztják, hogy a Felső-Dnyeper vidéket Vilmos osztrák főhercegnek adják, de kap a földünkből a román király is, és a mi főatamánunk, Gulij is, hogy mindenütt csak iga és iga — újra eltörtem a kardomat. Most már azt hiszem, örökre. — Magához vonta feleségét, gyengéden megsimogatta anyaságról nem tudó, hervadt mellét.

— Téged nem bántottak miattam?

— Nem bántottak.

— És nem idéztek be sehová? Sem a Hármas Bizottsághoz, sem a CSEKÁ-ba?

— Sehová sem idéztek. Menj hozzájuk te, Miron, tégy vallomást.

— Késő, Szofija.

— Miért lenne késő? Omeljan Beszkaravajnij is csak nemrég lépett ki a Galcsevszkij bandájából, és már a templomban énekel.

Miron összeráncolta homlokát.

— Az én ügyem súlyosabb. Mikor én a bandában voltam, a cukorgyárban összetűztünk a bizottsági tagokkal. Ott a mi falunkból voltak emberek. A répaveremben lőtték agyon őket, és a tetemeket répával takarták el, mert nem volt idő földet ásni. Kettő közülük életben maradt. A törvény felmenthet, de az emberek nem bocsátanak meg.

Szofija sírva fakadt.

— Hát mi már sohasem élhetünk, Miron?

— A mi földünkön nem. Másikat kell keresnünk, ezért is jöttem most érted. Velem jössz?

— Nem. Nem megyek.

— Miért nem?

— Mivé lennék én a földem nélkül, a napom nélkül?

— Mások is megvannak a földjük nélkül, a napjuk nélkül.

— Miből?

— Kopejkából.

— Én nem akarok kopejkás világot.

— Nem tehetünk semmit, Szofija, erősebb a világ nálunk. Nem hiába zárták le még a holtak szemét is kopejkával.

Soha nem hallott még ilyen keserű szavakat Mirontól.

Hová lett az ő hajdani szelídsége, micsoda rettenetes élmények forgathatták fel őt?

— Hogy elsekélyesedhettél te, hogy a kopejkáig jutottál?

— Lehet, igaz lehet, elsekélyesedtem... de az irántad érzett szerelem nem kopott el. Ezekben a kegyetlen években csak rád gondoltam. Könnyű, megvásárolható szerelem még a gondolataimat sem fertőzte meg. Elhiszed, Szofija?

— Elhiszem.

És szerelemből, csak szerelemből engedett. A következő éjszakán egy elhagyatott, fűlepte úton elindultak nyugat felé. Holdfényben fürdöttek a rozskalászok, e kinyílt, bizalommal szétpillantó szempillácskák, körös-körül mindenütt csönd és álom. Nem messze az erdőtől, amely titokzatosan sötétlett előttük, Miron megállt, megragadta felesége kezét, feszülten figyelt.

— Mi az?

— Valamitől remeg a föld.

Hallgatózott, de semmit sem hallott. Egy perccel később mint lázálom, az erdő mögül lovasok vágtattak elő, és a tanya felől elvágva útjukat, szétszóródva a mezőn, kozákok nyargaltak. És az álmukból fölriasztott rozstáblák fölött pattogni kezdtek a géppuskák, széthasítva a holdas délibábot, kardok villogtak, és elűzték ezt a délibábot. Egyazon pillanatban lovak csaptak össze lovakkal, emberek emberekkel, kardok kardokkal, csikorgás csikorgással, ordítás ordítással.

Miron a rozs közé lökte asszonyát.

— Bújj el, Szofija! Bújj el!

— Hová mégy?

— Hamarosan visszajövök... — és eltűnt a kalászok között, mint egy árnyék.

Az út mögött, az út mellett golyók süvítettek, sírtak, és amikor elhallgattak, Szofija golyótörte rozsszálat emelt föl. A halál lerázta arról a harmatot, de meghagyta a virágporszemek gyöngéd csillóit.

A föld fölhagyott a zúgással, csöndesedtek a lövések, a nyögések, de az ő kínja nem csitult. Ahogy a letört kalász búcsúzott a mezőtől, úgy búcsúzott Szofija a földjétől. Hogyan is bírja elhagyni ezeket a holdsugárban fürdő mezőket, az utakat, az ösvényeket, melyeket annyiszor bejárt, és az iskolát, a gyermekeket, akik holnap várják őt. Nem! Nem, ő azonnal visszafordul, kikönyörgi, kisírja az embereknél Miron felmentését. De hát hol van Miron? Hol van az ő hajdani hajnala, mostani alkonya? Hol marad ilyen sokáig? Az asszony fölemelkedett. Sehol semmi, csak a völgyhajlatban egy bokornyi szürke köd. Mintha még az is felé nyújtotta volna vén, göcsörtös karjait, kérve, hogy ne fusson idegen földre. Megsimogatta a halott kalászocskát, megremegett, leült a rozsba. Fürj kiáltását hallotta a közelből. Talán még a gyönge madár sem fél jobban nála. Fűszálként rázkódott befelé-sírt könnyeitől. A földre zuhant, összekulcsolt kezeit homlokára szorította, és vigasztalanul, megvert gyermekként hangosan fölzokogott.

A fürj, ahogy meghallotta a sírást, elhallgatott, azután folytatta könyörgését az emberekhez, hogy térjenek pihenőre, nem is sejtve, hány gyereknek és hány bujdosónak nincs hol megpihennie.

Szofija egészen hajnalig várta Mironi a rozsban, de nem jött az többé elő a távoli éjszakából, sem azokból az évekből, amik úgy folytak el, mint víz a köveken, mint víz a szürke kövön, mint víz a fehér kövön.

VI. fejezet

Fiatalság bolondság, de hiába, nélküle nem élet az élet... Valami csoda folytán Jarina átfázva és elgyengülve, éhesen, végre eljutott a városig. Magas kőház mellett állította meg lovát. Odavetett egy nyaláb szénát, azután táncolni kezdett, hogy felmelegedjék. Bámulva néztek a táncoló lányra meg a zúzmarás lóra a járókelők. De még a rendőr is. Hivatalos vas-arcán meglepődés, megütközés, gyanakvás.

— Táncolunk? Polgártársnő! Táncolunk? — kérdezte olyan hangon, mintha a lány az ő üdvösségét taposta volna a hóba.

Jarina megijedt, abbahagyta a táncot, elsötétült arcával Orlik nyakához simult.

— No mi az, kis polgártársnő? Tán lenyelte a nyelvét?

— Nem.

— Hát akkor ki vele, honnét jött?

— Ozernojéből.

— Tudom, tudom — a rendőr arcáról eltűnt a gyanakvás. — Tehát messziről. De hát tudja-e, kis polgártársnő, hogy a városban tilos szemetelni.

— Én talán szemetelek? — a leány zavartan néz körül: — Hol van hát a szemét? — és ahogy körülnéz, látja, hogy körülöttük már gyűlik a kíváncsi nép.

— Hát ez mi? — a rendőr csizmájával a szénába rúgott.

— Ez? — Jarina meglepődött, és szemrehányóan nézett a rendőrre. — Ez, elvtárs, réti menta, kamilla, kakukkfű és gólyahír. A föld szépsége és egészsége.

A rendőr arca megenyhült, kíváncsian nézett a lányra, és felvidult.

— Ugye, polgártársnő, maga a mezőgazdasági tanfolyamra érkezett ide?

— No látja.

— Manapság csak jönnek, jönnek, jönnek a falukból tanulni.

— Bizony most ilyen idők járnak. Fiatalja, öregje tanulni akar. Ki könyvet fog a kezébe, ki az ábécét betűzgeti.

— Még sincs elég hús a mészárszékben — morgott valaki a tömegből.

— Észt sem lehet csak úgy jegyre kapni — vetette oda a rendőr.

Megetette, megitatta Jarina a lovát, azután megkérdezte, melyik úton lehet eljutni a Pedagógiai Főiskolához. Hiszen senkit, de senkit nem ismert ebben a városban. Megkeresi Bohdant, az majd tanácsot ad, hol helyezheti el a lovat meg a szánt.

Elment a székesegyház mellett. Hamarosan a könyvtárhoz ért. Márványtábla adta hírül, hogy ez itt nemcsak holmi könyvtár, hanem az Ukrán Tudományos Akadémia Könyvtára. Vannak a világon boldog emberek, akik itt gyűjtik a tudást! Jarinának valami elérhetetlen, elveszített boldogság szorította össze a szívét. Újra sajnálni kezdte életét, a félbehagyott mesét, ami idehozhatta volna őt is a tudomány felé vezető útra.

Szép, barna, sötétszemű nő lépett hozzá. Csodálkozva nézte a lányt, a lovat meg a szánt, azután dallamos, idegen hangzású hangon szólt hozzá.

— Jó napot, kislány! Hozzánk jött a könyvtárba?

— Ó, nem! — Jarinának még a lélegzete is elakadt. Még hogy „hozzánk"...

— Mitől ijedt meg, kislány? Mostanában sokan jönnek hozzánk a kolhozokból.

— És az Akadémia kiadja nekik a könyveket?

Ez tetszett az idegen asszonynak. Kedvesen mosolygott.

— És az Akadémia kiadja nekik a könyveket. Tehát maga idejött hozzánk a könyvtárba?

— Én a pedagógiai főiskolát keresem.

— Még sohasem volt ott?

— Nem.

— Nahát, akkor figyeljen! Látja azokat a fehér kőlépcsőket, amelyek olyanok, mint Itáliában? Ha azokon fölmegy, egy kerítéshez ér, ott van a Főiskola. Csakhogy szánon nem szabad odamenni.

— Köszönöm.

— Lucia! — szólította valaki az ismeretlent. Elköszönt az asszony Jarinától, és könnyű járással besietett a Tudományos Akadémia könyvtárába.

Lucia! Messzi-messzi forró tengerek csobogását idézte Jarinának az ismeretlen név. Ugyan hogy került ez a muzsika az ukrán tél szélviharába?

Már ott állt az alacsony kerítés mellett, és fölnézett a középkori falakra. Ott magasodott a fák havas koronájával barátkozva a titokzatos intézet. Mögötte a folyó kanyarulata ezüstlött, ezeken a vizeken szerezték valaha Ivan Bohun kozákjai a szabadságot. Jarina ezt még azokban a régi könyvekben olvasta, amik tele vannak történelemmel és kitalálással, igazsággal és igazság mezébe burkolt hazugsággal. Bi-

zony, bizony, könnyebb a magot elválasztani a pelyvától, mint a valóságot a szemfényvesztéstől...

Fölsietett a kőlépcsőkön, elképzelte, hogyan találkozik Bohdannal, s érezte, hogy arca lángba borul. Valahol az épületben megszólalt egy csengő, hangjától a lány összerezzent. Ezután sorra kinyíltak az ajtók, lármás, gondtalan diákság özönlött a folyosókra, néhányuk szeme megakadt rajta, rámosolyogtak, csudálkoztak, kacsintottak, és tovább futottak.

— Valakihez megjött a Szidor! — bökte ki csúfondárosan egy legényke.

— És micsoda szemekkel! — tette hozzá egy másik, és tréfásan felsóhajtott.

Azután jött egy harmadik, keskeny arcú, viseltes kabátkában, megállt, és részvevően kérdezte:

— Keres valakit?

— Bohdan Romanisint.

— Melyik karon van? A filológián vagy az agrobiológián? A történetin nincs ilyen nevű.

Istenem! Mennyi tudományos szó. És ő milyen tudatlan.

— Nem tudom — még a szemét is szégyelli a diákra emelni, és pír égeti az arcát.

A fiú nem csodálkozik, csak figyelmesen néz rá.

— Hát mit szokott olvasni?

— Mindenféle könyveket.

— Talán a filológián van — véli a keskeny arcú, és így kiált: — Ivan!

Nagyorrú, égő feketeszemű legény siet hozzájuk.

— Na, mi az? Csoporttanács?

— Ez a kislány Bohdan Romanisint keresi. Nincs ilyen a te csoportodban?

— Ilyen gyönyörű nő keresi Bohdant? — A diák leplezetlenül bámulja a lányt, nagyot nyel, és kezével végigsimítja hajfürtjeit. — Hülyéknek van szerencséjük!

— Bohdan nem hülye! — háborodik fel Jarina.

— No nézd csak, micsoda védőügyvéd — mulat rajta Ivan. — Csak azért mondtam, mert húszéves létére még egy lányhoz se ment oda, egyiknek se suttogott szépeket, csak beásta magát a könyvtárba, mint vakondok a földbe, eszébe se jut, hogy van a világon olyan szempár, mint a magáé, és hogy van szerelem!

— Bezzeg maga ezt sohase felejti el! — kottyantotta ki Jarina.

Ivan meglepetten nézett rá.

— Eltalálta, galambom, sohasem felejtem el, hiszen mi másért volna érdemes élni, ezen a fehérre fagyott világon. És maga kije Bohdannak? Rokona?

— Nagyon távoli.

— Akkor semmi baj — felelte a diák elgondolkodva. — Csakhogy a maga Bohdanja nincs itt.

— Hát hol van? — a leány majdnem sírvafakadt. A diákok összenéztek.

— Tegnap hazament. Épp akkor kezdődött a hóvihar. Hiába beszéltünk neki, nem tudtuk visszatartani. Csökönyös, mint Bálám szamara.

Jarina most már tisztán hallotta az ismerős hangot, amely akkor a förgetegen át eljutott hozzá. Talán éppen a falunál kerülték el egymást Bohdannal? Zavartan nézett a diákokra.

— Mit mondjunk neki, ha visszajön? — Ivan ravaszkásan húzta össze lángoló szemét.

— Semmit se mondjanak.

— Hogyhogy semmit?

— Hát úgy. — Jarina sóhajtott, és a napos oldalon szunyókáló lóhoz szaladt.

— Na, mit szólsz hozzá? — kérdezte Ivan Jarina után pillantva.

— Mondd meg te! Te vagy a filológus.

— Mondom is. Ha ez nem álom, akkor maga a sors jött el Bohdanért.

— Hát akkor a sors — kételkedett a történész.

— Értem már, hogy az a fóka mért nem néz soha a lányokra. De mitől lehet olyan szomorú ez a lány?

— A sors ritkán vidám — bölcselkedett a történész, akit szintén ámulatba ejtett a leány szépsége.

Az elkeseredett és éhes Sors pedig már ott lődörgött a piacnál, ahová gyakran jártak be a falujabéliek. Csak találna valakit, hogy visszaküldhetné Orlikot. Csak eladhatná meleg kendőjét, hogy legyen néhány kopejkája, legalább a vasútra. A lakatosüzlet mellett hirtelen megpillantotta Trofim Jeremenkót. Úgy megörült neki, mintha kedves rokonra bukkant volna.

— Jarinka? Hát te hogy kerülsz ide? — csodálkozott a férfi, ez a szélesvállú vasgyúró, akit már nemegyszer temetett be a bányában az agyag. Hol a társai ásták ki őt, hol ő maga evickélt ki Isten napvilágára, vért és földet köpködve, mégsem hagyta ott a bányát, mert szerette az agyagot, hiszen abból mintázta Isten az embert. — Jarina? Hát te mit keresel itt? Nem a lagzidat tartod?

— Jaj, ne is kérdezze, Trofim bácsi...

— Jó, nem kérdezem. Akkor hát még nem is volt meg a lakodalmad?

— Valahogy így van...

— No, nem baj — egyezett bele Trofim bácsi, megértően pillantva a menyasszony szomorú arcába. — Fiatal vagy még, hosszú az út előtted, minek is kötnéd össze a sorsod idő előtt akárkivel... Hazaviszel engem?

— Egyedül megy haza, bátyóka. Kérem, adja be ezt a lovat az istállóba — és kész.

— Hát te hová mégy?

— Még magam sem tudom, hová induljak, hol hajtsam le nyugalomra a fejemet. — Most látta csak igazán, milyen ijesztő út vár rá, ha elindul a messzi Donyec-medencébe. Talán mégis jobb volna Nagyijkához menni?...

— Micsoda história! — gondolkodott el egy pillanatra Trofim bácsi. — De tudod-e, jól tetted ám, hogy otthagytad azt az alávaló gazembert. Nem menyasszony kéne annak, hanem cseléd! Hanem, ettél-e már ma valamit?

— Hát igaz, még nem reggeliztem.

— Akkor majd harapunk valahol valamit. Bemegyünk a teázóba. — Trofim bácsi titokzatosan elmosolyodott. — Van ám a tarisznyámban valami különleges itóka.

— Miféle?

— Mindenféle gyökerek adják az ízét, de az a fő, hogy az embernek erőt ad. Ha nem innám, már minden csontocskámat megette volna az agyag, hiába hívnak kétéltűnek engem.

Amíg ettek, Trofim bácsi hol egyik, hol másik szemével sandított a tarisznyába. Közben eldicsekedett a lánynak azzal, hogy különböző fajta agyagokat hozott a városba, és ezért már jutalmat is kapott az államtól, lehet, hogy hamarosan még a nevét is kinyomtatják az újságba. Egész életében

az agyaggal küszködött, s íme most kijevi akadémikusokkal ül egy asztalnál.

— No, kisjányom, még erre sem iszol egy kis finom pálinkát?

Jarina azt sem tudta, mit feleljen, mégsem ivott a vodkából. Igaz, hogy Trofimot ez nem nagyon büsította, már egészen máson járt az esze, arról mesélt, hogyan akarták őt agyonlőni huszonegyben a banditák.

— Éjszaka tértem eszméletre, hát látom, hogy az égről leszáll a hold, egyenest az én szememre száll... — A férfi elszomorodik, magához vonja Jarinát, és megcsókolja. — Élj, leányom, nincs jobb, mint az élet. Látom, most elborult a te világod, hát így van ez. Meglásd, egyszer csak jön valaki, és megszeret úgy, ahogyan megérdemled.

— Mit nem mond? — pirult el Jarina.

— Igazat beszélek.

Jarina nemsokára elbúcsúzott, és kiment a teázóból. A lóhoz ment, mindkét karjával átölelte a nyakát. Azután majdnem sírva vetette bele magát a bazár sűrűjébe, amelynek nyüzsgő élete, törvényei, ismeretlen üzleti szelleme megfélemlítette őt. Egy helyütt sűrűn állottak az asszonyok, ruhaneműeket adtak-vettek. Itt levette fejéről orenburgi kendőjét, s azt azon nyomban megmarkolta egy fekete kéz, egy rikácsoló hang pedig ócsárolni kezdte:

— Ez is kendő? Olyan hitvány, mint az élet.

Szégyen pírja futotta el Jarina arcát.

— Hagyja itt, ha nem tetszik magának.

Csakhogy nem volt oly könnyű megszabadulni ettől a vevőtől. Fekete kezével maga felé húzta a kendőt, vállával, könyökével, rikácsoló hangjával pedig távol tartotta a körü-

löttük tolongó bámészkodókat. Végül a fekete kezű üzér Jarina kezébe nyomott néhány darab papírpénzt, és eltűnt a bazár forgatagában.

Jarina újra a pályaudvaron találta magát, s most ismét elfogta a rettegés. Hová menjen? Bátyjához? Nővéréhez? Vagy azokhoz a szunnyadó nyírfákhoz, amik az ágaikon napsugarat hintáztatnak?

VII. fejezet

Hajnalra elcsitult a hóvihar, kitombolta magát már a sztyeppék és faluk fölött, elfáradt, lepihent. A nyugtalan horizont mögül, mintha másnapos lenne, zilálton kelt föl a nap, s csenevész árnyékot vetett a hóra. A meghajszolt lovak szemén szikrázott a zúzmara, de a lehorgasztott fejű utasok szemében éjszaka volt. Őket nem gyönyörködtették sem a zúzmara-csipkés fenyők, sem az ünnepi fátylas házikóka fölöttük fodrozódó füsttel, sem a fölkelő nap maga. Jobb lett volna éjjel hazaosonni, mert most mintha minden házból utánuk lesne valaki. Erre a gondolatra megrázkódik a lélek, düh duzzasztja az ereket. És Artamon minden házra olyan ferdén nézett, mint halálos ellenségére.

A fészerekbe, a kutakhoz azonban sietett már a szoknyákba bújt kíváncsiság. Bámulták a lovasokat az asszonyok, feledték a tűzifát, a vizet is, s belesüppedve a hóba, tenyerükkel takarták el nevető arcukat.

Sötét árnyékként kanyargott a vőlegény előtt a szégyen útja, s fakó arcán rézvörös foltok égtek. Elszökött, elbújt az a gonosz leány, és ő, a mafla, még a gyémántos fülbevalót is a zsebébe dugta... Igaz, a szíve csücskében néha fölvillant a remény pislákoló lángocskája is...

Artamon megsuhogtatta a deres korbácsot. Mogorván pillantott a mellette haladó, lógó orrú Omeljanra: ez is szép kis alak, hogy nem tudta a húgát jobb belátásra bírni.

A kereszt alakú, mohlepte kapuban együttérzést színlelő, kaján hang szólt hozzájuk:

— Jó reggelt, Artamon! Jó reggelt, Omeljan! No mi az, megtaláltátok a menyasszonyt? — A pufók arcú, kemencétől és kíváncsiságtól pirosló menyecske szoknyáját megpödörintette a szél, a vízhordó rúdján levő vödrökből borzas napsugár hörpöli a vizet.

— Elhallgass, vigyorgó boszorka, mert el találllak kapni! — sziszegi Omeljan.

— Pusztulj a szemem elől, istentelen!

— Ej, hát ennyire haragusztok?

Az „istentelen" lesimítja szoknyáját, előzve a szégyentelen szelet, s tovább megy a vízhordó rúddal, hátát görbítve, derekát ringatva viszi a gyerekszippantásnyi vizet a kunyhóba.

— Hé, fiúk, megleltétek-é Jarinát? — kiáltja részvételi hangon a másik udvarból egy másik madárijesztő, és hahotázik.

Artamon és Omeljan úgy megy a házak között, mintha kőből faragták volna, azután befordulnak egy másik utcácskába, ahol nem ténferegnek a kapukban szégyenük tanúi. De ott sincs nyugtuk, mintha a hóból bújnának elő a csúfolódók. Ütik-vágják a két póruljártat éles szavaikkal. A lovasok pedig farkasmódra szorítják össze fogukat, összehúzott szemükkel mintha nem is embereket látnának, hanem homályos árnyalakokat.

Hát így, mukkanás nélkül el is vánszorogtak a menyasszony udvaráig, a jávorfákig, amik most hókazlat tartottak. Épp most tódult ki a házból az ünnepi ruhába öltözött rokonság: leányok, a menyasszony barátnői. Artamon az arcukra sandít, s érzi, hogy nemcsak a szájíze, hanem az egész belseje

keserű. Omeljan előrelovagol, korbácsával a havat csapkodja a kapuról, úgy kérdezi:

— Nem jött meg?

— Jaj, nem ám! — csiripeltek a leányok, az anya pedig sírva fakadt.

Omeljan ráripakodott.

— Hallgasson! Maga nélkül is van elég bajom.

— Hol van az én kislányom?! Hol az én kicsi hattyúcskám?

— Ne ríjon! Hazahozzuk őt a világ végéről is! — rázta korbácsát Omeljan a távolba futó út felé.

Ámde Vaszjuta összeszorított szájjal rácsapott ostorával a lóra, és mint ki eszét veszítette, hazaszáguldott. Nem zene, hanem kutyaugatás szólt utána s előtte.

Ahogy hazaért, udvarukban a zenészekbe ütközött. A Salamajok, mint cölöpkerítés, vették körül a kaput, az eget bámulták, s mosolyogva villogtatták borsóhüvely fogsorukat. Az már igaz, hogy ezek a bolondos muzsikások még a pokolban is mosolyognának, csak legyen lakoma meg itóka. Ránéz Artamonra az öreg Salamaj, abban a szempillantásban látja, hogy itt ma nem lesz se muzsika, se itóka, de azért mégsem szomorodik el, hanem huncut vidámsággal kérdezi:

— Hát nem találtátok meg a kisjányt?

— Lesz ő még öregjány is — morog Artamon. Ha rajta múlna, akkor hamar, akár már holnap, öreggé, csúffá tenné.

Salamaj hunyorít, és dünnyög.

— Ha gonosz gondolattal nézel mások éveibe, a tieid is sorra kerülnek... Akkor hát, most kimehetünk a vásárba?

— Vásárba!? Vásárba!? — Artamon leugrott a lóról. — A foglaló nektek marad, a többit ne kérjétek.

— Nem vagyunk mi kéregetők — rázta meg nagy bajuszát Salamaj, s odakiáltott a fiainak. — Gyerkőcök! A vásárba!

És a muzsikusok kacagásukkal elöntve az utcát, egymással versenyezve ugráltak a szánba.

„Hogy süllyednétek el" — Artamon belökte a kaput. Kunyhójuk homlokzatán sírkeresztek nagyra nőtt árnyékai lebegtek. Ezek mögött egybegyűlve a vőlegény rokonsága. Minden arcon ugyanaz a gond, ugyanaz a kérdés, de senki nem szól semmit. Egyik a meghajszolt lovat szánta, másiknak kedve kerekedett megjártatni azt, a pecsétes bundás, félnótás Overko siránkozni kezdett, hogy valahová eltűntek a zenészek, ő pedig úgy szeretne táncolni Artamon lakodalmán. Még a cigánytáncot is megtanulta.

— Hallgass már a cigánytáncoddal, te dilinyós! — pisszegtek rá.

Overko megszeppenve forgatta borjú-szemeit, miközben két kézzel szorongatta sapkáját, benne az ötkopejkással.

Most az öreg Vaszjuta lépett oda fiához, telve szégyennel és fájdalommal. Vöröses bajusza alól csípős pálinkaszag áradt.

— Mi ért téged, fiam?

— Baj, de még milyen baj, papa — szakadt fel a sóhajtás Artamonból. De rögtön észbe kapott, és ajkába harapott. Azt ne higgye senki itt, hogy ő nem tudja kipöccinteni a szégyenét a kapun túlra.

— Nagyobb bajok is érhetik az embert, senki sem élheti le az életét keserűség nélkül — vigasztalta az apa csökönyös fiát, és valahogyan hirtelen eszébe jutott Tatjanka, az ő kökénytől illatozó ajka, kicsi lábai, az erdei gombáktól és virágoktól illatozók, és az a sugárzó régi szeptember... De a fia gondja meg a vendégek nyomban elűzték azt a szeptem-

bert, csillagaival, fakuló színeivel együtt... Valamit tenni kéne most. De mit? A legbölcsebb ember is ostoba lesz, ha ilyen bajba kerül.

Megcsikordult a kiskapu. Jöttek, szégyenszemre jöttek a vendégek, ajándékkal kezükben. Még a kolhoz elnöke, Turovec is eljött, de szerencsére meg sem állította a lovát. Micsoda szégyen, micsoda gyalázat.

Apa és fia némán indult be a házba. A rokonság szétválik, és utat enged nekik, csak a borzas Brovko szűkölt egyet, és havat rúgott Artamon mellére. Végre, van egy élőlény, aki őt megsajnálta.

Hármasban lépnek be a házba, melyben hús, olvasztott zsír és zöldség illata kavargott. A terített asztalokon, mintha élnének, feküsznek a sült malacok, összehunyorított szemükben — úgy rémlik Artamonnak — gúny csillog. A mázas tányérokon és cseréptálakon füstölt sonka, vaddisznó fénylő húsa, kolbászfüzérek, pulykahegyek, zsíros kocsonya, cigányhalak aranyló sarlói és sűrű halleves vár a vendégekre. Az ilyen eledelt még a járási megbízottak is dicsérik, míg a lélegzetelállító méregerős szilvapálinkát kortyolják. És még hányféle ennivaló sűrűsödik, melegszik a kemencében, hűl a kamrában. Kinek haszon, kinek kár.

A vőlegény végigfuttatta tekintetét a sokféle jón, lecsapta sapkáját, s megpillantotta azon az esküvői viaszvirágot. Először el akarta taposni, de hirtelen meggondolta magát, letette a virágot az ikonok előtti polcra. Talán nem marad örökre egyedül. Egy kupicával töltött magának, eggyel az apjának.

— Átfáztam az éjjel.

— Nem is csoda — bólintott szomorúan az öreg, és megnedvesítette ajkát az itallal.

— Isten éltesse, apám... de nagyot is vétettem, hogy nem hallgattam magára.

— Ne koccintsunk mégis a vendégekkel?

— A vendégekkel aztán nem, papa! — kiáltotta Artamon, és mohón felhajtotta az italt.

— Miért nem? — csodálkozott az öreg David Vaszjuta, és a maga poharát az asztalra állította.

Artamon gyűlölettel nézett az ablakra. Azon túl, az udvaron kis csoportokban topogtak a vendégek.

— Ha volna lakodalom, ennénk, innánk, vigadnánk. De nincs lakodalom. Nem szórhatjuk ezt a sok jót a szélbe.

— Hát mit csinálsz vele?

— Most rögtön mindent kiviszünk a vásárba.

— Még a párolt káposztát is?

— Még a párolt káposztát is. Egy kopejkánk se veszhet kárba!

— Hát a vodka meg a szilvapálinka?

Artamon megdörzsöli kezével a homlokát.

— Azt félretesszük a második lakodalmamra.

— Gondold meg, fiam! Ha bánat is ez nekünk, gyere, hívjuk be inkább az embereket, hadd üljenek az asztalunkhoz, ha már eljöttek hozzánk.

— Nem tehetem, apám, a vendégek az én vodkámat innák, én pedig csak mérget. Mondja nekik, hogy menjenek haza.

— Te mondd nekik!

A vendégek meghallgatták Artamon szavait, volt aki mosolygott, volt aki káromkodott, a legközelebbi rokonok pedig fogták a tálakat, a kosarakat meg a kis fateknőket, sindultak a vásárba, hogy a lakodalmi ételekből pénzt csináljanak.

A vásár vidám hahotával fogadta a nem várt kereskedőket,

a féktelen Salamajok pedig harsány indulóba kezdtek. Artamon lakodalma végül a sok ribillió meg riadalom után mégiscsak igazi vigassággal végződött, ha nem is az ő házában, de a vásárban, ahol mindenki egyetértett abban, hogy Artamon talpraesett, jó gazda, hisz még a holtnak hitt kopejkát is élére tudja állítani.

A vásárból Artamon egyenesen a kolhozirodára tartott, ahol a tető fölött terebélyes körtefák tartották a magasba ezüstös koronájukat. Ez a kép megint belehasított a szívébe, mert meghiúsult esküvőjére emlékeztetett. Az elnök dolgozószobája előtt Anany Spitko, a nyakigláb vigéc lődörgött gondterhelt ábrázattal. Szemének gyűrött zacskói mögött fakó rézgarasként rejtőztek a nyugtalan szembogarak. Ananyról a faluban azt mondták, hogy seftelő. Mindig pontosan kiszagolta, honnan fú a szél. Ha pedig a szél naponta kétszer változtatott irányt, ugyanígy cselekedett keményen és határozottan Anany agya és nyelve is.

Ahogy megpillantotta a brigádvezetőt, kunyeráló hangon nyafogta:

— Artamon, súgd oda Hvorosztenkónak, hogy nézzen be hozzám. Kereskedelmi vonalon meghívom őt ebédre.

— Mért nem szólsz neki magad?

— Hiszen, ha nem lenne ott Turovec... Te is tudod, hogy ő milyen elvhű. Szélkakasnak, gazembernek mond engem. — Anany gúnármódra nyújtotta ki hosszú nyakát, és felsipított: — Pedig ha kereskedelmi vonalon működne, ő is másként énekelne.

Az irodában Turovec mellett valóban ott ült a körzeti fogyasztási szövetkezet elnöke, Hvorosztenko. Rostakerek orcáját halvány szeplők borították. Megszokva azt, hogy a

kereskedelemben szédelgőkkel és mesterkedőkkel is sűrűn akad dolga, Konsztantyin Prokopjevics Hvorosztenko majdnem minden emberben álcázott gonosztevőt látott, még a saját feleségében sem bízott meg, nemcsak a pénzügyi dolgokban, de még a szerelemben sem.

Most épp egy jelentést eszelt ki, s máskor oly hideg zöld szemeiben kacagás bujkált. Kifogyhatatlan tintásüvegét kopogtatva dorgálta a kolhozelnököt:

— Ez magának tintatartó? Fene tudja micsoda ez, de hogy nem tintatartó, azt nekem elhiheti. Más elnökök tintatartója — nézze csak meg a Novoszelickijét — fehér márvány, a szája meg a födője be van aranyozva, mint a Monomah sapkája. Horilcsenkónál a tintatartó vérvörös gránit, és majd akkora, mint az egész asztal. A lábánál medvék állanak, s tejet isznak. Erről minden mihaszna fickónak eszébe jut, hogy neki is tejet kéne inni, nem pedig vodkát vedelni.

— Eszmei tintatartó — nevetett az elnök, és sötétszürke szeme sarkából legyezőszerűen futottak szét a korai ráncok.

Vaszjuta, akit még mindig nem vettek észre, szemrehányóan pislogott az elnökre: hogy tud ilyen jóízűen kacagni, mást már rég idegbajossá tettek volna a megrovások, intések, korholások, amik csak úgy záporoznak az elnök fejére. Ez meg kivédi a támadásokat, de még vissza is vág, és néha majdhogy ölre nem megy Hvorosztenkóval. Más rendes elnöknek kigömbölyödik az arca, megnő a pocakja, ez meg vékony, mint a tavaszi gólya, egy fuvallat, s elröpül.

Artamonnak éppúgy begyében van Turovec, mint annak ő, de azért nyájasan kíván neki jó egészséget, az elnök pedig válaszul jóízűen nevet.

Most kinyílik az ajtó, fiatalasszony lép be, az özvegy

Szolomija Hromisina. Dús szemöldöke alatt csodálatosan vonzó szempár ragyog, álom vagy félálom bársonyos melege, ha látod, a kora tavaszra gondolsz, a kökörcsin virágaira. Szolomijára tekintett a három férfi, Turovec felragyogott, Artamon elborult, Hvorosztenko pedig krákogott egyet.

— Mi hírt hoztál, Szolomija? — kérdezte gyöngéden Turovec.

Vaszjuta megrándult: hát ez mi? Csak nincsenek jóban? És hogy kicsípte magát ez a fehérnép, mintha fonóba jött volna. Pedig annak idején de nyamvadt volt, akár a beteg macska.

Az özvegy az elnökhöz lépett.

— Az erdei halastavon léket kell vágni, másképpen megfulladnak a halak.

— Jó, mindjárt küldöm a fiúkat. Hát a méhekkel mi van?

— Jól telelnek, nem nyugtalankodnak.

Az asszony kiment, Turovec arcáról elvitte a mosolyt. „Valami van köztük" — döntötte el Vaszjuta, és hozzáfogott mondókájához:

— Eltűnt valami a faluból, Makszim Pavlovics. — Leült az asztal mellé, felkönyökölt, és fejét kezére támasztotta.

— Eltűnt? — Turovec csodálkozva bámult rá. — Régen nem hallottunk ilyet ebben a faluban.

— Mindennek megvan a maga ideje — bölcselkedett Vaszjuta, s le nem vette szemét az elnök arcáról, kiugró, hosszú orráról. „Amilyen az ember, olyan az orra is. Lesz a te orrod még hosszabb is, ha majd ellátják a bajodat, annak is eljön az ideje."

— De hát mitek veszett el?

— Hát a ló, az Orlik.

— A lovatok? De ki lopta el? Lótolvajok? — kiáltott az elnök, és ujjaival beletúrt hajfürtjeibe, amik szárazak voltak, mint túlérett rozskalászok.

Vaszjuta tekintete elhomályosult.

— Ó, bárcsak inkább lótolvajok lettek volna. Nem fájna ennyire. De így szégyen még beszélni is róla — Jarina Beszkaravajnaja...

— A menyasszonyod lopta el a lovadat? — Hvorosztenko szúrós, hitetlen pillantással méri végig Vaszjutát, zavarodottan vakargatja serkenő szakállát, és jegyzetfüzetéhez nyúl. Ez a szokása: mindent följegyezni.

— Szép kis menyasszony — mentegetőzött Vaszjuta, és nyugtalan lett: mit írhatott most róla Hvorosztenko? — Még az idejét is jól kiválasztotta: éppen a leánybúcsú után.

— Hová mehetett az a szegény kislány ilyen ítéletidőben? — aggódott Turovec. — Még megfagy az úton.

— Nem kell azt félteni, jó meleg suba van rajta — morgott Artamon. — De a lovat, azt tönkreteheti. És micsoda lovat! Makszim Pavlovics, maga most hamar csinálja meg a jegyzőkönyvet, és a leány anyjával fizettesse meg a ló árát!

— Az anyjával? — ráncolta homlokát Turovec. — Talán Jarina anyja hozta ki a lovat az istállóból?

— Én hoztam ki.

— Akkor te is viszed vissza! Még hogy az a szegény asszony fizessen! Térden állva kérhetnél bocsánatot tőle azért, amit ellene vétení akartál.

Artamont elöntötte a méreg:

— Hát csak zúdítson mindent az én fejemre, csak védje a bűnösöket! Tisztes szándékkal mentem én Jarinához azon a lovon, ő pedig megszökött, megkárosította a kolhozt, pedig

azt a bíróság is tiltja, a törvény is, a paragrafus is. És a végin maga még nem is őt ítéli el, hanem engem.

— Igazat beszél — vette pártfogásába váratlanul Hvorosztenko Vaszjutát. — Nem szabad a kárvallott felett egy napon kétszer is ítéletet mondani.

Artamon hálásan nézett a körzeti fogyasztási szövetkezet elnökére. Felállt, és meghajolt előtte.

— Akkor hát a menyasszonyt ítélik el — fordult Turovec Hvorosztenkóhoz.

— Még ha magát a Szűz Máriát is — válaszolta az meggyőződéssel. — Ha mindenáron szökni akart a vőlegényétől, kereket oldhatott volna gyalogszerrel is, nem pedig a kolhoz fogatán, ráadásul épp trágyahordás idején... De nekem az a véleményem, hogy sem a ló, sem a menyasszony nem szökhet messzire, és ez az ügy hivatalos intézkedések nélkül is lezárul.

— Köszönöm magának, nagyon köszönöm — Artamon most még mélyebben hajolt meg Hvorosztenko előtt, gyűlölettel sandított Turovecre, és kisietett.

— Artamon! Beszéltél vele a kereskedelmi vonalról? — csapott le rá az ajtó előtt a nyakigláb Anany.

— Nem lehetett.

— Elég baj ez nekem. Elhűl a sok jó étel odahaza — háborgott a kereskedő, aztán lehajolt, és fél szemével belesett a kulcslyukon.

Artamon udvarán összeráncolt szemöldökkel várakozott Omeljan. Lószerszámmal a kezében állt a kerítés mellett, háta mögött a csődörök vidáman nyerítettek.

— Nem akarták kiadni a te aláírásod nélkül — panaszkodott.

— Mert rend van! És most mit fogsz csinálni?

— Még hogy mit? — torzult el Omeljan keskeny arca. — Keresni! Jarina nem varrótű, hogy csak úgy elveszhessen.

— Hol akarod keresni?

— Egyenest Nagyijához megyek Sztarij Majdanba. Elcsípjük őt ott, mint madárkát a fészkén.

— Én már nem keresem. Elment tőle a kedvem.

— Ez aztán szép! — Omeljan megvonaglott. — Akkor hát nem gondolsz már sem a szégyenedre, sem a fülbevalókra?

— Igazad van! Induljunk! — Vaszjuta a lóhoz lépett, akárhogy is, a függőket mégiscsak vissza kell kérni a lánytól.

Ahogy az útra kiértek, megint a virágos kedvű Salamajokba ütköztek. Ahogy a póruljárt vőlegényt megpillantották, hangszereikhez kaptak, és vidám dalra zendítettek.

Megugrottak a lovak, vitték a lovasokat.

VIII. fejezet

A hó fehér lapjait holdas szomorúsággal írta tele az este. Futottak az úton a keréknyomok, és belévesztek a völgy ezüstös tányérjába, amelynek mélyére mintha egy óriás szórta volna le a házakat. A házikók ragyogtak a hótól meg a holdtól, és mintha valami hatalmas tenyér ringatta volna, s emelte volna a hómező fölé a távoli, álmatag falucskát.

Igen elfáradt Bohdan, mire ideért, úgy ereszkedett alá az esti akvarellbe, mint mély tóba, áttetsző hullámú öbölbe, amelynek hátterében apró, mesebeli házikók állanak. Nyugtalan volt a legény, hitte is, nem is, hogy itt megtalálja Jarinát. Mit mond neki, ha meglátja? Mit?... Reménytelennek érezte már most a szavakat, és súlyosaknak, mint malomköveket. Nem is mond neki más semmit, csak azt, hogy látni akarta. Megérti-e majd őt a lány, vagy kineveti?

Lehet, hogy nevet majd csak a fájdalmán?... Újra meg újra átrostálja a gondolatait, amelyekben a reménységnek már morzsája sem maradt. Igen, ilyen a szerelem, egyik embernek örömet hoz, másiknak bánatot. Igaz, a bánat néha jóra válik, hűség lesz a jutalma, örömmel teljes élet. Bizony, amit könnyen érsz el, könnyen el is futhat előled. Mint víz a köveken.

— Ni, újoncok jöttek hozzánk!

— De mintha elveszítettek volna valamit — csapta meg fülét a visszafojtott nevetés.

Bohdan a meglepetéstől megrezzent, és megállt. Odébb,

egy nyitott kapuban leányok álltak, vidám holdfény ragyogott nevető fogsorukon.

— Jó estét, csicsergő madárkák! — A fiú erőt vett zavarán, elmosolyodott, s a virágos kendőkben ragyogó, kicsattanó arcocskákra nézett. — Hát ti mitől vagytok ilyenek?

— Milyenek? — kuncogtak azok, tréfára véve a szót.

— Hát ilyen szépek.

— Ettől a völgytől, a folyócska vizétől. Úgy nőnek ám mifelénk a lányok, mint a topolyafák — csicseregtek. És csakugyan, valami topolyaszerű hajlékonyság és erő sugárzott belőlük. — Maga az új tanító?

— Nem, látogatóba jöttem.

— Kihez?

— Nagyija Sztrepethez.

— Hogy kiknek van szerencséjük!? — nevettek a lányok. — Egyik vendég ki, a másik be.

— Miért, ki volt náluk mostanában?

— Két ember jött lovon. Nem mondták meg, hogy kicsodák. Mint két felhő, ahogy jöttek, el is vonultak.

„Omeljan és Artamon... Jarina tehát nincs itt. Másképp nem mentek volna el ilyen gyorsan."

— De szomorú lett! — mosolygott rá huncutul egy aranyhajú lány. — Mitől ilyen szomorú?

— Semmi... Mifelénk az emberek szomorúbbak, mint nálatok.

— Igazán? — csodálkozott a leány. — Akkor hát költözzék ide hozzánk. Éppen elment a tanítónk, ide jöhetne a helyébe.

— De én nem vagyok tanító, hanem... szövetkezeti dolgozó.

— Nem is olyanforma. De azért itt maradhat nálunk, nekünk fiatal szövetkezeti dolgozó is kéne, hogy jó árut hozzon, a miénk csak az öregasszonyokkal törődik — vélekedett egy fekete szemű.

— Nincs más hátra, mind beállunk apácának — az aranyhajú szenteskedő alázattal emelte égnek tekintetét, de nyomban elkacagta magát, s huncut tettetéssel epekedő pillantást vetett a fiúra. Leánypajtásai egymást bökdösve, gyönyörködve figyelték ezt a játékot.

— Vidáman éltek ti itt.

— Ha volna nálunk egy fiatal szövetkezeti dolgozó, még vidámabban élnénk.

— Ugyan, Marijka, hagyd már — súgott valamit a szőke, s a fekete rögtön elhallgatott, csak durcásan összehúzott száján látszott, hogy sajnálja a félbehagyott játékot.

— Mondjátok, lányok, merre lakik Nagyija Sztrepet?

A lányok elkomolyodtak, virágos kendős fejüket a völgyvég felé fordították.

— Egyenest menjen, egyenest, át a malom mellett a hídon, azután a másikon, akkor ott a negyedik háznál nyitva találja a kaput. Egye meg náluk a cigányhalat, aztán jöjjön el hozzánk vacsorázni.

— Cigányhalat?

— Sztrepet bátya a jégen át is kiszagolja, merre vannak a cigányhalak! — nevettek a lányok.

Ez a nevetés hullámzott végig az úton, ahol Bohdan ballagott a maga bánatával. Milyen furcsa, mintha valamikor már járt volna itt, akkor is épp ily este öntötte el a völgyet fehér varázslatával, s a házak fölött ezek a füstfelhők gomolyogtak.

Most közvetlen közelről meghallotta a malomkerekek nehéz sóhaját. Kicsi malom állott a híd mellett, jókora kerékkel az oldalán. Tajtékkal és dérrel borítva húzta ki a vízből és ejtette újra a vízbe a festett ezüstöt, a holdas csatot és az árnyékokat. Bohdan valaha órákig tudott elüldögélni malmok mellett, figyelve a lapátok beszédét, a kerék szüntelen zaját, belebámulva a kiismerhetetlen zöld szemű vízbe, mely magába fogadta ezt az ősz zuhatagot, ezt az ezüstös csodát. A kerék alatt ördögök lakoztak, és ha a molnár az ördöggel cimborált, az neki még víz nélkül is őrölt, lökte a gabonát a mozsarakba.

Régi mesék, régi mondák. Ki hisz már bennük ebben a megokosodott világban! Bohdan mégis beleborzongott, ahogy megállott a fakeréknél, amely túlélve a meséket és mondákat, még mindig tajtékzott, nyöszörgött, robotolt, hogy az embereknek legyen puha kenyerük.

És most váratlanul Jarina hangja csendült ki a meséből. Nem, nem is a meséből, hanem a malmocskából, amely reszketett az izgő-mozgó keréktől. Bohdan elűzte az emlékeket, hallgatózott. A malomból ismét az ő hangja, az ő nevetése szólt. Nevetés? Van-e oka rá Jarinának most, hogy nevessen? Van-e oka örömre, vigasságra? Igaz... Megszökött attól, akit nem szeretett. Talán találkozott is már igazi szerelmével. Talán éppen itt találta meg, itt, ebben a kicsi malomban.

Odafut a hótól és liszttől fehér ajtóhoz, belép, testében érzi a malom remegését, s a halvány fényben elébe toppan egy jól megtermett, szakállas-bajszos, javakorabeli férfi. Bohdan dermedten áll az ajtóban, köszönni is elfelejt, elkapja a molnár meglepett pillantását, látja a liszt egyenetlen suga-

rát, tekintetét most a magasba emeli, ahol hideg széltől rázkódik a tető, és nem hisz a szemének: ott, az árnyékban, üres zsákkal a kezében, ott áll ő. A malom zúgását érezte Bohdan a vérében, ereiben, lelkében, melyben ott kavarog a mérhetetlen fájdalom.

„Jarina!" — kiáltaná, de az izgalom elfojtja lélegzetét, hangját, és ajka hangtalanul suttogja a szót: — Jarina!

Ő pedig a magasból csodálkozva pillant alá, szoknyája szegélye meglibben bokája körül.

— Jarina! — hívja őt, izgatottan és hitetlenül: valami szokatlan van a lány árnyékba burkolt arcán, ahogy elmosolyodik, végigsimítja haját, s megérinti lábával a legfelső létrafokot.

— Bohdan, hát nem ismersz meg? — ereszkedik le a kis lajtorján a tünemény, s égő arcának gödröcskéiben mosolyt hoz, kacagást hoz a fiú felé.

Az csak most ismer rá Jarina nővérére.

— Nagyija! — tör ki belőle a csalódott sóhaj.

— De szomorú lettél, amiért engem találtál itt Jarina helyett! Hát olyan nagy baj ez? — Hosszú szempillái már a megzavarodott, félszeg legény előtt rebbennek.

— Netene! — hahotázik a molnár.

Nagyija megöleli Bohdant, a szemébe néz.

— Hát te hogy cseppentél ide hozzánk? Hazulról jössz, vagy a főiskoláról? Csak nem tanítónak jöttél a mi falunkba?

Jaj, de nehéz is most beszélni, de nehéz is elmondani az igazságot. Hogy kezdjen hozzá? Szemével valahova oldalra néz a sarokba, és annak a saroknak mondja, mintha csak odavetné:

— Ugyan már! Azért jöttem, mert Jarinát keresem.

Nagyija figyelmesen nézett rá, és elszomorodott.

— Hej, Bohdan, Bohdan... Mért is nem kerested őt előbb? Most gondolsz rá, amikor már elveszett? Hát csak akkor érdekes egy lány, ha már lefoglalta magának valaki más?

— Talán így lehet.

— Hányszor emlegetett téged, és lám, neked csak most jutott az eszedbe...

Bohdan azt gondolta, Nagyija csak vigasztalja őt.

— Nem jött ide hozzátok?

— Ő nem. De idejött Vaszjuta és Omeljan. Jarina, úgy látszik, Boriszhoz ment. De boldogtalan lehet szegény! — Az asszony még kérdezett volna valamit a legénytől, de a tapintata visszatartotta őt. — Várj még, Bohdan! — Egyet pördült szoknyájában, a lisztesládához sietett, és kezdte lapátolni belőle a lisztet.

— Megint egy vendég? — hunyorít ravaszul a molnár.

— Igen, megint — feleli nyugodtan Nagyija. — Galuskát főzünk vacsorára.

— És meghívjuk a molnár bácsit — kunyerál a szakállas-bajszos.

— És nem hívjuk meg a molnár bácsit. Mert a molnár bácsinak féltékeny a felesége, és még csak az kéne nékem, hogy beverje az ablakomat, messze vidéken nincs egy üveges.

— Jó. Elhozom akkor az asszonyt is.

— Meg a gyerekeket, mi? — hogy megint tele legyen velük minden sarok, még a kemencéről is úgy kelljen őket leszedni — évődik a menyecske, kacagnak arca gödröcskéi.

— Hej, Nagyijka, Nagyijka, ha te tudnád... — sóhajt nagyot a férfi.

— Mit? Hadd halljam! — lapátolja a meleg lisztet az asszony, s hajladozó karja alól figyeli a szerelmes molnárt.

Az körülnéz, és hirtelen suttogni kezd...

— Csak a lábacskáidért hány férfi jut majd pokolra...

— Maga tán átlát a csizmaszáron?

— Át én bizony, meglátom én még mindenütt a szépet.

— Nemhiába mondják: öreg kemencében ördög tüzel... Na, Bohdan, fogd ezt a zsákot!

— Még a vendéget is befogja — nevet a molnár, és lerázza a lisztet bozontos szakálláról.

— Mi már megyünk, bácsika. Isten áldja.

— Jó egészséget, húgom. Aztán ne csak ilyen ritkán gyere ám!

A fiatalok kisiettek a malomból, és kint, a tajtékzó keréknél hirtelen megcsapta a legényt Nagyijka hajfonatának virágillata, mely éppen olyan volt, mint Jarináé.

Hallgatva haladtak el a két híd mellett, melyek alatt tél derekán is élő víz csobog, belépnek a tágas udvarba, ahol Rjabkót, a bozontos tarka kutyát majd szétveti a vendég iránti düh és a gazdasszony iránti rajongás.

— Jól van, jól, hagyd el. Rjabkó, derék kutya vagy — simogatással csillapítja a harcias házőrzőt, és a bezárt ajtóhoz lép. — Az enyém még mindig nem jött meg a folyóról. Mit tud ott naphosszat elüldögélni? — Lehajol, valahonnan jókora kulcsot vesz elő, és egyetlen kézmozdulattal kinyitja a pitvarajtót.

Amikor a házban kigyúlt a fény, a falon egy képről Jarina nézett Bohdanra, a régi Jarina, hasadó bimbóajkán, szempilláin, ragyogó szemén a világ iránti bizalom fénye égett, nem tudta akkor még, hogy rosszat tehetnek vele.

— Nekem ő a legszebb — érintette meg a fiú vállát Nagyija, szeme elhomályosult, ment, hogy begyújtson a kemencébe.

Amikor már lángok nyaldosták a fahasábokat, megkérdezte:

— Megéheztél-e?

— Nem, nem.

— Ha igen, akkor rögtön készítek valamit, de ha nem, akkor meg kell várnod az én horgász-emberemet. Hallgass csak, nem ő nyikorgatja a kaput? — hallgatózott, azután elnevette magát.

— Mit nevetsz?

— Csak eszembe jutott, hogy lánykoromban, ha a kapunk nagyot nyikorgott, mindig tudtam, hogy ő jön. Most se tud belépni az udvarba nyikorgás nélkül.

Szép szál, hajlott orrú, fiatal férfi lépett be. A küszöbről üdvözölte a vendéget, azután a felesége előtt mentegetőzve, jelentőségteljesen emelte fel a dérlepte tarisznyát.

— Meg akarsz vesztegetni? — A menyecske csípőre tette a kezét, de huncut pillantásában ott égett a szerelem. — No, mi az, megint akadt egy-két cigányhal?

— Sügér is van itt, meg vörös szárnyú keszeg is — náthás, rekedt hangon számolt be a férj. — Hanem, te asszony, hogy micsoda csukát szalasztottam el...

— A legeslegnagyobbat? — csapta össze kezét évődve Nagyijka.

— Na hát, ha tudni akarod, a legeslegnagyobbat.

— Láthatjuk végre a zsákmányt?

— Már mutatom is — behozta a tornácról a kis teknőt, beleöntötte a zsákmányt, elgyönyörködött benne, és Bohdanhoz fordult: — Maga is halászik?

— Én is.

— Kijön velem holnap a folyóra? Már vágtam léket.

— Holnap a városba kell mennem.

— Diák?

— Diák, földim — büszkélkedett Nagyija. — Együtt járt iskolába Jarinával.

— Szegény kislány, hol járhat az most? — szomorodott el Grigorij. — Miért is nem mihozzánk szökött?

— Félt, hogy itt megtalálják.

— Majd adtam volna azoknak a csirkefogóknak! — A férj arca lángba borult. Átrakott a halból egy másik edénybe, és a szomszédba vitte. Nagyot nyikordult a kapu, ahogy visszatért, és Nagyija dereka úgy mozdult erre a nyikorgásra, mint édes muzsikaszóra.

Bohdan még éjjel, álmában is, kapunyikorgást hallott, mintha valaki az udvarra bejött volna, mintha a lovat kifogták volna.

Alig pitymallott, simogató kéz érintette meg üstökét, és halkuló álmain át Jarina hangját vélte hallani:

— Kelj fel, Bohdan, kopog már az ablakon a hajnal...

— Te vagy az? Hát megjöttél?... — Egy pillanatra felvillant agyában, hogy igen, éjjel valaki bejött az udvarra. Fölkapta ruháját, kiugrott az ágyból.

— Nem, Bohdan, csak én vagyok — találta el gondolatát Nagyija.

IX. fejezet

Már a két öreglegény megbeszélt mindent, megvitatott mindent, bosszankodtak, amennyit kellett, de a legnagyobb boszszúságuk az volt, hogy a végén már a beszélnivalóból is kifogytak. El voltak ám alaposan ázva, tán nem is a vodka tette azt velük, hanem a sérelmek meg a búbánat. Mentek hát, csak mentek, nagy hallgatagon, mintha temetésről jöttek volna. Hát bizony, ami igaz, az igaz, minden embernek jut az életben öröm is, bánat is.

Artamon, aki másnak tán még sohasem próbált örömöt szerezni, magának megkaparintott volna bizony minden csepp gyönyörűséget. De lám, most rosszul számított, ellökték a kezét, amikor a más bográcsa felé nyúlt... Erőszakkal próbálta elvenni azt a lányt, ó, ha sikerült volna, olyan asszonnyal élhetne most, mint egy kis hercegnő. Asszony az ágyban, gyerek a bölcsőben, nem kell ahhoz olyan nagy szeretet. De elfutott a szép leány, mint víz a köveken, már csak a neszét hallani. Milyen távoli öbölben áll meg elcsitulva, milyen parthoz simul? Artamon fel nem foghatta ésszel, hogy az ő kincse másnak jut. De még a függők is!... Megállt, lehunyta a szemét, kezével eltakarta arcát.

— Ne öld magad, komám, ne öld magad — tette a vállára ollóhoz hasonló kezét Omeljan. Mozgékony szemei még az éj sötétjében is ebihalakra emlékeztettek. — Nem veszett el ám még minden. Induljunk most rögtön a Donyec-medencé-

be! Ne félj, kihozzuk őt a bányából, akár a pokolból is, istenemre mondom!

— A pokolból? — Artamon homályos, kifejezéstelen szemmel bámult barátjára, de összeszedte magát, és megfontoltan válaszolta: — Ha eljutott a bányába, minden elveszett — és befordult az ösvényre, ami a temetőbe vezetett, az ő háza felé.

Megcsikordult a kiskapu. Bozontos szemöldökéről ledobta most a havat, megállt és várt, várt, talán nem is az élőkre, hanem a holtakra, állott a zúzmarás síri világban.

Temetői fák és keresztek vették körül mindenfelől, keményre fagyott kendők lebegtek azokon, mint sebzett madarak. Melyiket vigye haza tűzifának? Ahogy a csorba szárnyú márványangyalhoz ért Artamon, hirtelen megállt. Ez az angyal eddig elkerülte a figyelmét, hiszen mi hasznot lehetett volna húzni belőle? Most azonban, mélyen süppedve a hóba, odalépett az angyalhoz, rámeresztette szemét annak vak, hóval bevont szemére. A szobor kőhaján hósapka volt.

— Szép? — kérdezte a háta mögül Omeljan. Odalépett, és törölgetni kezdte az angyal arcát, mint a templomban szokta az ikonokat. — Szép, igaz?

— Megjárja — felelte Artamon. — Az anyagát nézem, jó minőségű kőből faragták.

— Drága is lehetett. Úgy hallottam, Olaszországból hozták a márványtömböt, de nálunk faragták ki a szobrot.

— Igazán, Olaszországból? Mit gondolsz, mennyibe kerülhet most egy ilyen? — Artamon megragadta az angyal szárnyát, maga felé cibálta.

— Mi bajod? Megbolondultál? — kiáltott fel ijedten Omeljan, és ellökte barátját a szobortól.

— Na mi az, ezt a követ sajnálod?

— Ne bántsd! Nem a követ sajnálom, de az angyal szárnya szent. Mire kell az neked? — és meghökkenve bámult társa szemébe: tán csak nem bolondult meg Artamon?

— Ebből a szárnyból tintatartó lesz.

— Tintatartó? Minek az neked?

— Hvorosztenkónak ajándékozom. Nem érdekli azt semmi a világon, csak a lovak meg a tintatartók. Lovat nem ajándékozhatok neki, de tintatartót igen.

— Jaj, de megijesztettél engem, te jómadár! — Omeljan letörölte homlokáról a verítéket. — Már azt hittem, agyadra ment ez a szerelem. Jó, jó, legyen Hvorosztenkónak szép új tintatartója, szerzünk egyet neki, ha már ez a mániája. Való igaz, semmit sem tesz ingyen. De az angyalt hagyd békén!

— Ha nem lesz tintatartó, nem vagy a barátom!

Lovak prüszköltek az úton, megállt egy szán a temető mellett. Valaki leugrott róla, és visszaintett még a kocsisnak:

— Köszönöm, hogy elhozott. Innét már odatalálok — és a zsebéből pénztárcát vett elő.

— Megígértem magának, hogy elhozom, hát elhoztam — felelte az, zsebre dugva a pénzt. — Jól eljárt az idő, késő éjszaka van, mikor jutok még haza!?

— Majd hazajut, nemsokára hajnalodik. Meg aztán nincs is olyan sötét: hold, csillagok. — Az ismeretlen fölnézett az égre. — Minden jót...

— Minden jót magának is. — A kocsis megfordította lovait, amelyekből gomolyban áradt a pára.

— Pszt, pszt, pszt! — suttogott ijedten Omeljan. Megfeszült figyelemmel leste az idegent, aki még egyszer visszanézett, azután elindult a gát felé.

— Ki ez? — kérdezte súgva Artamon.

— Nem értem az egészet. Álmodom-e? Ébren vagyok-e? Ha ébren vagyok, akkor ez Miron Sznyihurszkij. — Omeljan lábujjhegyen elindult a temető kapujához.

— Sznyihurszkij? A te századosod? — hitetlenkedett Artamon.

— Alighanem ő. Micsoda fogás! — Omeljan kikukucskált a kerítés mögül, mint egér a lisztből.

— De hiszen az külföldre szökött!

— Szökött, szökött, de mindannyian Isten kezében vagyunk. Megismerem a hangjáról meg a járásáról.

— Na, most mit csináljunk? — Artamon homlokán ugrálni kezdtek a ráncok.

— Meglessük! — mondta határozottan Omeljan. — Ha Szofija Petrovna háza felé fordul — akkor ő. Úgy éltek ezek, mint ahogy meg van írva a regényekben.

— Ezért él Szofija Petrovna úgy, mint egy szent?

— Nem másért.

— Kinek használ azzal? — legyintett Artamon.

Kimentek a temetőből, az ajtót nyitva hagyták, és a jövevény után lopózkodtak. Az meghallva a beszédet, lelassította lépteit, elfordult a gáttól a halastó felé, azután jobbra betért abba az utácskába, ahol a szomorúfüzek alatt Szofija Petrovna tanítónő élt, magányosan.

— Ő az! — mondta diadalmasan Omeljan. — Ez aztán a vendég!

A jövevény hazaért, körülnézett, belépett az udvarba, megállt a sötét ablak alatt, és óvatosan megkopogtatta az üveget. Azután, hogy eltűnt az ajtó mögött, a házban felgyulladt, elaludt, majd újra fellobbant a fény.

— Na most, Omeljan, mit csináljunk a parancsnokoddal és barátoddal? Láttuk őt, vagy nem láttuk? Azt mondom, tűnjünk el, amíg nem késő, az odúnkban, minek hurcoljanak meg a körzetben vagy a hatóságoknál?

Omeljan válasza meglepte Artamont, és elképesztette.

— Miféle odúkról fecsegsz itt, amikor ellenség érkezett?

— Mintha te híve volnál a szovjethatalomnak?

— Híve éppen nem vagyok, fiatalságomban és ostobaságomban valamikor meg is szöktem előle. De most már azt tartom, minden hatalom Istentől van, még a szovjet is.

Artamon gyanakodva sandított Omeljanra: ez aztán tud köntörfalazni. De hát mit akar ezzel elérni?

— Mikor gyújtottál te gyertyát ezért a rendszerért?

Omeljan ebihal-szemei megkeményedtek, mintha jégbe fagytak volna.

— Gyertyát, azt nem gyújtottam, de most talán az életemet adom. El kell fogni az ellenséget. Te pedig bújj az odúdba, te tudod, te vagy brigádvezető.

Vaszjuta megijedt: kellett neki Omeljan! Kellett neki cimbora! Ez itt elfoghatja Sznyihurszkijt, aztán ujjal mutogathat Artamonra.

— Ugyan már, Omeljan! Hiszen csak tréfáltam.

— Én is tréfáltam — mondta Omeljan olyan hangon, melytől Artamon hátán lódarazsak kezdtek nyüzsögni.

— Mit csináljunk most? — fuvolázta leghízelgőbb hangján.

— Mit? — Omeljan mellénye és mersze nagyra nőtt. — Én most rögtön odamegyek, bekopogtatok a tanító nénihez, mintha könyvet kérnék, bizisten.

— Várj! — óvta féltő szeretettel barátja életét Artamon. — És ha könyv helyett golyót kapsz?

— Akkor majd meglátják az emberek, hogy nem vagyok olyan, amilyennek hittek.

„Lám, így verheti fel valaki a maga árát, a másikét meg leértékelheti. Elég ostoba vagyok, hogy ez nem nekem jutott az eszembe" — haragudott magára Artamon.

— Ég veled, Artamon, megyek a tanítónőhöz, te pedig fuss rögtön a vezetőségre, szedj össze embereket — és ide velük! — Omeljan megfordult, és kemény léptekkel, hogy bátorsága látható legyen, a tanítónő házához sietett.

Artamon irigyen nézte: úgy megy, mintha csakugyan könyvért menne. Csakhogy mit olvas majd abból a könyvből? Hajaj, kell itt még majd gyertyát gyújtani, szent éneket énekelni...

A félelem csak akkor fogta el Omeljant, amikor rátette kezét az ajtó szalmaburkolatára, és kezdte kitapogatni a reteszt. „Amíg meglelem a kilincset, ő felhúzza a ravaszt!" Összeszedte minden akaraterejét, elnyomta gyávaságát, nyitotta már az ajtót, de az mintha nem is lett volna becsukva.

Íme, Omeljan a küszöbön áll, remeg a lába, remeg egész valója, ugrásra kész, gyanakvóan tekint előre. Az ajtóban ott áll Miron Sznyihurszkij. Igaz, semmiféle fegyver nincs a kezében.

— Jó estét, uram — mintha nem ismerne rá hajdani parancsnokára. — Hát a mi tanító nénink itthon van-e?

— Nem, nincs itthon. — Sznyihurszkij merően figyel a vendégre, kezét zsebébe süllyeszti.

„Ez a vég!" — Omeljan elfehéredik, rá akarja vetni magát a házigazdára, de hirtelen úgy érzi, nem tartja már a lába, odaveszett minden bátorsága. Visszahőkölt, és hátával az

ajtóhoz tapadt — jöjjön, aminek jönni kell. Hirtelen sajnálni kezdte magát, az életét: ördög tudja, mennyi hiábavalóságot cselekedett.

— Mi az, Omeljan, megijedtél? — Sznyihurszkij fanyarul mosolygott, zsebéből cigarettát vett elő. — Rágyújtasz?

— Ó! Hát maga az, százados úr? — Az ijedtségéből most ocsúdó Omeljan úgy tett, mintha csak most ismerné fel hajdani parancsnokát!

— Nem, Omeljan, a százados úr már tizenöt éve meghalt.

— Hát, ha már nem százados, akkor micsoda?

— Szövetkezeti dolgozó, üzletember.

— Üzletember? Talán külföldről jött haza? — Omeljan úgy érezte, becsapták.

Sznyihurszkij összevonta homlokát, rágyújtott egy külföldi cigarettára, és fáradtan kérte:

— Menj el most, Omeljan, rég nem láttam már a feleségemet, és csak vele akarok most beszélni, senki mással.

— Hol van a felesége? Csak könyvet akartam tőle kérni.

— Nem tudom, hol lehet. Nem tudja, nem érzi, hogy itt a férje, és hogy kevés az időnk.

— Nem tudja még, hogy maga hazajött? — Omeljanban feléled a remény, hátha mégiscsak rámosolyog ma Fortuna istenasszony. Csak a szoknyája szélét kaphassa el, ki nem ereszti karmaiból a szerencsét, még ha más ember élete lesz is annak az ára.

Artamon lihegve rontott be Turovec szobájába, és kabátujjával törölte le homlokáról a verítéket.

— Mi az, tán száz farkas kergetett? — Az elnök felnézett rá iratai közül.

— Rosszabb, Makszim Pavlovics, sokkal rosszabb! — Vaszjuta szuszog, mint a kovácsfújtató. — Kém van a faluban! Omeljannal ketten megfigyeltük, merre ment.

— Te meg Omeljan? Tán berúgtatok? — Turovec ajkain, sötétszürke szemében nevetés bujkált. — No lám, kiderült végre, ki a legéberebb a faluban. Hogy nem vettük ezt eddig észre. Kötelesség!...

— Csak ne nagyon nevessen! — sértődött meg Vaszjuta. — Maga a polgárháborúban volt hős, mi meg most, békében. És amíg itt fecsegünk, Omeljan talán már ki is lehelte a lelkét.

De Turovec még ettől sem hatódott meg, hanem tovább csúfolódott.

— Csak az lehelheti ki, akinek van.

— Hát maga is!... — Vaszjuta most a másik kabátujjával törölte meg a homlokát. — Maga is megveti Omeljant, de ma be kell látniuk, hogy tévedtek: Omeljan életét kockáztatva, egyedül szállt szembe a kémmel.

— Kémmel? Hol találtak ilyen csodabogarat?

— El se hiszi, ha megmondom, a tanítónőnk, a maguk hőn szeretett Szofija Petrovnájának házában, akiben mind úgy hisznek és megbíznak. Most rögtön hívja fel a járást, aztán szaladunk segíteni Omeljannak.

— Segíts neki te magad, ha olyan jóban vagytok.

— Maga nem segít?

— Nem.

— Visszautasítja? — Artamon értetlenül, majdnem riadtan nézett az elnökre.

— Amint látod.

— Ez aztán!... Ezt nem vártam! — háborgott Artamon, de közben örült is, kirohant a szobából, futott egyenest a postára, ahol a telefonos kislány éppen szerelmes regényt olvasott.

— Tessék? Maga az? — dugta el ijedten a regényt.

— Azonnal köss össze Hvorosztenkóval! Hogy mik nem történnek! Diverzió! — fújta egy szuszra Artamon.

A leány, kipirulva még a szerelmes történettől, rohant a készülékhez, és már nyújtotta is a kagylót.

— Kérem!

— Mi a baj, Vaszjuta? — hallatszott Hvorosztenko még álmos hangja.

— Konsztantyin Prokopjevics, kedveském, nálunk a faluban, nohát arról van szó, hogy külföldi kémet találtunk.

— Mi a szösz? Kémet? — Hvorosztenko hangjából úgy röppent el az álom, mint madár a kézből.

— Úgy, ahogy mondom! Mi ketten Omeljan Beszkaravajnijjal szépen meglestük, merre megy.

— Omeljannal? — hitetlenkedett Hvorosztenko. — Azzal a banditával?

— Ó, Konsztantyin Prokopjevics, megváltozott már ő nagyon. Lám, most is életét kockáztatva követte a kémet. Én meg az elnökünkhöz futottam, ahhoz a csodálatos Turovechöz. Nehogy azt higgye ám, hogy segített! Azért szólok magának, ki másnak szólhatnék? Maga, csak maga világít és melegít nekünk. — Nem sajnálta Vaszjuta az olajat, hadd csússzon a kása.

— No és, ki ez a kém?

— A volt petljurista százados, Miron Sznyihurszkij. Haza-

jött valamiért a feleségéhez. Ki tudja, talán még az asszony is... Nohát, ezt felgöngyölítettük.

Hvorosztenko köhintett egyet, aztán nagyot nevetett:

— Artamon, kedveském, nagy örömöt szereztetek nekem Omeljannal. Álmomban sem hittem, hogy ilyen derék fickók vagytok. Hű de örülök! Sznyihurszkijnak ugyan hivatalosan engedélyezték, hogy a feleségével találkozhasson, ő a külföldi szövetkezeti dolgozók küldöttségével érkezett hozzánk, de ti azért derék fickók vagytok! Ez aztán éberség! Megtudja majd az egész járás! Add át, kérlek, szívélyes üdvözletemet Omeljannak is.

Elhallgatott a hang. Artamon rendkívül sajnálta, hogy Sznyihurszkijt nem sikerült leleplezniük. De akárhogy van is, valami kis sikert mégiscsak elértek. Lám, őt kedvesnek nevezték... Hvorosztenko megdicsérte őket, pedig ritka ember, akit az megdicsér.

A postára csendesen belép Omeljan, szemében zavar és kételkedés. Egy órával ezelőtti fölénye odalett, amikor Sznyihurszkij megmutatta neki a papírjait. Ilyen kellemetlenségbe kerülni! Most aztán résen légy, Omeljan, ott jön Artamon, orrod alá dörgöli még azt, hogy csúffá tetted.

— Mit mondott Hvorosztenko?

— Azt, hogy mi derék fickók vagyunk.

Ezt nem volt kellemetlen hallani, Omeljan mégis sértődöttséget színlelt:

— Csak ennyit?

— Még azt is mondta, hogy az egész járásnak tudnia kell rólunk.

— Ez jó. Talán még majd raktárosnak is megtesznek. Te se aludj most, lehet, hogy itt a te órád, és kibuktathatod

Turovecet. Ha ő olyan tehetetlen, adja át a helyét másnak, az istenfáját...

Ment a sötét utcán Artamon, és gyúrta, gyúrta a szavakat, mint a kenyértésztát, a szavak pedig megkeltek, nőttek, mint a jóféle tészta, és már kevésbé érezte a Jarina okozta keserűséget. Minek is búsulna tovább? Azt mondják, egy nő emléke ellen legjobb szer egy másik asszony. Talál ő pehelypárnát, ami épp férfifejre vár.

A falu szélén, túl a zúzmarás hídon, gyengéd lángocska imbolygott Szolomija Hromisina ablakában, ennek az irányába vette lépteit Artamon, és eszébe jutott az a régi ínséges év, ami nemcsak pénzt hozott neki akkor.

...Azon a tavaszi napon a temető közelében állt az éhségvásár, szenvedő emberekkel és állatokkal. Potom áron vesztegették itt a múlt emlékeit, az élet emlékeit, az utolsó szöget is, sötétlett a szenvedés az emberi szemekben, sötétlettek az öreg-öreg ikonok, és vödör krumpliért gazdát cseréltek.

A temetőn keresztül áradtak és áradtak, Vaszjutáék előtt mentek fájdalmas menetben a nincstelenek. Mindnek egyformán szenvedő volt az arca, de különböző volt a lába. Egyiké bottá száradt, másiké betegségtől dagadt. Amikor aztán a beköszöntő alkony elnémította a marhák bőgését, a kereskedők lármáját, belépett Vaszjutáék házába Szolomija Hromisina. Arca sápadt volt az éhezéstől, szeme körül kék árnyék, pillái alatt bársonyos álom vagy félálom reszketett.

Artamon a fiatal özvegyre nézett, bámulta őt, és köszönte a sorsnak, hogy ilyen vásárlót küldött elébe. Megzörgette zsebét, amiben kulcsok voltak, és már látta magát az asszonnyal a kamrában, ahol élelmiszerek illata bódította el az oda belépőt.

Szolomija támolyogva ment az asztalhoz, és a férfira emelte szemét — a kékes álmot, a félálmot, az éhség szürkeségét. Mint fonnyadt virág, nyílott ki ajka, nem szavak törtek fel abból, hanem a szenvedés. Az ő zsebében pedig kulcsok csörögtek. Megrázkódott, ijedten elnémult, hol is hallotta egykor ezt a csörgést... apja, az öreg Vaszjuta kezében.

Hogyan is szólítsa meg őt? Tegezze vagy magázza?...

— Mit akar venni?

Az asszony gyötrelmesen mozdította meg fekete fürtös fejét, mely majdhogynem nagynak látszott az elsorvadt nyakon.

— Artamon, apádat hiába kértem, nem akar megmenteni engem a haláltól. Ezért jöttem hozzád. Megmentesz?

Majdnem együgyűen kérdezte a férfi:

— Megmentsem? De hát mivel?

— Krumplival, vagy ha azzal nem lehet, akár a hagyma zöldjivel — és meggyötört tekintettel bámult az ablak felé, amelyen túl a zöldhagyma illatozott. — Nem kérem én ingyen. Ledolgozom maguknak.

A férfit szégyen fogta el, hogy ilyen gyönyörű asszony csak úgy hajlong előtte, mint védtelen fűszálacska, és ugyanakkor alattomos öröm is vonzotta a nőhöz. Odalépett hozzá, kezét a hímzett vállkendőre tette, amelynek virágai még az éhség évei előtt bontották ki szirmaikat, de a kendő alatt nem meleget, hanem hideget érzett. Ekkor megcsikordult a kapu, és az udvarba belépett az apa. Artamon képe elsavanyodott, még egy pillantást vetett gyönyörű vendégére, és odasúgta:

— Este odamegyek hozzád... Ne zárd be az ajtód...

— Jaj, Artamon, ne! — riadt meg az özvegy, és az álom vagy félálom megdermedt a szemében.

— Mi az, hogy ne? Értsd meg, most nem tudok segíteni, itt az apám. De majd este... Várj rám... — Hirtelen kivett az abrosz alól egy darab fekete kenyeret, és Szolomijának adta.

Az asszony rémülten meredt az ablakra, mindkét kezével megragadta a kenyeret, mohón szippantotta be illatát, és ruhájának kivágásába rejtette, ahol az éhezéstől elsorvadtan pihegtek szabálytalan formájú keblei.

„Mindig is ilyenek lehettek, vagy ez csak az éhezéstől van?" Artamon le nem tudta venni tekintetét az asszony kebléről, és alig tudta visszafojtani haragját apjára, aki ily váratlan időben vetődött haza.

Komoran lépett be az öreg David, ellenségesen nézett az özvegyre:

— Már megint ugyanaz a hívatlan vendég! Nem megmondtam neked, hogy nem kapsz semmit? Nem értesz a szóból?

— Az éhség nem ért a szóból — Szolomija lesütötte szemét, kiment a pitvarba, de még ott is az ennivaló illata terjengett, ott állottak a hordók túróval és vajjal, mert ezeket veszélyes lett volna a pincében tartani. Itt hirtelen eszébe ötlött valami, visszafordult, és még ezt mondta Davidnak is: — Bácsika, én ledolgoznám magának.

— Ledolgoznád, ledolgoznád, már három évre való gyűlt össze az ilyen ledolgozókból. Menj Isten hírével. A kutya meg van kötve.

Lehajtotta fejét Szolomija, és sírva fakadt.

Este Artamon, apja tudta nélkül, betett a tarisznyájába néhány darab már csírázó krumplit, egy egész fekete kenyeret, meg egy darab szalonnát, vigyázott, hogy senki meg ne

lássa, azután a pagonyon át a hídhoz sietett, amin túl az özvegy háza fehérlett.

— Úristen! Te vagy? — ijedten fogadta őt Szolomija. Mezítláb állt a holdfényben, magába roskadva.

A férfi odalépett hozzá, könnyedén átölelte.

— Jaj, Artamon, jaj, ne érj a mellemhez.

Lehullott annak a keze.

— Miért? Mi van vele?

— Fáj, fáj, jaj, nagyon fáj. Nem tudom, az éhség-e még ez, vagy már a halál.

— Halál? Ugyan már, hagyd el! Hoztam neked krumplit, kenyeret.

Letette az asztalra a kenyeret és szalonnát, a krumplit a pad alá öntötte, azután megölelte az asszonyt. Az sírva fakadt.

— Na mi az? Miért sírsz?

— Hát hozzányúlnál egy éhező asszonyhoz? Hisz ez halálos bűn.

Artamon csak legyintett.

— Élhet az ember bűn nélkül?

Szolomija az asztalhoz lépett.

— Ha megengeded, eszem egy kis kenyeret. Olyan jó az illata...

Kenyeret vágott, de a melléhez nem szorította. Artamon csak nézte, küzdött magával, és e küzdelemben a szánalom győzött.

— Vágok neked egy kis puha, illatos szalonnát... kukoricaliszten nőttek a kocáink... Jó lesz a krumplihoz is, szagold csak meg az illatát! — tenyerén tartotta a szalonna-

darabkát, mint valami kincset. Ezután az asszony vállához hajolt. Az asszony összegörnyedt.

— Mi bajod?

— Mondd, mikor lesznek már végre emberek az emberek?

— A sír szélén állsz, és még ilyenekre van gondod?

— Valakinek erre is gondolni kell...

— Gondolj inkább a melledre, hogy ne fájjon. Orvosnál voltál már?

— Nem az orvos parancsol most, hanem az ínség.

— Hozok neked majd egy kis libazsírt.

— Minek?

— Kend be a melledet, attól majd föléled. Szüksége lesz rá még a gyerekeidnek.

— De lesznek-e valaha is?

— Lesznek bizony, de még milyen szépek, olyanok, mint te — mondta meggyőződéssel a férfi. És ezzel legyőzte az asszonyt.

Kevés volt az öröm, sok volt a bánat. Kinek a lábába megy a víz, kinek a szemébe...

Múlott az idő, de nem vesztek feledésbe azok az esték, sem azoknak a szemeknek álma vagy félálma...

Szolomija házát kicsépeletlen borsókévék takarták. Már ez arról tanúskodott, hogy a házba jólét költözött. Az ajtók nem voltak bezárva, ahogy régen sem, az éhezés éveiben. Mi ez? Vár valakit az özvegy? De kit?

— Van ott valaki? — kérdezte ijedten Szolomija az ajtónyitásra.

— Én vagyok. Nem vártál?

Az özvegy megrázkódott, a padra dobta a varrnivalót, és a vendégre emelte nagy szemét, amelyben álom lehetett tán

vagy félálom, mint régen, de a szemealja már nem kékes volt, hanem sötétkék. Nem is a férfi, hanem az ablak felé fordult.

— Mi kell neked? Mi?

— Engem kérdezel vagy az ablakot?

— Téged, szívtelen! Mi kell?

— Nem is tudom — felelte zavartan Artamon. — Tessék? Mit is kérdeztél? Ja igen, hát azt hiszem, az emlékek hívtak.

A kékes szemekben harag lobbant fel.

— Másutt keresd az emlékeidet, ne az én házamban!

Artamon elcsodálkozott:

— Ilyen hamar elfelejtettél mindent? Hát mi volt akkor itt?

— Az én bánatom, az én szenvedésem, az én szégyenem. Menj innét, te szégyentelen!

— Elzavarsz?

— Ó, ha tehetném! — Az asszony kivirult, dombos melle az anyaság utáni vágyról beszélt.

— Ugye, már nem fáj a melled?

— Csak a szégyen fáj, hogy téged látlak. És átkozom azt az évet, amikor te és a te drága atyuskád a szegények nyomorán kereskedtetek.

— Hát aztán, ki hallja ezeket az átkokat? Tán az isten, vagy kicsoda? Ostobaságokat fecsegsz. Ezek csak azoknak valók, akik a könyveket írják. De az élet más: ha nem te ragadod meg a szarván, ő markol májon téged. Férj kéne már neked.

— Mit beszélsz? — hőkölt vissza az asszony. — Kinek kellenék én, amikor tudják, hogy a tiéd voltam?

— De ki az ördög tud erről? Csak mi ketten, senki más.

— Aki engem meg akar kérni, annak be kell vallanom. Hogy hallgatnám el?

Artamon megijedt: „Ez amilyen együgyű, még képes kikürtölni mindent."

— Az ördögbe már ezzel, Szolomija. Minek rontanád el a magad életét, és még valakiét, olyan dologért, ami már elmúlt? Miért ne örüljön az a szegény szamár, aggodalmak nélkül? De az szentigaz: férj kell neked — és megint vágyakozva nézett a mellére.

Az asszony válasza elkeserítette.

— Jönnek énhozzám kérők, félek tőlük, félek beszélni a régi bűnömről... Nem mehetek én már senkihez, csak talán tehozzád...

— Mit beszélsz? De hiszen te nem szeretsz engem! — kiáltotta Artamon.

— A gyerekeinket szeretném. Őket nem olyanoknak látnám, mint amilyen te vagy...

Artamon megzavarodott, szemét elkapta a nő kék bársonyos álmáról, anyaságot áhítozó melléről. Na tessék, és most értsd meg a nőket! Talán jobb is volna felejteni azt a hűtlent, és elvenni őt, akit nem kell félteni sem úton, sem mezőn.

Tán le is tört volna minden akadályt ez a gondolat, ha nem kísért egyre az az emlék, a szégyen, a vétek az ínség éveiből...

X. fejezet

Megy Bohdan a főiskola folyosóján, léptei konganak. Mitől ilyen kihalt ez a ház? Igaz, hiszen ma szünnap van. Messze-messze valahol írógép kopog. Talán Margarita Ivanovna tervezi ott — ahogy a diákok tréfálkoznak róla — harisnyáit és kesztyűcskéit. A nagyobb diákok, akik már értékelni tudják a női szépséget, szentül állítják, hogy Margarita Ivanovna lábacskái igencsak vonzzák a férfiszemet és -szívet.

Bohdan benyit az irodába, és valóban Margarita Ivanovna ül ott, fürge ujjai kopognak a gépen.

— Ó, maga az, Bohdan? — néz fel örömmel, de nyomban lehullik ajkáról a mosoly. — Csak nem beteg?

— Nem. Egészséges vagyok — feleli meggyőződés nélkül a diák.

— Akkor hát mi lelte magát? És hol vannak a szemei?

— Azok? A helyükön.

A leány, ez a kedves, kecses kis szarvas, aki isten tudja, hogyan tévedt be az irodák erdejébe, most fölemelkedik a székről, és mintha kifutnának a szobából a téli nap árnyai.

— Magának beesett a szeme. Már megint éjszakázott a könyvei fölött, vagy a pályaudvaron volt rakodni?

— Nem, csak utaztam. A legnagyobb viharon vergődtem át, alig értem haza.

Margarita megrázta szelíd fejecskéjét, melyet nem hiába dongtak körül a diákok, mint a méhek.

— Meggondolatlan maga, mint mindenki, aki verset ír. Nem fázott meg?

— Talán nem.

— Na és ha úgy volna, talán megmondaná? — Kezét a fiú homlokára tette. — Lázasnak nem lázas, de könnyelműnek könnyelmű. Holnap hozok magának szárított málnát, szamócát és hársfavirágot. Magam szedtem.

— Attól rögtön meggyógyulnék.

— Úristen! — csapta össze kezét a leány, és felkacagott. — Hát már a mi Bohdanunk is bókot mond? Micsoda haladás! Ezért kétszeres adagot hozok magának a gyógyszereimből.

— Ne hozzon semmit, Margarita Ivanovna. Ma elutazom.

— Hová?

— Messzire. Otthoni dolgokkal kapcsolatban — zavarodott bele mondókájába a legény. — Itt hagyhatom a kérvényt? Kérem, adja át holnap Dombrovszkijnak.

— Mit csináljak magával, jó, átadom.

Margarita Ivanovna nagyot sóhajtott, és lopva a tükröcskéjébe pillantott.

Bohdan az ablakhoz ült, és kezdte írni a kérvényt. Ekkor az ajtó szép csendesen kinyílt, és az ajtó keretében megjelent jó pajtásának, Ivan Szokoljanenkónak cigányosan sötét, göndör fürtös feje. Fekete szemében huncutság és vidámság.

— Margarita Ivanovna, bejöhetünk magához? Ha nem, akkor mi máris megyünk.

— Ki az a „mi"? — kérdi szigorúan a leány.

— Mi? — ez fejedelmi többes, nincs itt senki, csak én magam, egyedül, mint hold az égen.

— Talán inkább holdfogyatkozás? Ki látott már fekete holdat?

— Az úgy volt, Margarita Ivanovna — nem habozott a válasszal Ivan —, hogy amikor én világra jöttem, fehérnek készültem, mint a búzakalász, de épp aznap kezdődött a holdfogyatkozás, így lett belőlem fekete. Én már smirglivel is pucoltam a fizimiskámat, de csak nem halványodott, most már magához kell fordulnom bűvös kenőcsért.

— Ivan, Ivan, úgy látom, magának nem csak a bőrén van holdfogyatkozás, hanem a kobakjában is.

Ivan búbánatot színlelt.

— Először valóban csak a bőröm volt sötét, de amikor magát megláttam, a lelkemre is teljes sötétség borult.

A gépírónő visszapottyant a székre, szeméből a nevetéstől kicsordultak a könnyek.

— Margarita Ivanovna, rázzon egy-két könnycseppecskét a tenyeremre, aranyba foglaltatom őket.

— Bolond maga, Ivan. Ha megszólal, mindig egyszerre sírok meg nevetek.

— Ó, Margarita Ivanovna! — tördelte kezét tragikusan a diák.

— Mi az, Ivanuska? — kacsintott rá a leány.

— Elég baj nekem, hogy ellenőrző statisztikai adatokat kell hoznom magának... De gyönyörű maga, dísze valamennyi területnek, ami valaha a podóliai kormányzósághoz tartozott. — Most vette észre Bohdant, és elbámulva kérdezte: — Te vagy az?

— Én, Ivanuska.

— Hát mért nem szóltál idáig? — haragudott a fiú. Arcán a mosolygást aggodalom váltotta fel, barátjához sietett. — Mi történt veled? Hova tűntél? Mitől fogytál le, hiszen olyan vagy, mint egy piszkafa!

— Hosszadalmas dolog, majd máskor elmondom.

— Csak nem szerelem? — lopva Margaritára pillantott.

— Azt nem lehet tudni — tért ki a kérdés elől Bohdan.

— Lehet, hogy téged sem került el a költők betegsége?

— Lehet.

— Tegnap egy gyönyörű kékszemű lány keresett téged.

— Kicsoda?

— Nem mondta meg, hogy hívják. Szép volt, mint egy tavaszi dal. Szánon érkezett a faludból. Nagyon el volt keseredve, hogy nem talált itt téged.

— És merre ment?

— Nem mondta. — Ivan felsóhajtott. — Tehát ő az?

— Ő. Megyek, megkeresem.

Ivan elkomorodott.

— Valami nem tetszik nekem: hol ő keres téged, hol te őt.

— Akkor add oda holnap a kérvényemet Dombrovszkijnak. Két nap múlva visszajövök. — És kisietett az irodából.

Ivan zavarodottan álldogált, kezében a kérvénnyel, belepillantott az írásba, és Bohdan után rohant.

— Hát a pénz?

— Miféle pénz? — Bohdan értetlenül bámult rá.

— Miféle pénz? — utánozta Ivan. — Majd rajzolsz magadnak! Van pénzed az útra?

— Nem tudom.

— Sejtettem! No, fordítsd ki hamar azt a rockefelleri zsebedet... De hisz ez még egy vonatjegyre sem elég! — Ivan a zsebébe nyúlt, kivett onnan valamit, és Bohdannak nyújtotta.

— De Ivanuska, hisz ez az utolsó!...

— Hát aztán? Ne félj, kihúzom én az ösztöndíjig. Neked

jobban kell ez most, talán meg is kell vendégelned őt... — A barátja vállára csapott. — Egy ilyen kislányért a világ végére is el kell menni! Hát jó utat, te Marco Polo!

Az ablakon túl éjszaka van, nagy téli éjszaka. Néha fellobban valami lángocska, és újra sötét lesz, és csönd van, csak a vonatkerekek kattognak, csak a kóbor szél süvölt. Ennél a nesznél bóbiskolnak a harmadosztályú vagon utasai. Zörögnek a bölcsőhöz hasonlatos fonott kosarak, utaznak az álmos anyák, akiknek karjában elcsöndesedtek a fehér gyermekbatyucskák, és utazik a bánat az összeszorított szájakon, a reménység a holdas arcokon.

Csak te, egyedül te szorítod az ablaküveghez forró homlokod, és a sötétből egyetlen látomás világít feléd, egy kék szempár.

— Ó, Istenem! — riadt fel álmából egy kopottas külsejű diakónus, zsebéhez kapott, és amikor az megcsörrent, megkönnyebbülten lélegzett fel: — Ó, Mindenható! — „Taktak-tak" — felelték a kerekek, és a diakónus rőt feje újra álomba zuhant.

Felsírt egy gyermek.

— Mi bajod, kicsi boldogságom? — becézgette az anyja, és kibontotta keblét. A menyecske, mint istenanya hajolt a gyermek fölé, s az máris megnyugodott, élete első forrásához simulva.

Micsoda boldogság, amikor nem az oltáron, hanem melletted ül az istenanya, tiszta mellén a gyermekével!

— Mi bánt téged, fiam? — mellét hímzett kendővel betakarva, részvéttel kérdezte ezt Bohdantól az asszony, fiának nevezve őt, aki talán tíz évvel lehetett fiatalabb nála.

— Sztyeppénk fájdalma — idézte a fiú valamelyik versének sorát.

— Te, ugye, agronómusnak készülsz?

— Eltalálta.

— Ha kitanultad már, gyere hozzánk, Kirovográdtól nem messze lakunk. Sehol nem találsz olyan szép és olyan hű kislányokat, mint a mi sztyeppéinken. Te ugye, erdős vidéken születtél?

— Honnan tudja?

— Mert az erdő borongóssá teszi az embereket. Az én emberem is erdei, de már megszerette a sztyeppét.

— Előbb biztosan a sztyeppei lányt?

— Úgy volt — hagyta helyben az asszony, és ismét gyermekéhez fordult.

Biz mendegélt a darvacska
végig a nádason.
Biz én a kicsi fiamat
karomban ringatom.

De hol jár most az ő darvacskája? Talán megint megkereste őt? Akkor... Föléledt a remény, és újra kilobbant.

A szürke, hajnal előtti párákból kibontakozott a Donyecmedence, ide látszottak tüzei, kihunyt és élő, füstölgő vulkánjai. Bohdan számára új ország volt ez, tüzeivel, romantikájával, a kozák Szavur sírral, amelyre valamikor Morozenkót állították holtan, kivágott szívvel.

Áll Morozenko, nincsen szive,
Ukrajnán tekint messzire.

És állott a halott Morozenko a saját szíve mellett, állott egyenes derékkal, hogy mi ne görnyedezzünk, aminthogy nem hajolt meg életében ő sem soha.

Az állomáson kocsi várakozott, azon indult Bohdan tovább, útján elhaladt a Szavur síremlék mellett. Kobzosként pengette hideg húrjait a szél, századok hangja visszhangzott a szarmata sztyeppéken, de a huszadik század leheletét füstölték a szénhegyek, a vasóriások tüzet okádtak.

A síkságból bányásztelepülés bontakozott ki. Megy Bohdan az utcán, s egyszer csak megáll, mint akit golyó talált: a Dicsőségtábláról magas, fehér fogsorú, villogó szemű legény mosolyog rá — a szénvidék Morozenkója: alatta felirat:

„Borisz Beszkaravajnij."

„Lehetséges, hogy bekopogtatok Borisz ajtaján, és a küszöbön Jarinka fogad?"

Alig félórával később már ott is áll a ház küszöbén, keresi a csengő sötét gombját. Lehet, hogy egy perc múlva meglátja őt... Szólt a csengő, öreges „brrrr" hangjával megtörte a csendet, s a folyosón gyorsuló léptek kezdtek kopogni.

„Jarinka!... És én ma nem is mosakodtam. Legalább ezt a sapkát a szemembe húzom."

Így is tesz, de a szeme védtelen, mint ijedt kisfiúé. Íme, a lépések megálltak, láncocska csörömpölt valaki kezében, és most kinyílik az ajtó. Kerek arcú szépség mosolyog Bohdanra, szemlátomást nem közömbös a krumpli iránt, az ilyen rokonszenv duzzasztja idő előtt gömbölyűre az áll alatt a nyakacskát. A szépasszony barátságosan elmosolyodik álmatag szemeivel, amiknek értékével maga is tisztában lehetett.

— Kit keres? — Párnás, gödröcskés kezéről a muskátli elmúlt időket idéző illata áradt.

— Borisz Beszkaravajnijt keresem.

— Maga is Boriszt? — csapta össze kezét, és megrázta aranyfürtös fejét.

— Nincsenek itthon.

— Hát hol vannak? — kiáltotta Bohdan elkeseredetten.

Az asszony gömbölyű arcán őszinte együttérzés.

— Elutaztak a Kuznyecki medencébe, tapasztalatcserére.

— Hosszú időre?

— Talán örökre, mert ott tanulnak majd a főiskolán. Mi a férjemmel egy hete, hogy beköltöztünk a lakásukba, de eddig még csak Borisz barátainak nyitogattuk az ajtót. Még lányoknak is — csillant a szeme. — Tegnap a húga volt itt.

— És a húga most hol van?

— Az már biztosan elutazott. Azt mondta, hogy ha nem utazik el, visszajön éjszakára. De nem jött vissza. Biztos kapott vonatot.

Bohdan még köszönni is elfelejtett, sarkon fordult, és otthagyta az álmatag szempárt, már ment is le a lépcsőkön, mintha ködben járna. Együttérző sóhaj, és a muskátli félig feledett illata szállt utána...

A következő napon hazautazott városába, és a pályaudvarról egyenesen a Tudományos Akadémia könyvtárába ment, mert a főiskolai előadásról már úgyis elkésett. A könyvtárban, mint mindig, a kedves olasz asszony, a könyvtáros Lucia fogadja őt bánatos tekintettel.

Még mindig a férjét gyászolja, akit a Duce parancsára megöltek.

— Ó, Bohdan! — dallamos a hangja, s érezni lehet: szívesen mondja ki a fiú nevét: — Maga rég elfelejtette a könyveit és Luciát.

— Signora Lucia, sokkal vagyok adós a könyveknek és magának — válaszol nyugodtan, mintha belül nem is háborogna.

Lucia forró, a déli naptól érett ajkain mosoly játszott:

— Én megbocsátom a tartozást, de vajon a könyvek megbocsátják-e?

— Éjszakánként fogok bocsánatukért esedezni.

— Maga persze éjszakánként most is a könyveinél ült: látni a szemén.

— Igen, mert nemsokára jön a vizsgaidőszak.

— Félretettem magának néhány folyóiratot, amelyekben jó versek vannak, persze a „tárgyi" témára gondolok. Hallottam, hogy hamarosan megjelenik Jeszenyin válogatott kötete.

Bohdan leül kedvenc helyére az ablak mellé, Lucia elébe tesz vagy tíz folyóiratot, és két levelet valamelyik szerkesztőségtől. Bohdan nem vár ezektől semmi jót, nagyjából tudja is, milyenek lesznek. Nem is téved. Az irodalmi szerkesztő alaposan kioktatja őt „paraszti életképeiért", a korszerűtlen tájleírásokért, a metaforákért, tanácsolja, hogy térjen át a „tárgyi" lírára, írja le például a malacfiaztatást a kolhozfarmon. Verhaerent idézi, aki szintén írt disznókról. Igaz, az irodalmi szerkesztő itt óva int a flamand zsúfoltság befolyásától — többet kell gondolni a költészet agitációs célkitűzéseire.

A másik levelet egy költő írta, akinek már két könyve jelent meg. Ő elismeri, hogy Bohdan verseinek olvasása valami megfoghatatlan nyugtalanságot keltett benne. Ködösen utalt rá: valami van bennük, valami meg hiányzik. Közölni nem közöljük, de azért csak fejlessze magát. A sok meg-

fellebbezhetetlen, sőt goromba válasz után a fiúnak még ez is jóleső támogatás volt.

És újra a hétköznapi gondok, újra a napok láncolata. A nappal a főiskoláé, az este a könyvtáré és a költészeté. Nagyon ritkán jött levél abból a távoli faluból, ahol a nyikorgó kapu boldog szerelemről beszélt. Nagyija beszámolt róla, milyen apróbb hírei vannak Jarináról, megvan, él, egészséges, de címét nem adja meg, úgy látszik, fél Artamontól.

Nem, egyik szerkesztőségtől sem érkezett olyan válasz, ami neki örömöt szerzett volna. Elküldött néhány verset egy újságnak, amelyikben ismert és ismeretlen szerzőknek meglepően gyönge írásai láttak napvilágot. De még innen is csak semleges választ kapott. Dönteni kellett hát végül — elég volt a papírpocsékolásból.

Elszánta magát, összegyűjtötte valamennyi irományát, és egy olyan órán, amikor egyedül volt a diákszobában, bedobta az egészet a kályhába. De nem hozott a számára megkönnyebbülést sem a tűz, sem a hamu. Felöltözött, kiment a márciusi sötétségbe, ahol mind sűrűbben kopogtak a lányok cipősarkai, mind sűrűbben csendült fel tavaszi titkoktól izgatott nevetés. Jön a tavasz, jön a szerelem. A város felett, a csillagok alatt vadludak szálltak. És ez a gágogás, ez a szárnysuhogás újra azokat az élményeket idézte, amik épp csak az imént égtek porrá a tűzben.

XI. fejezet

A mellékutcácskákból fürgelábú lovak futottak ki, füstszürke szőrükön mint ezüstrubelesek csörömpöltek a díszek. Ezekre a lovakra már nemegyszer felfigyeltek, és érdeklődtek eladási áruk iránt a moldvai cigányok, sóvárogva néztek rájuk a hajdani földesurak és a mostani vezetők is, akiknek lófogat járt.

Konsztantyin Prokopjevics Hvorosztenko szerette a lovakat, jobban, mint az embereket. Lúdtalpa miatt nem szolgált a hadseregben, de ha a fegyverekhez nem is, a lovakhoz aztán értett. Házában a falon kozákkard lógott, a bátyja viselte hajdan. Ha valaki a kard felől érdeklődött, a házigazda jelentőségteljesen és titokzatosan felelte:

— Régen volt, régen...

Sajátjaiként mesélte el olykor bátyja haditetteit, még át is élte mindet, ahogy mesélte — de van-e csak egy is közöttünk, gyarló földi halandók között, aki nem szeret fürdőzni a dicsőség sugaraiban? A bátyjától szállott át reá a lovak iránti szeretet is. A Hvorosztenko fivérek véleménye az volt, hogy semmiféle motor és benzin nem ér annyit háború idején, mint a ló meg a zab. A kocsis méltóságteljes mozdulattal húzta meg a gyeplőt, elnémította a kerekek és paták neszét, Konsztantyin Prokopjevics Hvorosztenko óvatosan, lassan eresztette le lábát és hasát a szekérről. Amikor a nedves földre ért, homlokát összeráncolva, undorral rázogatta le a sarat tükörfényesre pucolt csizmájáról. Nem szerette a földet sem a csizmáján, sem általában, de a föld apró ajándé-

kait meg nem vetette. Foglalkozásánál fogva a földek körül kellett forgolódnia, mi több, még gazdálkodott is rajta, ki tudja, mit taposott ki belőle többet: termést-e, vagy könnyeket.

Konsztantyin Prokopjevics öklével a kertajtóra vág, azután csak csiszolja, csiszolja csizmája talpát a küszöb melletti malomkeréken, Turovecnek pedig közben az jár az eszében: tisztogatta-e Hvorosztenko csak egyszer is a lelkiismeretét oly gondosan, mint a csizmáit? Egy biztos: elég baj, hogy az, akinek elvbarátodnak kéne lennie, az ellenséged, és gyűlölködéséhez még eszmei alapot is talál. Hiába, két vadállat dúl fúl a szívében: gyanakvás és önhittség. Minden szitán átlát, kivéve a saját kicsinyességét.

És íme, Hvorosztenko már ismét felöltötte méltóságának szeplős álarcát, viszi be a házba kacagó csizmáit, viszi szemében a bizalmatlanságot és óvatosságot, s a saját személye iránti tiszteletet.

— Adj' Isten, gazda! — köszön leereszkedően, nyújtja rövid, kövér kezét, és az ablakpárkányra tekintve felkiált: — Ó!

— Min csodálkozik? — Turovec fürkészve néz Hvorosztenko arcába, amely épp olyan, mint egy jókora, felfújt „O".

Konsztantyin Prokopjevics végigfuttatja tekintetét az ablakokon, asztalon, kemencepadkán, padokon, fiókokon, tányérokon, tálakon. Amerre csak néz, mindenütt gabona kél, csírázik. Csodálkozva nézi a különös látványt, fagyos zöld szemében gúny villog:

— Hát ez itt mi? Múzeum? Ha?

— Nem, hanem kísérletek...

— Újra fel akarod fedezni a biciklit? Nem más ez, csak

kontárkodás! A kísérletezésre ott vannak a tudósok, laboránsok; nekünk, gazdálkodóknak pedig megvan a mi gyakorlati ütemtervünk: Istennek — ami Istené, cárnak — ami a cáré!

— Császárnak — ami a császáré — javítja ki Turovec, és tisztelettudóan hajtja meg fejét. — Köszönöm az értékes útmutatást.

De ebben a tisztelettudásban Hvorosztenko csúfolódást érez, és szeplő-hálóján átlátszik a bizalmatlanság.

— Neked persze, mint mindig, most is különvéleményed van? Ej, Makszim, Makszim, kár volt neked hatalmat is, tudományt is adni — céloz Hvorosztenko az elnök levelező tanfolyamon végzett tanulmányaira. — Tehát, nem értesz velem egyet?

— Dehogynem, egyetértek és csodálkozom.

— Min csodálkozol?

— Bámulatba ejt az ön univerzális talentuma — kuncog Turovec, de már érzi, hogy hamarosan nem lesz min nevetnie. — Én öt éve bajlódom a kísérleteimmel, ön meg öt perc alatt kontárkodásnak minősíti művemet. Köszönöm a bírálatot, most már nekem is kinyílt a szemem.

— Ha nem nyílt volna ki ma, kinyílna holnap — mondja békítően Hvorosztenko, és az ablakpárkány felé hajol. — Ez a rozsod?

— Árpa.

— És igaz, hogy nálad huszonháromféle tavaszi búza van?

— Igaz.

— Ohó! Minek a kolhozba ennyi fajta?

— Mert a tudósok még nem mondták meg, melyik szereti

legjobban a mi talajunkat, pedig ez nem olyan, mint a szomszéd falu földje.

— Ennyi sokféle tavaszi búza! Minek az? Egyet kell találni, de az jó legyen — vélte Hvorosztenko. — No, de elmélet ide, elmélet oda, sötét dolgok ezek, térjünk át a gyakorlatra. Hallottad, milyen disznóságot csináltak dubovoji szomszédaink?

— Milyent?

— Ők már ma, az egész körzetet megelőzve, megkezdték a tavasziak vetését! Ó!

— De hát az öngyilkosság! — csattant fel Turovec, és már értette, miért jött a vendég.

Az szemrehányóan csóválta fejét.

— Nem öngyilkosság, galambocskám, hanem az élmunkások kezdeményezése. Kezdeményezés! Már ma bemondta róluk a rádió, hogy ők nyitották meg a tavaszt. Így, ahogy mondom: „megnyitották a tavaszt"!

— És mivel nyitják meg majd a nyarat? Gyomokkal? Vagy másodvetéssel? — Turovec tekintete elkomorult.

Hvorosztenko egy pillanatra elgondolkodott, még szuszszant is egy nagyot, és elbizonytalanodó arcán kiütköztek a régi Konsztantyin Prokopjevics vonásai, aki még kisember volt, nem ítélkezett sem a gabona, sem a parasztok sorsáról.

De egy kézmozdulattal letörölte régi arcát, és elszántan mondta:

— Már megint visszaesel a kisbirtokosi pesszimizmusba? Mi a munka és a kemény ütemterv emberei vagyunk. Holnap mi is vetünk!

— Semmi pénzért! — Turovec összeszorította ajkát.

Hvorosztenko tök forma képe elvörösödött. Savanyúan mosolyogva zsebébe nyúlt, és egy papírt vett elő.

— Mindezt előre láttam. Átlátok én rajtad, Makszim, átlátok. Csak még nem jelentettem mindent rólad. Hát olvasd csak ezt a táviratot, talán ez majd észre térít.

Turovec átfutotta az írást, és mélyet lélegzett. Igen, hát mégis megölik a tavaszt, a reménységet. De hát meddig lopjuk meg még az országot, saját magunkat?

Halkan belépett Marija Beszkaravajnaja. Köszönt, és kísérleti tálakkal, ládákkal kezdett foglalatoskodni. Hvorosztenko rá se hederített az asszonyra.

— Minek emészted magad? Kezdődik a szántás — idegeskedsz, kezdődik a vetés — idegeskedsz, aztán az aratás — megint csak idegeskedsz. Ezt a megterhelést kötélidegek sem bírnák. Kíméld az idegeidet, szükséged lesz még rájuk az életben. Minek neked ez a sok izgalom?

— Egyszer egy bölcs ember azt mondta, hogy a paraszt vére napból van és gabonából, azért jön indulatba, amikor vétenek a gabona ellen.

— Ennek a bölcsnek tudományosan azt kellett volna mondania: a mi vérünk vörös és fehér vérsejtekből áll, az indulat pedig az idegi labilitásból ered.

Turovec úgy nézett Hvorosztenkóra, mintha az egy másik bolygóról pottyant volna elébe, és két kezébe fogva fejét, fájdalmas szavakkal szólott:

— Most képzelje el a következőket: tél van, körös-körül mindent néma hó borít, fehér minden, mint a keresztelőkön. És íme, kámzsás traktorosok jönnek, húzzák a traktorok a vetőgépeket, egyenest a hóba, és bundákba bugyolált embe-

rek kezdik vetni a tavaszi búzát, kölest. Te mit tennél az ilyen magvetőkkel?

— Egyenest a bíróság elé vinném a kámzsásokat! Egyenest! — gurult dühbe Hvorosztenko, és csak ekkor vette észre, miről is volt szó az elébb.

— Úgy érti, hogy akkor minket is, meg a távirat küldőjét is rögtön a bíróság elé kéne vinni?

— Mi? Minket meg a távirat küldőjét? — Hvorosztenko elképedt, és gyanakodva fürkészte Turovec arcát.

— Barátocskám, elveszítetted az eszedet? Én erről az elszólásodról egyelőre nem számolok be a távirat küldőjének, de holnap, ha te megakadályozod a vetést, elmondom mindenkinek... „A távirat szerzőjét is" — mormolta immár önmagának, azután elhallgatott, de le nem vette Turovecről sanda, gyanakvó pillantását. Végül, már nyugodtabban kérdezte: — Nem értem, egyszerűen nem értem... hát te nem szeretnél az élmunkások közé kerülni? Rádió, újságok, tisztelet...

— Hogy lehet tisztelni olyan embereket, akik tudatosan dobálják a sírba a magvakat? Hiszen látja: az emberek a szomszéd faluban a jeget szántják a mezőn, reggelenként még fogas fagyok vannak.

— Ma így van — értett egyet Hvorosztenko —, de hát két-három nap múlva kisüt a nap, és minden jóra fordul.

— Akkor két-három nap múlva vetünk is.

— De két-három nap múlva már el is búcsúzhatunk a tisztségünktől! — Hvorosztenko idegesen járt fel s alá a szobában. — No, lesz nemulass! Különösen nekem.

— Igaza van, maga nem lehet tisztség nélkül — csóválta fejét Turovec. — Mire is menne maga tisztség nélkül? Eke

után nem jár, csizmát nem varr, házat nem épít... Maga csak úgy felbukkant ebben a tisztségben épp akkor, amikor a szocializmusnak kádernehézségei voltak, aztán ahelyett, hogy tanult volna, fejébe szállt a dicsőség, és kezdte kioktatni, megfélemlíteni az embereket. Ez bizony sikerült is magának, és a parasztot a szocializmustól az individualizmus felé húzta.

Hvorosztenko dühbe gurult, arcát elöntötte a vér, csak az orra hegyén ütött ki valamiért a kékség.

— És én személyesen ezt teszem!

— Maga és a magához hasonlók. Bizony, a mezőgazdaság ilyen „szakértői" rontják napról napra a kollektív szocialista munka lendületét és szépségét.

— Magyarázatot kérek! — rohangált a szobában fel-alá Hvorosztenko.

— Mit kell itt megmagyarázni? — Sírba vetjük a magot, s az emberek reménysége a mezők végtelenjéből a kicsi kertekbe húzódik vissza, amikor az olyan emberek, mint maga, az összes lehetséges adót kivetik, a tejtől, hústól és gyapjútól kezdve a sárgarépáig, babig, hagymáig és mákig.

— Így hát te a mi adóinkat is kifogásolod?

— Azt nem, csak a maga személyes ostobaságát.

— Beszélhet nekem, beszélhet, ez mégiscsak az eszme alá-ásása.

Hvorosztenko, mint mentőövért, nyúlt a sapkájáért, lódult az ajtóhoz, de hirtelen eszébe jutott valami, és megtorpant.

— Minderről beszélünk még majd egy másik helyen. Most pedig igazolja a távirat átvételét.

Turovec aláírta a nevét, s Hvorosztenko újra az ajtó felé indult. Keze már a kilincset markolta, amikor megfordult:

— A vitát majd másutt folytatjuk — és ujjával a magasba

mutatott —, de vetnünk itt kell. A brigádvezetőket én magam értesítem, de tudni akarom: részedről lesz-e aktív vagy passzív ellenállás?

Turovec lemondóan legyintett:

— Miféle ellenállás lehetséges, ha úgyis mindent nélkülem döntöttek el?

— No lám, legalább ebben az egyben igazad van. Kár, hogy még ma el kell utaznom a megyébe. De holnap küldök onnét egy riportert, nehogy megpróbálj ravaszkodni! — és bevágta az ajtót.

Beszkaravajnaja asszony felsóhajtott, és mintegy magának mondta:

— Kőbálvány!

Turovec, aki saját, súlyos gondjaiba volt elmerülve, csodálkozva nézett fel:

— Ki a kőbálvány?

— Hát ez, aki itt most bevágta az ajtót. Mért, te talán még nem hallottad ezt a nevet? Valamikor a körzeti párttitkár nevezte el így őt.

— De miért kőbálvány?

— Hát mi van benne élő? Ha csak nem a gyomra korgása. Pontosan ilyen bálvány állt a sztyeppén egy sír felett, kerek arcú, kerek hasú. De az legalább hallgatott, nem zavarta az embereket. Építenénk ezt az embert egy sír fölibe! Rögtön lenne gabonánk, s az eszmeiség is azonnal növekedne.

— Az eszmeiség? — Turovec nem hitt a saját fülének. — Mondja, Marija néni, maga szerint mi az eszmeiség?

— Te talán nem tudod? Eszmeiség — nem más, mint igazságosság, az emberek, a gabona, a szarvasmarha, a szárnyas jószág szeretete, nem pedig ökölcsapás, nem ajtócsapko-

dás. Lármázni a legutolsó hülye is tud. Ilyesmiből még nem született sem kenyér, sem tudomány.

— Mégis, Marija néni, mit csináljunk a vetéssel?

Az idős asszony fáradtan tekintett rá.

— Ki tudja? Érted is kár, az emberekért is meg a vetőmagért is. Csakhogy az ember saját maga ellen nem sztrájkol.

— Igaz, Marija néni, de mennyire igaz! De hát mit tehetnék a korlátoltság ellen?

— Nem tudom. Régente nadrágszíjjal vagy pálcával verték ki az ilyesmit az emberekből. De ma már a nadrágszíj csökevény. Mikor jön el végre az az idő, amikor a korlátoltságot is csökevénynek minősítik?

Nehéz lett volna erre felelni, Turovec mégis elmosolyodott. De rögtön ezután a fejéhez kapott — a tavasz és a reménység után mintha most hullott volna vissza a télbe. Épp ekkor volt az, hogy Hvorosztenko felkereste Vaszjutát, karon fogta, és bizalmasan a fülébe suttogta:

— Hallod-e, Vaszjuta — ez, ugye, köztünk marad —, észrevetted-e már, hogy a mi elnökünk eltér a mi vonalunktól?

Vaszjutát mintha hájjal kenegették volna, de azért eltitkolta érzelmeit, és kitérően válaszolt:

— Aki partizán, az partizán. Most se csinál mást: partizánkodik.

— Partizánkodik? Az ördög tudja, mivel foglalatoskodik. Csakhogy holnap el kell kezdenünk a vetést. Íme, itt van rá az utasítás.

— Ha van, hát elkezdjük.

— Hej, ha Turovec is így gondolná. Váltig erősítgeti, hogy a föld fagyos, pedig nincs igaza, hiszen épp csak hogy nem

füstölög a föld. Persze, meggyőztem őt, de ki tudja, azért még meggondolhatja magát, nekem pedig a megyéhez kell mennem. Jaj, mi lesz itt, amíg én oda leszek? Csak benned bízom, Vaszjuta, te légy itt az én szemem, amíg távol leszek.

— Nem leszek méltatlan a bizalmára — hálálkodott Artamon.

„De nem ám!" — gondolta Hvorosztenko. Szívesen támaszkodott azokra, akiknek életében valami kis foltocska... Azok bizony nem önállóskodnak — azok alkalmazkodnak minden utasításhoz.

XII. fejezet

Beköszöntött a szeszélyes napsütés és a csörgedező víz ideje, amikor ébredezve, kéken lélegzik a föld, amikor a föld felett az erdőkben és vízmosásokban szent glóriaként világít a zsenge mogyoróbokor hímpora, s az erdőből kihallatszik a darvak krúgatása. Ilyenkor a reneszánsz arany hátterében rajzolódnak ki az ibolyaszínű hajnalok és alkonyok, az esték pedig madárszárnyaktól, leányhangoktól s a szerelem izgalmas-áhítatos neszeitől zengenek...

E-he-hej, mikor volt ez?... Az estékből valaha őfelé is tündököltek a hold ezüstjével befuttatott szemek, és üde leányhang ringatta őt.

Dombon bangitabokor,
Arra ment egy kisleány,
Székfüvet szedegetett,
Kit bűvöljek el, anyám?

Vízparton, malom mellett, fehér házikó álldogált, bangitabokor is állt mellette. Mezítlábas, sötét szemöldökű leány éldegélt a házban, apátlan, anyátlan, senkije, akitől tanácsot kérjen, senkije, akit megbűvöljön.

De a hatalmas, végzetes varázslatnak egyszer el kell jönnie minden lány estéibe, tiszta reményeibe. A fehér házikóhoz is eljött, amikor egy este a faluba partizánok érkeztek.

A tapasztaltabb harcosok módos házakhoz mentek, de

az egyik legény abba a félig elfeledett utcácskába fordult, ahol a lópaták alatt riadalmas csengéssel törtek meg és lélegeztek fel a tócsák, ahol kéz a kézben, zöld szoknyácskákban álltak a fiatal fűzfák, a füzek mögötti ködben pedig mint délibáb vagy álom, fehér házacska rejtőzött, s mögötte a csöndes mélyben elmerült a nap.

Megállította lovát a legény a kopott kapunál, amelyik mögött mezítlábas, riadt leányka álldogált, szempilláit szemére bocsátva.

— Hej, kislány! Befogadsz?

Az föl sem emelve sűrű pilláit, sarkig tárta a nyikorgó kaput, és így szólt:

— Jöjjön be, ha jobb helyet nem talált. Akad széna, krumpli is, de kenyér nincs.

És ki tudja, tán nem is a krumpli, tán nem is a kupica pálinka tette azt, hogy akkor este, abban a kedves kis házban lángba borult szíve a partizánnak, aki hajdan hajósinas volt, s kamaszként indult el a leticsevszki erdőkbe, Tkacsenko partizánjai közé.

Nem is virradt még, amikor megszólalt a trombita, hívta az erdőbe a partizánt. Amikor búcsút vett Vaszilisszától, megkérdezte tőle:

— Milyen színű a szemed?

A leány lesütött szempillái megrezzentek.

— Jöjjön egyszer nappal, majd meglátja.

— El is jövök. De lehet, hogy akkor már gyalogszerrel.

— Várok magára.

Ó, hogy várta őt ezután, hogy tán előlép az estéből, a tölgyesből, a ködökből, ó, mennyit álldogált harmatban és fagyban, hogy gyöngyöztette a félénk kacagást, amikor a legény

egyszer visszatért, és sapkájával melengette az ő gémberedett lábát. És hogy bánkódott, amikor a partizán újra útra készült.

— Tedd le már ezeket a bombákat, Makszim — félénken ért a széles övhöz, amelyen vagy fél tucat gránát függött.

A partizán rátette a kezét a gránátok fénytelen, szigorú fejére.

— Akkor ki verekszik meg az imperializmussal?

— Inkább az idősebbek...

— Kijut azoknak is.

A leány sóhajtott.

— Mi bánt? — ajkát a dús hajfonatokhoz szorította, amiken távoli tejutak fénye reszketett.

— Makszim, elég bajom van nekem.

— Neked? — hitetlenkedett a legény. — Honnét?

Vaszilissza a falu felé intett, a reszketeg ködbe.

— Azt üzenték, meg ne lássanak veled, mert lélek nélkül marad a testem.

— Kik üzenték? Azok, akiknél egy pár csizmára valót sem kerestél meg a szorgalmas munkáddal?

— Mások, Makszim, mindig mások. A falusiak mind félnek. Annyiféle a hatalom. Ma ilyen, holnap meg olyan, de van úgy, hogy egyszerre kettőtől is félni kell. És ahány csak van, az mind lőni akar.

— Egyet se félj, hamarosan csak egy hatalom marad.

— Kié?

— A miénk, a forradalom hatalma!

Vaszilissza félénken, alig érintve húzta végig kezét az övön.

— És mikor teszed le a bombákat?

— Leteszem majd, csak egyet hagyok meg.

— Minek?

— A biztonság végett. Ha nyugovóra térek, az ágyam fejénél áll majd égő gyertyaként. És te ezek miatt a hitvány népek miatt lettél ilyen bánatos?

A leány megint felsóhajtott.

— Nem újdonság a népnek a bánat: abban születtünk, benne élünk, halálunkig el nem marad tőlünk. — Szomorúan nézett föl a csillagokra, melyek fényévszázadok távolából simogatták sugaraikkal hajfonatát.

Mosolygott a legény, örült, hogy ilyen lányt talált magának. Majd vesz neki csizmácskát, megtanítja írni-olvasni, és azután...

Hogy mi lesz azután, azt maga sem tudta.

— Vaszilissza, te igazi filozófus vagy!

— Ó! — csodálkozott a leány az ismeretlen szón. — Mi az, hogy filozófus?

A legény összeráncolta homlokát, és emlékezni kezdett mindarra, amit az erdőkben a régi, csodálatos tudósokról hallott.

— A filozófus olyan ember, akinek nagyon nagy feje van, mindenféle gondolatokkal, persze főleg a cárok és kapitalisták ellen, és egy hordóban él.

— Hordóban? — ijedezett Vaszilissza.

— No persze, nagy, negyvenvedresben* — egészítette ki a fiú.

— Miféle ember lehet az olyan! — a leány a saját meszelt házikójára nézett, amely fehér lúdként terpeszkedett el a meggyfák között, és a fecskéknek adott menedéket. — Hát csizmájuk van-e a filozófusoknak?

* Veder — régi orosz űrmérték, kb. 12 liter.

— Nem akarok hazudni, azt nem tudom. De holnap megkérdezem a parancsnoktól. Te mit csinálsz holnap?

Messzire nézett a leány, ahol a tavaszi köd mögött az ő árva földecskéje szendergett.

— Tavaszi búzát vetek.

— Az uraknak, a parasztoknak vagy magadnak?

— Magamnak, Makszim — mosolygott, magához vonta a legény bozontos üstökét, és zavartan suttogta:

— Ha minden sikerül, ebből a búzából nekünk sül majd ropogós cipó.

És a fiú is messzire nézett, látta a távoli mezőn azt a kis búzatáblácskát, amelyik neki ringatja majd az életet, és már hallja is a dalt, amit majd Vaszilissza esküvőjén dalolnak az asszonyok:

Kis cipócska nincs már,
Elvitték bizony már
Ki kendőbe, ki kosárba,
gyerekeknek vacsorára...

Túláradó jóérzéssel ölelte meg a lányt, megcsókolta száját, azon is a távoli csillagok fénye égett.

Ezentúl valahányszor megérkezett Vaszilisszához az erdőből, először azt kérdezte:

— Mit csinál a búzácskánk?

A leány, ajkain a bizalom mosolyával felelte:

— Már kizöldült...

— Már szárat hajt...

— Már a kalászát hányja...

— Már érik is...

Lángolt a nyár — magas éggel, magas nappal, magas reményekkel. Egy napon behívatta Makszimot a parancsnok meg a komisszár. Ketten három szemmel (egyiken kötés volt) méregették, minden oldalról nézegették, megtapogatták a bombakoszorút, és hahotázni kezdtek.

Ő tudta, hogy ez jó nevetés volt, hiszen ő a legutóbbi harcokban is kitűnt, vakmerőnek, hősnek nevezték, és mahnoistának. Mahnoistának azért, mert zsákmányolt egy szemérmetlen feliratokkal telefirkált ellenséges harckocsit, meg lovat is, golyószórót is zsákmányolt.

A borotvált fejű, egyszemű parancsnok kedélyesen kérdezte:

— Minek neked, Makszim, ez a gránátkoszorú? Nehéz az ilyennel elszaladni.

Makszim ismerte a parancsnok szókimondó, vidám természetét, és bátran nézett egyetlen szemébe:

— Hogy legyen mivel játszani: szeret, nem szeret. — És fölemelt két hosszú, puffadt pofájú bombát.

A komisszár és a parancsnok egy pillanatra meglepődött, de nyomban elnevették magukat. Megcsóválta egyik az üstökét, másik a kopasz fejét, és megkérdezték:

— Aztán szeret?

Zavarba jött, a tágas barakk sarkába pillantott, ahol vadonatúj bőrkabátok hevertek halomban — a lerongyolódott partizánok álma.

— Szóval, szeret?

— Hát, igen...

— Rómeó — mondta a komisszár.

— Micsoda? — nem értette az idegen szót.

— Azt mondtam, hogy Rómeó és Júlia.

— És ez mit jelent? — gyanakodva kérdezte a fiú, várva valamilyen megjegyzést.

De a komisszár nem gúnyolódott.

Valamiért elszomorodott, magához vonta őt minden bombájával együtt, és azt mondta a parancsnoknak:

— Az én fiam is éppilyen fenegyerek. Nevet rajtam, hogy a földön járok.

— Ő tán a tengeren úszik? — csodálkozott Makszim.

— Rosszabb... Már kétszer szedték le az égből...

Makszim vigasztalta:

— Semmi az. Hányszor szedjük mi le az égből az angyalokat meg szenteket, és még csak meg se kottyan nekik.

Kacagott a parancsnok meg a komisszár, Makszim majd hogy el nem égett a szégyentől. Megtörülve nevetéstől könnyező szemét, a parancsnok ünnepélyesen mondta:

— Köszöntlek téged, Makszim, az ünnep alkalmából.

És igaz ugyan, hogy volt valami ünnepi a hangulatában, Makszim mégis igen ügyelt, ne lássék ostobának.

— Milyen ünnep van ma?

— Nagy ünnep, Makszim... Mit szeretnél kapni?

— Magamnak vagy a nemzetköziségnek?

— Magadnak.

Gondolkodott, és lyukas orrú csizmájával kotorta a barakk agyagos földjét.

— No, ki vele, te vitéz!

— Megmondhatom, de akkor maguk kinevetnek, én meg elvörösödöm, és amikor kimegyek maguktól, a fiúk odakint kicsúfolnak, hogy az arcomról cigarettára lehetne gyújtani!

— Csak ki vele, Makszim!

A szeme előtt megjelent a kicsi tábla tavaszi búza, hullám-

zó kalászaival, a fehér házikó meg a fekete szemöldökű kisleány, aki mezítláb várja őt a küszöbön este, és hajfonatán távoli csillagok fénye remeg.

— Hát jó volna, ha kaphatnék egy pár szép csizmácskát... nőit.

— Nőit? — nézett a meglepődött parancsnok az ő lyukas csizmáira.

— Hát igen. Olyan szép lányhoz járok, félek, hogy meghűl, beteg lesz, mert nincsen csizmácskája.

A parancsnok zavartan érintette meg szemén a kötést, és szomorúan mondta:

— Női csizma nincs nálunk.

— Nem baj, szerzünk majd neked valamelyik üzértől — vigasztalta a komisszár nem éppen pártszerűen, és szeretettel mosolygott a fiúra. — Bizony, nem szabad hagyni, hogy megbetegedjék az a szép leány. El ne feledd ezt, Makszim, az esküvőd után se. Hiszen mi olyan bűnösök vagyunk: térden csúszunk a lány előtt, s ha asszony lesz, kizavarjuk mezítláb a mezőre.

Csakhogy a parancsnok valóban ünnepről szólott: a főparancsnokság, bátorságáért érdemrenddel tüntette ki a csapatot és... bőrkabátokkal. — No válassz, fiam, mit szeretnél: érdemrendet vagy bőrkabátot?

Szörnyű ostoba volt ekkor még Makszim, nem tudta, mi az, hogy érdemrend. Ezért vágta rá:

— Bőrkabátot!

Észrevette, hogy a komisszár elkomorodott, a parancsnok pedig elfordult, ujjával a sarok felé bökött, és csalodott hangon dünnyögte:

— Tessék, válassz egyet! És majd ha száradni kezd, szalonnabőrrel kenegesd.

Mitől savanyodtak így meg ezek, hogy az ünnepnap egyszeriben hétköznappá változott? Makszim úgy gondolta, tán a bőrkabátot sajnálják, talán még nem szolgálta meg. Törte a fejét, turkált a sarokban, cselhez folyamodott.

— Ezek mind nagyok, nem az én méretem.

— Ejnye, Makszim, te burokban születtél! — enyhült meg a komisszár. — Akkor hát érdemrendre terjesztünk fel téged. Tudod, hogy mi az érdemrend?

— Nem tudom — vallotta be a fiú. És így, a véletlen folytán, az egyik legelső érdemrendviselő lett az egész kormányzóságban.

És talán három héttel később a partizánok egy proszkurovi kereskedő illegális boltjában piros színpadi csizmácskát szereztek Makszimnak. Nézte a fiú a csizmát, ezt viszi majd el Vaszilisszának, és azt mondja neki:

— Vedd fel, kislány. Nem kell többé a sapkámmal melengetni a lábadat. És mondd meg végre már, milyen színű a szemed?

— Nappal gyere majd egyszer, akkor megláthatod.

De mikor jön el az a nappal?

Egy csillagos estén, friss élettől és ősz eleji ködös neszektől zengő estén Makszim nem ment, nem futott, hanem repült szerelmeséhez. Súlyosan ütődtek lábának a bombák, de vállán vidáman ugráltak a csizmácskák. Már messziről látta a házikó ablakában a fényt, de valahogyan rossz érzése támadt. Belefülelt az estébe, a mezők és a kert lélegzetébe, amelyben édesen terjengett az érett sárgadinnye illata, osont a legény a ház

felé, árnyékként suhant a hajlék felé, amelynek tetején fecske fészkelt, s ahol a fecskekönnyű szép leány lakott.

Csönd volt az udvaron, a meggyes kertben, a házban, még az is hallatszott, ahogyan a köd a nyár tenyeréről megyen át az őszbe. Hirtelen embereket látott, hallgatag embergyűrűt, és megdermedett. Szíve hevesen dobogott, számlálta a perceket, de a tömegben senki sem mozdult.

Közelebb lépett, és végül megkönnyebbülten lélegzett föl: az udvar szélén, a veteményeskertnél nem emberek álltak, hanem búzakévék, amikből az ő asztalukra kerül majd meleg cipó. Még nem látja a lányt, de már sejti csendes mosolyát, hallja a suttogást nedves ajkairól: „Látod, learattam..."

Ment súlyos bombáival, ment a kis ablakhoz, arccal az ablaküveghez simult, hallgatta, hogy dörömböl a szíve, mohón kapkodta a levegőt, feljajdult, és feje lehanyatlott az ablak üvegéről. Koporsó volt a házban, őszi virágok között. Ott feküdt benne, mellén összekulcsolt kézzel az ő Vaszilisszája, élettelenül.

Megtántorodott, rázuhant a gránátjaira, nagy erőfeszítéssel talpra állt, újra összeesett, szédelegve állt föl, az ajtóig vánszorgott, föltépte az ajtót, belépett a házba. Tíz év körüli fiú olvasta ott a zsoltárt, nem messze tőle egy még kisebb, szőke fiúcska szendergett.

— Mit csináltok? — kérdezte tőlük, mintha nem is a saját hangja volna, hanem valami távoli, szomorú idegené.

— A megölt fölött zsoltárt olvasok — nézett rá ijedten a nagyobbik fiú.

— A megölt fölött?... Ki ölte meg őt?

— Senki sem tudja. Csak úgy beszélik, hogy a szeretője miatt...

Megtántorodott.

— Mit beszélsz?

— Nem tudjuk. Csak úgy mondják az emberek, hogy egy partizán volt a szeretője.

— Bácsi, ugye maga az a partizán? — kérdezte kíváncsian az álmából felébredt kisebbik fiú.

— Én vagyok.

A gyerekek bámulták a partizánt, ő pedig elszorult szívvel, magába roskadva a halotthoz lépett. A leány hajfonatán most gyertyafény csillogott, ajkai szárazak voltak. Hosszú, most még hosszabb pillái mögött örökre elrejtőztek szemei, amiknek színét nap fényénél soha meg nem látja már. Mezítelen lábacskáinál, amiket ő már soha nem melengethet, élő virágok hevertek.

Megcsókolta őt, homlokát a hideg koporsóhoz szorította, és felzokogott, nem hallotta, nem érezte, amint vállán a csizmácskák összeverődtek. Nem tudta, meddig állt így, csak akkor tért magához, amikor valaki az övéhez ért.

— Partizán bácsi, olvassuk még tovább is a zsoltárt?

— Miért nem olvassa valaki a felnőttek közül?

— Attól félnek, hogy valaki megint belő az ablakon. Gromko bácsi elhozott ide minket, kinyitotta a zsoltárt, és a Taraszik kezébe adta, megmutatta, hol olvassa, azután háromszor keresztet vetett, és hazament. Majd ha csönd lesz a faluban, megint idejön.

— Téged hogy hívnak?

— Bohdan Romanisinnek.

— Menj haza, Bohdanka.

— Majd csak akkor, ha valaki felváltja Taraszikot. Addig nem megyek. A barátja vagyok.

A házba nagyon-nagyon óvatosan belépett egy asszony, és a küszöbről így suttogott:

— Szaladj el, Makszim, mert a faluban banditák vannak. Azzal dicsekszenek, hogy megölnek téged, és a farkasok elé vetnek.

Hanna Romanisina volt ez az asszony. A fiú letörölte könnyeit, és levette válláról a csizmácskát.

— Adja rá, nénike, ha már életében nem viselhette szegény.

— Szegény... — sóhajtotta az asszony.

— Nénike, milyen szeme volt?

— Kinek? — nem értette Hanna.

— Vaszilisszának.

— Te nem tudod? Hát akkor milyen szerelem volt ez?

— Olyan szerelem volt, amilyent az idő küldött... Hiszen én csak este láthattam őt.

— Aranyszínű volt a szeme... Mint a csillagok...

A csöndet részeg üvöltözés és lódobogás törte meg.

Ő gránátja után nyúlt, előkészítette azok számára, akik kioltották az aranyszínű szemekből a csillagok fényét...

...Mindez egy perc alatt (hányadszor!) játszódott le Makszim Turovec szeme előtt és lelkében, amikor meghallotta a dalt:

Dombon bangitabokor,
Arra ment egy kisleány,
Székfüvet szedegetett,
Kit bűvöljek el, anyám?

Halk, zengő hangon menyecske dalolt a vizek felett, vitték a dalt a habok egészen a hídig, amelyen Turovec megállott. A dal szíven ragadta, ment a csodálatosan zengő hang után,

Szolomija Hromisina kertjéig, ottan a fák között magányos alak sötétlett. Asszony gereblyével.

— Jó estét annak, aki jó!

— Jaj! — reppent fel Szolomija hangja. — Megijedtem.

— Mitől?

— Nem tudom. — Kiegyenesedett, rátámaszkodott a gereblyére, elmosolyodott.

— Hát te mit szorgoskodsz itt éj idején?

Szolomija széttárta karját.

— De mégis?

— Csak összegereblyézem ezt a virágoskertet. Özvegynek is kell egy kis virág.

— Szolomija, te énekelted az előbb: „Dombon bangitabokor?"

— Ó, nem! Talán énekelhet özvegyasszony leány módra? — És még a sötétben is látszott, hogy arca pírba borult.

— Akkor ki énekelt?

— Nem tudom én azt — gyámoltalanul nézett körül, mintha keresne valakit.

— Szép dolog az, hogy letagadod a szép énekedet, és becsapsz engem? — kérdezte a férfi jókedvűen. — Nekem éppilyen hangra volna szükségem.

— Hát mégis rajtakapott engem! Csak az embereknek el ne mondja — kérte az asszony. — Mire kéne magának ilyen hang?

— Arra, hogy az embereknek becsületességet, tisztaságot, emberséget mutasson.

— No nézd! — álmélkodott Szolomija. — Én meg azt hittem, hogy maga csak a tervekben gondolkodik: hogyan

szállítson, mit hozzon fel, hogyan gyűjtsön, hogy értékesítsen? Vagy ezt nem szabad az elnöknek szemébe mondani?

Turovec elkomorodott, eszébe jutottak a gondok, bajok.

— Jobb, ha szemembe mondod, mintha a hátam mögött. De tervekre azért szükség van, ha azok okos tervek.

Az asszony megcsóválta fejét:

— Mondják, mondogatják, aztán ma mégis jeges földet forgattak az ekék. Holnap meg, a terv szerint, a magot is a fagyos sírba szórják.

— Mi vagy te, jósnő? — kérdezte meglepődve, és riadtan nézett az asszonyra.

— Miért volnék jósnő? — sértődött meg Szolomija.

— Mert előre tudod, ami a számomra meg van írva.

Az özvegy elszomorodott.

— Nemcsak magának van az megírva, hanem mindannyiunknak.

Nesze neked, csöndes víz, nesze neked, dal a bangitabokorról. Majdnem irigyelte az elnök Szolomiját: az asszonynak minden sokkal egyszerűbb, mint neki, ebben a vetési históriában. De hát miért is nem teheti azt az elnök, amit maga is, a parasztság is jobbnak talál? Miért mond annyiszor csődöt az értelem a meggondolatlanság előtt?

— Mondják, ma összevesztek Hvorosztenkóval — szólt az asszony most már együttérzéssel.

— Jól mondják.

— De úgyis hiába. Nem ember az, hanem teljesítményszázalék.

— Te kitől hallottad?

Rejtélyesen mosolygott a nő, megrázta fejét, mintha valami hívatlan gondolatot űzött volna el.

— Csak úgy beszélik... Vacsorázzék nálam, ha otthon nincs jobb.

— Honnét lenne jobb, özvegyembernél?

— Mit beszél? — kiáltott Szolomija. — Miféle özvegy maga?

— Volt nekem menyasszonyom. Meghalt az esküvőnk előtt. — És újra megjelent előtte a múlt.

Szolomija némán indult a ház felé. Gallyacskák akadtak a ruhájába, a kendőjébe, amin a sötétben is világítottak a virágok. Kezével fogta vissza a gallyakat, meg ne üsse egy is a váratlan vendéget. A neszre a tetőről gólya felelt. Az asszony fölemelte fejét, és halk szóval csitította a madarat:

— Aludj csak, feketeszárnyú... Mindig fölébred, ha ide ismeretlen jön.

— És gyakran jön?

— Mikor hogy — hangzott a válasz, majdnem gondtalanul.

Odabent az asszony világot gyújtott, ledobta kiskabátját. Turovec nézte az asszonyt, szép keblét, szemében az álmot, a félálmot; és újra arra gondolt: miért is nem megy férjhez? Tudta, hogy többen kérték feleségül, de sikertelenül. Minden kérőt elűzött, kíméletlenül. Az irigykedő rossznyelvek mégsem kímélték őt — mint kardocskák, úgy vágták. Kire vár hát?

A kemence tüze megvilágította a nő mozgó alakját, arcán fény és árny futkosott, sámánasszonyra emlékeztetett. A fazékfülek közül egyszer csak odafordult Makszimhoz, és megkérdezte:

— A hangom kell magának vagy a bírság?

— Miféle bírság?

— Hvorosztenko nem panaszkodott rám?

— Rád? Tán veled is összeveszett?

— Egy kicsit.

— Hol? Az emberek előtt?

— Nem, itt nálam.

Ez kellemetlenül érintette Turovecet.

— Minek jött az hozzád?

— Úgy mondta, vizet inni — és keményen összezárt ajkain visszafojtott nevetés bujkált.

— No és ivott?

Szolomija ártatlan mosollyal nézett Turovecre, de vajon mi rejtőzik emögött, mi bujkál álmatag tekintetében?...

— Hát aztán? Nem pénzért mérik a vizet.

— Ezt mondtad neki?

— Mint gyónáskor a papnak. Mondtam neki, kölnivel kedveskedjék, vagy ajókával, de a mi földünket ne nyomorítsa meg.

— És ő?

— Mit ő? — vont vállat az özvegy. — Dühös lett, felfortyant, fölírt engem a papírjára, és azt mondta: „Majd még rád kerül a sor!"

— Tökfilkó! — robbant ki Turovec, és gondjaiba merült. Szép kis feladatot adott neki az özvegy! Régóta feszült már a helyzet közte és Hvorosztenko között, de úgy látszik, előbb tör ki a vihar, mint gondolta. Volt azonban egy bökkenő. Amikor ő a maga tizennyolc-tizenkilenc évével lován ült, nem kételkedett az igazság győzelmében. Most meg, amikor lovak százai s ezernyi hektár föld van a gondjaira bízva, már nem először szenved vereséget Hvorosztenkótól.

Szolomija rántottát tett az asztalra, köleskását, uborkát.

— Csak így szárazon vacsorázik, vagy iszik is rá valamit?

— Hvorosztenko hogy evett nálad?

— Az csak vizet ivott. — Összeszorított ajkai körül ismét kacagás bujkált.

— Hű, de sok benned a paprika!

— Özvegyasszony nem élhet paprika nélkül... Vág kenyeret?

— Vágjál te!

Szolomija nem szorította kebléhez a kenyeret, s ügyetlenül kezdte vágni.

Turovec nem nézhette.

— Miért nem fogod a melledhez? Anyám is úgy vágta, jobban is ízlik úgy.

— Ha nem tetszik, vágja maga! — tette le a kést és kenyeret.

A férfi értetlenül nézett rá, s észrevette, hogy tekintetét fájdalom homályosítja. Talán megbántotta?

— Csak nem fáj a melled?

— Hallgasson, különben magát is elzavarom! — kiáltott az asszony, s a tetőn fölébredve, kelepelni kezdett a gólya.

XIII. fejezet

Beszakadt a sötétség sátra, kibontakozott alóla a föld, kibuggyant a víz. És íme, fölrepült a pacsirta. Ó, de szerette volna minél előbb megpillantani a napot, és egyetlen dalban összeforrasztani földet és eget! Éppen a kettő közé röppent, középre, megállott a hajnal előtti levegőben, kicsit verdesett még nedves szárnyacskájával, belecsapott a láthatatlan cimbalomhúrokba, és kiárasztotta, szétpermetezte az ezüst sugarat, elvarázsolta a kékesszürke eget, a fekete földet s a maga kis madár-asszonykáját, aki a barázdában örvendezett, repesett — milyen nagyszerű párja van neki, és már arról álmodozott, hogy a rozskalászok alatt szép, dalostorkú fiókákat nevelnek majd. Szeretett volna ő is fölrepülni az égbe, megfürdőzni abban az ezüstben, amit a párja szertehintett, de földi gondok tartották odalent: bizony, bizony, kicsi fészket kell most rakni itt a barázdában, de úgy, hogy azt észre ne vegye se ember, se tolvaj szarka, se az a héja, amelyik két napja sikoltozik fájdalmasan a mező fölött, a pacsirták torkán megfagyasztva a dalt, s a pacsirta asszonyt is zavarva fészket építő munkájában.

Pacsirtadallal kezdődött Turovec örömtelen reggele. Mikor még nem volt elnök, jobban tudott figyelni madárra, mezőre, erdőre, vízre. De most annyi gond nyomta lelkét, hogy már kevesebbet gondolt a természet szépségére, többet annak gazdasági felhasználására: eső kéne a vetésekre, napocska a szénakaszáláshoz. A sokféle gond így öli ki belőled napról

napra a természetes derűt. Hát még mit mondjunk az olyanokról, akik odakötötték magukat az íróasztalhoz meg a székhez? Mit jelent azok számára ez a pacsirta vagy a nyúl, akire most bárki vadászhat. Bizony, a nyúl is nemsokára már csak a mesékben, nem pedig az erdőben él. Kedves pacsirtamadár, látod-e odafönt a magasban, milyen idő közeleg? Igaz lehet-e, hogy valahol már felénk úszik a tavasz, igaz lehet, hogy fagy apó nem tapos rá a védtelen vetésre?... Az elmúlt évek nem biztatnak erre. Turovec visszaforgatta azokat emlékezetében mint kerekeket, de nem talált vigaszt. Meglassította lépteit. Hogy nézzen a parasztok szemébe? Hiába rejted arcod az emberek elől, megátkoznak téged azért, mert sírba kell szórniuk a drága magot.

Ismerős köhécselés csapta meg mint ostor. Hvorosztenko sietett felé, szeplőfátyla mögé rejtve izgalmát. Lám, ő sem alszik ilyenkor otthon az ágyban, bár tehetné. Még az ördögök sem nyújtózkodnak, amikor ő már talpra serken, és éjszakáig nem hagy nyugtot sem a lúdtalpainak, sem az alárendeltjeinek. Hiszen neki most nagy megbízatása van: a vetés! Ez nem tréfadolog!

— Na, mi van? — kérdezte, s szemének fagyos zöldjében sértett hiúság, bizalmatlanság és düh szikrázott. — Megjött az eszed tegnap óta?

— Az én eszemmel nincs semmi hiba. De maga már este óta a megyébe készült, hát még mindig nem utazott el?

Hvorosztenko fölemelte vastag szemhéját, ahova már nem jutott szeplő, valami érthetetlent dörmögött, s ujjával a nap gömbjét fenyegette, amely épp csak hogy kirajzolódott az ég halvány, rózsás-kék vásznán.

— No, te agyafúrt, nem jöttél rá, mért nem utaztam el?

— Hiába törném rajta a fejem, inkább el sem kezdem.

— Nem szeretem, ha okoskodsz. Hát tudd meg: miattad nem utaztam el.

— Annyira szeret engem?

— Már megint kihozol a sodromból? — Hvorosztenko felfújta magát. — Hát ha éppen tudni akarod, a szeretetet naponta kell ellenőrizni. — Most elfacsarodott a lelke, mert a felesége jutott eszébe. — Igaz, tegnap megugattuk egymást, de aztán mégiscsak eldöntöttük a vitát a vetésről. De amikor útra készültem, fejbe csapott: mi lesz itt, ha én távol leszek? — ujjával ismét a nap foltja felé bökött, és nagyot szusszant. — Úgy döntöttem, hogy itt maradok. Csakhogy hiába a jószándék, épp az előbb telefonáltak, hogy feltétlenül várnak, tehát mégis elutazom. Bárhogy sajnálom, mégis nélkülem kezditek meg a vetést.

— De minek kell úgy sietnünk? A föld még nem itta be a napot, és egy évben csak egyszer terem.

— Jaj, hát már megint a magadét fújod! Már megint ezek a kisgazda csökevények!

A kolhozudvarhoz mentek, ahol mogorván dünnyögtek a parasztok. Hvorosztenko odasúgta Turovecnek: — Nem te fűtöttél alá a hangulatuknak?

— Azt sem tudom, hogy a magamét hogyan hűtsem le.

— Akkor mi lelte őket? — intett fejével a kolhoztagok felé.

— Maga rontotta el az örömüket. Tegnap még gazdák voltak, ma rosszabbul érzik magukat, mint a napszámosok, mert meg kell semmisíteniük a saját munkájukat, saját gabonájukat.

— Már megint fecsegsz! Ha nem kel ki, újravetjük!

Turovec majd keresztüldöfte a tekintetével.

— Újravetjük? Mivel? Harmadosztályú maggal, pelyvával? Megölte maga a tavasz örömét, a nyár reménységét, nem hagyott mást, csak a téltől való rettegést.

— Beszélhetsz, akkor is megkezdjük a vetést! Nem hiszek a te jóslataidnak, a magaménak hiszek! Nos, hát mennyit is kell ma bevetnünk?

— Maga írta fel: százhegyven hektárt.

— És ha még rádobnánk tízet? Képzeld el, milyen hírnevet szereznénk a járásban.

— Majd megpróbáljuk.

— Köszönöm, Makszim. — Hvorosztenko megvidámodva írta be az új számot, és bizalmasan mondta: — Jó lenne az első vagy legalább a második helyet megszerezni a versenyben. Jutalmat kapnánk! No, jól van, most már nyugodt lélekkel utazom el.

Amikor mögötte becsapódott a kapu, az emberek körülvették Turovecet.

— Mondja meg, Makszim Pavlovics, igaz-e, hogy a magot a földbe kell rohasztani? — kérdezte a szőke bajuszú Szalivon Litvincsuk. — Ha ilyen parancs van, akkor a parasztnak vetni kell, beírják neki a jó pontot meg a munkaegységet, aztán sírj paraszt, kenyér nélkül, és örülj a jó pontnak, vagy támaszkodj rá, mint koldus a mankóra.

— Ne beszélj mankóról, Szalivon — intette Turovec. — De a többiről együtt kell beszélnünk és gondolkodnunk.

— Amikor ide készültem, tiszta inget vettem, megcsókoltam a gyereket, és majdnem sírva fakadtam — szólt Dorofej Gricaj —, mert mintha nem vetni indultam volna, hanem rokont temetni.

— Ne várjunk inkább még a vetéssel?

— De akkor Makszim Pavlovicsot is fülönfogják, de úgy, hogy attól koldul! Elég baj ez nekünk.

A rozstáblák fájdalma sötétlett a parasztok szemében, sehogyan sem tudták megérteni, miért kell sírba vetniük szentségüket — a gabonát. Igaz, ütemterv az ütemterv, de hiszen az embereknek nem az ütemterv a fő, hanem a kenyér.

— Mit tegyünk, Makszim Pavlovics?

— Elég a szóból, amit parancsolnak, azt kell tenni — hallatta hangját Omeljan Beszkaravajnij.

— Maga menjen inkább a templomba, mit fecseg itt! — dühöngött Turovec.

— Megyek is! — harapott a zablába Omeljan. — Legalább közelebb leszek Istenhez. — Ollóhoz hasonló kezével hadonászva, a kapu felé lódult.

Turovec az emberekhez fordult.

— Hát megértük azt az időt, amikor vetni kell, hiába mondja a lelkiismeretünk, hogy nem szabad?

— Hiába, ha így szól a papír — dünnyögte valaki.

— Nem minden papír tartalmaz államérdeket. No, mondok valamit: menjünk ki a mezőre, kiszállítjuk a gabonát, lerakjuk az út mellé, a vetőgépeket meg üresen eresztjük a barázdára. Aki odanéz, azt hiheti, hogy a tervet teljesítjük.

Az emberek némán emelték szemüket Turovecre, aggodalmas, hálatelt tekintetükkel besugarazták arcát, csak az alamuszi Hricaj vakarta meg a nyakát, és kérdezte önmagától.

— Hát aztán, mi lesz a hátsó felünkkel?

Feleletül kirobbant a hahota, csak Hricaj nem mosolygott. Litvincsuk vigasztalta őt:

— Inkább a fejedre gondolj!

Ez volt az első nap Makszim életében, amikor nem bírta nézni, hogy vetik a gabonát. Fájt a lelke, és nem a mezőre ment, hanem az erdőbe, ahol a nádkerítés gyűrűként kerítette körül a méhest. Itt a kettős falú kaptárak között működött Vlagyimir apó és Szolomija Hromisina. Illatos füstbe burkolva, ügyes méhészekként, gyakorlott mozdulatokkal fogtak be egy kirajzott méhcsaládot. Ez a munka nagy figyelmet igényelt, és Makszim nem merészelte egy szóval sem megzavarni őket.

Körös-körül saját törvényei szerint zajlott a mézillatú élet. Egyes méhek mintha csöpp napot vittek volna a kaptárba, első termést a mogyorósból. Mások összegyűltek, mintegy tanácskozásra az ivócsészék fából készült rovátkáin, és úgy látszott, hogy jóleső zümmögés ringatja az erdőt, s azt a kis kunyhót, amelyik belül méztől és virágtól illatozott, mellette pedig kicsi forrás csörgedezett. Végül is az anyátlan méhcsalád új királynőt kapott.

A méhész becsukja a kaptárt, és így szól:

— Jó egészséget!

No, most meg lehet kérdezni, hogyan él az öreg.

— Hát csak átteleltünk — és örömmel újságolja: — nemsokára már a tüdőfű is kivirágzik.

— Akar még valamit vetni mellé?

— Somkórót és zsályát. Egy hét múlva küldj lovakat nekünk. Magunk vetünk.

— És most mire készülnek?

— Kiválogatjuk a rossz és öreg rámákat. Elsatnyulnak azokban a lépek, aztán attól satnyul el a méh.

Folyik a csöndes beszéd, mint a tavasz. Elringatja Turovec gondjait, a súrlódásokat, az emlékeket. Ő is, majd ha túljut

élete közepén, méhésznek megy. De nem. Ezt csak haragjában határozta el, azok iránti sértődöttségéből, akik mint bilincsbe verik bele az ütemtervbe a földet. De hát nyugtalan volt mindig is az ő élete. Hozzászokott már a bajokhoz. Ezután is csak így lesz, egész a végéig...

Hármasban léptek be a házba. Turovec elbűvölten áll azon a helyen, ahol hallható volt a kis forrás nyugtalankodó vize.

— Vlagyimir Ignatyevics, télen elcsöndesedik ez a víz?

— Nem, ez nyughatatlan: egész évben dörmög, mulattat engem, öreget.

— És aludni sem hagyja?

— Csak tavasszal, amikor az égen dalolni kezdenek a pacsirták. Ilyenkor oly nyugodt, mint gyermek, aki magában játszik.

— Csak ügyeljen, hogy ez a gyermek el ne vigye a házát.

— Ha gonosz ember el nem viszi, ez a kis forrás ugyan alá nem ássa. Szolomija, nézz már be a kemencébe!

Az asszony a kemence felé fordult, azután hozzálátott, hogy megterítse az asztalt, de a kenyeret most sem szorította a melléhez, csak a kezével fogta. Turovec talán nem is figyelt fel erre, az apó könyvtárát kutatta éppen.

Hamarosan megint csak felborult lelkében a harmónia, újra eszébe jutott a holnapi nap: vajon merre fordítja az ő sorsát? A méz illatára a bezárt ablaknak nekirepültek a méhek, leültek a lépekre, apóka kezére, pattogtak az ablak mögött, és a nyírfák lélegeztek, édes könnyeket ontottak a friss hasítékokból. A nyírfákon túl súlyos felhők úsztak, nem tudva, hová vigyék az esőt. Onnan az örökkévalóság nézett az emberek szemébe, hogy megjavítsa őket.

Este Hvorosztenko telefonált a megyéből.

— No, mi újság?

— Minden ment, ahogy illik.

— Ne beszélj nekem ilyen homályosan, mondd a tényeket, a számokat! Mennyit vetettetek?

— Százötvennégy egész huszonöt század hektárt — felelte Turovec szemrebbenés nélkül.

— Mennyit? — Hvorosztenko nem hitt a fülének. — Derék fickók vagytok. Beírom a papírra a 154-et a századok nélkül.

— És miért a századok nélkül? — elégedetlenkedett Turovec.

— Kerekítek! Úgyis mi teljesítettük a járásban a legtöbbet. Na, komám, a végén még emberformád lesz, ha leküzdöd a kisgazdai csökevényeket. Fogd nyakon, különben az vág fejbe!

— Lehet — hagyta annyiban Turovec. Visszaakasztotta a kagylót, és elmosolyodott. — Sohasem hittem volna, hogy ilyen módon kerülünk az élenjárók közé.

Ugyanazon az estén Artamon Vaszjuta valami kopott teherautón megérkezett a körzetbe. Útnak indulhatott volna a saját csődörén is, de akkor Turovec rögtön kitalálta volna, ki adott hírt Hvorosztenkónak a cselről. Nem olyan tökfilkó Vaszjuta, hogy ne tudná: a hírnek csöndesen kell kúsznia, mint a siklónak. Most aztán a csalásért és a parancs megszegéséért Turovec nagyot zuhan a székéről. És aztán ki ül majd arra a székre?... Ő, Artamon, valahogy nem tudta maga köré gyűjteni az embereket. De majd segít neki, akár vízkeresztkor is megszervezi a vetést. Csak Turovecet ki ne húzza megint a csávából a Vörös Zászló érdemrend.

Ahogy elszámolt a sofőrrel, Artamon azon frissiben Hvo-

rosztenkóhoz sietett, aki ugyan mindenütt a társbérleti lakások előnyeiről szavalt, de maga valamiért mégiscsak a saját vadszőlővel befuttatott földszintes házacskájában lakott. Artamon halk kopogtatására az ajtó mögött vidám cipősarkak kezdtek kopogni, és megjelent a küszöbön kócos hajjal, szemében apró ördögökkel Hvorosztenko kacagó felesége, az az asszony, akiben az ura sem pénzügyeikben, sem a szerelemben nem bízott. Ami igaz, az igaz. Ha valakinek ilyen felesége van, nem veszélytelen annak kiküldetésbe utazni.

— Jó estét, Bronyiszlava Mihajlovna — hajol meg tiszteletteljesen Artamon, és hízelgő mosoly terül szét arcán. Bronyiszlava Mihajlovna hátraveti borzas haját.

— Te vagy az, Vaszjuta? — kérdezi úgy, mintha valami furcsát látott volna Vaszjután.

— Talán nem ismert meg azonnal?

— Ó, a te állkapcsodat holtig nem lehet elfelejteni! — Nem lehet megérteni ezt az asszonyt, dicsér most, vagy gúnyolódik. De ha dicsérni akarná, akkor a szeméről, szemöldökéről kellene beszélnie, nem éppen az állkapcsáról. De hát ki érti meg az olyan asszonyokat, akiknek ereiben vidám lengyel vér csörgedezik. Ki tudja, tán azt várja, hogy Vaszjuta megölelje őt, ő meg csak áll, mint egy fajankó, és fél azoktól az ördögöcskéktől, akik a menyecske szeme tavában fürdenek. Bizony az ilyen tavakba is bele lehet fulladni.

— Akkor hát köszönöm, hogy emlékezik rám — vidámodik meg Vaszjuta, mire az asszony nevetni kezd. A nevetése kedvesebben cseng, mint a hangja, mely olykor szinte szúr, mint a sün.

— Te az én ortodoxomhoz jöttél? — cseppet sem tiszteli

férjét, aki a munkájában valószínűleg jobban kiismeri magát, mint a szerelemben.

Vaszjutát nem lehet megvesztegetni ilyen tudós szavakkal. Méltósággal felel rá:

— Én a mélyen tisztelt Konsztantyin Prokopjevicshez jöttem. Ébren van ő most, vagy alszik?

— Épp csak benézett, és már el is ment itthonról — mondta az asszony, ugyanabban a hangnemben, és szétszórta nevetését az udvaron, felébresztette a galambokat a szomszéd galambdúcban, azután elhallgatott. — Turbékolnak.

— Hát mi mást csináljanak, ha az életükben nincs veszekedés, csak szerelem — mondta a férfi, majdnem siránkozó hangon. Bronyiszlava Mihajlovna hátha belekapaszkodik ebbe a szálacskába, és akkor ő majd felbátorodik, ki tudja, milyen üzlete lesz még Hvorosztenkónak, és milyen nyeresége neki, Vaszjutának.

De Bronyiszlava Mihajlovna nem ragadta meg ezt a fonalat, hanem megkérdezte:

— Mi bajod?

— Konsztantyin Prokopjeviccsel volna beszédem.

— Sürgős? — komolyodott el az asszony.

— Nagyon.

— Rám bízod az üzenetet?

— Természetesen. Hiszen maga egy Konsztantyin Prokopjeviccsel.

— Nem egy, hanem kettő — sóhajtott az asszony. — Menjünk hát be a házba, harmadik! — és vitte a férfi előtt szétzilált, boglyas haját, erősen kopogva lábacskáival. Milyen könnyedén viszik, ringatják azok bájos alakját.

Szép, öreg asztal mellé ültette a vendéget, valamilyen időtől megsötétedett festménnyel szemben, amelyről csodálatosan élő szempár nézett a belépőre. Sötét ítéletet olvasott ki ebből a tekintetből Artamon, és ezért inkább nem az arcot, hanem a ruhát és lábbelit kezdte tanulmányozni. Bronyiszlava Mihajlovna észrevette ezt.

— Tetszik a kép?

— Nagyon.

Ez meglepte, és érdekelni kezdte az asszonyt.

— És mi tetszik rajta a legjobban?

— A csizmája. Az ilyen anyag, higgye el, elnyűhetetlen.

Bronyiszlava Mihajlovna úgy kacagott, hogy még a ruhája is meg borzas haja is táncot járt. Aztán abbahagyta a nevetést, megtörölte a szemét, és úgy kérdezte:

— Mit innál: teát vagy kávét?

— Köszönöm.

— Köszönöm, igen, vagy köszönöm, nem?

— Köszönöm, nem. Mi nem élünk finom italokkal, mi csak egyszerű emberek vagyunk.

— Akkor mesélj! — parancsolta az asszony. Cigarettára gyújtott, és a füst lassan beborította zilált haját, mely szénától illatozott. Éjjel egy ilyen fejecske mellett igazán azt hinnéd, hogy a réten vagy. — Mesélj!

— Ma el kellett kezdenünk a vetést.

Az asszony közbevágott:

— Hallottam ezt az ortodoxomtól.

— Konsztantyin Prokopjevics minden erejével támogatta a rendelkezést, első szeretett volna lenni a versenyben, és erre meg is lett volna minden lehetőség, mert nálunk minden színvonalas. A gépek is, a marhák is. De alig lépett ki Konsz-

tantyin Prokopjevics a kolhozudvarról, a mi Turovecünk csalárd módon kijátszotta a rendelkezést. És mi ma egyetlen magot sem vetettünk el. Egyetlenegyet sem. És most itt a másik bűn: Turovec ugyancsak csalárd módon beszámol róla Konsztantyin Prokopjevicsnek, hogy a tervet nem csak teljesítettük, de túl is teljesítettük. A második bűn már maga után vonja a harmadikat: ez a szemenszedett hazugság holnap megjelenik az újságban, azután meg nem jön más, csak a büntetés. Így hát azonnal segíteni kell a bajon!

— És te jöttél, hogy segíts a bajon? — a szigorú képről valami átment az asszony szemébe.

— Kötelességem volt, mert számomra Konsztantyin Prokopjevics szava törvény. Én ellene vagyok mindenféle anarchoszindikalizmusnak.

— Istenem! Mit nem beszélsz össze, Vaszjuta! — csapta össze a kezét az asszony. — Tudod te egyáltalán, mi az az anarchoszindikalizmus?

— Nekem elég, hogy ezt Konsztantyin Prokopjevics gyakran mondja, márpedig ő tudja, mit beszél. Nem jártam én semmiféle elméleti tanfolyamra.

— Kár! Mert ti ketten Konsztantyin Prokopjeviccsel az elméletben is rendet csinálhattatok volna. — Eloltotta a cigarettát, feltüzelte szemében az ördögöket, és szigorúan kérdezte: — Vaszjuta, csak egy kicsit, csak egy mákszemnyit is, értesz te a mezőgazdasághoz?

— Micsoda kérdés? — sértődött meg Artamon. — Már tízéves koromban az eke után jártam. Ebből élünk.

— És apáddal, akár csak egy évben is, vetettetek fagyos földbe?

Vaszjuta tagadóan intett a fejével.

— Az individualizmusban mi nem vetettünk.

— Akkor most mért csináljátok? Hát nem sajnáljátok a drága magot? És még fel is jelented azt az embert, aki meg akarja törni a nagyokosok meggondolatlanságát, az olyanokét, mint az én férjem, aki semmit sem ért a mezőgazdasághoz! Lehet, hogy maga akarja elfoglalni Turovec helyét? Hát emelkedjék akkor fölé munkával, ésszel, de ne feljelentgetéssel, talpnyalással! Megértett engem? — valamiért áttért a magázásra.

— Megértettem. — Érezte, hogy forró remegés öntötte el állát és arcát. És ő még meg akarta ölelni ezt a nőt! — De értsen meg engem is. Én parancsot teljesítek, mint a katonák.

— Milyen katona lenne belőled? — vágta, aprította szemével a férfit, tekintetében apró ördögök helyett már maga ült a sátán. — Nem katona vagy te, hanem rabló, aki kiraboljа az államot is, a földet is! — és itt elkeseredett. — Az államot te is, az én ortodoxom is becsaphatja, de a földet nem csapjátok be.

Artamon érezte, hogy a vér a fejébe szaladt.

— Hát kik vagyunk mi maga szerint?

— Már megmondtam, hogy kik — fáradtan takarta be szemét szempilláival, és arca nyomban megöregedett. — Most pedig menj innét, és többé ne kerülj a szemem elé.

Ki is ment az, mint a kicsépelt kéve, és sajnálattal gondolt Hvorosztenkóra: egy ilyen kis boszorkánnyal még a nászéjszaka is olyan lehet, mint a pokol...

Akármilyen furcsán hangzik is, de teljes négy nap után a kimutatásban szépen az első helyre kerültek. Az ötödik napon azonban, amikor a zabot kezdték vetni, dühtől vörö-

sen érkezett Hvorosztenko. Ott a mezőn, az emberek előtt, nagy hanggal támadt Turovecre:

— Hát ez mi? Szabotázs!?

— Nem, hanem vetés — válaszolt az, amilyen nyugodtan csak tudott.

— Milyen vetés? Ellenforradalmi?

Turovec elsápadt:

— Ha még egyszer meghallom ezt a szörnyű szót, nem kezeskedem magamért.

Hvorosztenko ijedten hátrált meg.

— Mi lelt? Most is úgy beszélsz, mint egy bűnöző!

— Maga a bűnöző! Megöli az emberi hitet, csizmájával tapossa szét a méltóságunkat, rettegésben tart valamenynyiünket.

— Rettegésben is kell tartani az ilyen népséget, máskülönben a fegyelem helyébe anarchia lép! Még ma visszaadod a párttagsági könyvedet! — Hvorosztenko felugrott a kocsira, és a gyorslábú lovak ezüst rubeleiket csörgetve röpítették őt a körzetbe. Vagy két órával később megérkezett a mezőre a körzeti végrehajtó bizottság elnökhelyettese, Ivan Vaszil-jevics Maruscsak.

Őszi napraforgóhoz hasonló rücskös arcának himlőhelyei elégedetlenségtől sötétlettek. Érkezése mégis megörvendeztette Turovecet: ismerte Ivan Vasziljevics határozott jellemét. Nem tűrt az el semmiféle indulatoskodást, sem kiabálást. Ha valaki „emóciókkal" tört be a szobájába, megkopogtatta ceruzájával a vizeskancsót, és nyugodtan tanácsolta: „igyál egy kis vizet, jó ember, vagy szaladj ki a vásárra, ott ma jó árat fizetnek ilyen hangért".

Maruscsak előbb végigment a vetőgépek mellett, szót váltott a kolhoztagokkal, és csak azután lépett Turovechez:

— Idegeskedsz?

— Mi mást tehetnék?

— Mi az ördögnek mégy mindig fejjel a falnak? Kevés tán a bajom az elmaradt kolhozokkal, hogy még veled is vesződjem?

— Így Hvorosztenko minket is elmaradott kolhozzá tehet.

— Nem tudom, hogy ő mit csinál a kolhozotokkal, de veled kéne már valamit csinálni. Ez az igazság.

— Segítsen kigondolni, hogy mit tegyünk.

— Galambocskám! Éppen most hallottam ugyanezt a nótát Hvorosztenkótól, ugyanezt.

— Már régen el akarja kapni a bajszomat.

— Még ha csak azzal beérné! A bajszát még odaadhatja neki, hadd szórakozzék, de Hvorosztenko az agyakat zaklatja... Nem bocsátják meg neked, hogy bolonddá tettél minket. Ez az igazság!

— Kit tettem én bolonddá? Hvorosztenkót és a kimutatást?

— És mit gondolsz? Mit szól majd hozzá az egész körzet, ha te holnap az első helyről hátraosonsz az utolsóra?

— Ivan Vasziljevics! A körzet az aratás után mondjon majd véleményt. Én csak ezt kérem, semmi többet. És még azt kérdezem, miért ámítjuk mi ezekkel a versenyekkel és kimutatásokkal az államot és az állampolgárokat? Miért tesszük tönkre magunkat?

Ivan Vasziljevics összeráncolta himlőhelyes homlokát.

— Fújjad csak, fújjad! Mintha ezt egyedül te tudnád? Ugyancsak eredeti gondolataid vannak. De én most mit csi-

náljak veled, he? A megrovást még ma jóváhagyom, nehogy holnap még többet kapj!

— Hagyja jóvá, Ivan Vasziljevics! — örült meg Turovec. — Csak vigye innen Hvorosztenkót!

— Vigye! Vigye! Hisz ez olyan ördög, hogy még én magam is tartok tőle — ismerte be Maruscsak. — Energikus hülye ilyen poszton — elemi csapás. Ha Hvorosztenko csupán kiabálna és árulkodna... de nem! Látod! Van valaki a háta mögött. Ez szent igaz! Ezen nem tudunk változtatni. Igaz is, valamelyik elnök bölcsebben cselekedett.

— Tehát akadnak ilyenek?

— Azt hiszed, csak te vagy okos! Előbb vagy utóbb megszabadulunk ezektől az ütemtervektől és kigondolóiktól. Persze, jobb lenne előbb. Hát igyekezz, jóember!

— Köszönöm magának.

Ivan Vasziljevics bólogatott, és megértően nézett Turovecre.

— Hát ezt is megértük, bosszankodsz, megrovást kapsz, és még meg is köszönöd.

— Nem ez a legrosszabb. Nem néznél be hozzám, és harapnánk valamit?

— Ugyan, mi lehet nálad, agglegénynél — szalonna vagy sült tojás?

— Van halam is a mi tavunkból.

— Inkább egy kis aranyhalacskát találnál magadnak — Ivan Vasziljevics jelentőségteljesen elmosolyodott. — Nősülj meg, forrófejű! Hiszen már a körzetben is kibeszélnek, hogy nincs szerencséd az asszonyokkal. Pedig úgy kellesz valakinek, mint hold az égnek. Még a megrovásoddal együtt is kellesz. Jaj, hogy el ne felejtsem! Ugorj be a megyéhez,

különben valamelyik ügyeskedő elcsípi a gépeteket, és megeshet az, amit a közmondás mond: apám fűtött, s más melegszik! Na, jó egészséget! — és vitte büszke fejét, amelyet nem kímélt sem himlő, sem háború, sem éhség...

Turovec sokáig nézett Maruscsak után.

Alighogy kézhez kapta az okmányokat, elutazott a megyéhez. Megkapta a gépet, bement a pályaudvarra, hogy harapjon valamit, és itt váratlanul Jarinával találkozott.

— Hát ez aztán igen! — zavarba jött, és meg is örült. Odament a lesoványodott leányhoz, megölelte őt. — Végül is megkerült az elveszett! Hol vagy te most, Jarinocska?

— Az ég alatt, a földön — mondta megindultan Jarina.

— Jó is, hogy a földön, hiszen innen kezdődik az élet. Hazavigyelek?

— Jaj, nem! — ijedt meg a leány. — Csak kérem, ha nem esik nehezére, adja át anyámnak az üdvözletemet.

Turovec meghökkent:

— Hát te előle is bujkálsz?

Jarina egy pillanatig a múltba nézett, és szeméből két könnycsepp buggyant elő.

— Én a sorsom elől bújok.

— Ugyan, kislányom. A sorsod még előtted van. — És összeszorult a szíve, eszébe jutottak a távoli esték, eszébe jutottak azok a hajfonatok, melyeken messzi csillagok fénye ragyogott. Hiszen épp ilyenek voltak azok, mint a Jarináéi.

— És miért nem mondtad meg nekem, hogy Artamonhoz akarnak kényszeríteni? Lebeszéltem volna őket.

— Lehet a vezetőségnek ilyenekről is beszélni?

— Elég baj az, ha nem beszélnek. Azt hiszed, hogy nálunk

a vezetőségben másról nem is eshet szó, csak a kampányokról meg az intézkedésekről?

— Néhányunkkal csakugyan így van ez — felelte a leány keserű határozottsággal.

Turovec szomorúan vonta meg a vállát.

— Úgy látom, ezek alatt a hónapok alatt sok keserűség ért.

A leány arcát bánat árnyai borították. Milyen művész varázsolta rá ezeket az árnyfoltokat?

— Sok keserűség ért, mert az esküvőm előtt papírok nélkül szöktem meg. Nem gondoltam rá, hogy kikérjem az irataimat. És kevés ember hisz az olyannak, akinek papírja nincs.

— Gyerünk haza, kislányom — mondta, mint saját gyermekének. — Én megvédelek a bajoktól.

— Bajtól és szerelemtől senki sem óvhat meg — Jarina végre elmosolyodott.

— A szerelemtől nem is — egyezett bele Turovec. — De a bajtól miért ne? Talán eljött hozzád a szerelem?...

És váratlanul fülében zengett az a tiszta hang, amit egyszer a híd mögül hallott:

Dombon bangitabokor,
Arra ment egy kisleány...

— Nem, csak jó munka jött el hozzám.

— Hát hol dolgozol?

— Az erdőben. — Úgy nézett a lány, olyan pillantással, mintha tekintetében az egész erdő benne remegne. — Az erdőben akadtak olyan jó emberek, akik nem a papírnak, hanem az emberek lelkének hisznek.

— Hát akkor elvihetnélek odáig.

— Ne vigyen, Makszim Pavlovics, ne vigyen — a leány elbúcsúzott, megrázta sötét fürtjeit, és eltűnt a pályaudvari tolongásban. A férfi szeme előtt pedig ismét megjelent az a kis bangita a dalból, ott a malom mellett.

XIV. fejezet

Ezekben a napokban igen jókedvű volt, s ahogy éjszaka ment hazafelé a szélzúgásban, vitte a zúgást lábában és fejében, a szeme sarkában pedig a föld feketéllett. Ugyanilyen későn értek akkor haza a jólesően fáradt magvetők is. Köszönet nekik, jó munkát végeztek. Azon az estén a füves völgyecskében éledő fűzfák alatt krumplit sütöttek, körülülték a tüzet, ittak egy jó kupica pálinkát, és énekelni kezdték azt a paraszti dalt, amelyben búzácska is van, zab is, remény is:

Virulj, virulj, szép mező,
Új életet nevelő.
Búzácska meg zabocska
Nevekedjék magosra.

Így üldögéltek a szürkületben, mint jó testvérek, gondolataikkal már a nyárban jártak — mit hoz az majd nekik —, amíg közibük nem toppant Hvorosztenko felháborodástól reszketve, és bugyborékolva, mint a víz a forrásban. Tajtékzott a dühtől, és rögtön vége lett annak a jóleső meghittségnek, amit eddig a tűz mellett éreztek az emberek.

A tűz körül ülők csöndben figyeltek a dühöngőre, és sehogysem tudták megérteni, miért teljesítettek ők terven alul. Mikor aztán az abbahagyta a kiabálást, valamennyien mintegy vezényszóra hahotázni kezdtek. Ez olyan váratlanul érte Hvorosztenkót, hogy visszahőkölt, mintegy megijedt.

— No, mi az, mit nevettek?

— Hiába mondjuk azt meg magának, fogyasztási szövetkezeti elvtárs, attól még meg nem érti — felelte határozottan Dorofej Hricaj. Ugyanaz, aki tiszta ingben járt vetni, mintha temetésre menne. — No, mennydörögjön még egy kicsit, hátha jön egy kis eső, mert arra nagy szükség volna.

A magvetők ismét nevetni kezdtek. Hvorosztenko értetlenül bámult rájuk, megragadta jegyzettömbjét, és felírta Hricajt.

Dorofej felemelkedett, Hvorosztenko vállán keresztül belepillantott a jegyzettömbbe, és megkérdezte:

— Hát tudja még, hogy hívnak engem atyai néven?

Hvorosztenko megfordult, és a nevetés zajában eltűnt a sötétségben. Ekkor a nagy termetű fazekas, Trofim, aki vetés és aratás idején otthagyta agyaggödreit, a hold felé emelte poharát.

— Hagyjuk őt a fenébe! Inkább igyunk a napocskára, a holdra, az esőre és a harmatra, mert ezek hoznak nekünk jó termést.

Már az este borzolgatta a ködgomolyagokat a berek felett, amikor Turovec hazatért. A fűzfák és égerfák között csobogott, lélegzett a víz, a víz fölött lányok tavaszi dalai szálltak, a dalok mögött fájdalom és szerelem évszázadai, várakozások és remények évszázadai, az Arany Horda fegyvereinek csörgése és felgyújtott faluk fényei sejlettek. De sok reménység, de kevés boldogság volt a földön! Tégy meg mindent, hogy az emberek kenyér nélkül ne maradjanak, hogy szeretettel nézzenek egymásra, hogy ne szokásból, hanem igaz szívből kívánjanak egymásnak jó egészséget, és ne rövidítsék meg azt rossz szóval vagy feljelentésekkel.

A palló mellett találkozott Bohdan Romanisinnal. Úgy megörült neki, mint saját fiának, és felsóhajtott arra az estére emlékezve, amikor Vaszilissza koporsójánál megpillantotta a szőke kisfiút. Íme, most már nagydiák. Hogy repülnek az évek. Vajon milyen táltoslovakon száguldanak?

— Jó estét, Bohdanka!

— Makszim Pavlovics, hát magának még mindig gyerek vagyok? — mosolyodott el a legény, s közben gyermekesen hintázott a hajlékony pallón, megrengetve a vízen úszó csillagokat.

— Igazad van, Bohdan! Ha rád nézek, a múltat látom... Szabadságra jöttél apádhoz, anyádhoz?

— Hazajöttem édesanyám pampuskájára. Befejezték már a vetést?

— Már csak a köles meg a hajdina van hátra. Emlékszel, mikor kicsi voltál, azt énekelted: „Hajdinának fekete a szára..."

— Azt hiszem, semmit se szeretek úgy, mint hajdinát kaszálni.

— Ilyen munkát találsz nálunk eleget. Eljössz aratásra?

— Feltétlenül.

— Aztán hová készülsz, Bohdan, a főiskola után?

— Hát ahová majd küldenek — a legény a dalra figyelt, ami a falu felől sodródott oda, s a vízcsobogásra.

— Szépen dalolnak? — kérdezte Turovec, és ismét megindultan emlékezett Szolomija hangjára.

— Sehol másutt nem hallottam ilyen dalokat. Csak az a kár, hogy már nem sokáig lesznek. Ki énekli ma már: „Lekaszálták a kamillavirágot." Lekaszálja ám az idő a rosszal együtt a jót is.

— Olykor az idő, olykor a közöny vagy a meggondolatlanság. Lejegyezhetnéd, Bohdan, valamennyi tavaszi dalunkat. Hasznát vehetnék a gyermekeink.

— Feltétlenül lejegyzem. — Bohdan majdnem suttogásig halkította hangját: — Makszim Pavlovics; nem látta Jarinkát?

Turovec ránézett a legényre. Sápadtan állott az a pallón, már nem hintáztatta azt, s odalent a csillagok megnyugodtak. Lehet, hogy ez Jarina sorsa?

— Találkoztam vele, Bohdan.

— Hogy van ő? — rezzent meg a legény.

— Lefogyott. Kimerült, de még szebben ragyog a szeme. Milyen festő festhetne szebbet? — és felsóhajtott, mert egy másik csodálatos szempárra gondolt, Szolomijáéra.

— Nem mondta meg magának, hol lakik most? — csendült bánatosan és reménységgel a fiú hangja.

— Csak annyit mondott: az erdőben. De hol keressük azt az erdőt? A mi területünkön vagy a szomszédén?

A legény mintha megnémult volna. Turovec nem tudta, mivel vigasztalja, és kezét a vállára tette. Így állottak némán a palló szélén, tekintetükkel egy kis csapat kacsát kísértek, ott repültek el azok a berek fölött, azután a két férfi kezet nyújtott egymásnak, és búcsút vett. Bohdan a szüleihez ment, a falu túlsó sarkába, Turovec pedig ahhoz a hídhoz, ahová az a szépen zengő hang vonzotta. Lám, itt van a híd, fából készült, mint a többi, két kis korlát van rajta, hogy az ember megpihentethesse a kezét. A híd alatt visszhang remeg, a nyughatatlan víz játszik a csenddel, cibálja a jávor és a bangita gyökereit. A hídon túl, a távolban alig látszik Szolomija háza. Most egy hang sem hallatszik onnan. A szomszédok-

nál lehet, vagy alszik? De hiszen tavasz van. Halk zümmögés veszi körül a házat. Ó, nem a retesz zörrent vajon? Nem, a tetőn kopogott csőrével a gólya. Te meg valamitől szomorú lettél, mint a gólya aratás után. Fiatal korodban úgy jártál a szerelemben, mint tavaszi szélben, de most — mint az áradásban, nem tudva, hová sodor téged...

Mennyivel lehet fiatalabb nála Szolomija? Tán tíz évvel. Városban ez megjárja. Faluban szokatlan. Nem, jóember, fordítsd vissza szekered rúdját, szégyen ne érjen... Mintha sámánasszonyhoz volna hasonló, árnyékos szemével, ívelt szemöldökével, amely a férfiak vesztére oly szépen keretezte homlokát. De miért nem megy férjhez? Hiszen talált volna becsületes, jó és szemrevaló embert is magának. Mire vár? És amikor kenyeret vág, miért nem szorítja a melléhez, mint a többi asszony? Hiszen olyan szép és természetes, amikor egy nő a kenyeret a mellére szorítja... No, van min bánkódni. Mi minden megfordul a fejedben, amikor nincs kihez fordulj.

Valami felzaklató és ünnepélyes, valami megfoghatatlan érzés tört rá, de el is ment ugyanúgy, mint a víz a híd alatt, mely ott cibálja a mélyben a jávor, a bangita gyökerét, és játszik a csönddel. Mikor bűvölte őt el ennyire ez a szempár?

Makszim nem egy napig, nem egy hétig figyelte Szolomiját, valami vonzotta hozzá, de valami nyomasztotta, riasztotta is. Mi? Talán a bizonytalanság. Többen is forgolódtak az özvegy körül, olyanok, akik úgy mennek be a házba, mintha vizet akarnának inni. Ez sértette Makszimot, mintha ez az asszony vétkes lenne abban, hogy tetszik. Csakhogy azt is beszélték, milyen határozottan utasította vissza Szolomija ezeket az

udvarlókat. Falujukból egyetlen férfi sem tudta elnyerni az özvegy tetszését.

Mikor még a férje élt, mellette lépkedve büszkén hordozta szép, nehéz fonatokkal ékes fejét a faluban, az emberek között is, a templomban, az Isten előtt is. De az erdőben kidőlt egy fa, megölte a barna szemű Hromisint, és akkor Szolomija meghajtotta fejét és vállát. Múltak az évek, válla már kiegyenesedett, mellében föléledt az anyaság utáni vágy. És most ő ehhez az asszonyhoz megy látogatóba. Mit mond majd neki? Igaz, nem fiatal már, csak nem jön zavarba egy szép menyecske előtt?

Makszim elszomorodott. De nem szomorkodott alatta a víz, csobogott, csacsogott, zúgott, szorgalmasan mosta a gyökereket, a jávorét, a bangitáét, játszott a csönddel.

Hirtelen hullócsillagként fellobbant és kialudt Szolomija ablakában a fény. Egy pillanatig ott 'ebegett az ablakok mögött, azután megnyugodott, elcsendesült. Bemenjen, vagy ne menjen? Makszim, mintha magába szívná a víz hangját, mely a gyökereket mossa, de nem tudja elmosni a fájdalmakat, suttogva szól a sötét égnek: „Szeretlek."

Átment az ingó fűzfahidacskán, megállt Szolomija kapuja előtt, és rémülten ugrott vissza: az özvegy udvarán sötét, hallgatag alakok álltak, mint valamikor Vaszilissza udvarán. Talán megint a bánat közeledik feléd? Vagy ezek is tavaszi búzakévék, mik majd jó emberek ünnepi cipójába kerülnek? Nem, ezek nem magas kévék voltak, hanem régen kicsépelt szalmakötegek. Ha maradt is itt valami élő, akkor az már a tetőn nőtt kalászként vagy búzavirágként.

E holt kévék mellett vitte tovább bánatát, odament az özvegy házához, és tele kétséggel és szorongással, csöndesen

kopogtatott az ajtón. Halk nesz hallatszott, azután egy ijedt hang:

— Ki az?

— Szolomija, én vagyok.

— Ki az az „én"?

— Makszim.

Egy pillanatnyi csönd.

— Várjon, felöltözöm.

De sokáig keresi, mit is vegyen fel. Zörög a láda fedelével, de Makszim türelmesen vár. Valószínűleg így vártak a többiek is. Lám, máris féltékeny rájuk, és a féltékeny férfi szeme élesebb a sólyoménál. Szolomija végre kinyitja az ajtót. A sötétben észreveszi a férfi szokatlanul feszült, zaklatott arcát.

— Jöjjön csak be! Jöjjön! — csöndes a hangja.

Bevezeti a szobába, ahol az asztalon kis köcsögben tüdőfű nyílik. „Az idén valószínű lesz mézünk." Még a gazdasági gondok sem hagyják nyugodni, állandóan körülveszik. Az asszony elveszi a vendég sapkáját, ráemeli tekintetét, de azon nyomban le is süti a szemét. Mi van ezekben a szemekben? Fájdalom vagy ravaszság? Nem, úgy látszik, bánat és aggodalom fátyolozza a szemét. Valószínűleg rájött, mi vezette ide őt.

— Nem vártál? — kérdezi kiszáradt ajakkal.

— Nem.

Most ugyanaz a hang zengett, ami máskor a dalokat mondta.

— Mégis eljöttem. Hívatlanul.

— Üljön le!

— Megcsináltatod a tetőt? — kérdezi a férfi egyáltalán nem azt, amit szeretne.

— Meg, mert beázik — eltűnt az asszony arcáról a nyugtalanság, és mintha felragyogott volna. Amikor Makszimot megpillantotta a küszöbön, megijedt. Azt fogja neki mondani ez az ember is, amit már annyian mondtak? De jó, hogy tévedett... Igaz, nem egészen jó, de mégis jó.

— Fogadtál már fel munkást?

— Fogadtam, mert nagyon rossz az a tető. — Már nyugodtan beszél az asszony, már mosolyog is. De a férfi elkomorodik.

— Miért nem szóltál nekem, hogy küldjek valakit? — mondja, és fájdalmasan gondol arra: itt nem szeretik őt.

— Készítsek magának vacsorát?

— Készíts, Szolomija, készíts kedves, csak ne szárazon.

— Hát inna is? — csodálkozott, és felélénkült az asszony. — Minek az örömére? Végeztek a vetéssel?

— Igen.

— Fáradtnak látszik mostanában.

Közelebb lép az asszonyhoz, kezét a kezébe akarja venni, és közben fél valamitől.

— Nem tudom, mi vár most ránk; szenvedés-e vagy öröm. Ez tőled függ.

A nő ijedten megrebben, szeme kitágult és védtelenné vált, mint egy gyermeké. Ez meghatotta Makszimot, és ezt a pillanatot nem felejtette el soha.

— Mi van magával? — hajolt félre Szolomija. Az, amit úgy várt, és amitől annyira félt, úgy látszik, elérkezett. Talán jobb lett volna, ha nem jön el. Ó, az átkozott Artamon! Az ő bánata, fájdalma és súlyos vétke közöttük áll! Nem tud-

ná elhallgatni, nem tudná eltitkolni a szeretett ember előtt azt, amit más asszonyok oly gyakran eltitkolnak. Szörnyű bűnösnek érezte magát. S az emlékezés arra az ínséges évre, amelyben ő még a muskátli gumóit is megfőzte, szüntelenül gyötörte őt. Van-e ember, aki ezt megértené? De sérteni mindenki tud.

Makszim, aki nem tudta, mi megy végbe az asszonyban, odahúzódott hozzá, kezét kezébe vette.

— Szolomija, légy az enyém. Természetesen, ha te magad is akarod. Nagyon drága vagy nekem.

— Miért? — úgy kiáltott fel, mintha Makszim ismerhetné a vétkét, és megijedt, elrántotta a kezét, eltakarta arcát, és hangtalanul sírni kezdett. Rázkódott, mint nádszál, de hangtalanul... Makszim fejében pedig már harangok zúgtak.

— No hát... — egészen megzavarodott. Meghajolt, mint halott fűszál. — Hát úgy megsértettelek?

Letörölte az asszony arcáról a könnyeket, melyek keresztülfolytak ujjain, és színtelen hangon mondta:

— Ne sírj! Felzaklattalak téged, de magamat ugyanúgy. Nem akartam rosszat. Gondoltam, mind a ketten olyan egyedül vagyunk, nekünk egymáshoz kellene tartoznunk.

— Ne beszéljen így! Nem tehetjük, nem tehetjük.

— De miért ne tehetnénk? — átölelte az asszonyt, megérintve kezével a mellét, de az ezt észre sem vette. — Miért? Hát senki sem kell neked? Én sem?

Az asszony kiszabadította magát az ölelésből, megtörölte szemét, amelyből még a könnyek sem mosták el a félelmet.

— Nincs igaza, Makszim, nincs igaza. — Először mondta ki a nevét, és ez már valahogy biztatás volt.

— Hát mi bánt téged?

Szolomija magába roskadt. Visszatekintett arra az átkozott évre.

— Ne beszéljünk erről! Menjen, Makszim, menjen, kedves. — Odaadta a sapkáját, és a férfi sapkával a kezében, tompa zúgással a fejében, kiment a házból.

Amikor becsukódott az ajtó mögötte, erejét vesztve dőlt a kerítésnek, rápillantott a kicsépelt kévékre, hallgatta azokat a harangokat, amik a fejében zúgtak, és temették a szerelmét.

Ó, ő ostoba! És még arról álmodozott, hogy örömöt hoz ebbe a házba, talán magát a boldogságot. Hirtelen sírás ütötte meg a fülét. A víz zokogott-e a ház mögött, vagy Szolomija bent a házban? De ez a sírás most olyan zokogásba ment át, mintha valakit temetnének. Makszim az ajtóhoz rohant, és dörömbölni kezdett az öklével.

— Szolomija, nyisd ki! Nyisd ki!

Senki sem válaszolt, s ő még erősebben dörömbölt, nem törődve azzal, hogy meghallhatják az útról.

— Mit akar még? — csattant fel végre az asszony hangja.

— Nem bírom hallgatni, ahogy sírsz! Nyisd ki!

És ő zilláltan és könnyesen ajtót nyitott.

— Menj, Makszim — kérlelte —, különben meghall itt minket valaki.

— Nem bírok elmenni, Szolomija. Hadd hallja az egész világ! Hadd hallja! Miért gyötrődsz, miért gyötörsz engem is? Mi a bajod? Ha utálsz, akkor elmegyek.

— Sohase tudd meg, Makszim. Ez olyan szörnyű, olyan szörnyű...

— Mi az a szörnyű? A szerelem vagy a házasság? Én úgy akartam, hogy a feleségem légy. Mivel sértettelek meg?

— Nem te sértettél meg. Valaki más. — Visszanézett a múltba, mint valami fekete hullámba, és arca elsötétült.

— Más? Mást szeretsz?

— Nem.

— Akkor mi bajod?

Szolomija arca és szeme tele lett fájdalommal. A melle is megfájdult, mint akkor, abban az ínséges évben. Senki, senki nem értheti meg őt. Talán az édesanyja megértené, de már régen halott.

— Beszélj, Szolomija — mondta a férfi olyan szenvedéllyel, hogy hinni kellett neki, úgy, mint eddig még senkinek. Lehet, hogy igazán szereti őt? Lehet bízni benne? De hát mi lesz ezután? És beszélni kezdett. Szipogva, könnyekkel küszködve, akadozva, gyötrelmesen:

— Jaj, Makszim! Szégyenem volt... az ínséges évben, amikor már majdnem haldokoltam, eljött hozzám...

Ez a vallomás elnémította a férfi fejében a zúgást, nem bírta tovább nézni az asszony szenvedését.

— Hallgass. Tudom, Szolomija — mondta, bár semmit sem tudott, és gyűlölet háborgott benne az átkozott gonosztevő ellen. Miféle ördögfajzat sérthetett meg ilyen tisztaságot?

— Honnan... tudja? — ijedten nézett rá, mit gondolhat róla most, és mit fog gondolni ezután?

— Hallgass! Egy szót se többet erről! Hadd nője be a fű és a kökény! — Kezét a nő vállára tette, és megcsókolta a szemét, a száját. — Hozzám jössz?

Ráemelte igaz tekintetét, mely tele volt fájdalommal.

— Makszim! Én egész szívemmel szeretlek téged. Csak

soha ne ítélj el engem, ahogy én magamat ezek alatt az évek alatt elítéltem.

— Nem a bírád vagyok, Szolomija. A férjed vagyok. — És hogy megvigasztalja, visszatért a köznapi világhoz. — Most azonnal készíts a férjednek vacsorát!

Hozzásimult az emberéhez, és most már örömében könnyezett.

— Nem csak álmodom én?

— Van még elég időnk az álmodozásra. Én már nem megyek el a házadból.

Az asszony megint aggódni kezdett.

— Várjunk még. Majd később.

— Miért később?

— Hátha mégis meggondolod?

— Attól félek, te gondolod meg majd, ezért itt maradok, meg akarom hallgatni, mit kelepel rólam a gólyád.

— Istenem — ejtette le kezét Szolomija. Nem tudta, mit mondjon.

— Ne az Istent emlegesd, hanem készíts vacsorát, ha már ilyen jó étvágyú férjet kaptál.

Még most sem hitte el azt, ami történt. Valami olyan asszonyosat, bizalmasat kellene most mondania, de nem találta meg a szót, és szégyenkezve suttogta:

— Makszim, várj, leveszem a csizmádat. — De máris megijedt, azt ne higgye ez az ember, hogy ő megalázza magát.

— Te ugyan azt le nem veszed! — semmi rosszra nem gondolt Makszim. — Én húzom le a te csizmádat! Ülj ide a székre! Megpróbálom, sikerül-e — lehúzta a csizmáját, kezével végigsimította a lábát. — De a lábacskáid...

— Nem szégyelled magad? — zengő hangja most hol a híd

alatti víz zúgására hasonlított, hol a gólya kelepeléséhez a háztetőn.

Hajnalban nem a gólya ébresztette fel Makszimot, Szolomija sírására ébredt.

— Miért sírsz? — álmosan húzódott mellé, az ő melegéhez.

— Csak úgy, Makszim. — Törölgette a szemét. — Csak hát, most mit szólnak majd az emberek.

— Hát mit szóljanak? Öltözz fel, és azonnal megyünk a tanácshoz.

Szolomija elmosolyodott.

— Reggeli nélkül?

— Hát akkor készíts valamit — vonta magához, megcsókolta.

Fiatalosan futott a ládához, és zengő hangján kérte:

— Fordulj el, Makszim!

— Miért forduljak el?

— Szégyellem magam előtted.

Reggel meg is esküdtek. Makszim megkérte Szolomiját, hogy készítsen ünnepi vacsorát, maga meg bement a központba. A szobájában, ahol a búza a tavalyi nyártól illatozott, már ott ült Hvorosztenko. Ahogy megpillantotta Turovecet, elégedetlenül rámordult.

— Konsztantyin Prokopjevics! Ne veszekedjen már velem kora reggel! — mondta vidáman Turovec.

— Igazad van! Már este kellett volna veled veszekedni, hogy ne kezdtél volna feslett életet — vágott vissza élesen Hvorosztenko.

— Miféle feslett életet?! — A gyanútlan Turovec szinte megzavarodott.

— Hát ki jár menyecskéhez? Talán én? — Hvorosztenko

csak nem akart megnyugodni. — Ki dörömböl éjszakánként az ajtajukon? Micsoda szégyen!

Turovec elsápadt. Az asztalhoz lépett, galléron ragadta Hvorosztenkót, és az ajtóhoz vonszolta.

— Mit csinálsz? — nyöszörgött az.

— Azonnal kidoblak! Előbb innen a szobából, azután majd a faluból is kiteszem a szűröd. Hordd el magad!

— Miért?

— Azért, mert a lelked nem emelkedik a libák röpte fölé.

— Majd én hajítalak ki téged — makacsolta meg magát Hvorosztenko.

Turovecet elfutotta a méreg:

— Menj! Menj! Különben a pocakoddal taszítom ki az ajtót! — és az ajtó elé lökte. — Ég áldja, aztán igyekezzék valahol, ha már észt nem is, de legalább az emberek iránti tiszteletet beszerezni magának...

A rémült és dühös Hvorosztenko szinte repült kifelé, és egyenesen Artamon Vaszjutába ütközött. Ez csodálkozva nézett rá, és hízelgően üdvözölte:

— Üdvözlöm önt az ünnep alkalmából, Konsztantyin Prokopjevics, az ünnep alkalmából!

— Micsoda ünnep alkalmából? — bőszült fel Hvorosztenko, azt gondolva, gúnyolódnak rajta.

— Maga talán nem tudja? Most lesz az elnökünk lakodalma. Hát az csak ünnep? — már elkomorult Artamon, hiszen ki tudja, miket beszélt össze róla az a jámbor nő.

Hvorosztenko végre megértette, hogy ideje abbahagyni ennek a falunak a patronálását. Majd meglátják, mire mennek nélküle!

XV. fejezet

A folyó mentén június suhogtatta már a kaszákat, azoknak izgatott nesze, s az első kévék, az első aratási dalok lélegzete beszállt a főiskola ablakán:

Aratási ének
messzire hallatszik,
a mi kicsi lányunk
nem alszik, nem alszik.

Pitymallatkor keltek, késő este tértek nyugovóra a leányok, és mint sisakos katonák, magasodtak az asztagok. Nappal gólyák ültek az asztagokon, de este eljöttek a legények, és akkor a menta, a kamilla, a tatár varázsital illatában összeölelkeztek, vagy valami nagy reménység áhítatában megcsöndesedtek a fiatal hangok:

Aratási ének
messzire hallatszik,
a mi kicsi lányunk
nem alszik, nem alszik.

De hogyan is alhatna eleget a fiatalság, ha aratáskor a pitymallat kaszával meg gereblyével jár, az este pedig szerelemmel és reményekkel? Az este a tüzeknél csak az öregség főzte nagy nyugalommal a híg köleskását, és mint

kihunyó parazsat élesztgette a régi emlékeket, a meséket és legendákat, amik tán még Tyimkának, a muzsik-cárnak idejéből valók, amikor még vékony és fiatal volt a föld...

Csörrent a főiskola csengője, Bohdan lerázza magáról a falusi esték varázslatát, a távoli kaszasuhogás üzenetét, és kilép a visszhangos folyosóra. Ez a hűvös folyosó, a főiskola falai és szomszédságukban a vörös kérgű meggyfák — mindez most, a búcsúzás óráiban kimondhatatlanul drága lett a számára. Mi vár rá ezután? Milyen utak, milyen emberek, milyen tekintetek? És ekkor megint Jarina szeme nézett rá a nyári esték fészkéből.

— Mire gondolsz? — kérdezi Ivan.

— A jövőnkre, Ivanka. Itt van előttem.

Ivan ujjaival felborzolja göndör üstökét.

— Bizony, elszaladtak az évek. Bár csak egy körzetbe kerülhetnénk mind a ketten! — Bizony, a vizsgaidőszak nehéz, fárasztó napjaiban még a tréfálkozástól is elszokott a legény.

Szembe jön velük Margarita Ivanovna, keskeny szeme mintha mosolyogna, de tekintete mélyén fájdalom bujkál.

„Szarvasünő, mondd, ki bántott?"

Megáll a két öregdiák előtt, és most nem tudja, búsuljon-e, vagy mosolyogjon.

— Hát már kiröpülnek?

— Röpülünk, Margarita Ivanovna. — Ivan halkabbra fogja a szavát. — De a szárnyunkon elvihetünk még valakit, ahogy a daru viszi a fecskét a tenger fölött.

De a madarak barátságával most Margarita Ivanovna nem sokat törődött, tekintete aggodalommal pihent Bohdan arcán.

— Bohdánka, írjon nekem valami szépet, mielőtt elutazik.

— No, ötölj ki valamit! — bökdösi Ivan.

— Én így nem tudok.

— Próba, szerencse!

Bohdan homlokát ráncolva rögtönöz:

Megyünk, Margarita kedves,
két hivével kevesebb lesz.

— Bravó! — gratulált Ivan.

— Milyen banális! — sóhajtott a lány.

— Hiszen csak tréfáltam, Margarita Ivanovna — mentegetőzött Bohdan.

— Akkor hát most majd írjon valamit komolyan, hátha sikerül.

És ment tovább a hosszú lábú szarvasocska, szomorúan, fájdalommal.

— Hát ezt mi lelte? — bámult Ivan. — Hová lett a nevetése? Talán megbántotta valaki? Írd meg neki azt a verset, hallod-e?

— Minek írjam, Ivanka?

— Neki és magadnak. Hiszen költő akarsz lenni, és én biztos vagyok benne, hogy az is leszel, hadd emlékezzék rád ez a kislány! Kellenek az embereknek az emlékek. — És ismét fölborzolta üstökét. — Mit gondolsz, hova neveznek ki minket? Nem félsz, hogy valami eldugott helyre?

— Mitől félnék? — Bohdan egyáltalán nem aggodalmaskodott. — Gyakorlaton is egy igazán eldugott helyen voltam, dolgoztam, mint egy barom, mégis jó volt.

— A barom — barom, a tökfilkó — tökfilkó — mérgelődik Ivan.

— Miért? Jobb is, ha az eldugott zugokba ilyen magunkfajták kerülnek, mert a gyávák ott rögtön elvesztik a talajt, és meglépnek.

Ivan dühös lett.

— Akkor szaladj máris a bizottsághoz, és tálald ki nekik a zseniális ötleteidet. Hadd jussanak a legjobb helyek a mama kedvenceinek. Azok majd áldva emlegetnek téged egész rokonságukkal együtt, hiszen már mióta ostromolja az ilyen népség a rektori hivatalt. — És dünnyögni kezdett: „A 6573. évben Szvjatoszlav elindult Tmutorakanyba Rosztyiszlav ellen. Rosztyiszlav kivonult a városból...”* Látod, akkor így volt, de ma minden úrigyerek a városban akar maradni. Szaladj, segíts nekik!

— Nem szaladok a bizottsághoz, de a legrosszabb helyről sem fogok megfutamodni.

— Tudtam. Hej, Bohdan, Bohdan, mi is lesz velem egy ilyen romantikus hülye nélkül, mint amilyen te vagy? Hol találok még egy ilyet? Ne félj, befognak téged nélkülem, mint egy igáslovat, aztán oda a versírás.

— Minek előre siránkozni? — csuklott el Bohdan hangja. Ő is sajnálta barátját, ki tudja, hová sodorja a szél zabolátlan tincseit, tréfáit, nevetését.

Az irodából kilépett a titkár, Dombrovszkij, szemüvegével öreg darura hasonlított. Ahogy meglátta Bohdant, egy pillanatra föltartotta darucsőrszerű orrát, talányosan mosolygott, de hivatalosan mondta:

— Jó napot, Bohdan Vasziljevics, hívatja a rektor.

— A rektor? Nem tudja, miért? — zavarodott meg Bohdan.

* Az orosz krónikák a „világ teremtésétől” számítják az időt.

— Ott majd megtudja. — Orrával az ajtó felé fordult, és szemüvege mögötti a rejtélyességet más gondok váltották föl.

— Vagy a legeldugottabb helyre akarnak agitálni, vagy kiemelnek — találgatta Ivan. — Ha kiemelnek, akkor aztán jól ragadd meg az Isten lábát...

A rektor, kis termetű, kövérkés ember, lágy, intelligens mosollyal, nyájasan fogadta a fiút. Ismeretlen asszony ült nála, hófehér arcán feltűnő fekete tüzes szeme, fején kackiás kalapocska díszelgett. A rektor bemutatta őket egymásnak. Az asszony a területi könyvelosztó központ vezetője volt. Leültette a fiút, és oldalvást valamiféle papírra pillantott.

— Bohdan Vasziljevics — szólt ünnepélyesen —, hogyan képzeli el jövendő életútját?

Bohdan megilletődötten felelte:

— Majdnem úgy, ahogy a költő megírta: „Tanítás, tó, topolya, — Reggeltől estig munka."

— Nagyon szeretne tanítani?

Rossz előérzet nyilallt Bohdanba, aggódva fordította tekintetét a rektorról az asszonyra.

— Mindig erre vágytam. Akármelyik főiskolára beiratkozhattam volna, csak az vonzott ide magukhoz, hogy tanító legyek.

A rektor újra a papírra nézett.

— Azt hittem, megörvendeztetem magát, de most kezdek kételkedni benne. Lehetőség van arra, hogy itt a városban, a könyvelősztó központ vezető irodalmi konzultánsi állásában helyezzük el.

— Itt, Bohdan Vasziljevics, számításba jött a maga irodalmi tájékozottsága. — Vidám tűz lobogott az asszony szemében. — Csodálatos perspektíva nyílik meg maga előtt.

A városban marad, és rögtön a könyvek birodalmába kerül, melyeket úgy szeret. Na és ha kiválóan dolgozik, ami felől semmi kétségem nincs — ajándékozta meg egy mosollyal —, egy-két év múlva a könyvelosztó vezetője lehet.

— Vagyis előzi Antonyina Grigorjevnát kényelmes helyecskéjéről — magyarázta a rektor. — Nos, hogy tetszik magának ez a perspektíva?

Bohdan könyörögve nézett rá.

— Nagyon kérem, küldjenek el engem akármelyik faluba tanítónak. Akármelyikbe!

— De miért? — értetlenkedett Antonyina Grigorjevna. — Miért, amikor ilyen lehetőségek nyílnak maga előtt?

— A könyvelosztóban én csak teljesíteném a szolgálatot, de az iskolában az a munka várna rám, amire mindig vágytam — válaszolta szilárdan a fiú.

— Ez mind romantika — igazgatta kalapkáját Antonyina Grigorjevna. — Én magam is falusi tanítónő voltam. Nem csak az iskola várja ott magát, hanem a csoportgyűlések is, aztán mindenféle mezei kampány, a gabonabeszolgáltatás teljesítése, az adók, kölcsönök, rosszul világított szoba, könyvhiány... De hiszen annyira érdekli az irodalom.

Bohdan sajnálkozva nézett a volt tanítónőre.

— De én iskolába akarok menni, falura. Ez nem romantika. A főiskola, az állam tanítót nevelt belőlem, és én az is akarok lenni.

— Így hát ez a kérdés függőben marad — mondta búcsúzóban a rektor, a volt tanítónő pedig szomorú pillantással kísérte Bohdant.

Izgatottan várta a folyosón Ivan. Mikor meghallotta a hírt, elégedetlenül dünnyögte:

— Mikor veted le már végre ezt a kisebbrendűségi komplexumodat? Elébed tartotta az Isten a lábát, belekapaszkodhatnál, sütkérezhetnél fényében, mint a strandon. Szaladj nyomban vissza, mondd, hogy meggondoltad.

— Én, Ivanuska, nem tartozom azok közé, akik olyan gyorsan fordítanak egyet a meggyőződésükön.

— Te javíthatatlan bolond! Legalább azt mondtad volna a rektornak, hogy velem egy kerületbe küldjenek tanítónak...

Csakhogy különböző helyekre nevezték ki őket. Bohdant a szülőföldjére, Ivant pedig a román határ közelébe.

— Oda megyek, ahol sok kukorica van, juhsajt, bor és szép feketeszemű leány. Ha jó volt ott Kocjubinszkijnak, nekem is jó lesz — magyarázta mindenkinek. És minden szabad percében benézett az irodába Margarita Ivanovnához. Bohdan meg is jegyezte:

— Mit nyitogatod annyit azt az ajtót?

— Ígértem neki moldvai sajtot.

— És örült?

— Azt mondja, hogy ilyet gyermekkora óta nem eszik. Mit gondolsz, mi ízlene neki?

— Éppen az étrendje érdekel téged?

— Éppen az — ínyenc vagyok. Kérdezte, megírod-e neki a verset. Hát igazán megírhatnád már. Írd róla, hogy csalogány, a szája félig nyílt virág, vagy nézz ki valami hasonlót a botanikából.

A végzősök bankettje után Margarita Ivanovna a tánctól kipirulva, váratlanul Bohdanhoz lépett, és halkan szólt:

— Nem kísér haza? Egyedül félek — az óvárosban lakom.

Bohdan Ivant kereste tekintetével.

— Nem, nem, csak maga! — találta ki a fiú gondolatát, és elhallgatott.

Észrevétlenül mentek ki a főiskolából. De Bohdannak úgy rémlett, hogy az épület szép halkan utánuk lépdel. Ez a furcsa érzés már napok óta kísérte őt.

Leereszkedtek a lépcsőkön a folyócskához, amelyen túl az óváros emelkedett. Itt megkérdezte a lány:

— Igaz, hogy maga mezítláb jött a főiskolára?

— Nem a főiskolára, hanem a középiskolába — helyesbített Bohdan.

— Hogy volt ez? Meséljen róla!

— Nincs mit mesélni. Nem a jómód küldött minket mezítláb a tudomány forrásához. De hát ez már rég volt. Alig tudom elhinni, hogy már a főiskolát is befejeztem. A munkában sem kímélem majd magam.

— Legalább azokat kímélje, akik a közelében lesznek — mondta valamiért Margarita. — Maga volt, aki hosszú lábú szarvasocskának nevezett el engem?

— Én.

— Köszönöm. Tehát magát a zoológia is érdekli.

Kanyargós hegyi utcácskán haladtak az óváros kora reggeli álmában. Nem is város volt ez igazán, hanem falu — kertek, veteményesek s zöld szemű tavak, melyekben compók és csíkok úszkáltak. Valahol valaki már kaszált, hallani lehetett a kaszasuhogást, s a sebzett füvek illata szerteáradt.

A leány a láthatatlan kaszás felé fordította hajnali fénnyel övezett fejét, és megkérdezte Bohdant:

— Miért nem akart a könyvelosztóban maradni?

— Mindenki viselje a maga terhét.

— Terhét vagy keresztjét?

— Ne dramatizáljunk. Én a jó teherről beszélek, amit minden embernek a vállára kell venni. Ki zavarta ki az ágyból azt, aki itt a közelünkben kaszál? Másnak már rég a hasára süt a nap, vagy még a feleségével veszekszik a reggeli miatt, ez meg kilépett önként a hajnal szürkeségébe, és örömmel kezdi munkáját.

Margarita kérdően néz Bohdanra.

— Honnan tudja, hogy örül neki?

— Lusta ember kaszája nem így cseng.

— Kis romantikus, mi lesz magából néhány év múlva? — kérdezte meghatottan és aggódva a lány.

— Magam sem tudom, jó tanító leszek-e. Ha nem, akkor beállok a kolhozba dolgozni, nagyon szeretem a paraszti munkát.

— Bolond beszéd ez, Bohdan.

— Miért volna bolond? A szerelemben nem minden ember találja meg a boldogságot. A munkában mindenki megtalálhatja. Aki csak úgy lapozza végig az életét, mint érdektelen, idegen könyvet, az csak ellaposodik, eltunyul, s mind hitványabbá válik elégedetlenségében.

— Hát igazán el tudna menni kolhozba, hétköznapi munkára?

— El én. És megváltoztatnám az életet, hogy a hétköznapok ünnepiebbek legyenek, és hogy az emberek szemében ne legyen annyi bánat. — Zavartan elmosolyodott. — Látja, hogy reklámozom magam? Akár kirakatba is állíthat.

Margarita Ivanovna a vállához hajolt.

— Itt lakom. — Óvatosan kinyitotta a kertajtó reteszét, és bementek a zöld, harmattól nedves udvarra, amelynek

közepén kis kazal széna állt. — Olyan minálunk, mint falun: füzek és topolyák, kakasok, tehenek, még kis tavunk is van.

— És van benne hal?

— Csak cigányhalak. Egyszer régen a bátyám fogott valahol néhányat, és bedobta őket ebbe a gödörbe. Azóta vannak saját halaink.

A kúthoz mentek, amelyet szomorúfüzek vettek körül. A leány egyik fűzfához támaszkodott, csak most lehetett látni, milyen sápadt az arca.

— Fáradt?

— Eltalálta! — felelt keserűen a lány, arcán fájdalommal. — Bohdan, maga nagyon szereti Jarinát?

A fiú elkomorodott.

— Kitől hallotta ezt? Ivantól?

— Tőle. Nem akar erre válaszolni?

— Nem tudom, mit mondhatnék. Ez a szerelem viszonzatlan, reménytelen, úttalan.

— Reménytelenül is szereti?

— Úgy látszik, igen.

A leány odalépett hozzá, fejét egy pillanatra a mellére hajtotta, s mielőtt a fiú fölocsúdott volna, így szólt:

— Most pedig menjen el, Bohdan, könyörgök, menjen gyorsan, nem akarom, hogy sírni lásson.

De a könnyek máris elfojtották hangját, s a fiú megrendülten nézte a vonagló arcot, nem értette, hogyan szerethette meg őt ez a lány, hiszen annyi fiú törte magát érte.

— Margarita Ivanovna, ne sírjon! — Semmi mást nem tudott mondani, csak sajnálta, nagyon sajnálta ezeket a ragyogó könnyeket, amik kigördülve a szempillák alól, belehullottak a kútba.

— Menjen, Bohdan. Ugye, majd ír nekem? És ha egyszer majd magának is nehéz lesz, jöjjön el... Várom magát. Én is reménytelenül. Menjen.

És ő nehéz szívvel indult visszafelé, elment a fűzfa mellett, a kazal mellett, közeledett a kaszasuhogás, távolodott az idegen szerelem. De vele maradt a zavartság a lány könnyei és titka miatt. Olyan váratlan volt ez az egész, életében először érintette vállát egy leány feje, először látott érte hullott könnyet. Eddig soha még...

A diákotthonban várta már Ivan. Mivel úgyis tudta, hogy Bohdan magától nem kezd beszámolni, türelmetlenül kérdezte:

— Na, mit mondott neked Margarita Ivanovna?

Bohdan elfordította a tekintetét:

— Semmit. Megköszönte, hogy elkísértem.

— Rólam nem beszélt?

— Nem.

Ivan szomorúan ingatta a fejét.

— Látom már, megmaradok legénynek a Cyrano de Bergerac-i orrom miatt. Hogy nem tudott a természetfelelős csinosabb orrot adni!

Egy darabig bánkódott, azután összeszedte magát.

— Van nálad egy pár kopejka, hogy megreggelizzünk?

— Kopejka még csak akad, de rubel alig. Majdnem az egész ösztöndíjam ráment az elszámolásra.

Összeszámolták kevéske vagyonukat, azután Ivan így szólt:

— Ha már eszünk, nézzük meg, mit eszünk, gyere a restibe, ott tegnap olajbogyót láttam, Görögországból hozták. Ízlel-

jük meg az arisztokraták eledelét. Evés után én azonnal vonatra szállok.

— Meg tudod váltani a jegyet?

— Hát mire valók az ütközők? — felelte gondtalanul Ivan.

A restiben valóban volt olajbogyó, ettek is belőle, és forogni kezdett velük a világ.

— Azért az arisztokratáknak sem lehet fenékig tejfel az élet — tolta félre az olajbogyót Ivan, aztán fejébe húzta a sapkáját. — De kár, hogy nem leszünk együtt! — Ide hallgass, mielőtt begyújtanál a kemencébe a verseiddel, küldd el őket nekem. Megegyeztünk?

— Megegyeztünk.

Ivan az órájára nézett.

— Indulnom kell.

A két barát kiment a peronra, összeölelkeztek, és Ivan a második vágányhoz futott, ahol egy tehervonat állt. Néhány perc múlva a tehervonat megmozdult, és két vagon között, az ütközőn, Bohdan meglátta mosolygó barátját. Az kezével integetett:

— Küldj apró betűs táviratokat!

Bohdan is potyautasként jutott haza, de ő egy szenet szállító teherautón. Menet közben ugrott fel rá, és menet közben ugrott le róla.

A házban édesanyját találta, aki éppen a mezőről érkezett. Ránézett a fiára, összecsapta a kezét, és sírva fakadt:

— Mi baj van, mama? — ijedt meg Bohdan.

— Istenem! Hogy megváltoztattak téged azok a tudományok! Egész fekete lett az arcod.

Bohdan belenézett a tükörbe, és elnevette magát.

— Szénporral púderozkodtam útközben, édesanyám! Rög-

tön olyan fehér leszek újra, mint a gúnár a vízen — és fejét a mosdótál fölé hajtotta.

— És hogy megsoványodtál! Hiszen minden csontod kilátszik — kesergett az anyja, amíg ő mosdott. — Adhatok neked, még vacsora előtt, meggyes vagy epres derelyét?

— Lehet meggyes is, epres is.

— Vége van már a tanulásnak, vagy mi van?

— Befejeztem a főiskolát, édesanyám.

— Akkor hát, beledobjam a kakast a fazékba?

— Hadd kukorékoljon még!

— És hogyan fejezted be azt a főiskolát?

— Jól, édesanyám. Már annyit dicsértek, hogy az orrom még piszébb lett.

Az anyja elnevette magát, megcsókolta a fia nedves arcát, és újra elszomorodott.

— Akkor hát te megint elmégy itthonról valahová?

— Nem messze leszek, csak itt a mi körzetünkben.

— No lám, akkor nem sírtam hiába. Indulok máris az öregért, kaszál a berekben.

— Maradjon, édesanyám. Van a papának egy másik kaszája?

— Van még egy német, olyan sasos. Minek az neked?

— Holnap segítek neki.

— Inkább pihennél, hiszen madzaggal kell összekötözni a csontjaidat, hogy szét ne szóródjanak.

Bohdan nevetve nyomott egy csókot anyja arcára, aztán odaszólt a nagyszemű mályváknak, amik az ablakuk mögött hallgatóztak:

— Látjátok, hát itthon vagyok.

Az anyja kezében már táncolni kezdett a szita.

— Hamarosan lesz derelye is. Ne hívjuk meg Turovecet? Annyiszor kérdezte, hogy mikor jössz haza. Jó ember az.

— Jöhet Turovec is. Hogy élnek Szolomijával?

— Lélek a lélekkel. Szolomija most még a földet sem érzi a lába alatt. De az a Jarina Beszkaravajnaja még máig sem tért haza a faluba.

Sóhajtott a fiú. Lopva az anyjára nézett — tud-e vajon mindent, vagy egyszerűen csak úgy mondta. De anyja arca kiismerhetetlen volt, szeme pedig el nem szakadt a szitától.

„Hát itthon vagyok" — gondolta most már szomorúan.

— És hol van, anyám, hol a másik kaszánk, a német sasos?

— A kamrában. De hiszen még ráérsz azzal!

— Talán nem vagyok idehaza?

Bement a kamrába, előkereste az aratószerszámokat, és elkezdte fenni a kaszát. Az acél kiragadta az alkonyatból a lemenő nap parazsait, és csengett-bongott gyönyörűen, ezt mondogatta újra meg újra: „itthon vagyok, itthon vagyok", mégsem tudta elűzni azt a bánatot, amelyet anyja szavai okoztak.

Artamon ment arra az utcán. Meghallva a kasza csengését, megállította a kapu előtt vékony lábú lovát. Meglátta Bohdant, és füttyentett a csodálkozástól:

— Te fened a kaszát?

— Hát ki más?

— Mi a csoda! Aztán minek neked az a paraszti szerszám? Csak nem akarsz főiskolai végzettséggel az apókákkal kaszálni?

— Akarok.

— Áh! Elmégy az erdészetbe, keresel télire szénát a szüleidnek — ajánlotta Artamon. — Nem butaság az: harmadában kaszálnak, de meg lehet állapodni felesben is.

— Nem, én a kolhozba megyek kaszálni.

Artamon úgy nézett Bohdanra, mintha az a holdról potytyant volna elébe, aztán dühös nevetéssel mondta:

— Hát eredj! Majd munkaegységet írok ki neked az eszmeiségért!

— Az eszmeiség az én dolgom, de holnap két munkaegységet írhatsz ki a munkámért.

— Micsoda? Azt hiszed, hogy két egész munkaegységnyit tudsz levágni? — élénkült meg Artamon.

— Nem is kevesebbet — Bohdan odament Artamonhoz, lehalkította hangját: — Jarinárol nem tudsz semmit?

— Elveszett valahol. Még az anyjának sem adja meg a címét. Fél, hogy vissza kell adni a fülbevalókat, amiket magával vitt. — A hangjában őszinte elkeseredés remegett: — De micsoda fülbevalók voltak! Főúriak! Egyszer még úgyis visszaveszem őket! — dühödött meg Artamon, megsarkantyúzta lovát, és eltűnt a szürkületben.

Bohdan visszament a fészerhez, és tovább fente a kaszát. „Itthon vagyok, itthon vagyok" — csendült meg újra.

A berek felől pedig zengő leányhang hallatszott:

Aratási ének
messzire hallatszik,
a mi kicsi lányunk
nem alszik, nem alszik.

Hol lehet vajon az ő leánykája? Valahol tán boglyát rak a réten, valahol a csillagok raja alatt várja az ő aratóját?...

„Hát itthon vagyok"...

II. RÉSZ

I. fejezet

Hajnalban panaszos kakukkszóra ébredt, pedig ebben az időszakban valamirevaló kakukk nem hangoskodik már. Mi jutott eszébe a mi erdőnk remetéjének? Meglehet, régi szerelmi örömök — azt mondják, aratás után csak öreg kakukkok szólnak már, az eltűnt időkre emlékezve.

Nagyot nyújtózott, és e hangokra figyelt: „Kakukk, kakukk, kinek a kertjében köszöntöd a napot?"

„Ka-kukk, ka-kukk" — csak hallgatta a hajnal, mint számolja a boldogtalan madár valakinek az éveit, fájdalmait és reményeit, mígnem kibontakozik az álom ködéből a hétköznapi élet, gondjaival-bajaival, szerelmeivel. A szomszéd udvarban kútgém nyikorgott, a vödörből kiloccsant a víz, és így köszönt a földnek: „Szép nap, szép nap." Egy másik kertkapu valahol, mint boszorka sziszegte: „Vessz el, vessz el." De a kútgém sem hagyta annyiban, makacsul ismételgette: „Szép nap, szép nap."

Azután sorra ébredeztek az ajtók, kilépett az udvarra juharfasajtárral kezében, mosolygó arccal az édesanyja.

Ezekben a napokban el nem szállt róla a mosoly: hogy is ne örülne, hiszen hazaérkezett a tudós fiú, aki a faluból elsőként végzett főiskolát. Igaz, a pópa gyerekei is kitanultak, meg a nagygazdák fiai, de most, látod-e, a szegényekhez is eljutott a tudomány. Ez a fiú most uraskodhatna, de nem, reggel-este kasza a kezében — már majd negyvennyolc munkaegységnyit levágott. Még, azt mondja, kettőt levágok,

aztán készülök az útra. Hogyan boldogul majd az emberek között? De jó is, hogy nem kerül messzire, legalább kaphat majd néha egy kis hazait. A szüleinek pedig már szét kell nézni a lányok között, menyasszonynak valót keresni, mert múlnak az évek, öregszik az ember, hadd jöjjenek már az unokák. Kár, hogy Jarinával nem kerülhettek össze. Olyan volt az a lány, mint a tavaszi reggel. Ő már régen kiszemelte a fiának, úgy látták, Bohdannak is tetszik a lány, de az átkozott Vaszjuta elrontotta a dolgukat.

Mit lehet tenni, szép lány azért maradt még a faluban elegendő. Például Litvincsukova Tatjana. Most még kisjány, de mi lesz belőle egy-két év múlva! A szemei tündöklő csillagok, szempillái varázslatos legyezők — a rosszat elűzik, vonzzák a jót.

Ó, ha minden kedves gondolata így válnék valóra! Ott megy az a kisjány az utcán, játszik a szemével, a copfjaival, vállán gereblye ring, kezében kicsi fehér batyu, cserépkorsócska. Ez aztán gazdasszony a javából!

— Jó reggelt, kisjány!

— Jó egészséget, Hanna néni! — és megállt a kapunál, mint egy kis topolya.

— Hát téged ki ébreszt fel kora hajnalban?

— Magam kelek fel, nénike, mert nékem nincs édesanyám, a papa meg nem nyúl a kemencéhez.

— Akkor te már a reggelit is elkészítetted?

— Bizony, hiszen aratás van! — meghajol, és viszi a mezőre topolyatermetét, bátortalanul kirajzolódó melleit, és arcán a gyengéd, elmosódó pirosságot, a bizalommal félig nyitott ajkait, és még valamilyen gondolatot vagy titkot, aggódó reménységet. Az ilyen leánykát rögtön észreveszik az emberek.

Lám, a fia is fölkelt már a szénapajtában, kirázza üstökéből a rét illatát. Sovány bizony a legény, sovány. Zörögnek a csontjai, de nem búslakodik.

— Kivel beszélt, édesanyám?

— A kis menyemmel.

— Csak nem választott nélkülem? — és nevet.

Az anyja megmérgesedik.

— Ej, te mihaszna! Legalább ránéznél erre a kisjányra!

Ő meg újra nevet.

— Minek meresszem a szemem hiába — nem akarok még házasodni.

— Addig halogatod az esküvőt, amíg a fogad is kihullik!

— Igen, édesanyám. Az én jövendőbelim valahol tán még tejfogakkal járkál.

A reggel a keleti égen belekapaszkodott a napsugarak szálaiba, és kipenderítette a föld mögül a napot. Jön a kocsi, gereblyékkel, villákkal jönnek a lányok, szerelmes dalaiktól hangos az utca. Az ő fia meg oda se figyel.

Ásítva állt meg az ajtóban az apa, fölnézett a napra, elégedetlenül csóválta őszülő fejét, és rákiáltott a fiára:

— Ideje, hogy induljunk! Már minden ember talpon van. — És a feleségéhez fordult. — Tudsz adni egy kis levest? Vagy csak száraz ételt?

— Már az asztalon vár minden. Rögtön hozok tejet is a pincéből.

Reggeli után a veteményeskerten át indultak a lekaszált berekbe. Lábuk alól zöld szöcskék pattantak a levegőbe, az asztagok között, mint a földmérők, nagy léptekkel jártak a gólyák.

A mezőn aratógépek zúgtak, az aratók szalmakalappal

fejükön, ritmusosan hajladozva vágták az életet, az asszonyok és lányok pedig egymásnak kiáltozva, kévékbe kötötték a nyarat. Egy fekete szemöldökű lány, akinek hajfonatai napsugárból voltak fonva, épp kiegyenesedett most, ahogy emelte a kévét.

— Már dolgozol, Tatjanka? — köszönti őt Bohdan apja.

— Úgy bizony, mert megkérdi ám a tél: mit csináltál aratás idején? — mosolygott barátságosan a lány.

— Hát édesapád?

— Már ő is itt van, feni a kaszáját.

— Jóravaló kisjány nevelkedik Szalivon Litvincsukéknál — dicsérte az apa, amikor továbbmentek.

Bohdan visszafordult. Tatjanka, kezét homlokához emelve nézett utánuk. Elkapta a legény pillantását, hamar lehajolt a kévéhez, és tovább zizegett szorgos ujjai között a nyár.

— Kutya hőség van, még a német sebem is sajog, úgy lehet, zivatar lesz — hunyorított az apa a nyugati ég felé, aztán megsuhintotta a kaszát, Bohdan mögötte haladt, és hamarosan egy festenivalóan szép szál arató érte utol őket.

— Tudósok, tudósok, szedjétek a lábatok — mosolygott aranyszínű bajuszába, amely olyan volt, mint valami bálványé, azután, hogy tényleg bele ne vágjon a fiú lábába, szélesebb rendet fogott.

Bohdan hátán már harmat gyöngyözött, lelkébe nyugalom költözött, szemében égett a nyár. Valami mélyen zengett benne, nemcsak az aratás hangulatától, hanem gondolataitól, a várakozás jóleső izgalmától. Édes reménység töltötte el: még egy rend, egy másik, még egy nap, egy másik — azután behatol a régen várt titokba, ahogyan most merül bele az arany hullámú, kékséggel határolt határba. Zizegj

csak, nyaracska, zizegj, ringasd telt kalászaidat, emberek iránti jóságodat.

Jólesően fáradt volt, és bódult a várakozás mámorától.

Fejük fölött felhő kerekedett, alig telt bele egy perc, vihar támadt, villám nyilazott. Bohdan fölemelte fejét, kanálként tartotta tenyerét a zaj és az első esőcseppek alá, kacagott, és dalolni kezdett:

Kilőjük a nyilat,
mint villámot a vihar,
zuhog a nyíleső,
mint vad záporeső,
villogtatjuk a szablyát,
mint a nap a sugarát.

Mellette, fehér batyuval kezében elszaladt Tatjanka, és odakiáltott az aranybajszú aratónak:

— Édesapám! Fussunk a malomhoz!

— Megyek, kislányom — mosolyodott el a férfi, és a malom felé nézett, mely ott állott a mező túlsó felén. — Mindjárt, csak még összegyűjtjük, amit learattunk.

De a zápor nehéz, gyöngyszürke függönyként szakadt rá a földre. Az aratók letették a szerszámot, szaladtak a szélmalom szárnyai alá, amelyek sóhajtoztak, és sírtak az örömtől. Tatjanka itt már háziasszonykodott: a fehér terítőn máris ott ültek a kis korsók, feküdt a szép piros héjú kenyér, a szalonna, zöldhagyma és néhány alma.

— Tessék jönni ebédelni — szépen meghajolt az aratók felé a kis gazdasszony, és úgy elpirult, hogy az orra tövében feltűnt egy-két szeplő.

Szalivon ránézett a buzgó kislányra, a korsókra, és megkérdezte:

— Hát pohár nincs itt egy fiatal aratónak?

— Édesapám! — ijedten és panaszosan búját apjához, és majdnem sírva fakadt.

— Mi bajod, kislánykám? Szokj hozzá a férfiak tréfálkozásához, hiszen hamarosan nagylány leszel. — Megölelte Tatjankát, és dicsekedve mondta: — Van ám már gazdasszonykám is. Ízleljétek meg, mit készített!

A zápor azonban éppolyan gyorsan elmúlt, mint ahogyan kezdődött. A Medve-patak mögött elhaltak a dörgések. A láthatatlan kaszások igencsak sietősen levágták az esőt, és az zihálva zuhant a mezőre, a dombokra, és íme, az elhalkult villámokkal szemben fölemelték fejüket a virágzó hajdinák. Előbukkant a frissen mosott nap is, párát pihegett, füstölgött a föld, és újra ellepték az aratók, s az asszonyok főzni kezdték a kását.

Tatjana kendőjén méh zümmögött, és elröpült, hogy mézet gyűjtsön.

— A méh a munkába, mi pedig a munkából — mondta sajnálkozva a Bohdan apja, és a harmatban odament az érett zabhoz. Néhány lépést tett a barázdában, hirtelen megállt, és felkiáltott: — Bohdan, fürjfészek!

Mindannyian odasiettek, odahajoltak az üres, védtelen fészek fölé, melyben a madárcsaládból csak néhány sáros tollpihe maradt.

— Lám, közeledik az ősz — szólt Bohdan, és ránézett a lányra, aki mellette olyan volt, mint egy tavaszi dalocska. Az apa belenyúlt a fészekbe, kiszedett onnan valami kis csomót, tenyerére vette, nézegette.

— Nézzétek, mit találtam — mutatta elkomorodva a rozsdalepte csomócskát.

— Golyó — sötétedett el Szalivon arca is.

— Német — állapította meg az apa. — Mióta fekhet ez már itt, s végül egy madárfészekbe került!

„Győzött a halálon az élet!" — és Bohdan arra a nagy viharra gondolt, amit a fékevesztett fasizmus zúdított a világra. Nyugat felé tekintett. Halálos villámok hasogatták ott az eget...

Aztán újra a jelenről kezdtek beszélni: a termésről, és arról, hogy már ma behordják az első gabonát, holnap pedig már őrölhetnek a szélmalmok. De valahogyan csak rájuk nehezedik a hátborzongató lelet, a háborúra emlékeztető, hiszen Szalivon is, Bohdan apja is kivették részüket a szenvedésből a háború idején. Még a nagy időt látott, kopott szélmalom is emlékszik arra, hogyan markolták ki belőle a hadisarcot.

A szélmalmok egy napon megrezdültek, forogtak, forogtak, s észre sem vették, hogy távolodik lassan tőlük a nyár. De egyszerre ráébredtek, és akkor ijedten, mint a gyerekek, integetni kezdtek karjaikkal: — Hova, hova, nyár ma-a-ma? Ne menjen még, a berek szép, lehulltak a kalászok, állnak a napraforgók!

Az üres kaszálók mögött, a napraforgók ikonosztáza fölött megállt még egy pillanatra a nyár, megigazította kendőjét, megrezdült vállán a sarló, és rámosolygott a szélmalmokra, vagy tán a világra: — Dolgozzatok, kedveskéim, ne lustálkodjatok! — És elment a maga útján, megpihenni az őszhöz.

Igen, megmozdultak a szélmalmok, karjaikkal a szél szár-

nyaiba kapaszkodtak, lisztté őrölték bánatukat, hogy legyen kenyér az emberek asztalán.

Az ősz eleji napokban van az új kenyér nagy ünnepe. Ez az ünnep a szélmalomnál kezdődik, odaözönlik most a nép, az emberek feje fölött pedig szállnak, szállnak a roppant szárnyak. Szárnyak alatt nő a kenyerünk. Így van ez jól. Vajon mindig így lesz?

A szélmalom szárnyai alatt Bohdannak megint eszébe jutott az a golyó a fürjfészekben. Túlélte a császárt, túlélte Hindenburgot, és ott feküdt egészen Hitlerig. Jaj, nem kellene még mindig erre gondolni, de nem lehet, nem szabad nem gondolni rá. Nem lehet, nem szabad csak a mai napnak élni.

Íme, az úton, a malomszárnyak zajában áradnak és áradnak az emberek, szemükben az új kenyér örömével.

— Bohdan, maga is a malomba megy? — Szalivon Litvincsuk leugrik a kocsijáról, és lépésben vezeti a lovakat.

— Igen, édesanyám az útra új kenyeret akar sütni nekem.

— Jól is teszi. Aztán sehol se felejtse el az itthoni kenyeret!

— Tatjanka mit csinál?

— Ott megy a keresztek mellett, mint egy darvacska — bajusza alatt büszke mosoly bujkál. — De jó is, hogy kislányt küldött nékem a sors. — Anya szokott így dicsekedni gyermekével, de ebben a családban nem volt anya, így az apára szálltak át ezek a szavak.

A malomban most már sokan voltak, nagy volt a zaj, és jó a hangulat. A liszttől fehér molnár a láda mellett űzi varázslatát, szétdörzsöli ujjain a lisztet, orrához és szájához emeli, ízlelgeti a friss őrletet. Ahogy meglátja Bohdant, felé biccent borzas fejével, és szemével int:

— Már öntheted is bele.

— De hát én még ráérek. — Mért is őrölnék meg neki előbb, mint azoknak, akik korábban érkeztek?

— Hát csak nézegess, ha annyira ráérsz!

— Bohdan, én megőröltetem magának, és el is viszem — mondta Szalivon. — Menjen csak haza.

Bohdan viszi magával az új kenyér örömét, az igaz emberség hangját, a szélmalom szárnyainak zúgását, a tegnapi esőt, a virágzó hajdina illatát. Csodálatos dolog történt vele, nem érzett semmi akadályt, csordultig telt meg a föld hangjaival, a szavak varázslatával. Lám, ő is megfrissült, mint tegnap a táj a vihar után. Letért egy útról, letért egy ritmusról, és egész valójával meglelt valami olyan csodát, amire eddig még csak szavakat sem tudott. De szegény is volt! És hová lett most a régi nyugtalanság?...

Hogy illatozik a hajdina az anyák melléhez simulva! És vajon nem egy szép lány vállát karolja át az égen a szivárvány karja?...

A sötétben váratlan verssorok kezdtek susogni, susogja dalát az eső. Hová rejtőzzék előle?

Az égre nézett. Csillagok lobogtak ott, még csak árnyéka sem volt felhőnek, tán csak a lába alatt, a fűben csillognak még a tegnapi zápor cseppjei. Bohdan nevetett, boldog volt. Igen, az lehet, hogy valahol ő is átlépte egy titok határát, és tán megszületik benne az, amit pirulás nélkül felmutathat az embereknek.

II. fejezet

Fiatalkorunkban valamennyien valami távoli útról várjuk a mesét. És az vagy megérkezik, vagy elfut fiatalságod ösvényein, s csupán hébe-hóba áll meg melletted. Hosszú út, kedves út, te, a füvek fájdalmával, topolyák merengésével, a föléd boruló ég őszirózsa-felhős violakendőjével mennyire hasonlatos vagy a kék madár országához! Csak hát hol van ő?...

A mese most is az úton kezdődött, mégpedig egy kocsis társaságában, ilyesmikről gyakran írnak a regények. Ez is a járásba, a központba igyekszik, és ahogy az lenni szokott, igen életrevaló, vidám fickó. Ahogy megpillantotta Bohdant, bemutatkozásra nyújtotta szeplős kezét:

— Panasz Mihajlovics Filoszof...

— Tessék?...

— Mi lepte meg magát, a keresztnevem, az apai nevem, vagy a családnevem? — kérdezte sorjában a kocsis. Lángvörös üstökének, bajuszának és szakállának fényében szeplőkkel behintett piros arca hevült.

— Én... — dadogta Bohdan.

— Nemcsak magát lepi meg a nevem. Hozzászoktam én már ehhez — magyarázta Panasz Mihajlovics. — A nevemből egyszer még előnyöm is származott.

— Előnye? Honnét?

— El se hiszi, ha elmondom: magától Szkoropadszkij hetmantól.

— Szkoropadszkijtól? — lepődött meg kellemetlenül Bohdan, aki mélyen megvetette a császári bábot. Ez az ember, azt mondják, ma is él Berlinben, de már nem császári, hanem führeri koszton. — Hát maga volt Szkoropadszkijnál?

— Minek lettem volna? Ő volt nálam — még csak el sem mosolyodik. — Ez akkor volt, amikor az ő államőrsége puskatussal írta a törvényt a muzsik hátára. Akkoriban a dudába csavart listának megfelelően, huszonöt csapást mértek mindegyikünkre. Ahogy az én nevemhez ért, a hetman felkacagott, és kedvezményt adott — csak húszat kaptam. De higgye el, abból a régi kedvezményből most semmiféle haszon nincs. Tisztelve az én megszenvedett helyemet, nem ültetnek engem az elnökségbe.

Bohdan nevetett, ránézett Panasz Mihajlovicsra. Egyetlen arcvonás sem mozdult a lángvörös hajtól fénylő arcon, csak bozontos szemöldöke alatt rejtőző szemei mélyén bujkált egy pillanatra muzsikás nevetés.

„Jaj emberke, emberke! Nem a te régi előnyöd, hanem bizonyára a mostani nyelved miatt nem ültetnek téged az elnökségbe" — gondolta Bohdan.

Panasz Mihajlovics megigazította a darócot a kocsin:

— No, üljön fel, ha már mihozzánk készül tanítani.

— Honnan tudja, hogy tanítani? — Bohdan nem értette.

— A vagyonáról, ami elfér egy bőröndben — kacsintott vidáman Bohdan csomagjára. — Még azt is meg tudom mondani, mi van benne.

— Na, mi?

— Takaró, a mama párnája, két ing, két pár zokni, borotva, kölni meg könyvek. Eltaláltam?

— Eltalálta — nevetett ismét Bohdan, felugrott a kocsira, és lógatta lefelé a lábát.

Amikor a lovak megindultak, Panasz bácsi megkérdezte:

— Maga melyik faluból való?

— Miért gondolja, hogy faluból?

— A lábáról látom: városi polgár nem lógatja le a kocsiról, fél a kerekektől. De hallgassa csak, milyen szépen zörögnek a kerekeim. Magam csináltam.

Kezdetben az út olyan volt, mint egy út, azután beleveszett a vörös és fekete köles tengerébe, majd százados erdők köré kanyargott. A mese ősisége a lapályon kezdődött, amelynek közepén keskeny folyócska szőtte kék selymét, és végszámra dobálta a fából készült malom kereke alá.

— Ez már a miénk — mutatta az ostorral Panasz Mihajlovics.

Bohdannak a másik, a téli malom jutott eszébe, a csikorgó kapu, és az a házikó, ahol azt remélte, megtalálja Jarinkáját. De miért az övét? Ki tudja, talán másé az már... Elsuhant sorsa felett a kék madár, és nem hagyott neki mást, csupán bánatot.

— A húszas évben égett ám a falunk, égett a malom is! Történelem...

— Ki gyújtotta fel a falujukat?

Panasz Mihajlovics arca és szeme szomorú lett.

— Inkább azt kérdezze, ki nem gyújtott fel minket? Felgyújtottak a tatárok, a törökök, a németek, az osztrákok, még a saját hordáink is. Úgy látszik, nem kell nagy tudomány ahhoz, hogy tüzet eresszenek a szegény emberre. Húszban a falunkból nem maradt egyetlen ház sem. Ó, nézze

csak, a molnárunk kijött a gátra, és nevet. Csak meglát engem, és máris rákezdi. Nézzen csak oda!

A gáton valóban ott állt a liszttől fehér nagy ember. Nézett rájuk, nevetett.

— Te kerék alatti vízimanó! Minek szórod a nevetést a vízbe, hogy jobban forogjon a kerék? — kiáltott rá szigorúan Panasz Mihajlovics.

— Eltaláltad. Jó egészséget, Panasz!

— Jó egészséget, de pelyva nélkül ám! Hát téged az ördögök még mindig nem hurcoltak el éjjel a malomból?

— Tőlem még az ördögök is félnek. — A molnár Bohdanra hunyorított. — Fizető utast hozol?

— Nem, a tanítót.

— Gyere őrletni, új kövem van.

— Bögyömben vannak a köveid.

— Kerepelj kevesebbet, kevesebb lesz a köved.

Ahogy átmentek a gázlón, Bohdan megkérdezte:

— Nem értem, Panasz Mihajlovics, ellenségeskednek a molnárral?

— Nem! Barátkozunk.

— Barátkoznak? — csodálkozott Bohdan.

— Barátkozunk, meg iszogatunk. Hiszen ki csinálja a molnárnak a malomkereket? Nem más, csak én — Panasz Mihajlovics elzavart egy méhet égő üstökéről. — Lépnek nézte ez a szakállamat, vagy mézillatot érzett? Egy kicsit méhészkedem is. Szörnyen szeretem ezt a munkát. Talán azért, mert amikor húszban felgyújtották a házamat, először egy méhkaptárban laktam... de a molnárunk okos és érdemes ember, a polgárháborúból van egy kardja, magának Kotovszkijnak a kézírásával.

— Mi?

— Ajándékba kapta Kotovszkijtól. És ez a kard most a falon függ nála, Szent György mellett.

— Miért éppen Szent György mellett?

— Hogy össze lehessen hasonlítani, mivel jobb harcolni — karddal vagy pikával.

— Írtak valahol a falujukról?

— Azt nem hiszem. Messze vagyunk a fővárostól. De történelem az van nálunk.

És valóban, itt, a rétek és mezők között egy darabka elfelejtett történelem szunnyadott. Alkotói pedig rozsot, búzát vetettek, méhessel foglalkoztak, halásztak, és egy csöppet sem keseregtek, amiért róluk még egy szóval sem emlékezett meg senki. Pedig milyen fontos volna ez. Bohdan szívében aggódva és örömmel csendült meg a jó szó iránti vágyakozás.

Sevcsenko néma raboknak hagyta halhatatlan szavát. Itt legalább egy egyszerűbb szót kellene szólni a halhatatlanokról, erről a vörös hajúról is, aki föltűrve gatyáját, itatni kezdte a lovat. A víz kirajzolta alakját, fején láng lobogott, úgy tetszett, mintha ő is a régi tűzvészekből maradt volna itt.

Panasz Mihajlovics újra előzte a méhet, és Bohdanhoz fordult:

— Az asszony azt mondja, hogy a kobakomon palacsintát lehet sütni, de miért ragadnak rá így a méhek? Tán tudják, hogy szeretem őket?

A kertek és napraforgók között előbukkant a falu. Bohdan még sehol sem látott ennyi napraforgót és feketeszedret. Itt a házakat és utcákat is pontosan megrajzolták, és majdnem minden háznál virágözönt emelt szeptember a föld fölé.

— Ez az iskola! — Panasz Mihajlovics szemével egy hosz-

szú téglaépület felé intett, amely fölött már az ősz ecsetjével megérintett nyárfák állottak. Bohdan megérezte remegésüket. Vagy ez talán az ő remegése volt? Mi várja őt itt? Teljesülnek-e azok a remények, amelyek még egy régi napon születtek, akkor, amikor mezítláb lépte át a főiskola küszöbét? Vagy ezek csak álmok? Ki tudja, tán már az első órákon kisül, hogy tehetségtelen vagy, nem való neked a katedra, fuss, fiú, valahova egy könyvtárba vagy könyvelosztóba.

És újra a kétségek, a hitetlenség, a félelem, ki tudja, már hányadszor kell velük megbirkóznia. Hátha még mindig nem késő megfordítani a szekere rúdját, és megfutni a még nagyobb szégyen elől? Belép a tágas iskolaudvarra, bámész gyermekszemek fogják körül.

— Jó napot! — köszöntötték a gyerekek vékonyka hangjukon, s ezzel szorongását egy kicsit messzebb űzték.

Elérzékenyedve köszönt nekik, de azon nyomban megszidta magát: „Szentimentális barom."

Az iskola mésztől, festéktől és őszirózsától illatozott. Virágok várták a tanulókat a tágas csarnokban is, amelyhez három oldalról simultak a tantermek, s virágok várták őket a termekben is, amelyeknek ajtajára két-két szám volt kiírva — két váltásban tanultak.

Bohdan izgatottan nyitogatta az ajtókat, közben a fölriasztott méhek zümmögésére figyelt, ami most felváltotta a gyermekhangokat. Valaki váratlanul a vállára tette a kezét. Megtorpant a meglepetéstől, de valami ismerős melegséget érzett. Hátratekintett, s alig hitt a szemének: ki más állt előtte cigányos szemét forgatva, mint az ő Ivanja!

— Ivanka, te vagy?

— Nem Ivanka, hanem Ivan Alekszandrovics. Kérem a

kartársat, ne bizalmaskodjunk! — szónokolt Ivan, de rögtön elnevette magát, és átölelte barátját. — No ugye, nem vártál ilyen csodát?

— Hát te hogy kerülsz ide? — Bohdan még mindig nem tért magához. — Nem ízlett a moldvai juhsajt?

Ivan elkomolyodott.

— Hosszú história ez, de megpróbálom röviden elmesélni, csak a lényegre szorítkozva, ahogy az egy tanítóhoz illik, akinek a nagy pedagógus, Pestalozzi a követendő példaképe. Megérkezem a faluba, ahová kineveztek, ott finoman értesemre adják, hogy a helyemet már elfoglalta más, az igazgatónak valami közeli rokona. Megvakarom a kobakomat, és mondom az igazgatónak meg a kis unokaöccsének: „Hát akkor térítsék meg az útiköltségemet." Ők végül is megkínáltak ebéddel, moldvai borral, azután elmentem a megyei oktatási osztályra, utána a te körzetedbe a te oktatási osztályvezetődhöz. Ő öleléssel fogad, én kivágok egy idézetet: „Küldjenek el engem Dmitruskába, ahol a Podóliai Egyházmegyei Történeti Statisztikai Bizottság adatai szerint a huszadik század elejéig 512 pravoszláv férfi, 524 pravoszláv asszony, 12 katolikus, 10 zsidó van. A lakosok ukránok, földműveléssel foglalkoznak."

Idézetem nem facsart könnyeket a vezető barna szeméből, és elkezdődött az alku, amelynek során én észrevettem, hogy itt a nyelvtanárnak van becse.

„Mit szeret maga úgy ezen a Dmitruskán?" — kérdi bizalmatlanul a nagyfőnök.

Nem mondhattam, hogy azt, hogy Dmitruskában van a barátom, így hát mindent kockára tettem: „Ott lakik a

menyasszonyom!" — „A menyasszonya?" — omlott össze ő az érveléstől. — „Ki az?"

Most már én omlottam össze, s keresve a mentő szalmaszálat, magamnak is váratlanul böktem ki: „A molnár lánya!" De már remegek is, mi van, ha Dmitruskában nincs is malom?... „A molnárlány? Nyina Pavlovna?" — ellenfelem váratlanul felderült. „Igen, igen, Nyina Pavlovna", bizonygatom én. „De hát hol ismerkedett meg vele? Vizsgaidőszakban?" — „Nem, a podóliai éjszakák kék labirintusában."

Ő kuncog, én meg gubbasztok, mint veréb a karón, és arcom forrósága már a fejem búbját égeti, mert érzem — még egy-két kérdés, és lelepleződöm mint Ál-Dimitrij. De szerencsére bejöttek hozzá a felügyelők, ő aláfirkantotta a kinevezésemet, én pedig hálát rebegve a sorsnak, kisurrantam onnét, és egyenesen idecsöppentem.

— Ez aztán a tréfacsináló! — nevetett Bohdan. — És mondd csak, sok itt a kigondolt, tematikus lépés?

— Csak egy! — nézett Ivan nagy, ártatlan szemével a barátjára. — Valószínűleg vidámabban meséltem el az egészet, mint ahogyan volt. Már el is futottam a malomba, hogy megismerjem, s figyelmeztessem a menyasszonyomat, de csak az apját találtam otthon.

— Megtalálod a lányát is, bizonyára.

— Meg kell találnom — sóhajtott Ivan. — A legnevetségesebb azonban az lesz, ha a végén csakugyan beleszeretek a molnár lányába.

— Az nem is lesz olyan nevetnivaló, különösen neki.

Ivan kézen fogta barátját.

— Kérlek, ismerkedj meg a tanulmányi osztályunk vezetőjével.

Bohdan csak most vette észre, hogy imbolyogva közeledik feléjük egy negyven év körüli férfi, lapos arccal, túlzottan szolgálatkész kifejezéssel.

— Merkurij Juhrimovics Sinkaruk — mutatkozott be a tanulmányi vezető, és édeskésen elmosolyodott.

Nem is annyira az arckifejezése, mint a szeme lepte meg Bohdant. Olyan volt az, mint hogyha apró jégmorzsákból állana, amelyek nem tudják, milyenek is legyenek, hidegszürkék-e, vagy hidegkékek. Valójában a mesterkélt alázat kissé mérsékelte a szemek hidegségét.

— Tehát megérkezett hozzánk — fölöslegesen hosszan tartja Bohdan kezét a magáéban.

— Megérkeztem.

— Ez jó, ez jó. Régen várunk magasabb képzettségű nyelvtanárra. Maga, hallom, még verseket is ír.

Bohdan szemrehányóan pillantott a barátjára, és azt felelte Merkurij Juhrimovicsnak:

— Valamikor a nagy jódolgomban pusztítottam a papírt.

— Ó! — nyitotta tágra szemeit a tanulmányi vezető, a csodálkozás és megbotránkozás kifejezése egy pillanat alatt lemosta arcáról a szolgálatkészséget. — Hát szabad így beszélni a múzsák birodalmáról?

— Ehhez a birodalomhoz én nem voltam valami közel.

— De egyszer... — avatkozott bele Ivan, csakhogy Bohdan olyan megsemmisítő pillantást lövellt rá, hogy rögtön elakadt, és a mondat végét már lenyelte.

Merkurij Juhrimovics akart még mondani valamit, valószínűleg szintén a múzsák birodalmáról, de épp ekkor lépett a folyosóra a pedellus.

— Merkurij Juhrimovics, galambocskám, Petro megtagad-

ta, hogy fát vigyen magának. Mondhattak neki akármit, ő csak a magáét hajtogatta: Annak nem viszek.

— Ó, a naplopó — a lapos arc rögtön nyíltan gonosz lett, s a tanulmányi vezető nemhogy kiment, hanem félretolva a pedellust, valósággal kirepült a folyosóról.

— Mozgékony emberke! — mosolyodott el Ivan, és megkérdezte Bohdant:

— Neked hogy tetszik?

— Túl gyakran változik a dekoráció az arcán.

— Helyesen jegyezted meg — Ivan fölemelte mutatóujját —, de most gyere az ideiglenes lakásunkba.

Az udvaron Bohdan szeretettel vett búcsút Panasz Mihajlovicstól, aki pedig megérezvén, hogy tetszett a legénynek, megrázta vörös fejét.

— Ha lesz ideje, nézzen be hozzám. A házamat akármelyik gyerek megmutatja, mert mindenféle névből sok van nálunk, de Filoszof — csak egy van.

Az iskolával szemben állott egy kis ház a tanítók részére. Mögötte különböző színű őszirózsa és georginabokrok bodrosodtak. A barátok bementek a szobájukba, ahol asztal, két szék, két ágy és egy szekrény állt. Ivan ágya már fel volt húzva, a párnája alól egy nyaláb bársonyvirág kukucskált ki, Bohdan ágyán pedig egy csupasz matrac kápráztatott csíkjaival.

— Ím, a lakosztályunk és az őszirózsák a költő tiszteletére. — Ivan megérintette a virágos korsócskákat. — Már megállapodtam a nénivel. Egészen ősz végéig hoz majd neked virágot, télen pedig beállítunk egy nyaláb bangitát, vagy vörösberkenyét — és kivett a szekrényből egy üveg bort. — Nem gondolod, hogy itt az ideje megnézni, mi van benne?

— Nem, Ivankám, most nem.

— Hát mikor, te hálátlan? — fenyegetően vonta össze kormos szemöldökét. — Amikor elmúlnak az első napok, amikor majd kiderül, mi is itt a dörgés?

— Félsz?

— Vacogok. Hát te?

— Egy csöppet sem. A gyakorlaton, ha nem is királynak, de a király komájának éreztem magam. Gondolom, itt sem vallok szégyent. De a gyakorlaton te sem voltál az utolsók között.

— A gyakorlat, az csak gyakorlat. Főpróba. Ez pedig már igazi alakítás, sőt talán igazi bukás.

Ivan összeráncolta a homlokát, és határozottan mondta:

— Nem vagyunk rosszabbak másoknál. Meggyőződésem, hogy Pestalozzi nem lesz belőlünk, de a tisztességes tanítói élethez megvan minden adottságunk.

— De milyenek ezek az adottságok?

— Szeretet, munka, emberség. Amíg ezektől a gyökerektől el nem szakadunk, a munka nemcsak kenyeret ad nekünk, hanem örömöt is. Tudod, én is alig várom az első csöngetést, az első órámat. Vajon milyen lesz?

Elhallgattak, gondolataik a holnapba szálltak, és Bohdan reményeit újra elborították a kételkedés felhői.

— Ó, nagy Pestalozzi! Segíts a falusi gyerekeknek, akik a tudományra adták a fejüket! — kiáltotta tréfásan Ivan, és belenézett a kis tükörbe. — Te csinálj, amit akarsz, de én elmegyek, megkeresem a szépséges ismeretlent, a molnár leányát, mert ha előbb találkozik a vezetővel, mint mi, nagy ívben röpülök innen. — Lenyomta kócos haját egy sportsapkával, kicsücsörítette alsó ajkát, hogy magabiztosnak lás-

sék, és kiment, szembe az esti dalokkal, szembe a kútgémek csikorgásával.

Nem is a dalok, hanem éppen ez a csikorgás csalta ki Bohdant a szobából. Úgy érezte, most nincs semmi más, csak ez a muzsika, és hangjaira a szemed előtt újra meg újra feltámad a gyermekkorod.

— Jó estét, kolléga! — harsant föl kellemesen valakinek a hangja.

Bohdan körülnézett, barátságosan, mosolyogva közeledett felé egy vargányagombához hasonlító, alacsony, zömök ember, gondosan vasalt fehér öltönyben.

— Maga, ha nem tévedek, Bohdan Vasziljevics. Én vagyok ennek az iskolának az igazgatója, Vlagyimir Szergejevics Hrincsenko.

— És szintén irodalmár? — tört ki akaratlanul Bohdanból.

— Matematikus, kollégám. — Kellemesen hangzott tőle ez a szó: „kollégám". — Hogy tetszik magának az iskolánk? Nem érzi ridegnek, amiért ilyen üres?

— Nem! Én csak az őszirózsák illatát érzem, és a szeptember közelségét.

— Jól mondta. Jól érzi magát itt nálunk? — élénkült fel Vlagyimir Szergejevics.

— Nagyon.

— De lám, valakinek... — elhallgatott most valamilyen szót — nagyon nem tetszettek az őszirózsák. Azt mondja, a virágok szétszórják a gyermekek figyelmét. Különös gondolkodás.

Áthaladtak az udvaron. Beléptek a kora őszi virágzásba, mindenütt harmat csillogott, és itt Vlagyimir Szergejevics megrándítva vastag szemöldökét, csöndesen megkérdezte:

— Bohdan Vasziljevics, maga nem fél az első órájától?

— Félek.

— Ez a jó! — örvendezett Vlagyimir Szergejevics. — Az igazi jó tanító mindig fél az első órától, de még a többire is félve megy be... Maga tanult pedagógiát, nem mondok újat magának, de tanácsolom, hallgasson az idősebbre: az első óráit úgy kell tudnia, mint a verseket — emlékezetből. Természetesen be lehet és bele is kell tekinteni a vázlatba, de lehetőleg minél kevesebbet. A tanítónak a tekintélyt az első órákon kell megszereznie. Tapasztalatokat, tudást — a továbbiakon. És még egyet: gyerekeknek sokkal érdekesebben kell mindent előadni, mint felnőtteknek, nem szabad elszürkíteni érzelmi világukat, mely mohóbb és élénkebb a miénknél... Hát ez minden tanácsom — és elmosolyodott. — Kérdések lesznek?

— Lesznek. Hogyan vigyek érzelmeket a névelőkbe és névutókba?

— Gyűjtsön példákat a klasszikus irodalomból vagy a dalokból, szólásokból, közmondásokból... Szép a mi falunk.

— Szép.

— Higgye el, kolléga, én már, ahogy mondják, nem egy kemence kenyerét megettem, nem egy faluban tanítóskodtam. Tanulmányozom a parasztságot, és ahogy életét figyeltem, nem egyszer bámultam: milyen egyetértésben dolgoznak, és mennyire nem egyetértésben élnek az emberek. Kis haszonért képesek megrágalmazni, de még bajt is okozni. Én amikor idekerültem, úgy szétszóródtak a kétségeim, akár a pelyva. Barátságos nép él itt, ritka éles eszű emberek. — Szomo-

rúan tette hozzá: — A mi pedagógus-kollektívánk is tanulhatna valamit a fekete kenyér és föld embereitől.

Vajon mire célzott?

És eljött a várva várt reggel.

Bohdan kora hajnalban kiugrott az ágyból, és halkan ismételni kezdte az első óra anyagát a még szürke ablakok előtt. Ivan fölébredt erre, elégedetlenül morgott:

— Milyen unalmas a te monoton szöveged!

— Kelj fel, lustaság! Hasadra süt a nap!

— Még van időm! „Hajnalban ne ébreszd fel őt..." — húzta fejére a takarót, és a fal felé fordult.

Az iskolaudvaron pedig csokrokkal a kezükben már megjelentek a gyerekek — látszott, attól féltek, hogy ma korábban kezdődik a tanítás. Azután a mamák behozták az elsősöket, kipúposodó zsebecskéik tele voltak makkal, hátha játékra is akad majd egy kis idő. Így ment ő is valamikor első nap az első osztályba. Milyen messze van mindez — a gyerekkor meg a makkok! Micsoda tölgyek nőhettek már azokból a makkokból!

Végül is az egész tágas udvar megtelt nevetéssel és zsivajjal. A csengő is megszólalt, de még nem az órára. Az iskola tornácára kilépett az igazgató, a tanulmányi vezető és a komszomoltitkár. Vlagyimir Szergejevics meghatottan üdvözli az iskolásokat, különösen az elsősöket, akik egymás kezét fogva, elsőnek mentek be az osztályokba. Azután a tanulmányi vezető beszél. Arcán most nem változnak a dekorációk, egész idő alatt csupa édesség. Elmondja, hogy a legdrágább a haza iránti szeretet. Bohdan arra gondol, hogy erről nem

ennek az embernek kéne szólni, hiszen tulajdonképpen minden helyes volna ebben a beszédben, de minek itt most így beszélni arról, ami a legszentebb. Ő inkább leharapná a nyelvét.

Merkurij Juhrimovics Bohdanra pillantott, kitalálta annak gondolatát, összevonta szemöldökét, és lapos arca gonosz kifejezést öltött. De nyomban erőt vett indulatán, és nyájasan elmosolyodott.

Csengettek. És a csengő hangja remegve, hidegrázósan, szorongató fájdalommal visszhangzott Bohdan lelkében.

Vagy tíz vidám, kíváncsi, izgatott szempár ragyogott Bohdanra, vagy tíz hang üdvözölte őt. Hogy izgalmát leküzdje, leültette a gyerekeket, és az osztálykönyv szerint kezdett velük ismerkedni.

— Bulba Osztap — olvasta föl az első nevet. Meglepődött, és megörvendett.

— Jelen! — emelkedett fel egy vaskos, magas homlokú fiúcska. Szürke szemében a sztyeppék álmai.

Bohdan mosolyogva nézett rá.

— Osztap. A te családod nem Tarasz Bulbától származik?

— De igen, Tarasztól. Ezt az édesapám is mindig mondja — válaszolt bátran a fiúcska.

A gyerekek mosolyogtak, a tanítónak is könnyebb lett a lelke.

Vázlat nélkül vezette le az órát, és egyszer sem látta, hogy valaki ásított vagy a méhecskék iránt érdeklődött volna, amelyek az ablaküvegnek ütköztek, vagy tán azt bámulta volna, mi van az ablakon kívül. Igaz, hogy ő néha tán sietett. Már egészen nyugodtan íratta fel a gyerekekkel a házi feladatot, és amikor megszólalt a csengő, így szólt:

— Nyissatok ablakot, és engedjétek röpködni a méheket! Látjátok, hogy szeretnének visszatérni munkájukhoz, a virágokhoz?

Ez tetszett a gyerekeknek, és az ablakokhoz tódultak.

A folyosón Ivan várt rá. Ujjával a mellére bökött.

— Rendben ment minden?

— Rendben.

— Engem is úgy hallgattak, mint magát Pestalozzit. Eleinte ugyan gyanakodva nézegették cigányos szépségemet, különösen arisztokratikus orromat, de én győztem, hála a klaszszikusoknak. No, jó utat!

— Jó utat — suttogta Bohdan, mint egy könyörgést...

Így hát már el is kezdődött az új út. Elhozta a mindennapos félelmet, a ritka örömöt. Bohdan minden nappal otthonosabban érezte magát az iskolában és az emberek között, de esténként, amikor Ivan titokzatosan eltűnt valamerre, bevette magát könyvei közé, vagy a saját verseit mormolta. És ezek is hoztak neki mindig örömöt meg kétséget.

III. fejezet

Szeptember megkongatta a napraforgók aranyharangjait, s vékony hangon feleltek rá a késői hajdinák. A nappalok most arany lombok susogásával, kirobbanó kékségben, a dalok és a fekete szeder patakjaiban állottak, de az éjszakák telve voltak a vándormadarak bánatával. Ez a bánat belelopódzott az emberi szívbe is, és aki az égre nézett, hol attól lett szomorú, hogy a vándorló szárnyak magukkal vitték a nyarat, hol attól, hogy te magad nem tudsz szárnyra kelni, mint a madár. Lám, ilyen a szeptember, nappal reményteljes, éjjel aggodalmas. Szeresd hát ilyennek akkor is, amikor a napraforgók harangjait kongatja, akkor is, ha elszakítja a nyarat a földtől, akkor is, ha bölcs könyvek közé ültet téged...

Szeretlek téged, könyvek igaz bölcsessége, tanácsaidat, mécseseidet, bánataidat, örömeidet. Mélyen meghajolok előtted, tudomány, hogy soha meg ne hajoljak a hazugság és az önelégült tudatlanság előtt.

Valaki keményen kopogtatott az ajtón, kiragadva Bohdant a XIX. század labirintusából.

— Tessék! Bejöhet!

Ismeretlen ember lép a szobába, mosolyra húzza telt ajkait, amelyek körül mint a tanulók egyesei rajzolódtak ki a ráncok.

— Meglátogathatja magát egy késői madár?

A megszokott szavak most, a madarak költözésének idején, valahogy bensőségesen hangzottak. A kései, vidám szemű

madár már az asztalhoz lép, nyújtja kezét, jókora, nyomdafesték- és ürömszagú tenyerét, és megkérdezi:

— Bohdan Vasziljevics, magához még nem jöttek a központi újságok szerkesztői?

— Nem, nem — néz Bohdan értetlenül a barna arcú ismeretlenre, akinek szemhéja alól vidámság és energia sugárzik.

— Lehetséges, hogy én megelőztem őket? — nevet az, és megszorítja a kezét. — Marko Emmanuilovics Pohribinszkij vagyok, a kerületi újság szerkesztője. Ha akar, szeressen, ha akar, sajnáljon.

— Nem tudom, mit tegyek — nevet rá Bohdan.

— Azt biztosan nem akarja, hogy itt üldögéljek magánál reggelig.

— Reggelig egy kicsit sok volna.

— Én is úgy gondolom — helyesel Marko Emmanuilovics. — Ezért most rögtön öntse ki a zsákból valamennyi versét, és már megyek is.

— Verseket? Ki fecsegett ilyet magának?

— Ellenőrzött adataink vannak arról, hogy maga költő. Nekünk pedig most úgy kell a líra, mint az ivóvíz.

— A líra?

— Éppen az.

— De hiszen azt most a központi sajtóban sem valami nagyon...

— Éppen ezért kezdjük a kerületivel. Szükségünk van versekre, elbeszélésekre, tudósításokra nemcsak kampányokról, de mindarról, ami az emberek szívében zajlik. Nahát, hol a maga lírája?

— Azt még tavasszal a kályhába dobtam.

— Igazán? — nézett hitetlenül a vendég: nem kéreti-e magát a fiatal szerző.

— Igen.

— De hiszen a fűtésre van elég fa! Nem a sztyeppén élünk! — fújt nagyot a szerkesztő. — Hát egyáltalán semmije sincs?

Bohdan megingott. Marko Emmanuilovics nyomban felélénkült:

— Látom, látom, valami azért csak akad. Adja ide, és már itt se vagyok. Nagyon szomorú lennék, ha nem vihetnék magától anyagot.

Bohdan elnevette magát.

— De hát mit adjak, ha csak egy tájleíró versem van, az is az esőről.

— Ha ez igazi eső, nem csak tinta, azonnal meg is veszem. A honorárium — a kerületi újság egy évi előfizetése.

— Az én pénzemből?

Most Pohribinszkij nevetett.

— De jó, ha az emberből néha előtör a humor. Hát ide azzal a tájleírással, ne kéresse magát, mint egy kisasszony.

Bohdan előszedett egy papírlapot, aggodalmasan kezdte olvasni. Amikor a végére jutott, Pohribinszkij váratlanul vállon ragadta őt nagy markaival.

— Ez az, fiú! Nagyon jó! A maga esője aranyszínű borhoz hasonló. Máris viszem — nyomdába vele!

— De hát hogyan nyomtathatná ki, amikor ez a tájleírás még csak nem is ennek az évszaknak megfelelő.

A szerkesztő hunyorított. Négyrét hajtotta a lapot a versel, és a zsebébe dugta.

— No, hát mi így csináljuk: ha megjön az esőzés, olyan

megjegyzést teszünk, hogy a kerületben áldásos csapadék hullott, megnőtt a rozs, a búza, no aztán, ez alá a rozs-búza alá, betördeljük magát is. Jó? Nemrég a baromfitenyésztésről írtunk, és alátördeltünk egy lírai verset: „Elcsitul a madárszárnyak nesze..." Hogy tetszik magának?

— Remek!

Pohribinszkij elkomolyodott.

— Csak ne nagyon hódoljon be, ha eljönnek magához majd a központi lapok munkatársai is. Elbeszéléseket nem ír?

— Nem.

— Kár. Az olvasóknak nagyon kellenének a jó elbeszélések, romantikával, szerelemmel, még csókolózással is; hol van ilyesmi manapság a mi prózánkban? No, mit néz úgy rám, mint borjú az új kapura?

— Hát maga és az újságja nem kap megrovást a lírai elhajlásáért?

— Kaptunk már ilyet a kérges lelkektől, akik csak a kimutatásokba és az ütemtervekbe szerelmesek. De ebben az évben az össz-szövetségi versenyben mi kerültünk az első helyre, és most mézesheteinket éljük. Mikor nézzek be újra magához?

...És eltávolodik tőled ez a kései madár, ez a váratlan jó hírnök, magadra hagyva téged reményeiddel, töprengéseiddel. De már nem búslakodik olyan remegőn a madár az égen, és már nem húzza át az éjszakát a holtan lehulló száraz levél. „Illatozott a szél, illatozott a harmat"... Lehet, hogy most az irodalom küszöbén áll? Aztán újra a járkálás a szobában, föl és alá, és gondolatok, gondolatok, kétségek és elégedetlenség, leborulás az évszázadok előtt, melyeknek visszfénye a könyvek lapjairól árad. Vajon van-e benned csak egy kicsi

szikra, amely akár csak egyetlen embert fel tudna melegíteni? Vagy ez a te lángolásod csak házi használatra jó?...

„Illatozott a szél, illatozott a harmat"... A föld hatalmas bölcsőként ringatja az illatos szeptembert, de nem bírja elaltatni az aggodalmakat.

Az ablakba behajol valami borzas és fekete. Ez Ivan feje.

— Megijesztettelek? — rázza fürtjeit, nevet, és egy csokor bársonyvirágot nyújt át neki. — Harmatos!

— Az őszt ajándékozod nekem?

— A tavaszról te magad mondtál le.

Ivan besomfordál a szobába, fél szemével kritikusan méregeti az asztalt, rajta a klasszikusokat, végül Bohdan csapzott hajzatára tekint, és megcsóválja a fejét.

— Mi nem tetszik?

— Hogyan lehet ilyen isteni éjszakán egyedül társalogni a szeptemberi csillaghullással? — húzta fel tragikusan szurokfekete szemöldökét, azután a költői stílusról áttért a prózára. — Láttam én már hülyéket, magam is voltam hülye, de olyant, mint te, nem találtam még sem a könyvekben, sem az életben.

— Akkor itt a szerencsés alkalom. Talán megteremted az új „bolondok hajóját"?

— Istenem, jóságos istenem, arkangyalok és valamennyi szentek! Titeket hívlak tanúimul, nem volt még ilyen éjszaka, mint ez a mai, a falun túl a malomnál.

— Kettesben voltál ott az éjszakával a malomnál, vagy volt még valaki?

— Az éjszaka is, én is, ő is.

— Ez valami új Szentháromság.

— Te agyalágyult! Egy szót sem értesz az egészből! Ez

nem egy lány, hanem az egész környék legszebb kincse, és minden körzeté, mely valaha is a podóliai kormányzósághoz tartozott.

— Nem is olyan rég voltam tanúja egy ugyanilyen területre szóló vonzalmadnak. Úgy látszik, csak rajongásod tárgya változik.

— És a legjobbikra. Azt hiszem, kiúszom a családi boldogság édes partjaira.

— És ki ő, aki téged az édes partra hívogat? Mi a szakmája? Molnár talán?

— A szakmája szerint történész, hivatása szerint lírikus. És ma, ezen az éjszakán, ahogy nagyban búcsúzunk a nyártól a halkan susogó lombok alatt, én már majdnem megtaláltam az ő számára az egyetlen, a legszebb szót, ha nem is vagyok olyan költő, mint azok, akik maguk ugyan nem udvarolnak, de másokat se hagynak.

— Most kire célzol?

Ivan teátrálisan mutatott Bohdanra.

— Te vagy fiam, Brutus!

— Na, mondd tovább!

— A leány még semmit sem sejt. Már-már hozzáfogtam ahhoz, hogy beszámolok neki érzelmeimről, hogy mondok neki valami eredetit, újat és nagyot, amikor váratlanul felbukkant a szerkesztő, akit én uszítottam rád, megragadta a kezemet, és majdnem eltaszította a lányt, úgy hálálkodott nekem. Látod, én mutattam neki egy irodalmi gyöngyszemet, mely a föld mélységes mélyéből bukkant elő, ő meg hálából a te „esőd"-del önt nyakon minket. És akkor a lány (ó, női ingatagság!) elkezdett dicsérni téged, hogy te milyen kitűnő tehetség vagy, és ezután rám se hederített. Ó, istenek! —

törölte ki szeméből azt, aminek könnynek kellett volna lennie.

— Te komédiás! — mosolyodott el Bohdan. — Igaz, hogy belétek botlott a szerkesztő?

— Színigaz. És dicsért téged, természetesen, kicsit kevésbé, mint ahogy én most előadtam. — Ivan most abbahagyta a tréfát. — Olvass fel valamit, zugfirkász!

— Később, Ivanocskám.

Bohdan mégis olvasott a szeptemberről, amely megkondítja a napraforgók aranyharangjait.

— Te gonosztevő! — eresztette búnak Ivan a fejét. — Gazfickó! Ez után a te szeptembered után én már mindig ki fogom dobni az irományaimat.

— Mit beszélsz, Ivanka? — jött zavarba Bohdan.

— Amíg hittünk a teoretikusoknak, akik dicsőítették a tárgyi lírát, a cement-, üveg-, sapka- és kabátgyártásról szóló költészetet, még tartottam magamról valamit. De mától — elég a papírkoptatásból.

— Még mindig olyan kevéssé tudjuk, mi is az a költészet.

— Ne vigasztalj te engem. Hát köszönöm ezt a szeptembert. Nekem ez az életben jobban megy, mint a szavakban. Nálad fordítva van. — Hallgatott egy darabig, azután halkan kérdezte: — Gondolsz még arra a lányra?

— Gondolok, Ivan.

— Ettől lesz igazi a líra. A líra áldozatokat követel. Hogy is van az a verssorod: „hajcsárok útja fut belé az égbe". Csépelnek téged majd a szaktanárok meg az irodalomtörténészek eleget az elmaradott ábrázolásért és a líraiságért!

A szeptember utolsó oldalait forgatta már, de a napok

világosak voltak, és mélyebbnek látszottak a vizek és az asszonyi szemek.

A délelőtti tanítás utolsó óráján valaki kopogtatott az ajtón. Bohdan kinézett az osztályból. A küszöbön cigányos szemét forgatva ott állt az ő Ivanja.

— Mi az, Ivankám?

Ivan kiegyenesedett, jelentőségteljesen krákogott, és királyi gesztussal átnyújtott Bohdannak egy újságot.

— Olvassa, csodálja, öntözze esővel a földet, de ne a könnyeivel. Íme, ma ön a járási nevezetesség, térdet hajtok az ön negyvenegyes méretű cipője előtt.

Bohdan fellapozta az újságot. A harmadik oldalon kísérőszöveg nélkül ott állt az ő „Eső"-je. Akkor megszólalt a csengő:

— Ó, zúgjatok, győzelem harangjai! — kiáltotta patetikusan Ivan, és megölelte barátját. — Te pedig görgesd alá szemeid sarkából az örömteljes vízcseppeket, és készíts áldomást.

A hatodik osztályból két kislány futott ki, ránéztek a tanítókra, hangos nevetésben törtek ki, és visszahátráltak, majd újra elnyelte őket a gyereksereg.

Meghatottan és felzaklatva az első, bár csak járási méretű elismeréstől, kiment a két barát az udvarra, azután vaktában kószáltak a falu utcácskáin, kószáltak a szeptemberi délibábban. Szeptemberben vannak olyan napok, amikor, mint az aratás időszakában, váratlanul fellángol és remegni kezd az égbolt. Egyik nyitott utcácskából, amelyet nem kerítés határolt, hanem vörös mályva-sor, beléptek a vénasszonyok nyarába, mely ott lebegett az illatos lekaszált rétek felett, és ott zizegett a friss asztagokon.

— Szereted az asztagokat? — kérdezte Ivan.

— Nagyon. Aranyos hajókra hasonlítanak. És szeretem, amikor a szél szétfújja rajtuk a holdfényt, és amikor panaszosan zúgnak bánatukban.

— Már megint verselsz. Eszmeietlenek, rosszak, de versek — sóhajtotta Ivan. — Na, és hol vannak belőlük a termelési mutatók?

A beszélgetésben elmélyedve odaértek ahhoz a facsoporthoz, amely mögött a vízimalom rázkódott és nyögött. A molnár, amikor meglátta őket, igen megörült, kedvesen köszönt, és bevezette vendégeit a kis szobába, amelyik alatt a malomkerék tengelye nyikorgott. Itt a fából készült falakat hadvezérek, lovasok és gyalogosok képei foglalták el. Asztal mellett öreg kobzos üldögélt, sötét ujjai hangszerén nyugodtak, s szemét az ég felé fordította, láthatatlan nap felé, amelynek sugarai szétszóródtak a papíron.

— Mivel kínálhatom meg kedves vendégeinket? Sügérrel, csíkkal, kárásszal vagy cigányhallal? — tudakozódott a molnár, és barátságosan nézett Ivanra, aki minden halat szívesen elfogadott, ha az nem hasonlított a békára.

Amikor a molnár kiment a szobából, Ivan odasúgta:

— Az sincs kizárva, hogy leöblítheted az „Eső"-det. Ennél a molnárnál mindig van valamilyen innivaló.

— Az ő lánya az, aki szakmája szerint történész, hivatása szerint lírikus?

— Micsoda éleselméjűség! Sokra viheted még, ha valaki meg nem állít idejében.

És íme, a molnár lánya közeledik lassan a nyikorgó kis hídon, oly óvatosan, mintha attól félne, hogy a víz elkapja a lábát. Ivan lopva megigazította üstökét.

— No, hogy tetszik? — kérdezi suttogva.

— Még nem tudom, miből van több benne, történelemből, lírából vagy víziszonyból.

— Tökfilkó! — vágja oda Ivan, és rámosolyog a lányra. — Milyen jó, Nyina Pavlovna, hogy ebben a történelmi szobában megjelenésével boldogít engem és barátomat, a meteorológus költőt.

— Miért meteorológus? — bámulnak a sötét, bársonyos szemek. Picit ferdék ezek, sarkukban mosoly bujkál.

Ahogy megismerkedett Bohdannal, Nyina Pavlovna nem történelmi, hanem szimpla konyhakéssel fegyverkezett fel, és kiment, hogy segítsen az apjának, Ivan pedig suttogva kérdezte meg:

— No és most mit szólsz, te fajankó?

Bohdan sóhajtott.

— Kár volna ezért a lányért, ha belebotlana egy ilyen tuskóba. Lenyírják a bozótodat, és nem marad alatta semmi.

— Hát az orrom? — háborodott fel Ivan. — Ha valamelyik tubákszippantónak ilyen orra lenne, nem tudná eléggé dicsérni — aztán elcsendesedett, járkált a kis szobában, melyet egész idő alatt rázott a malomkerék, és fejével ismét az ajtó felé intett. — De, ugye, aranyos?

— Aranyos.

Álltak a küszöbön, tekintetükkel a lányt keresték, Ivan látta meg először Nyinát, aki éppen a halat mosta le, és felsóhajtott.

— Bizony, bizony, hamarosan búcsút kell vennem agglegényéletemtől.

Bohdan, mint akit megbűvöltek, állt a tornácon, a víz zaja, a malomkerék dobogása visszhangzott a lelkében.

A tornác alatt ott remegett a szeptemberi délibáb, átkarolta a síkságot és a mezőket, amelyeken arany hajósként úsztak és úsztak az asztagok. Jaj, ez a reszkető szépség, a szeptember ráncos tenyerén. Hogy önthetném ezt a gazdagságot élő szóba, hogy eljusson az emberekig, hogy eljusson tehozzád. De hát hol vagy te? Kérdezlek téged, faggatom a jövőt: hol vagy?

A szeptemberi délibáb beköltözött a szemébe, és megült ott, mint a sztyeppi ősz szomorúsága. Alig hallotta, hogy a mezőn zörögni kezdett egy gép, odaért a folyócskához, aztán, mintha őt hívta volna valaki. Egyszer csak megpillantotta ott Makszim Turovecet, aki kis fehér csomagot tartott a kezében.

— Maga az? — örült meg Bohdan.

— Úgy látszik — mosolyodott el Turovec, és átnyújtotta a kis csomagot. — Édesanyád küldte... Hogy tetszik a munka?

— Könnyen végzem.

— A gyerekek nem nőttek még a fejedre?

— Még nem. A malomba jött?

— Nem. Csak hozzád. — Az elnök elkomolyodott, körülnézett, lehalkította a hangját. — Bohdan, ha hiába jöttem volna, akkor bocsáss meg. Emlékszel arra az estére, amikor a pallón Jarina után érdeklődtél?

— Emlékszem. — Megremegett, és feltámadtak benne az emlékei.

— Te még máig sem tudod, hol van ő?

— Nem tudom.

— Nahát én ma egész véletlenül megtudtam, melyik erdőbe

menekült. Artamon Vaszjuta odajött hozzám, hogy engedjem el őt két napra. Azt mondta, Jarinához utazik.

— Visszahozza őt? — kiáltotta Bohdan.

— Nem. Az esküvő előtt drága fülbevalót ajándékozott neki, azt akarja most hazahozni. El is hozza, természetesen. Ez még egy szalmaszálat sem hagyna veszni. Ahogy néztem rá, valahogy egész idő alatt rád gondoltam. Hát ezért jöttem...

— Köszönöm, Makszim Pavlovics, köszönöm. Azonnal utazom...

— Elvihetlek a városig, onnan menj tovább autóbuszon.

Nem autóbuszon, teherautókon szaladt bele a szeptemberi délibábba, a fekete nyárfák arany szimfóniájába, az ég kék fellobbanásaiba. Milyen lassan, lassan, lassan mentek a kocsik. Milyen végtelen hosszúnak érezte az időt, míg várakozott az őszbe vesző utakon, amelyek a keréknyomokba gyűjtötték a lehulló levelek bánatát. Nem tévedt-e el a mezőkön, mint egy őszi levél? A félelem belemarkolt szívébe. Szavak szálltak el mellette, utak futottak el, és messzire szálltak a ködök, és előtte szüntelenül Jarina képe lebegett.

Egyszer csak karjaiba vette őt a régen várt erdő. Még tán huszonöt kilométer, és már ott is az erdészet, ott várják őt a hosszú szempillák, amelyek alatt a kék hajnal ringatja a nap sugarait. Vajon, nem veszítette-e el szeme szép fényét, elfutván attól, akit nem szeretett? Összeszorult a szíve a rossz sejtelemtől. Gyorsabban, gyorsabban, gyorsabban!

A kocsi hirtelen befordult egy fiatal nyíresbe, amely mögött az irtáson köles ringatózott. Itt megálltak.

— Mi történt? Miért álltunk meg? — kérdezte ijedten

Bohdan a komor arcú sofőrtől, aki lustán mászott le a kocsiról. — Törés?

— Nem az — ásított a sofőr —, csak itt sok a gomba, gyűjtök egy kis vargányát az asszonynak. Úgy megsüti tejföllel, hogy mind a tíz ujjadat megnyalod utána. Nagyon siet maga az erdészékhez?

— Nagyon.

— Hiába siet. Ma vasárnap van. Az erdészetben senkit sem talál. Vannak, akik gombát szednek, mások hűsölnek. Nézzen ide, milyen szép — és gyökerestül tépett ki egy fehér gombát.

— Legalább késsel vágná le — ráncolta össze homlokát Bohdan.

A sofőr gúnyosan görbítette le a száját.

— Eh! Maga intelligens! Jól mondják, hogy az intelligensek rövidebb ideig élnek, mint a tudatlan emberek, mert mindig mindenféle kétségek marják őket.

Az ősz olyan szép volt, hogy kár volt elrontani üres szavakkal, így hát Bohdan gombát kezdett keresni. Lehet, hogy Jarina is gombát szed most? Bár kegyes volna a sors, és elébe hozná a leányt. Vágyakozva bámult az erdőbe, nem látja-e ott meg a fák között. És egyszer csak meg is jelent. Bohdan odasietett a lányhoz. Az a léptek neszére fölegyenesedett, felé fordult. Valóban emlékeztetett valamennyire Jarinára. Bohdan üdvözölte őt, és megkérdezte:

— Honnan jössz, kislány?

— Az erdőből — emelte az rá hosszúkás szemét.

— Erdész az édesapád?

— Nem, a mama. Édesapámat megölték a fatolvajok. — És távoli szenvedés tükröződik arcán.

— Nem féltek itt az erdőben?

— Az erdő a kenyerünk, és a kenyértől nem fél az ember — felelt a leányka az erdő bölcsességével.

— Nem ismered véletlenül Jarina Beszkaravajnaját?

— Nem ismerem, csak hallottam róla.

— És mit hallottál?

— Hogy nagyon szép, és az erdészetből a fiatal munkások járnak utána.

— Téged hogy hívnak?

— Oleszjának.

— Hej, hej, intelligencia, szedelőzködj! — hívta a sofőr.

Elbúcsúzván Oleszjától; Bohdan a kocsihoz futott, amely végre kibukkant az útra, ugrálni kezdett az erdő sebein, az élve felsebzett gyökereken, és maga után húzta a sötétedő napot. Mellettük elsuhant a nyíresek brokátja, a gyertyánok viasz-fénye és a vörösfenyők rézerdei. A fenyők egyenesen az égbe fúródtak, tetejükön már megjelentek az eső előtti párák.

Az útkereszteződésnél a vezető megállította a kocsit, kidugta fejét az ablakon, ujjával előremutatott.

— Hát itt a maga erdészete, én meg jobbra megyek. — Szemrebbenés nélkül elvette Bohdantól a pénzt, és zsebrevágta. — Jó egészséget!

Mintha álomban járna, ment Bohdan az épületek kis csoportja felé, amelyek háta mögött erdő sötétlett. Előttük pedig parányi tó csillogott. Olyan csönd volt, hogy hallani lehetett, hogyan szakad le az ágról, hogy száll alá a nap és az őszi fű között a nyírfalevél.

És íme, az erdészet. Nagy lakat lógott a nyers gyantával befröcskölt ajtókon. Bohdan körüljárta a kunyhót. Sehol

senki. Álmosító csönd, csak a fenyők hajladoznak. Fiatal tölgyek hullatták az arany makkot a tóba. Halkan lépkedve közeledett Bohdanhoz egy öregasszony, kezében kis nyaláb tatárfűvel. Egész évszázad tükröződött sötét arcán.

— Jó napot, anyóka!

Az öregasszony megállt, a fiúra nézett.

— Jó napot, fiam. Ki vagy te? Az öregekre emlékszem még, de a fiatalokat nem ismerem.

— Messziről jöttem, anyó.

— Munkát keresel az erdészetünkben? Akkor az unokám majd eligazít.

— Nem, én Jarina Beszkaravajnaját keresem.

— Á, á, a Jarinkát? — és egy pillanatra majdnem kisimultak az öregasszony ráncai. — Az esküvőjére jöttél?

— Milyen esküvőre? — kiáltott fel Bohdan, mintha rászakadt volna az egész erdő.

— A Jarináéra... Ma megy férjhez.

Fájdalom és rémület bilincselte meg a fiút. Hát mégis megtörte Artamon?!

Alig-alig tudta kinyögni:

— Kihez megy?

— A dédunokámhoz, Danyilóhoz, az is erdész. Amióta világ a világ, mi erdészek vagyunk. Ez a házuk. — Fejével a kunyhóra mutatott, amely ott állt közvetlen közelükben az út szélén. — Hallod, már rá is zendítettek a muzsikusok. Most vezeti ide Danilo Jarinát.

Bohdan valóban hallotta a zenét, és nem bírta tovább elviselni ezt a kínt. Megfordult, és elfutott messze ettől a zenétől, messze az idegen boldogságtól.

— De hát hová mégy, fiam? — érte utol még az öregasszony hangja. — Nem maradsz itt az esküvőn?

Az út kicsúszott lába alól, a rettenetes zene átszűrődött a cserjésen, utolérte őt. Elesett, újra felkelt, vakon vágott át az erdőn, és az erdő is vak volt, akárcsak ő. Hol a szeme, hol a völgy lett tele ködděl. Esteledik tán? De hát miért sietett annyira ide, „miért, miért" — zakatolt benne a gondolat. Bevergődött a száraz erdőbe, ahol meghalt a nap. Halott fák álltak fölötte, mint temetői koldusok. Ettől a látványtól megijedt, és a fenyők zöld sátrai alá sietett. Mit tegyen most? Hová menjen?

— Maga az? — hallatszott hirtelen egy ismerős hang.

Bohdan fölemelte elnehezült fejét. Előtte puskával a vállán Oleszja állott.

— Jaj, csak nincsen rosszul?! — kiáltott fel.

— Nem, Oleszja, én csak... úgy...

— Nem! Nem! Maga beteg! Most rögtön jöjjön hozzánk! Hiszen halottsápadt.

Belekapaszkodott a kezébe, és az erdei házacskához vonszolta őt. Bohdan úgy érezte, hogy a kis ház is remeg, s félig felnyitja kék szemét, amely olyan, mint Jarináé.

Oleszja lefektette őt a faágyra, friss erdei szénára.

— Csak nem evett valami rosszat? Adok magának gyógyfüves vodkát.

— Nem kell, Oleszja, nem kell, kedves.

— Akkor teát málnával?

— Tea sem kell.

— De hát akkor mi kell magának?

— Olyan varázsital, amitől elfelejtem őt.

— Olyan csak a dalban van — szólt szelíden a lány. —

Emlékszik: „Adj nekem olyan italt, mit ha iszom, elfelejtem a hűtelent".

— Hol van ilyen ital?

— Aludjék! — parancsolta a leány.

Az ablak mögött egy árnyék tűnt fel.

— Kinek az árnyéka az, Oleszja?

— Az enyém — válaszolta zavartan a leány. — Aludjék. — És csöndesen kiment a házból a kedveséhez.

A szenvedéstől kimerülten egy idő múlva meghallott egy dalt. Micsoda hang volt ez! Honnan merített ennyi aggodalmat, ennyi szomorúságot? Lám, elhaltak az utolsó szavak:

Szerettelek kisleánynak,
Szeretlek most nagyleánynak,
De még jobban szeretnélek,
Ha házamba vihetnélek.

Bohdan úgy érezte, hogy ez a sors hangja. Kiugrott az ágyból, felhúzta cipőjét, és kiment a házból.

— Hová megy? — jelent meg a fák mögül Oleszja. Az arca csókoktól égett.

— Haza.

— De hiszen eltéved éjjel.

— Nem olyan szörnyű az, Oleszja. Hogy jutok el a városba?

A lány kivezette őt az útkereszteződésig.

— Csak menjen egyenesen ezen az úton, és amikor a kúthoz ér, forduljon balra.

— Köszönöm, Oleszja. Légy boldog!

Szánakozva nézett rá a lány.

— Maga a szerelemtől ilyen sápadt.

— A szerelemtől. Hiszen az könyörtelen.

A leány mindkét kezével megfogta Bohdan fejét, és megcsókolta.

— Szeresse úgy magát majd a menyasszonya, mint ahogy én szeretem az én emberemet — és eltűnt a fák mögött, mint az erdő jó szelleme.

Lehet, hogy mindez nem is volt valóság? Nem volt erdőgazdaság, nem volt öreganyó, akinek sötét arcán egész évszázad tükröződött, nem voltak sem az ő szavai, sem az a zene... Nem. Mindez volt, mindez volt...

Vaktában ment az úton, amelynek kerékvágásában halkan susogott a lehullott levelek és makkok aranyhordaléka.

Reggelre egy kicsi földszintes városkába érkezett, ahol, mintha falu volna, járkáltak a fehér és szürke lúdcsapatok, és itt az első, akit megpillantott az autóbusz állomáson, nem volt más, mint Artamon Vaszjuta.

— Bohdan! Hogy kerülsz te ide? — meresztgette csodálkozva a szemét. — Kiküldetésben vagy?

— Igen, kiküldetésben.

— Micsoda meglepetés. Bemegyünk a büfébe? Itt a talponállóban pompás libahúst adnak, és micsoda asszony a büfésnő! A melle — két halom, a szeme pedig — hurok.

— Én ilyen korán nem járok büfébe.

— De hát a találkozásunk kedvéért. Vagy talán te is elbíztad magad? — Hirtelen valami felvillant Vaszjuta fagyos szemében. — Nem voltál véletlenül az erdőgazdaságban?

— Miért lettem volna? — vonta meg a vállát Bohdan, és fájdalom marcangolta a szívét.

Vaszjuta szemében kialudt a fény, és Bohdan fellélegzett.

— Ha nem tudnád, ebben az erdőben búit el Jarina Besz-

karavajnaja. Tudod, amikor tőlem megszökött. Megszökött, és eszébe se jutott, hogy visszaadja a fülbevalómat. Gyémánt fülbevaló! Az éhínségkor cseréltem krumpliért.

— A temetőiért!

— Már nem is emlékszem — felelt közömbösen. — Akkor a temetői is életet mentett. Nos, kiszagoltam, hol él Jarina. Megtudtam, hogy bevette magát az erdőbe. Képzeld csak, egyenesen az esküvőjére toppantam be. No hát, volt ott jó mulatság neki is, a vőlegénynek is meg az egész násznépnek. A menyasszonyt majdhogynem nekem kellett fellocsolnom. — Artamon arca gonosz lett. — Megemlegeti még ezt az esküvőt, ahogy én is az enyémet. De a fülbevalót mégiscsak elvettem tőle. — A zsebébe nyúlt, kinyitotta az öklét, és tenyerén, mint két makk fénylettek az aranyba foglalt gyémántkönnycseppek.

IV. fejezet

Felhők hamujában izzott a nap. Őszi mezőn pislákoló elárvult tábortűzhöz volt most hasonló, amelynek fészkén a gyerekek krumplit sütöttek. Egy ilyen nagy-nagy tűznél talán visszatérhetne az, ami többé nem tér vissza, talán elolvadhatott volna testében a fagyos fájdalom, a fagyos bánat, ami ezután már álmában sem hagyja el őt. Nem, állj bár ilyen tűzön, mégsem szabadulsz meg többé az ősz fájó fagyától. Semmi úgy újjá nem szüli az embert, és semmi úgy meg nem öli, mint a szerelem.

Leperegnek a nyárfalevelek, leperegnek a napok, de a bánat és a szomorúság egyre nő, szélesedik, mint a szürke föld, az őszi köd. Belélegzed a szomorúságot, és vele mégy az emberek közé, és senkinek sem szabad tudnia, mi történt veled. Senki sem tudhatja, csak Ivan. A barátja vigasztalgatja az estékkel, a lányokkal, a folyóval, a malommal, de mintha valaki kimarta volna belőle az életet, csupa árnyakat hagyott. Igaz, Bohdan kószál néha a réteken, erdőkben, talál olyan helyeket, ahol a történelem eseményei zajlottak, le is ír olykor valamit, azután újra elszomorodik, újra belesajdul az a zene, amely Jarina lakodalmán zengett — szüntelenül ez a hang kíséri. A csöndben olykor fölrepül valamilyen madár, és a madárral fölrebben benne egy nem várt kép, azután újra lehull, nem jut el a kulcshoz, nem jut el más képekhez.

Elhomályosult számára a könyvek bölcsessége is. Gyakran

kapta rajta magát, hogy amit elolvasott, nem jutott el a tudatáig. És mindent újra kell kezdenie. Össze kell szednie magát, holnap megint valami újat mondani a gyerekeknek, mert nem a bánatodra, hanem tudásodra van szükségük. Bánatból nélküled is van elég, még a természetben is: nem hiába alszik ki a nap a felhők hamujában, és peregnek a nyárfalevelek, és csipkedik ki a verebek a napraforgószemeket.

„Az ifjú Werther szenvedései", próbál gúnyolódva kívülről magára pillantani, de nem sikerül vidámra a mosoly, és az esküvői gyászzene ismét kicsépeli, mint egy kévét.

Hirtelen kinyílik az ajtó, és a huzattal berepül rajta Ivan. Ünnepélyesen lekapja a sportsapkáját, kört rajzol vele a levegőben, bal lábával pedig úgy kopogtatja ki az üdvözlést, ahogy ezt a színpadon a spanyol urak teszik.

— Szenzáció! Kizárólag horgászoknak! Ma reggel a molnár egy darab két kiló harmincdekás halat fogott, azt javasolja, hogy az egészet osszuk el most négy személyre. Mit szól ehhez a velem szemben ülő negyedik személy?

Bohdan a könyvpiramis fölött barátjára tekint:

— Hogy történik az elosztás? Nyersen vagy sült állapotban?

Ivannak azonnal felragyogott a szeme, mintha kis lámpák gyúltak volna ki benne, örült annak, hogy barátja lassan magához tér. Bohdan az ő kedvéért ment bele a dologba. Ki hitte volna, hogy ez a csípős nyelvű, tréfacsináló, szeleburdi legény ilyen sok emberséget rejt magában?

Ivan kinyitja a bőröndjét, Bohdanét is.

— Melyik inged kell? — kérdezi parancsoló hangon. — A hímzett vagy a selyem?

— Minek?

— Hogyhogy minek? Hogy meg ne sértődjenek a halak!

— Ivancsek, menj mégis nélkülem.

— Eszem ágában sincs. Megígértem a molnárnak is, a lányának is, hogy a vőfélyem nélkül nem jelenek meg. Ha nem megyünk ketten, a rossz nyelvek elindítják a pletykát, hogy a molnárnak nincs lisztje a mi esküvői kalácsunkra.

— Mi az? Nálatok már a kalácsra megy a dolog?

— Ez a mai napon dől el. Na, öltözz és szedd össze magad. Tessék, itt a tükröd. Légy szíves!

A tükörből szomorú, sötétszürke szempár nézett rá, száraz és remegő ajkak, mintha sóval volnának behintve. A leghétköznapibb falusi arc. És te még a szépség felé húzódtál, a csoda felé, amelyet maga a természet varázsolt. Íme, nagyon távol kerültél attól a csodálatos virágtól, nem maradt veled más, csak a bánat.

— Gyorsabban szedelőzködj, mert elhűl a halad.

— Hát hol lesz az a szertartás?

— A malomban. Jobb dekorációt el sem képzelhetsz, melletted a malomkerék, alattad a víz, feletted a hold, előtted a frissen sült halacska. Hideg kupica, és — azt se tudva, hogy élő-e vagy holt — a kislány.

— Csak nem juttattad őt ilyen állapotba?

— Mit gondolsz? Epedünk mi eleget értük, epekedjenek ők is értünk — az öröm csak úgy sugárzott a fiúból, de ő összeszedve magát, tréfálkozásba burkolta boldogságát.

— Mondd, Ivan, komolyan szereted őt?

Ivan barátja szemébe nézett.

— Kételkedsz benne?

— Nem. De valahogy minden olyan gyorsan történt.

— Ne kételkedj. Én valóban nem tartozom azok közé,

akik reménytelenül is tudnak szeretni, és hidd el, ha nem találtam volna kedvemre való lányt a malomban, kerestem volna másutt. De hát úgy látszik, mégiscsak éppen ebben a malomban találtam meg a boldogságot. Tudod, tetszik nekem az, ahogyan lépdel a fűben, ahogy a hajfonatait fújja a szél, ahogy a szeme sarkában bujkál a mosoly, ahogy a fejét a mellemre hajtja. És még jobban fogom szeretni őt, ha majd a mi kis utódunkat öleli a keblére. Mert lesz gyerekünk. Látod, mindez együtt jelenti számomra a szerelmet, ennél jobbat nem kívánok magamnak.

— Akkor menjünk!

— Most már hiszel nekem? — örült meg Ivan.

— Hiszek.

A küszöbön túl a telihold és a fekete nyárfák sötét világa várta őket. Velük szemben görnyedve vitte valamerre gondjait Merkurij Juhrimovics. De ahogy megpillantotta a két fiút, fölemelte fejét, arcáról mint egy palatábláról letörölte a gondterheltséget, és azonnal hízelgően jámborrá és figyelmessé változott.

— Hová, hová, fiatal kollégák? — Nem is kérdezte, hanem dorombolta, közben széles mosollyal a fogsorát mutatta.

— „Aj, megyünk a malomba, hol őrlődik új búza" — felelte gondtalanul Ivan a dal szavaival.

— Tényleg őrlődik, egészen idehallani — vihogott a tanulmányi vezető hízelgő mosollyal.

Ivan megforgatta cigányos szemeit, s a tanulmányi vezető békítően mondta:

— A falu. Az élet.

— Maga szerint mi az élet?

Merkurij Juhrimovics nagyot fújt, tekintetét a telihold felé emelte.

— Az élet — egy kevés öröm, egy kevés remény, egy kevés szerelem, de alapjában — a hétköznapok csikorgó járma, különösen falun, ahol kakasszó helyettesíti az operát és a színházat. Szabadidőm felét egy tehén veszi el. A felét.

— Akkor hát, adja el a tehenet. Dupla haszon: lesz szabadideje is, pénze is.

— Nősüljön meg, Ivan Alekszandrovics, majd jönnek a gyerekek, majd másképp dalol akkor, mert a családnak enni mindennap kell. De addig is csak tépdesse a szerelem virágait — cinikusan, mesterkélten nevetett. — Tépdesse csak! — aztán kiegyenesítette vállait, mintha hirtelen megérezte volna az évek múlását, és a virágok hullását... De hát azok valóban a szerelem virágai voltak?

Találkozik Bohdan elítélő pillantásával, azonnal lenyeli a nevetést, hunyorít, erőt vesz magán, és együttérzően kérdezi meg:

— Úgy látom, hogy maga nem egészséges. Megváltozott mostanában. Megfázott talán, ahogy az erdőben, a sűrűségben kószált? Majd mi megköpölyözzük.

— Köszönöm, elmúlik.

Ahogy kimentek az utcára, Ivan rátámadt a barátjára.

— Minek döföd keresztül őt a szemeddel minden találkozáskor? Mit akarsz kiszedni belőle?

— A hamisságot.

— Nem sietünk mi túlságosan? Igaz, a dekorációi túl primitívek, de a tárgyát tudja, és van esze is.

Bohdan hunyorgott.

— Nem veszed észre, hogy ez az ész lesben áll? Vajon kire vagy mire vár?

— Pszichológus, te ma lehetetlen vagy! De hát minek tartod őt?

— Eddig csak hamis pénznek. Nem bírom hallgatni, amikor öklével a mellét veri a gyűléseken és a pedagógiai tanácsban, és a haza iránti szeretetről szónokol. Ezt én szentségtörésnek érzem. Szép volna talán, ha minden nap az anyám iránti szeretetemről harsognék? Hisz ez emberi és fiúi kötelességem.

Ivan hümmögött.

— Ő talán így érti az agitációt.

— Kinek kell ilyen agitáció?

— Valakinek lehet hogy kell, például az olyan primitív embereknek, mint Hvorosztenko. Mellesleg Merkurij Juhrimovics elég jó barátságban van vele. Talán egy ilyen tanulmányi vezetőt még Hvorosztenko is meghallgat, s bár neki minden intelligens ember gyanús, erről talán még azt írná, „bizalomra méltó".

— Hülyeséget beszélsz.

— Bárcsak hülyeséget beszélnék — gondolkodott el Bohdan. — Az együgyű gondolkodás még sok sebet okoz nekünk. Nekem már nemegyszer volt alkalmam szemtől szembe találkozni vele.

— Na és?

— Sok rosszat tapasztaltam. Hiába volt igazam, alig-alig tudtam talpra vergődni — és hozzátette valamelyik versből: — „Napfényes bút rejtenek partjaink."

A mezőkön holdpor füstölgött, s halkan zizegtek a rozs- és búzaasztagok. Kis szél támadt, megsuhogtatta az árnyakat

és a folyó menti bokrokat, amelyek, mint a vadállatok, valamilyen rejtekhelyet kerestek. Az asztagok mögött kis csapat fogoly rejtőzött. Az asztagok közelében kerestek élelmet, s csöndesen hívogátták egymást, és szárnyuktól suhogott a száraz tarló. A malom, a folyó és rajta a hold hídja titkaival csábított.

— Ne siess! — Bohdan megállt a gát előtt. — Nézd, micsoda gazdagság szóródik szét ezen a keréken.

— Közönséges víz. Minket pedig már vár a hal meg az itóka.

— Vár bizony. Alig győz várni — lépett oda hozzájuk nevetve a molnár, üdvözölte őket, levette sapkáját, aranyszőke haja csillogott a holdfényben. — Bohdan Vasziljevics, maga csakugyan szereti nézni a malomkereket?

— Igen.

— Én is. Pedig én a malomban születtem. Sőt, amikor alszom, és a malomkerék forog-forog, olyan békésen pihenek a zakatolása mellett. De azt a mesét, hogy a malomkerék mellett ördögök fürdenek, nem molnár találta ki, hanem valami anyámasszony katonája. De hát lépjenek be a házunkba!

Izgatott és örömteli pillantással fogadta őket Nyina Pavlovna, Ivan pedig végigsimította haját, és forgolódni kezdett a szobában.

— Pavel Danyilovics, maga játszik ezen? — érintette meg az öreg koboz húrjait.

— Ketten a lányommal. Ő mint történész történelmi dalokat játszik, én meg neki szerelmes dalokat énekelek meg táncdalokat.

— Apám! — nézett rá szemrehányóan a lány.

— Lám, a tudósok nem hagyják beszélni a tudatlant — röstelkedett a molnár.

— Játsszon nekünk valamit!

— Azt lehet. Te meg, lányom, ügyelj a malomra. — A molnár kezébe vette a kobozt, és megkérdezte: — Történelmi dallal kezdjem? Vagy nem, inkább egy fuvarosdallal. Még megvan a nagyapám fuvaroskocsija, az lesz a lányom hozománya.

— Apám!

— Hallgatok, hallgatok.

A szégyenkező leány kifutott a szobából, a molnár pedig ráhajtotta fejét a kobozra, kezét végigfuttatta a húrokon, hangot csalt ki belőlük, s a koboz hangjaihoz az öregember hangja csatlakozott:

Aj, azon a reggel,
Ahogy a nap felkel,
Fekete horda támad,
Tenger felől mind árad.

Aj, ki a Krímet nem járta,
Perekopot nem látta,
Perekoptól Szelgirig
Békételen nép lakik.

Perekoptól Szelgirig
Békételen nép lakik,
Aj, kocsisok, szerteszéjjel,
Kettesével, négyesével.

Aj, kocsisok alszanak,
Mint kivetett nagy halak,
Rajtuk ködmön és sipka
Piros vérrel borítva.

Utolsót pendültek a húrok, elhallgatott a molnár. Kicsapta a szél az ajtót, és az ajtón túl az örökkévalóság dalát csobogta a víz. Bohdan fülében még a molnár dala zengett, egészen hatalmába kerítette őt a dal tragikuma, történelmi lehelete. Hát, csak egy ihletett költő gondolhatta ki ezeket a szavakat: „Aj, kocsisok alszanak, — Mint kivetett nagy halak"?

— Íme, most a történelem szava szólt a mai fiatalokhoz. — A molnár letette kobzát, és leányát hívta:

— Üljünk már asztalhoz, hogy egy legyen a gondolatunk. — És elsőként emelt poharat: — A malomra, a vízre, és arra, hogy a kerekek meg ne álljanak!

A kerekek pedig forogtak, neszeztek, ringatták a szobát, a falakon a lovakkal s a hadvezérekkel, zajától zörögtek az ablakok, remegett az öreg koboz húrja!

De hívták már a molnárt a malomba, Ivan a leányhoz fordult, Bohdan ekkor kilépett a tornácra. Egyszer csak megrázta, szíven ragadta őt egy női hang. Ez a hang nem volt erős, de csupa érzés, az őszi borongás hangulata áradt belőle.

Arról szólt az ének, hogy egy asszony meggyűlölte a menyét. Messze útra küldte hát a fiát, a Krímbe, a gyűlölt menyecskét pedig a mezőre, hogy a lent begyűjtse, s ráparancsolt: amíg össze nem gyűjtötte az egész lent, haza ne térjen. Sok lehetett az a len, nem bírta összeszedni a fiatalasszony, hazamenni nem volt bátor, ott maradt éjszakára a mezőn, s reggelre topolyafává változott.

„Íme, a sevcsenkói topolyák ősforrása" — gondolta Bohdan. Odament az éneklő asszonyhoz, aki a pallón állt az égerfa alatt. Holdtól aranyló szeme meglepetéstől, majd örömtől villogott.

— Maga az? — kérdezte, mintha már régóta ismernék egymást. — A gyűlésen hallottam magát. Olyan jól beszélt.

— Maga meg gyönyörűen énekelt!

— Kísértésbe vitt ez a betyár molnár: meghallottam a hangját, és magam is énekelni kezdtem.

Negyvenéves lehetett az asszony, aranyló szemei közé már ráncok pókhálója telepedett, ráncok hálózták a duzzadó, érzéki szájat is. Tüzes fehérnép lehetett fiatal korában.

— Megengedi, hogy lejegyezzem ezt az éneket?

— Lejegyezze? De hiszen ez nem divatos dal! Még a nagyanyám énekelte. De ha akar, jöjjön el vasárnap. Kérdezze az emberektől, hol találja Jevgena Metelicát... De szomorú maga, fiatalúr.

— Miért vagyok én fiatalúr? — pirult el Bohdan.

— Mikor én még lány voltam, az ilyen finom embereket fiatalúrnak hívtuk — titokzatosan nevetett, s a nevetés megfiatalította. — Énekelek magának, de a kupicát sem feledjük. Jaj, de már futok is őrletni! — Az asszony a malom felé iramodott, megcsapva a legényt szoknyái szelével.

Itt, a holdfény fürdette pallón határozta el, hogy összegyűjti ennek a falunak s a környék tanyáinak népköltészetét. Ez is egy darabka történelem...

Másnap az irodalmi szakkörben a népi szájhagyományról beszélt a tanulóknak, megemlítette Jevgena Metelica dalát, és megmagyarázta, hogyan kell a dalokat leírni, feljegyezni.

Megmutatott néhány gyűjteményt, hogy a diákok feljegyzéseibe ne kerüljenek be közismert dalok.

Egy hét múlva már volt nála néhány olyan dal, amelyekkel korábban sehol sem találkozott, de a „Még a napocska fel sem kélt, hozzám a bú már elért" kezdetű dalban talált egy számára ismeretlen változatot:

Míg éltem, nem henyéltem,
Kenyéren, són megéltem.

— Na, mit szólsz hozzá? — kérdezte Ivantól.

— Ez aztán a lelet — helyeselt az forrón, remélve, hogy az új munka eltereli barátja figyelmét a maga bajáról.

— Úgy látszik, ha majd szabadnapunk lesz, be kell menni a városba, megnézni Csubinszkij, Grincsenko, Dragomanov könyveit, hogy a mi falusi gyűjteményünk ne legyen olyan, mint egy amatőr-album.

— Jól mondod, Bohdan, rajta, utazz, és dolgozz!

Váratlanul szövetséges bukkant fel — Merkurij Juhrimovics. Elüldögélt az irodalmi szakkör gyűlésein, míg Bohdan felolvasta a dalokat, melyeket az iskolai gyűjtemény részére válogatott ki, dicsérő szókat is mondott az irodalmi szakkör munkájáról, azután Bohdanhoz fordult:

— Örülök, Bohdan Vasziljevics, hogy maga tudományos módszerrel végzi a népköltészet gyűjtését.

— Erre törekszem.

— És meg is lesz az eredménye! — kiáltott fel patetikusan Merkurij Juhrimovics. — Látom a maga kitartását. Én pedig, ha akarja, megismertetem magát a folklór egyik szerelmesé-

vel. Igaz, ő nem tartja magát a feljegyzés tudományos módszereihez, de sok mindenféle anyaga van.

— Ki az?

— Anton Antonovics Paszikevics. A szomszéd falu iskolájának az igazgatója. Színes figura. Sokra vihette volna, de a forradalom idején nemeslányt vett feleségül.

— Szerelemből?

Merkurij Juhrimovics elmosolyodott.

— A rossznyelvek azt fecsegik, számításból. Azt hitte, a fehérek győznek majd, és ő, a muzsik fia, nemessé válik, ezernyi gyeszjatyina tulajdonosa lesz. Csakhogy a vörösök győztek, és a nemeslány most a muzsikfi keresetéből él, aki néhányezer gyeszjatyina helyett csak húsz századnyival rendelkezik, krumplinak meg hagymának. Hát ilyenek ám az élet tréfái, fintorai. — A tanulmányi vezető elhallgatott, és váratlanul felsóhajtott, aztán megszeppent: nem hiszik-e ezek róla, hogy sajnálja a múltat.

Vasárnap a két barát átvágott a réteken a szomszéd falu irányába. A parton, ott cölöpökön álltak a házak — tavasszal közöttük pezsgett a víz, a hal pedig beúszott a kunyhóba, és amikor a víz visszahúzódott, a háziasszonyok harcsát foghattak a kemencében. A cölöpök mögött most tyúkok kapirgáltak, malacok túrtak.

Merkurij Juhrimovics már messziről észrevette az iskolaudvaron Paszikevicset, megállt, és vidám jelt adott érkezéséről.

— Gi-gi-gi!

— Gá-gá-gá! — felelt gúnármódra Anton Antonovics, aki valóban gúnárra emlékeztetett.

Úgy nevettek, mint régi cinkosok, akik olyasmit tudnak, ami a többiek előtt titok.

Anton Antonovics Paszikevics középtermetűnél alacsonyabb férfiú volt. Kurta nyakán elég szabadon mozgott kerek, ritka hajzatú feje. Kicserzett arcát démonian ravasz szempár, körtéhez hasonló orr, duzzadó száj és dús bajusz ékítette.

A házigazda már az első percekben kosárnyi friss viccet zúdított vendégeire, azután bocsánatukat kérve meghajtotta rövid testét az iskola felé, ahol egészen mostanáig laktak. Az iskolai kamrácskák, ahogy azt a gazda sebtiben megmagyarázta, nem elégítették ki őt, és ezért közvetlenül a folyónál épített házikót, úgy, hogy egyenesen az ablakból lehessen kivetni a horgokat. Anton Antonovics ezután kifutott a tornácra, furcsán, mintha táncba hívna, meghajolt, és bajuszába szusszant:

— Kérem!

— Gi-gi-gi — köszöntötte újra Merkurij Juhrimovics.

— Gá-gá-gá — felelte Anton Antonovics, és bevezette őket a szobába, ahol az ágyon kifakult és molyrágott baldachin alatt feküdt a gyengélkedő nemeslány, az asztalon pedig leves, piros paradicsom, piros alma, sülthal.

Merkurij Juhrimovics megállt az öreg, szúette zongora mellett, és tisztelettel meghajolt a háziasszony felé:

— Tiszteletünk, üdvözletünk és szeretetünk Antonyina Apollinarjevnának.

— Ne beszeljenek ilyen ünnepélyesen, mert még hiszek a hízelgő szónak — a háziasszony viaszszínű behorpadt arcán piros foltok jelentek meg. Játékosan fölemelte göndör szempilláit, rámosolygott a tanulmányi vezetőre, és rákiáltott a férjére:

— Hát hol az a te híres pirogod?

— Az bizony odaégett — motyogta bűnbánóan Anton

Antonovics, pár szál haját ráhúzta kopasz fejebúbjára, és udvariasan megkérdezte:

— Koccintasz, kedvesem, a vendégekkel?

— Adj egy kortyot! — kiszabadította a téli takaró alól sovány kezét, mely beszáradt orvosságokra és agyonolvasott kolostori könyvekre emlékeztetett.

— Mit kérsz? Tavalyi kökényt, borocskát vagy tatárfüves vodkát?

— Azt, a tatárfűvel — és újra rápillantott göndör szempillái alól Merkurij Juhrimovicsra, aki minden igyekezetével az asszony felé terelgette nevetését és szemének jeges villanásait.

Anton Antonovics leszedte a kisasztalról a nehéz veretű ezüst gyertyatartót, a néhány évszázados bőrbe kötött könyvet, felrakta az ételt, koccintott előbb a feleségével, azután ősrégi bonyolult nyelvvel a vendégeihez fordult:

— Könyörögjetek és imádkozzatok, kérjetek és köszönjetek mindent az ember fiának, a sors erőinek.

— Még mindig nem felejtetted el — nevetett Merkurij Juhrimovics, és kiürítette poharát.

— Az emlékezetem még elég jól működik — válaszolta büszkén a gazda, és szájába kapott egy egész paradicsomot, nem kis megrökönyödésére a ház asszonyának.

Bohdan észrevette, hogy Anton Antonovics szemmel láthatóan még most is éppúgy fél az ő nemesi asszonykájától, mint ahogy ismeretségük első napjaiban is félhetett tőle. Ezalatt Merkurij Juhrimovics észrevétlen pajkos pillantásokat vetett az asszonyra, és egyre csak ivott-ivott az egészségére.

— Mit szólnátok egy borscshoz, galambhússal? — kérdezte a házigazda.

— Szelíd vagy vadgalamb volt? — érdeklődött Merkurij Juhrimovics.

— Vad, az erdőben lőttem. Tudjátok, pompás tollazatuk volt, de a húsuk is fejedelmi.

Bohdan összerázkódott ezektől a szavaktól, és általában kényelmetlenül érezte magát itt, ahol a háziasszony könyvei kolostori hangulatot árasztottak, a házigazda szavai pedig cinizmust.

Amikor az asztalon már csak üres tányérok és üvegek búslakodtak, a lángoló ábrázatú házigazda otthagyta Merkurij Juhrimovicsot az úrasszonnyal, Bohdant pedig a másik szobába hívta, az ő dolgozószobájába. Itt tiszta ukrán barokk kőrisfabútor volt, és a falakon különféle trófeák díszelegtek.

— Magam gyűjtöttem őket — dicsekedett ittasan Anton Antonovics, meggyújtotta rövid pipáját, élvezettel pöfékelt, és kaján szemeit megvillantva kérdezte:

— Fiatalember, milyen folklorisztikus gazdagságot nyissak meg magának?

— Engem elsősorban a dalok érdekelnek.

— Az erotikusok is?

Bohdan elpirult.

— Nem.

— Kár — mondta elgondolkozva Anton Antonovics. — Erosz — az élet alapja.

— Hol? — lett óvatos rögtön Bohdan.

— Legalábbis az ágyban — pördült meggondolatlanul a gazda nyelve.

Bohdan dühbe gurult, de nyugodt hangon mondta:

— Remélem, ezt az elméletet nem terjeszti az ágynál tovább.

— Hű, de csípősek vagyunk. Ez persze a tapasztalatlanság és az ifjúi naivitás jele. — Anton Antonovics ingatta dinnyefejét, s buján elmosolyodott. — De az igazi folkloristának többféle gazdagságot kell gyűjtenie. A lélek emelkedettségét, de a földhöz ragadottságát is. Lám, például mi a gyerekekkel a majdnem ártatlan „tegnap kölest vetettünk" kezdetű dalt tanulmányozzuk, ködösen beszélünk a szűz „elrablásáról" — és kész. Hol van itt, kérdezem én, a tudomány? Ennek a dalnak az alapja nem a játék vagy a játékszer, hanem az eredendő bűn, a szexualitás. És ez a szexualitás, amelyet mi hét pecséttel zártunk le, nem zavarta elődeinket abban, hogy egészségesebbek legyenek nálunk.

— Okosabbak is?

— A tudományokban nem, az életben — igen. Végül is a barlanglakó embereknél jelentősen kevesebb tragédia volt, mint nálunk — válaszolta meggyőződéssel Paszikevics, kinyitotta a szekrényt, elővett onnan néhány akkurátusan összekötött mappát, egyet kibontott. — Itt a bírósági folklór.

— Bírósági? — Bohdan hitetlenül bámult Paszikevicsre, aki az ő barlang-teóriájával már alaposan megkisebbedett szemében.

— Igen, fiatalember. Le szoktam jegyezni a bíróságokon a különféle pikáns történeteket, ezek felpezsdítik az ember vérét. Ha akarja, hallgasson meg egyet belőlük.

És részleteket kezdett felolvasni egy megerőszakolásos bírósági ügyből, amelyben mindent nevén neveztek, ahol a naturalisztikus részletek, a fájdalmak és könnyek egyetlen egészbe kavarodtak össze. Bohdan reszketett a felháborodástól, és összeharapta ajkait. Anton Antonovics egészen elmerülve élvezte a részleteket, és vihogott.

— Na, még egy kis történetke a vetkőzéssel, amikor a férfi fölemelte a szoknya alját, a nő olyat mondott... — Anton Antonovics levegőért kapkodott a gyönyörűségtől, és kitört belőle a „gá-gá-gá".

Bohdan alig tudta türtőztetni magát.

— És mondja, a bírósági folklóron kívül van még magánál más is?

Paszikevics kerekre nyitotta a szemét.

— Ez talán nem érdekli magát?

— Képzelje, nem.

— Kár, kár. Másom nincs. Én az ilyen folklórra specializáltam magam. Eljön még az idő, amikor egyéni és állami tervünkben is el fogunk távolodni az elavult érzésektől, kevésbé leszünk kicsinyesek, és nem ijedve meg az alantas szenvedélyektől, búcsút mondunk a szerelemről alkotott félaszketikus elképzeléseinknek. Ideje már, hogy megrövidítsék vagy felhajtsák a szoknyácskát, ahogy ezt sok országban teszik, ideje már kiadni az egészséges szex irodalmát. Meddig kell még lakat alatt sínylődnie? Hadd gyönyörködtesse a szemünket...

— És rontsa meg az értelmünket... Micsoda förtelmes ember maga! — Bohdan fölállt az asztaltól, és az ajtó felé indult.

— Mi?! — a minden lehetséges trófeák gyűjteményének tulajdonosa meglepetésében földre pottyantotta a dossziéit.

— Azt mondtam: maga förtelmes alak, hogy rosszabbat ne mondjak. — Bohdan megállt a küszöbön, és engesztelhetetlenül nézett Paszikevicsre, akinek kerek kobakja dühtől reszketett.

— Találkozunk még, egy szűk utcácskában — hápogta

fuldokolva dühében. — Kár, hogy a mi korunkban már nem szokás a párbaj.

Bohdan egy rántással feltépte az ajtót, és kisietett.

Már az utcán érte el Merkurij Juhrimovics izgatott hangja. A tanulmányi vezető vöröslő orcával állt az iskolaudvar közepén, fölzárkózva mellette az elnémult, eltorzult arcú Paszikevics.

— Bohdan Vasziljevics! Mit jelentsen ez? Mi baja? Mit képzel? Jöjjön vissza! Jól van na, nem egyeztek a folklór koncepciójában, most majd megegyeznek valami másban, hiszen annyi mindenről lehet még beszélni! Gi-gi-gi!

De erre a gi-gi-gi-re Bohdan már nem hallotta válaszul a „gá-gá-gá"-t.

V. fejezet

A népköltészet bölcsessége, képeinek tisztasága, dallamainak titokzatos bája, amely a képzeletet a történelem partjaira viszi, a csöndes vizekhez, a fényes távlatokhoz, s vagy szomorúságba merít, vagy a vidámság szikráit szórja a szívbe — ez lett Bohdannak gondja és öröme. Hol hívatlan vendégként, hol vándorként ment az estékbe, az esküvőkre, és azokba a házakba, ahol a már-már elfelejtett, halhatatlan szavak patakjai csörgedeztek. Ó, történelmünk pacsirtái, hányszor lepett be már titeket a reménytelenség! Hányszor váltották fel a pacsirtákat csiripelő verebek...

Vasárnap van. Bohdan az erdő szélén találja meg Jevgena Metelica lakóhelyét. A ház a madárkeserű-fűtől zöld udvaron fehérlett. A faragott tető alatt pirospaprika-füzérek sütkéreznek, a fűzfakerítés mögött ott a nyitott csűr, két almafa simul hozzá, gyümölcseiken forrón nyüzsögnek a darazsak. Bohdan kopogtatása visszhangzik a kiszáradt ajtón.

— Ki az? — hallatszik egy víg hang. — Ha jó barát, jöjjön be!

— Jó barát.

— Ó Istenem — az özvegy, mintha megijedt volna, összecsapta kezét, és sárga szemében nevetés szikrázott. — Szebben is fogadhattam volna egy ilyen finom vendéget. Kérem, bocsásson meg, üljön le, pihenjen. — Kezét összefonta a mellén, meghajolt, azután széles szoknyáinak aljával letörölte a frissen súrolt padot.

— Éppen a gombákkal foglalatoskodom. Még hajnalban szedtem ezeket — mutatott a vörös vesszőből font kosárra, amelyben sötét vargányák borongtak, és vidáman aranylott a rókagomba füzére.

— Mennyit gyűjtött! — csodálkozott Bohdan. Neki sohasem sikerült ennyi gombát találnia.

— Én a vargányát ötven arasznyiról látom — dicsekedett Jevgena Mironovna.

— Igazán? Ilyen pontosan lemérte?

— Persze — és az asszony himbálózva lépkedett fürge lábain, amelyeken szoknyák harangja ringott. Akármit csinált, minden vidám és természetes volt. — Szereti-e maga is a gombát?

— Szeretem.

— Akkor majd együtt eszünk — mutatott a kemencére, ahol egy kis fazékban valami fortyogott. Odalépett hozzá, megkeverte, és azt mondta: — Látja, előétel már van.

Bohdan nem értette, tréfál-e vagy komolyan beszél. Szemét az asszony arcára szögezte, amely piros volt a kemencétől, sárga az élettől, barna a naptól és mozgékony a vidám tréfától.

— Maga is belenéz a kemencébe? — érezte meg a fiú pillantását.

— Nem, hanem szétnézek itt a házban.

Az özvegy háza magas volt, világos és hangos. Három kékre festett falon cifra törülközők lógtak, a negyediken pedig mázas tálak. Takaros volt itt minden, a ház egy kis múzeum csöndes szobájára emlékeztetett. Külön felhívta a figyelmet egy ősi szövőszék, amelyen zöld és álompuha szőttes mosolygott.

— Jevgena Mironovna, maga szőtte ezt a gyönyörűt? — hajolt a vendég a még befejezetlen munka fölé.

— Ó, miket beszél! — Odament a szövőszékhez, megérintette az öreg kőrisfa pedált, s az megcsikordult, mint öregapó, akit álmából ébresztenek. — Ez az édesanyámtól maradt rám, ő meg a nagyanyjától kapta, ezért én sem hagyom magára a fonalat és az átvetőt.

— És ezek a törülközők? A maga munkái?

— No igen. Nem is a boltban vettük őket.

— És honnan vette ezeket a mintákat?

— Magamtól — és elmosolyodott. — Nem tanított engem senki, de ha elgondolkozom, forog és forog előttem egy gombolyag, mindenféle színű fonalakkal és mintákkal, és ezek átkerülnek a törülközőkre, terítőkre, futókra. Ezt a törülközőt én „esti szürkület"-nek neveztem el. Az estét szőttem rá kék fonalakkal, pirossal és arany színűvel, a búcsúzó nap sugarait, a sötétkék már az álom — jó emberek egészségére.

Bohdan áhítattal figyelt az asszony hangjára, amelyben már egy csepp nevetés sem volt, és kemény szavakkal szidta magát. Milyen bárdolatlan és semmirekellő is ő! Befejezte a főiskolát, és ez az asszony százszor jobban eligazodik a szépség dolgaiban nála. Te még múzeumon is lusta voltál végigmenni. Csak körülpillantottál az első szobákban, a mammutagyarak és házi cserépedények között, a többihez már nem volt elég türelmed. És be nem néztél egyetlen mesterhez sem, nem nyúltál hozzá soha az agyaghoz, amelyből nemcsak a korsók, de az istenek is formálódtak. Mit tudtál te a törülközőkről? Csak annyit, hogy a hímzés keresztöltéssel, sűrűhímzéssel vagy szároltéssel készül.

— Megbántottam magát? — nyugtalankodott az asszony, riadtan lobbantak fel szemének tüzei, csak ajkán bujkált — éppúgy, mint idáig — a mosoly.

— Dehogy, dehogy! Hiszen olyan szépen mondta el kezének és gondolatainak titkait.

— Csakhogy kinek kellenek már azok — szomorodott el az asszony. — Idehoztak nekem kocsin valamilyen szövetkezeti elnököt. Bámult, bámult, gyűrögette a kezében a vásznat, és azt mondta: „Ezek a fonalak nem eresztik a színüket?" — „Füvekben főzöm ki őket." — „Az jó. Szép itt minden magánál, de csökevény. Üzemeket, gyárakat, olajkutakat kell varrni a törülközőkre." — Mondom: „Miért éppen olajkutakat?" — „Hogy a termék az ipartól, benzintől legyen szagos." — „Akkor mártsa a törülközőt benzinbe, törülközzön meg vele, majd szagos lesz!"... Jaj, hogy elbeszélgettem az időt, de mi van a gombáimmal?! — a kemencéhez perdült, kihúzta a gombákkal teli fazekat, és csendesen szólítgatta őket.

— Maga a gombákkal is beszélget?

— Beszélgetek bizony, itt is, az erdőben is.

Az asszony két kékmázas tálba tette az ételt, összevágta az uborkát és a paradicsomot, egy kis hordóból meggybort töltött, és így biztatta Bohdant:

— Ne vesse meg, lásson hozzá!

Ó, jó asszony, nem mint ingvállaidat váltogattad te valamikor a szerelmeidet?...

— Maga bizonyára vidáman élt?

— Játszottam én a legényekkel — ismerte be —, de aztán micsoda férjem volt! Jobb kezével fölemel, a vállára ültet, és hordoz a házban. Egyszer kiment velem a tornácra,

és föltett a tetőre. Én visítok, ő meg nevet... Aztán mi maradt? Az ő háza s az én szomorúságom. Istenem, Istenem, hová lettek azok az évek, amikor éjszakákon át ölelgettük egymást. Most meg nappal is csak szundítok, mint a bagoly.

— Ezt aztán nem mondanám magáról.

Az özvegy sejtelmes arcot vágott, és asztalhoz hívta a legényt.

— Maga tán messze élt az erdőtől? Nem szereti a gombát, vagy rosszul készítettem el?

„Ez aztán az asszony — vette szemügyre Bohdan. — Hol lángba borul, hol maga az ördög ül ki a nyelve hegyére."

A házba tizenhat éves kislány futott be, kis kosár gombával a karján. Valamit kiáltani akart, de megpillantva a vendéget, lenyelte a mondanivalóját, és éneklő hangon köszönt:

— Jó napot kívánok!

— Ez a legidősebb és legfiatalabb lányom. Olenka. No, hogy szüreteltél, kislányom?

— Nézze! — Olena a padra tette kosarát, amely tele volt gombával. A kislánynak alakja is, arca is, tiszta anyja volt, de barna szemekkel.

— Ülj le, kislányom, uzsonnázz velünk!

— Ettem már a keresztmamánál.

— Ő is gombát szedett?

— Már szárítja is a kemencében.

— Hát keresztapád mit csinál?

Olena fölnevetett.

— Mindent kikopogtat egy pálcával a földön.

— Keresi, hogy hová ásta el a kincset? — csúfolódott az özvegy.

— Nem, csak szindarabban vőfélyt fog játszani, és pálcá-

val veri a földet is, hogy minden úgy legyen, ahogy kell, de keresztmamának ettől a művésztől csak a munkája lesz több, agyagot kell kevernie, hogy letapassza a padlót.

„Hűha! Ennek a kislánynak a beszédéből sem hiányzik a paprika, nemhiába lóg az itt füzérben az eresz alatt" — fülelt fel Bohdan Olena szavaira, amelyekben a vidék derűje világított.

Az özvegy, ahogy leszedte az asztalt, odaszólt leányának:

— Beszéltem neked a tanítóról, aki hallotta, mit daloltam a topolyáról. Most itt van, eljött hozzánk, le akar írni valamit.

— Tán maga nem ismeri a dalokat? — ingatta fejét Olena, és Bohdan most észrevette, hogy aranybarna szemének hány árnyalata van. Ilyen pici lányban mennyi titok!

— A mieinket nem tudja. Hiszen a topolyáról sem hallott eddig.

— Akkor elszaladok Andrej bácsihoz, ő sok nótát tud — és viharként repült ki a házból.

— Vigyázz, a fejed be ne verd, mert aztán mélyebbre húzhatod a kendőd! — vetette utána az anyja.

— Ki az az Andrej bácsi?

— Él nálunk a folyónál egy vak vándorénekes — emlékezett az özvegy. — A vásárokon énekelt, igazságról és hazugságról, ismerte a népballadákat is. És képzelje el, a hangja után megszerette őt egy lány, még csak nem is volt öreg, hanem fiatal, szép, világravaló. Mit nem tett az anyja meg az apja — vízbefojtással fenyegették, pálcával is verték, de ő nem hallgatott rájuk, férjhez ment az ő Danyilójához. Csakhogy tán épp ettől a veréstől, ki tudja, furcsa fiuk született: egy hónapig beszél, egy hónapig hallgat. Dolgozik, dolgozik, aztán mindent eldob, és hegedűjével a falut járja. Látszik

rajta, hogy fájdalomban született. Fájdalommal is éli az életét.

Megjött Olena, s vele egy magas, szőke hajú negyvenöt éves ember. Egyik kezében a hegedűt tartotta, másikban a vonót. Azt hihette volna az ember, hogy már a küszöbön állva muzsikálni kezd, de a szeme bátortalanul mosolygott, mélyén régi árnyak úsztak.

— Andrej, énekelj nekünk valamit! — kérte az özvegy.

— De mit? — orcáin piros foltok gyúltak.

— Kezdd azzal, ami épp az eszedbe jut. Akár a szúnyogról is.

— Akkor hát „ilyen-olyan Tódorka, beröpült a házadba" — zavartan tekintett Bohdanra, azután a hegedűjét állához szorította, meghúzta a vonót, szeméből kirázta az árnyakat, és halkan rázendített:

Megöltem egy szúnyogot,
Mert szívta a vérem,
Mert a szalonnára szállt,
Hordócskámból iddogált.
Megöltem, hogy meghaljon,
Ködmönbe ne harapjon,
Nappal ne szálldogáljon.

A humor váratlan kitörései, a meghökkentő képek hirtelen átcsaptak a böjti vásár szomorúságába, amely elől Olena kifutott a házból, s ismét új fordulat, ismét a vígság villanása, azután mind a hárman — anya, lánya meg a hegedűs — jó egyetértésben énekelték magát a bánatot:

Ó, mezők, ti mezők,
Göndörhajú mezők,
Mért csak búslakodtok,
Kalászt mért nem hoztok?
Mért csak búslakodtok,
Kalászt mért nem hoztok?
Csak kinőtt rajtatok
Göndörhajú fűzfa.
Fűzfának töviben
Megölt harcos pihen...

Ez a dal az első világháborúról szólt, Bohdan ismerte. És rögtön felkavarta nyugalmát, eszébe jutott az a golyó, ott a fürjfészekben.

Késő este ment ki Bohdan az özvegy házából, emlékezetében hordva a dalok jó vetését és a vászon költészetét. Mi lenne, ha minden dalhoz a törülközők, terítők, ingek mintáit csatolhatná? De hát hogyan lehet ezeket a mintákat papírra átvinni? Holnap összegyűjtöm az iskolai rajzolókat, azok majd kigondolnak valamit.

A kertajtóban majdnem összeütközött Merkurij Juhrimoviccsal.

— Ó! — csodálkozott az, és imbolyogva, a dal szavaival kezdett szólani: — „Özvegyecskéhez jártam, soha rosszul nem jártam..." Óvakodjék! Óvakodjék tőle! Nagy férfifaló — mondott egy vaskos szót, vihogott, és egy pillanat alatt megkeserítette azt, ami eddig Bohdanban öröm volt. — Hát maga mit csinált ebben a házban?

— Lejegyeztem néhány dalt.

— Jól tartják ám itt az embert! — újra egy sokat sejtető

nevetést szórt el, s ittasan intett ujjával. — Ez a nagy népdalgyűjtés nem vezet jóra.

Bohdan óvatos lett:

— Hogy érti?

— Ó, maga rögtön megmakacsolja magát. Nyugi-nyugi, kolléga — és Merkurij Juhrimovics sima arcán cinkos mosoly jelent meg. — Miért kellett magának úgy fellobbannia Anton Antonovicsnál? Ebből a fellobbanásból csak füst lesz, semmi más.

— Tán a maga Anton Antonovicsa füstölög?

— Mi mást csináljon olyan sértés után? A csatában mindenki győztes akar lenni. Higgye el! Jobb száz barát, mint egyetlen ellenség. Ez is folklór. Meglátja, Anton Antonovics még kellemetlenséget okozhat magának, ha...

— Tehát ő nemcsak cinikus, de intrikus is? — vágott közbe Bohdan.

— Minek az ilyen kemény ítélet? Anton Antonovics semmi esetre sem romantikus, és ha lehetősége lesz rá, hogy visszaüssön, nem fogja kímélni a kezét. Jobb, ha kibékül vele. Én összekötöm a kezeiket.

— Minek összekötni a kezeket, ha-a fejekben nincs egyetértés?

— Fiatal maga, nagyon fiatal. Nem tudja összebékíteni a lágyságot és a ridegséget. Pedig a bölcsesség itt kezdődik. Én becsületesen figyelmeztettem, a következtetést vonja le maga, amíg késő nem lesz. — Merkurij Juhrimovics hangjában már jég csikorgott.

— Köszönöm a közvetítését, de nem veszem igénybe.

— Nem értem magát — tárta szét kezét Merkurij Juhrimovics. — Maga lágy, lírai, jó, és ezzel együtt engesztelhetetlen.

Mi ez? Ukrán konokság vagy meggondolatlan, úgynevezett elvhűség?

— Gondolja, aminek akarja.

— Gondolkozni magának kell, annál is inkább, mivel maga csak most mutatkozik be a világnak — utalt valamire vészjóslóan. — Nem lesz könnyű ilyen kiegyensúlyozatlan jellemmel élnie. De nem látott véletlenül Jevgena Mironovnánál gombácskákat? Én, tudja, nagyon szeretem a gombácskákat friss tejföllel.

— Láttam.

— No, abból én is eszem.

— Olyan tehetsége van a gombához, mint...

— Az köztudomású — gondolt valamit, és vihogott.

Bohdan alig türtőztette magát.

— Én a hímzéseiről beszélek, meg arról, hogyan tud szőni.

— Aha! — értette meg Merkurij Juhrimovics, és pajzánul hozzátette: — Ki-ki képességei szerint.

Miután teljesen elrontotta a hangulatot, ment a gombácskák után, hiszen annyira szereti azokat friss tejföllel...

VI. fejezet

Nyikorogtak az őszi fogatok, nyikorogtak az öreg kútgémek, és csak csöndes éjszakákon lehetett hallani, hogy serceg a föld önmagát is, az embereket is egyre közelítvén a téli hóviharokhoz.

Sercegtek az őszi fák, panaszukhoz hozzámondta a magáét a vízimalom... mélyebbre, mélyebbre! A képzeletbe, mint vendég a házba, képek tódultak, örömteli és izgalmas volt a suttogó estékben velük kóborolni. Ma is, befejezetlen verset hoz haza, azután siet a könyvekhez, az óravázlatokhoz, mert holnap nyilvános tanítása lesz, egész csoport irodalomtanár részvételével. Az első nyilvános órája... Sokáig nem aludt — készült.

Ez a kockázatos kísérletek és az ideiglenes tankönyvek időszaka volt. Az irodalomtudományt felfalta a vulgáris szociológiai módszer, és a múltnak majd minden írójára sértő címkét, hullacédulát ragasztottak, s nem volt élő szó, mely megszabadította volna őket. Igaz, voltak már kísérletek arra, hogy leküzdjék ezt a szociológiai módszert, de ez még mindig élt, s holtából visszajáró ragadozómadárként fogta le karmaival az élőt.

Ivan megjött a malomból. Arca tüzelt.

— Te csak nem hagysz nyugtot a fejednek.

— Mint egyesek a lábuknak.

Ivan boldog perceire gondolt, elmosolyodott:

— De jó dolgom volt ma a malomban!

— Nem irigyelnek ott téged a hadvezérek?

— Persze, hogy irigyelnek, de tudod, most éjszakánként, a gáttól nem messze kis csapat vadkacsa lubickol. Úgy látszik, már-már a malomkerék alá kerülnek, de az utolsó pillanatban fölrepülnek, aztán újrakezdik ugyanezt a játékot.

— Igazán?

— Eredj, nézd meg!

— Megyek is — Bohdan félredobja az óravázlatokat, és öltözik.

— Elment az eszed?! Elmégy éjszaka idején?! — kiáltotta Ivan.

— Elmegyek, mert hátha ma éjjel elröpülnek a kacsák, addig kell megnéznem őket, amíg megvannak.

Ivan csúfondárosan mosolygott.

— De jó is, hogy én idejében abbahagytam a verselgetést, kevesebb az ostobaság az agytekervényeimben.

A folyón túl, nem messze a gáttól, áttörte a hold az aranyhálót, és a háló szövetében itt is, ott is, megjelentek a kacsák. Valóban majdnem a malomkerékig úsztak, aztán élesen megfordultak, és ismét belemártották szárnyukat a holdas nyugtalanságba. Valaki kijött a malomból, a kacsák izgatottan hápogtak, de nem röpültek föl, csak távolabb úsztak a gáttól, ahol feketén csobogott az őszi víz.

„Nem alhatik a madár, nem alszik a szerelem..."

De mit tudsz te a szerelemről? Mégiscsak többet kellene tudni róla...

A kacsák újra hintázni kezdtek a holdas utacskán.

A malom mögül halk beszélgetés hallatszott:

— Hol vannak hát?

— Most egészen a tornácnál szuszognak. A legjobb helyet találták az ostobák.

— Hiszen senki sem vadászik rájuk.

— Maga a duplacsövűjével akár féltucatot is leszedhet.

Bohdan fölismerte Paszikevics hangját, mindent megértett, és felkapva valami kis ágat, a parton a kacsák felé indult. Azok mit sem tudva a halálról, nyugodtan lubickoltak a hullámok között. Bohdan éleset kiáltott, és közibük dobta az ágat. A madarak riadtan fölreppentek, szárnyaikról vízcseppek csöppentek a folyóba. Valahol valaki káromkodott, valaki egy lövést adott le, majd egy másodikat, s a vízbe belehullott egy letört ágacska.

Bohdan mosolygott, s a réteken át egyenesen a faluba ment. Az útkereszteződésnél váratlanul Olenkával találkozott.

— Hová ilyen későn?

— Hazamegyek — énekelte a kislány, és zavartan elmosolyodott.

— Nem fenekel el a mamád a késői sétáért?

— Halkan nyitom az ajtót, meg ne hallja — és cinkosan nevetett. — Hát maga honnan jön?

— A malomtól.

A kislány hitetlenül bámult rá.

— Őrletett?

— Nem, megmentettem néhány kis kacsát.

A kislány váratlanul ezt mondta:

— Boldog lehet az a madárka, akit maga mentett meg.

— Mit beszélsz? — kérdezte Bohdan, aki nem hitt a fülének.

— Csak a madárról beszélek — vágott vissza a lány, az anyja pajkosságával, megint titokzatosan mosolygott, és el-

iramodott hazafelé, hogy szép halkan kinyissa magának az ajtót.

„No lám, talán már ez a kislány is ért valamit a szerelemhez? Persze, persze, hiszen Júlia sokkal fiatalabb volt..." Szemével kísérte a leánykát, azután újra a holnapi tanítására terelte a figyelmét.

Nyugtalanul kezdődött a reggel. Bohdant kellemetlenül lepte meg, hogy az órán megjelent Anton Paszikevics is, akinek szeméből sértett méltóság áradt, de kárörröm is bujkált.

Bohdan suttogva kérdezte meg Merkurij Juhrimovicsot:

— Mit keres itt Paszikevics?

— Hogyhogy mit? — csodálkozott az. — Anton Antonovics levelező tagozaton tanul a filológiai fakultáson. Ezenkívül kollégánk Cicero tehetségével rendelkezik, no meg erős fogakkal. Hallja, erősekkel! — körülpillantott, és hozzátette: — Jobb lesz, ha kibékül vele, ha akarja, súgok neki néhány szót, és minden rendbe jön.

— Rendbe jön súgás nélkül is.

Merkurij Juhrimovics jéghideg szemére baljós árnyék borult.

— A büszkeség olyan ló, amelyik bárhol megbotolhat, nem tanácsolom, hogy befogja. — Odament Paszikevicshez, súgott neki valamit.

Az osztályban az utolsó padokban blokkokkal és füzetekkel ültek az irodalomtanárok, az igazgató meg Merkurij Juhrimovics. Ivan bátorítóan hunyorított Bohdannak, ő pedig igyekezvén feledkezni vendégeiről, mesélni kezdett a gyerekeknek arról az íróról, akit ő még az iskolapadban szeretett meg. Az első percek ideges feszültsége után magabiztosabban kezdett beszélni az író világáról, életéről.

A gyerekek figyeltek, s a figyelem szálai már átfutottak a bizalomba, mosolyára az egész osztály mosolya felelt, s az igazgató elsőként tette le a ceruzát. Csak Paszikevics ült mozdulatlanul, gyanakvás és gonoszság dermedezett a pillantásában, ceruzája pedig időről-időre végigszántott a papíron.

Felhangzott a csengő. Bohdan megkönnyebbülten lélegzett föl, Ivan öt ujját mutatta felé: kitűnő — és büszke volt barátjára. Odament Vlagyimir Szergejevics is, csak egyetlen szót suttogott: „Remek!"

Merkurij Juhrimovics mézesmázosan futott a tanítókhoz:

— Elvtársaim! Szünet után az igazgató szobájában megvitatjuk kollégánk óráját.

— Csodálatosan folyt le az óra! — lelkesedett egy kócos, magas homlokú vendég, aki inkább emlékeztetett partizánra, mint tanítóra.

— Ne mondja, ne mondja! De hátha vannak más vélemények is — vetette ellen Merkurij Juhrimovics.

„De mikor sikerült neki különböző véleményeket gyűjteni?" — villant át Bohdan agyán.

A szobában az igazgatói asztal mögé Merkurij Juhrimovics telepedett le, látható volt, hogy ez a hely kedvére való.

— Elvtársak! Van valakinek kérdése?

— Nekem van — emelte fel kezét Paszikevics, mint egy iskolás, és belepillantott följegyzéseibe.

— Parancsoljon, parancsoljon — hajolt meg felé udvariasan Merkurij Juhrimovics.

Paszikevics fölállt. Lesült arcára, körtéhez hasonló orrára, kifordult ajkaira és nagy bajuszára rá volt írva a könyörtelen ítélet.

— Szeretném megkérdezni a tisztelt kollégát, miért tussolta el az adott író osztálylényegét?

— Ohó! De nekilendült! — tört ki a vendégből, aki partizánra hasonlított.

Paszikevics félig felé fordult:

— Ez az „ohó", Jarima Grigorjevics, rám vonatkozik, vagy a tisztelt kollégára?

— Csak magára és a maga kirohanására — hangzott az éles válasz.

— Maga ezt kirohanásnak tartja! Jó! Válaszolok magának a felszólalásomban — ígérte sokat sejtetően Paszikevics. — De addig is hallgassuk meg tisztelt kollégánkat!

Bohdan szelíden szólt:

— Nem értettem egészen a tisztelt kolléga kérdését, kissé bonyolult volt ez nekem.

A tanítók arcán mosoly suhant át. Anton Antonovics és Merkurij Juhrimovics négy szemükkel készültek kioltani annak parazsát.

Paszikevics ismét Bohdanhoz fordult:

— Én igen, és nem csak én szeretném megtudni, miért nem mondott semmit az író osztály-hovátartozásáról?

— Mondtam, hogy földbirtokos fia.

— Ez életrajzi részlet, csak életrajzi — ellenkezett Paszikevics —, de miért hallgatta el, hogy nemesi író volt. Ezt véletlenül vagy szándékosan tette?

— Szándékosan! — vágta rá Bohdan.

A szobában teljes csönd lett. Paszikevics győzelmesen nézett a tanítókra: lám, mondta a pillantása, miféle káderein vannak — s egy nyomozó hangján faggatta Bohdant:

— Talán, maga kolléga, nem ért egyet a tankönyvvel,

amelyet az Oktatásügyi Minisztérium hagyott jóvá, s amely szerint az adott szerző nemesi író?

Bohdan elsápadt az izgalomtól.

— Én állítom, hogy az adott író népi író. Nem adjuk oda őt a földbirtokosoknak. És nem vadászunk írókra, mint egyesek vadkacsákra.

Most Paszikevics sápadt el.

— Kire céloz?

— Magára, tisztelt kolléga, s a maga éjszakai kacsavadászatára. Talán annyira kiéhezett egy kis vadkacsapecsenyére?

A tanítók elnevették magukat, még Merkurij Juhrimovics arcán is mosolyféle jelent meg, de az aztán elveszett valahol az orra tövében.

— Én ezt nem hagyom annyiban! — fenyegetőzött Paszikevics. — Javasolom, hogy Bohdan Romanisin tanító óráját és orcátlan válaszát minősítsük politikai rövidlátásnak, és az osztályellentétek eltussolására való törekvésnek. Hisz ezt még a vak is látja, hát még akinek szeme van! — nagy jelentőségű szünetet tartott, és győztes pillantással ereszkedett karosszékébe.

— Hát így lehet kapcából trombitálni! — Vlagyimir Szergejevics nem bírta tovább. — Én nem vagyok irodalmár, de azt tudom, hogy nagyon értékes órát hallgattunk végig, és nem értem, miért is akarnánk megróni a mi igazán tisztelt kollégánkat?

— Vlagyimir Szergejevics, ez az ön részéről indokolatlan lagymatagság, indokolatlan, korhadt liberalizmus — és Merkurij Juhrimovics szándékosan az igazgató feje fölött fordult a tanítók felé, akik a sarokban ültek. — Mi, tanítók pedig

már természetünknél fogva liberálisak vagyunk. Liberálisak, akár a magunk kárára is.

— Anton Antonovics is liberális? — kérdezte kajánul Jarima Grigorjevics.

— No, várjon csak, Jarima Grigorjevics, mi ismerjük a maga szabadgondolkodását és humorérzékét — szakította félbe őt a tanulmányi vezető könnyed mosollyal, amely mögött kárörröm lappangott. — Elvtársaim! Eszembe jut most szülőföldem egyik szólása: „Öreg orsó is tud fonni". Ezt a szólást igazolta ma a mi mélyen tisztelt Anton Antonovicsunk. Olyan apró finomságokra irányította szemünket, amelyek egyébként elkerülték volna figyelmünket. Engem meglep Bohdan Vasziljevics könnyelműsége, aki egy nemesi származású írót népinek nevezett. De nem akarok szigorú bíró lenni, ismét egy népi szólásra emlékeztetek: „Ki nem volt fiatal?" Figyelembe véve az ifjú kolléga tudatlanságát, úgy vélem, enyhítsük ítéletünket, és a jegyzőkönyvben ezt az órát csak módszertanilag értékeljük. Még most az egyszer.

— Ezzel együtt eltávolítjuk megfogalmazásunkból a politikai aspektust, és alkalmat adunk hasonló esetekre — vetette ellen Paszikevics.

— Hajaj! — sóhajtott valaki a sarokban.

— Ez még nem baj, csak féligaz! Hiszen a kolléga beléesett...

Ekkor felállt Jarima Grigorjevics.

— Talán elég is ennyi! — kérte őt esdeklőn Merkurij Juhrimovics. — A kérdés világos, de mi emberségesek vagyunk. Nem akarunk elkedvetleníteni egy ifjú kollégát...

— Ebben én erősen kételkedem — hördült fel Jarima Grigorjevics. — Én is szólni akarok az öreg orsóról, csakhogy

ez ma nem fonalat szőtt, hanem hálót. És kire vetjük ki ezt a hálót?

— Az ifjú tanítóra — felelt Ivan.

— Rosszabb, rosszabb! — javította ki őt Jarima Grigorjevics. — Ez az öreg orsó hálót szőtt a mi ereklyéinkre, a népi gazdagságra, megbéklyózva azt a tudatlanság bilincseivel. Megismerve önmagunkat, megerősítve önmagunkat az új világban, büszkélkednünk kell hagyományainkkal, történelmünkkel, s nem megsemmisíteni ezeket áltudományos sémákkal, törött orsókkal, mindenféle mákonnyal. Egy filozófus azt állította: a legnagyobb csoda a világon — a csillagok és az, amit az ember a fejében hordoz. Megbocsáthatatlan vétek elsötétíteni a csillagokat, megölni az értelmet.

— Engedelmet, engedelmet! — Paszikevics arca a méregtől vérbe borult.

— Még nem fejeztem be! — sújtott le rá engesztelhetetlen pillantással Jarima Grigorjevics. — Mindegyikünk hibázhat, mert a munkaterületünk nem könnyű. De kollégáim hibáiról rosszindulat nélkül kell beszélnünk, vásári lárma nélkül, rágalom nélkül, mert mi egy család, egy nemzetség vagyunk. Mi, barátaim, népünk akaratával és segítségével lettünk értelmiségiek. Figyeljetek csak erre a szóra: értelmiségiek. — És úgy figyelt, mint távoli zenére. — Ez az értelmiség parasztokból, béresekből, csizmátlan szegényekből került ki.

— Tiltakozom! — kiáltotta Paszikevics.

— Maga ne tiltakozzék, kérjen inkább bocsánatot! — szólt rá Jarima Grigorjevics.

Paszikevicsnek leesett az álla. Fuldokolva kérdezte:

— Miért kell... bocsánatot kérnem?

— Nem akarom kimondani.

— Mondja csak ki! — követelte Paszikevics.

— Tessék: bocsánatot kell kérnie arcátlanságáért.

Paszikevicset kirázta a hideg.

— Ezt nem felejtem el magának, de még a túlvilágon sem!

— Maga még ott is a kérdéseivel akarja gyötörni a kárhozott lelkeket? — Jarima Grigorjevics a tanítókhoz fordult. — Úgy gondolom, barátaim, Bohdan Vasziljevicsnek meg kell köszönnünk ezt a ragyogó órát.

— Megköszönni?! — pattant fel a helyéről Paszikevics, és rárivallt Jarima Grigorjevicsre. — Hát mit akar? Ezt én nem engedem! Elmegyek a járási népművelési osztályra. Magához a vezetőhöz. És ha kell, a megyei népművelési osztályra is.

Vlagyimir Szergejevics leintette őt:

— Hiába dühöng, kollégám, a maga csizmája is csak rubelért kopog.

— Hallani fog még az én kopogásomról! — fenyegetőzött Paszikevics.

VII. fejezet

A föld tengelye mint lovaskocsi, csikorogva fordult át a télbe. De amikor az alacsony, felborzolódott égből kitört a hóvihar, egy éj alatt befújta az őszt, szétszórta az utolsó virágokat, és mindenfelé szabad térséget nyitott. Micsoda fehérség, micsoda kékség omlott szét körös-körül. Az égen pedig — a fagytól — két nap is didergett.

Az iskolacsengőt most még a távoli mezőn is hallani lehetett, s hangját minden alkalommal örömmel és izgalommal hallotta Bohdan. Pedig minek is izgulni, amikor már annyi órát levezetett, megnyerte a tanulók bizalmát, tapasztalt pedagógusok is elismerték képességeit, és írásbeli dicséretben is részesült. De ő, ifjúságánál fogva, kíméletlen volt saját magával, igényes másokkal, ezzel a tulajdonságával ki is hívta egyes kollégák irigységét, akik épp csak hogy lerakták kötelességük terhét, s jobban érdeklődtek a háztáji gazdaság, tehén, malacka, méhek, mint az iskola iránt.

Semmi kifogása sem volt azok ellen a zümmögő házacskák ellen, amelyeknek kaptár a nevük, még kellemesnek is tartotta, ahogy napjaiba beszűrődik a méhzümmögés, hisz ez emlékeztet az iskolai zsibongásra. De amikor a tanáriban megkezdődtek a gazdálkodó emberek „röpgyűlései", olyan problémákkal, hogy „mivel jobb etetni a disznókat", árpavagy kukoricadarával, esetleg főtt krumplival és savóval — Bohdant már a méreg ette.

— Házasodjék meg, és csatlakozzék hozzánk — ugratták

a megrögzött legényt. — Voltunk mi is féktelen paripák, de már betörtünk.

Gúnyosan figyelt a hajdani paripákra. Termetükön nemigen lehetett észrevenni, hogy betörtek volna. De a munka igen nehezükre esett. Különösen a szűkös kereset miatt panaszkodtak.

Az igaz, pedagóguspályán még senki sem lett Krőzus, de sokan váltak a tudomány és a költészet lámpásaivá. Ezek a példák buzdították a fiatal tanítót arra, hogy lelkesedését és szeretetét a gyerekekre pazarolja. Nem kímélte magát, nem sajnálta idejét, az éjszakai órákba nyúló munka nemcsak hogy nem szegényítette el életét, hanem fordítva: gazdagabbá tette.

Ha lassan is, de gyűlt a tapasztalat, ha lassan is, de létrejött a népdalok könyve, és az ő hatodik osztálya a legroszszabból a legjobb lett. Ó, mennyit kellett vesződnie velük, hányszor járt a szülőknél, nem azért, hogy panaszkodjék, hanem hogy tanácsot adjon, segítsen nekik. És micsoda öröm volt, amikor valamelyik „reménytelen" felemelte a kezét — nem azért, hogy az udvarra kéredzkedjék, hanem, hogy feleltessék.

Eddig nem volt menekvésük a tanítóknak az apró termetű Nyikolka Zabolatnij elől, akinek két gúnyneve is volt, Fecsegős és Vakondok.

Nem is kisfiú volt ő, hanem szélvész. Azt sem tudta, hogyan tombolja ki féktelen jókedvét. Mindig tele volt karmolásokkal, borzas volt, de vidám, az iskolába nemcsak lódarazsakat és verebeket hurcolt, hanem siklókat is, amikkel szinte a hisztériába kergette a kislányokat meg a tanítónőket. Nyikolka az órán sem bírt nyugodtan ülni. Szünetben pedig birkó-

zott a gyerekek aprajával-nagyjával. A nagyobbaknak a lába közé bújt, hirtelen fölemelkedett, és a kicsik nevetése közepette lerázta őket a válláról, a vele egykorúakat pedig pofozta. Merkurij Juhrimovics megpróbált „atyaian" viselkedni vele, de teljes vereséget szenvedett: a hálátlan Fecsegő megharapta a tanulmányi vezetőnek éppen azt a kezét, amellyel az „atyát" akarta helyettesíteni.

Nyikolka életvidám, mozgékony fiatal édesapja mégiscsak egyre dicsérte szülöttét: egyszerűen föl nem érem ésszel, miért haragszik minden tanító épp az én gyerekemre. Hát olyan nagy csibész az én fiam? — Rátette érdes kezét a fiú fejére, és lágyan kérdezte meg:

— Hát mondd, Nyikolka, csibész vagy te?

— Nem, édesapám — a nebuló barátságtalanul néz a tanítóra, de közben egy bölcsőt ringat, amelyben kis testvérkéje pihen — Nyikolka kisebbített mása.

— No látja — kiált fel győzelmesen az apa, higgye el, tanár elvtárs, aranyat ér ez a gyerek. Ilyet adjon magának is az Isten. A kicsire is vigyáz, a bölcsőt is ringatja, tűzifát is aprít, a veteményest is gyomlálja, gombát is hoz az erdőből, a halat — még télen is — kifogja! Így van-e, Nyikolka?

— Kifogom én, édesapám — ugyanolyan ártatlanul néz a tanítóra, és tekintetének mélyén ott rejtőzik egy ravasz szikrácska. A tanító észreveszi, de a nebuló nyomban eloltja ezt a kis szikrát, és újra szelíd gyerek lesz.

— És mivel fogod télen a halat?

— Vesszőből font szákkal — élénkült meg a fiú, látva, hogy a tanító nem panaszkodik rá.

— Szákkal? Hogyan?

— Hát nem tudja? Rögtön megmutatom — örvendezett

Nyikolka. Egy szempillantás alatt kiszaladt a házból, és egy perc múlva behozott egy akkurátusan fonott szákot, amelyhez karó volt kötözve. — Tessék! A szákot beleengedjük a lékbe, karóval a fenékhez szorítjuk, a másik halász meg rúddal űzi a kisebb léktől a halat. Maga még nem halászott így? — a fiúcska szeme fénylik: valami olyat tud, amit még a tanító sem.

— Nem halásztam, Nyikolka. Egyszer majd elviszel magaddal?

A fiú éppúgy pislogott, mint előbb az apja.

— Igazán velem jönne?

— Természetesen.

— De hát a folyón összefröcsköli magát, összefagy. Nem horoggal horgászunk ám!

— Na és? Ez a halászat...

És ma a kék reggelben, a kékesszínű havon sötétlő ösvényen már mennek is halat fogni. Nyikolka viszi a szákot, Bohdan meg a rudat és a jégcsákányt. A diák el se akarja hinni, hogy vele van a tanítója.

— Majd megmutatom azt a helyet, ott a hal, csak úgy gyűlik a botra.

— Nyáron? — kérdezi Bohdan.

— Nyáron — ábrándozik Nyikolka. — Bár eszébe jutna. hogy ott is teleljen!

— Nem juthat eszébe.

— Miért nem? — tudakolja Nyikolka.

— Télen a hal mélyre megy, mi pedig csak egy, másfél méterre tudjuk lenyomni a szákot.

— De ezekben a méterekben is ránk mosolyoghat a halászszerencse — mondja valakinek a szavaival a kisdiák.

Lám, már itt is a folyó kanyarulata, a behavazott fűzfavesszők, az égerbarkák, a nád szikkadt rózsaszínje. Közülük, fülét hátracsapva kiugrik egy nyúl, elterül a jégen gyámoltalanul, saját bundáján utazik a partig, és ott úgy eliszkol, hogy Nyikolka mindkét kezével fogja a hasát, a kacagástól sokáig nem is tud egyetlen szót sem kinyögni.

— Hát ez elszelelt! Maga hallotta már, hogyan énekel a nyúl?

És bár Bohdan ismeri a nyúl egyszerű „dalát", azt mondja, hogy még nem hallotta.

— Én hallottam. Tavasszal, amikor apámmal az erdőben jártunk, ott megláttam egy nyulat. Ráült a hátsó lábára, egy másik nyúl felé nyújtotta a fejét, az első lábával intve hangokat adott. Hitvány lett volna énekesnek, mégis mulatságos volt meghallgatni. És akkor találtam ott egész fészekalja nyúlfiat.

— És mit csináltál velük?

— Csak megnéztem, mert még nagyon picik voltak.

Nyikolka megkeresi a halas helyet, és Bohdan kopogni kezd a csákánnyal. Testét hamarosan melegség önti el, és kabátja a jégre penderül.

— Ni, édesapám is épp így tesz, amikor jeget vág! — nevet Nyikolka, és hogy a lába ne fázzék, táncolni kezd.

Végül is ki van vágva egy nagy lék a száknak, és három pici a husángnak. Bohdan leereszti a vízbe a karót, a fenékhez nyomja, Nyikolka pedig a husánggal a legszélső üregbe csap. Valami nekiütődött a száknak. Bohdan maga felé rántotta, és kezdte kihúzni. Csobogott a jégre buggyanó víz, a szákban pedig valami vergődött.

— Csuka! Csuka! — ujjongott Nyikolka, felugrott, és két kézzel ragadta meg a kis csukát.

— Kezdetnek jó, Nyikolka.

— Köpködje meg, Bohdan Vasziljevics.

— Miért?

— Hogy legyen fogás.

— Másképpen nem lesz fogás?

— Ki tudja? — és Nyikolka ismét nevet. — Kivetjük még egyszer ugyanoda, hátha csíkot fogunk. Itt nyáron rengeteg sok volt belőlük.

Valóban nem is egy, hanem három csíkot fognak, s azok panaszos cincogással fordultak ki a hóra. És egyszer csak egy gyönyörű vörösuszonyos hal csapkodott a szákban.

— Sügérek is vannak itt, és koncér is, csak rákot nem fogtunk még télen soha. De most idebűvölök egy sügért. — A fiú behunyja a szemét, és valamit suttog.

Hamarosan tényleg elcsíptek egy tisztességes sügért, amelynek uszonya rózsaszínben játszott.

— Akkor te, úgy látszik, varázsló vagy. Hát mit varázsolsz még?

Nyikolka sóhajtott.

— Mi bajod?

A kisfiú valószínűleg először nézett ilyen bizalommal a tanító szemébe.

— Azt szeretném kivarázsolni, hogy hadnagy legyek.

Most a tanító sóhajtott fel.

— Mi baja? — kérdezte félénken a kisdiák. — Semmi sem lesz belőlem?

— Nem lesz, kisfiam — mondta szomorúan Bohdan.

— De hát miért?

— Jobb, ha nem kérdezed. No hát, hol állítsuk le a szákot?

— Maga mondja meg, Bohdan Vasziljevics — Nyikolka pislogott, hogy elűzze a bánatot, de nem tudta elűzni.

— Hallottad, te legény, mi az a katonai fegyelem?

— Hallottam — a kisfiú hangja megremegett.

— Miféle hadnagy lesz belőled, ha nem tanulod meg a fegyelmet?

Nyikolka elhallgatott, gondolkodott, a tanító pedig mosolygott, és nagy igyekezettel kezdte leengedni a szákot a vízbe.

A part menti nádasból, amely lépések alatt csikorgott, kijött egy magas, klasszikus orrú férfi. Bohdan meglepődött. Csak nem Grigorij, Nagyijka férje? Ő az!

Grigorij odament a halászokhoz, barátságosan köszöntötte őket, a tarisznyára mutatott:

— Van-e benne valami?

— Van — és Bohdan rámutatott a kisfiúra: — Nyikolka tudja, hol úszik a hal.

A dicsérettől elvörösödött a gyermek, hálásan tekintett a tanítóra.

— Engem meg Nagyijka zavart magához. „Eredj — monja —, és ne gyere vissza Bohdan Vasziljevics nélkül." Hát én el is jöttem, tiszteletem teszem. Mit szól ehhez? Innét egészen közel van mihozzánk.

— Hogyan jutottam eszükbe? — csodálkozott Bohdan, szíve pedig összefacsarodott, mert eszébe jutott a tavalyi tél, amikor ő volt Nagyijánál.

Grigorij jólelkűen elmosolyodott.

— Hát ezt tőle kérdezze meg, mert nekem nem mond meg mindent.

— Talán történt valami?

— Történt.

— Mi?

— Mindenféle pirogot sütött, almásat, mákosat, és azt akarja, hogy maga megdicsérje őt. Az én dicséretem kevés neki. Akkor hát megyünk?

— És mi lesz a halászattal? — ingadozott Bohdan.

— A husángot és karót otthagyjuk a molnárnál, a halat elviszem magához, a szákot meg haza — döntött gyorsan a fiúcska.

— Nem, Nyikolka. A halat magadnak viszed el. Az összes többi legyen úgy, ahogyan mondtad.

— Bohdan Vasziljevics... — kezdett rimánkodni a fiú.

— Nyikolka, fegyelem!

A bűvös szó hatott.

— Jó. De este jöjjön be a halra. Én magam fogom tisztítani... Eljön?

— Természetesen.

Bohdan és Grigorij átmegy a folyócskán és a réti út kerékvágásain, amelyekben szétszóródott szénacsomók pihegnek. Bemennek a fiatal erdőbe, ahol madarak hangoskodnak.

— Ni, milyen vidámak! — Grigorij mosolyogva figyeli a madarakat. — Az embereknek kevesebb az örömük.

— Ezt én magáról és Nagyijkáról nem mondanám.

— Nagyijka olyan nekem, mint egy madárka. Takaros is, aranyos is. De már Jarina — nem ugyanaz. Bánatot vetettek a szemébe, a lelkébe, lekaszálták a szerelmét.

„Nesze neked — ez a halász úgy beszél, mint egy költő." Bohdant rossz sejtés rázta meg.

— Volt maguknál Jarinka?

— Nem is olyan régen jött el.

— Egyedül?

— Egyedül. Az erdészeti technikumba készül. Lehet, hogy el is megy, ha nem lepik el a gyerekek.

Megkérdezné, boldog-e a házassága, de nincs ereje, torkán akadnak a szavak.

És újra a behavazott völgykatlan, a malom, a híd, a félig nyitott kapu. Grigorij nyikorgást csal ki belőle, és kifut elébük a kipirult Nagyijka. Megöleli a vendéget, és cuppanós csókot nyom az arcára.

— Bolondos! — neveti Grigorij. — Kellenek is ennek a te csókjaid.

— Honnan tudja? Hátha kellenek!

— Ó, köszönöm, Bohdancsik, hogy eljött. Ma pirogot sütöttem.

Grigorij a feleségére nézett.

— Ezekről a pirogokról hamarosan az egész terület tudomást szerez. Már a területi pártbizottság első titkára készül hozzánk, hogy egyen belőlük.

— Ha eljön, nem bánja meg — vágott vissza Nagyijka. — De hát, menjünk be a házba!

Még nem értek oda a nyitott pitvarhoz, Bohdan megérezte a pirogok, a füstölt sonka, a bangitabogyó illatát.

— Micsoda finomságok! Csak nem esküvőre készülnek? — kérdezte meg Nagyiját.

— Nem, inkább csak eljegyzésre — pillantott rá Jarina szemével, és felébresztette a fiúban a fájdalmát.

A házban váratlanul egy barna arcú, szomorú szemű lányt talált. Ahogy meglátta Bohdant, megremegett, nagy szemeiben a múlt árnyai remegtek. Éhségé vagy a háborúé?

— Bohdancsik, ismerkedjenek meg. Tanítónő — csacsogta Nagyija. — Ő segített nekem pirogot sütni.

Grigorij hümmögött.

— Ki nem segített neked sütni? Biztosan az egész utca.

— Hát neked ki nem segít halászni?

Bohdan odament a tanítónőhöz, az odanyújtotta neki keskeny kezét, és csöndesen mondta:

— Olga... Olga Danyilovna. — Leült, magába húzódott, mint egy csiga.

A vacsora alatt kissé felengedett, még énekelt is. De aztán elfutottak érte az iskolából, és ő súlyos hajfonatait kendővel takarva be, búcsúzni kezdett, levette Bohdanról nagy szeme sötétjét, amely a jelent látva is a múltba figyelt.

Amikor becsukódott mögötte az ajtó, Nagyija bizalmasan mondta:

— Milyen jó kislány! Teljesen árva, gyermekkorában az ablakok alatt kenyeret kért. Kéregetve, kinyújtott kézzel jutott el a mi Turovecünkhöz. Ő pedig elvitte Vinnyicába tanulni. És kitanult a kislány, ma már nem kinyújtott kézzel, hanem nyitott szívvel megy az emberekhez. Hogy tetszik neked, Bohdan?

Bohdan megértette, hogy nemcsak pirogra hívta őt Nagyijka. Az iránta érzett hálával együtt, felébredt az aggodalom: eddig a világon senki sem tudta helyettesíteni Jarina szemeit, amelyek a sötét pillák alatt rejtették a reggelt, és a korai nap gyenge harmatcseppjeit.

VIII. fejezet

Szép lett a könyv, száz dal volt benne, és ugyanennyi hímzés. A tanulók maguk varrták ki a nyers, fehérítetlen vászonra az ünnepi borítót, és ez a díszes köntös vonzotta az emberek tekintetét. Sokáig üldögélt fölötte Pohribinszkij szerkesztő, ki is írt néhány dalt az újság részére, és dicsérő szavakat szólt az irodalmi szakkör gyűlésén. Vlagyimir Szergejevics pedig köszönetet mondott a szakkör tagjainak, de néhány szülőnek is, a könyvet pedig a vitrinbe tette, hadd lássa minden iskolás, hadd ismerjék meg azt a szépséget, amely észrevétlenül él bennük és körülöttük.

Egyedül Merkurij Juhrimovics nézett ferde szemmel Bohdanra is, a könyvre is.

— Sok hűhó semmiért — hol itt, hol ott mondogatta ezt, sokat sejtető mosollyal: Bizony, bizony, tud ő valamit, csak nem akarja elmondani.

A tanulmányi vezető hangsúlyozottan udvarias volt Bohdannal, de a háta mögött észrevétlen utalásokkal, félszavakkal — elvetette a konkolyt.

— Dalokkal kezdődik, de mivel végződik? — kérdezgette sokatmondóan, aztán másra terelte a szót.

És ismét valahol, egy megfelelő pillanatban megint csak szólt valamit — nagyon nyugtalanította őt a kolléga sorsa.

— Okos, nagyon okos a mi mélyen tisztelt Bohdan Vasziljevicsünk, csak hát minek szövetkezett azzal a félnótás Andrejjel, aki az ablakok alatt zagyvaságokat kornyikál.

Lehetséges, hogy kettesben járnak kutyákat ingerelni. Lám, a tanítóval, a mi tisztelt Anton Antonovicsunkkal nem találták meg a közös hangot, de ezzel a koldussal — tessék! Ó, fiatalság, fiatalság.

Az igazgatónak pedig, akit a háta mögött egészen másként tisztelt, még „politikai" nyugtalanságát is kifejezte:

— Nem vezet-e bennünket vissza a múltba ezekkel a dalokkal?

Vlagyimir Szergejevics közbevágott:

— Azt mondja, mit akar!

Az igazgató rossz taktikai érzéke mindig is idegesítette Merkurij Juhrimovicsot. Csodálkozott:

— Azt kérdeztem, hová visznek bennünket ezek a forradalom előtti dalok.

— A dal útja ismeretes; az emberek szívéhez vezet.

— Az akadémián is sokan kezdték ezzel az ismert úttal, aztán mi lett a vége — és Merkurij Juhrimovics sokatmondóan elvágta a találgatások fonalát.

Az igazgató elkomorodott, megmozdultak a tüskés szemöldökök, amelyek egy rakás igazgató számára elegendők volnának, aztán kirobbant:

— Minek a jó ügyre baltát köszörülni? Talán nincs más elfoglaltsága? Akkor legalább a fát vágná fel a feleségének.

Merkurij Juhrimovics kerekre nyitotta a szemét, és szíve mélyéről fennkölt felháborodást préselt ki:

— Vlagyimir Szergejevics, nem féli az Istent és az embereket? Miféle baltáról beszélt? Én csak azért csinálok gondot magamnak, hogy jobb legyen nekünk is, Bohdan Vasziljevicsnek is.

— Akkor ne fonja be Bohdan Vasziljevicset a gyanakvás pókhálójába. Abból úgyis több van, mint kéne.

Merkurij Juhrimovics lapos arcán őszinte méltatlankodás tükröződött.

— Maga egyáltalán nem értett meg engem.

Vlagyimir Szergejevics helyeselt:

— Lehet. Akkor kérem, bocsásson meg.

Merkurij Juhrimovics bólintott, de nem bocsátott meg, hanem felírta emlékezetébe az igazgató szavait, hogy a gyanakvásból több van, mint kéne. Otthon ezt az aforizmát még a jegyzetfüzetébe is beírja — érdemes.

A vizsgákra megérkezett a járási oktatási osztály vezetője is. Merkurij Juhrimovics úgy keringett körülötte, mint mosolygó hold a föld körül. Mosolya nem hagyta őt el, még Bohdan Vasziljevics osztályában sem, csupán egyszer, akkor is őszinte ámulatra változott, amikor a javíthatatlan Fecsegő ötösre felelt. Itt valami nincs rendjén. Nem súgta-e meg a tanító, hogy melyik tételt húzza? Nem hiába járnak együtt halászni.

Merkurij Juhrimovics kiegészítő kérdést adott fel a gyereknek, s amikor az válaszolt, kitátotta a száját, úgy, hogy Nyikolka jó ideig gyönyörködhetett a tanulmányi vezető aranyfogában.

A járási oktatási osztály vezetője meglátta a vitrinben a daloskönyvet, megállt, föléhajolt.

— Ez mi? — kérdezte Merkurij Juhrimovicsot.

— Szórakozás. A mi falunk dalai.

— Ki gyűjtötte össze ezeket?

— Bohdan Vasziljevics és a tanulók. — És felsóhajtott. — Dalokkal kezdődik, de mivel végződik?...

A vezető nem értette meg a célzást.

— És az iskolások varrták ki?

— Ők varrták ki.

— Mutassák meg, kérem.

Átlapozta a könyvet az osztályvezető, egyet-kettőt dünnyögött, nem mondott se jót, se rosszat, csak elvitte a járásba. Ez mindennél jobban felizgatta Merkurij Juhrimovicsot, mert nem tudta, mit jelent. Ez a fiatal kolléga fura dolgokat művelt a dalokkal is, a Fecsegővel is.

Amikor Nyikolkával találkozott a tanulmányi vezető, a gyermek fejére akarta tenni a kezét, de idejében észbekapott, és mintha tréfálna, még egy kérdést tett fel neki az irodalomból. A Fecsegő erre is felelt, s amikor Merkurij Juhrimovics elfordult, kiöltötte rá tintaceruzától kék nyelvét.

Alighogy befejeződtek a vizsgák, Bohdan táviratot kapott: behívták az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottságához. Később felhívták a járási pártbizottságtól, és Bohdan nyugtalankodva kezdett készülni az útra. De még nála is jobban izgult Merkurij Juhrimovics: természetesen jó, ha a kolléga leesik a lóról, de hátha belekapaszkodik a sörénybe.

Közvetlenül az utazás előtt Ivan csak keringett, keringett Bohdan körül, megszemlélte barátját minden oldalról, lógatta az orrát.

— Mi bajod?

— Minek utazol egyedül a fővárosba? Ha én kaptam volna ilyen behívót, magammal vittem volna a kíséretemet.

— Mire célzol ezzel?

Ivan, mint mindig, a történelemhez fordult:

— Én is szeretném meglátni a hegyet, amelyen Kij ült,

ahol a három fivér létrehozta a várost, a legidősebbik nevéről Kijevnek nevezvén azt.

— Akkor hát velem jössz?

— Veled. Mindenképpen nyugodtabb lesz a lelkem, mert már azt sem tudom, hová legyek.

A járási gépkocsi bevitte őket a városba, és a barátok találgatásokba merülve, először utaztak a fővárosba. Vajon hogy fogadják ott őket?...

A fővárosi pályaudvaron szalmakalapos szőke férfi várta Bohdant. Bohdan elbúcsúzott Ivantól, megbeszélte, mikor találkoznak, és ment a KB munkatársa után. Beültek egy fényes fekete kocsiba, velük szemben a kék levegő csobogásában úszott az ősi város. Bohdan sokáig ingadozott, végül is elhatározta, megkérdezi, hova viszik őt.

— A Központi Bizottság titkárához — felelte a KB munkatársa.

Bohdan úgy vélte, hogy most a tréfálkozás nem helyénvaló.

— Megkérhetem, hogy ne tréfáljon?

— Nem tréfálok. A titkárhoz megyünk.

— Az nem lehet — kezd már izgulni a legény. — És miért megyünk oda?

— Ezt majd a titkár megmondja.

A kocsi odaért a KB épületéhez. A kísérő megkérte Bohdant, hogy várjon, ő maga bement, de néhány perc múlva visszatért.

— Elmegyünk a stadionba. Az iskolások ott ünneplik a tanévzárást.

És valóban az egész stadion gyerekekkel volt tele. Bohdan, mintha álmodna, ment fel a kormánytribünre. Váratlanul

megpillantotta az első sorban a KB titkárát, akit fényképről már ismert. A kísérő a titkárhoz lépett. Az rögtön felkelt, eloltotta cigarettáját, és Bohdan elé ment.

— Jó napot, Romanisin elvtárs! — nyújtotta a kezét, hunyorgott, és szeme körül ráncok gyűltek össze. — Azt hittem, hogy maga jóval idősebb. Leülünk?

— Ahogy óhajtja — felelte zavartan Bohdan. Nem értette, hogy történt mindez, és miért hitték azt, hogy idősebbnek kellene lennie.

A titkár látva a tanító izgalmát, megnyugtatóan tette vállára a kezét.

— Romanisin elvtárs, átadták nekem a maguk daloskönyvét. Én is, a barátaim is, figyelmesen átnéztük. Jó úton halad. Nagyon jó úton. Valószínűleg egyetlen országnak sincs ilyen népi kincstára, mint a miénknek. Messzebbre is kell gondolnunk. Nem csak azokra a kincsekre, melyek a földben vannak, hanem azokra is, melyeket a nép őriz az emlékezetében. Ha maga továbbra is gyűjti a nép művészetét, figyeljen az énekesekre, akik sok régi dalt ismernek. Ideje, hogy kiadjuk ezeket a dalokat is, és a népi énekesekről szóló könyveket is. Van kapcsolata a Tudományos Akadémiával?

— Nincs.

— Ha nem utasítja el, segítünk magának.

— Köszönöm.

— Adja át üdvözletemet minden tanulónak, akik ezen a könyvön dolgoztak. Ha nem tévedek, harmincketten vannak.

— Igen.

— Még sok sikert kívánok magának...

A peronon, mint egy elgyötört gólya, sántikált Ivan. Boh-

dan messziről észrevette fürtös fejét és meleg fényű szemét. Ivan odafutott barátjához, de félt érdeklődni.

— Képzeld, Ivanocska, a KB titkára beszélgetett velem a dalainkról!

— Ne hazudj! Mondd meg, ki és miért hívatott?

Bohdan beszámolt, és Ivan arca fokozatosan megélénkült. Megölelte barátját, és örömmel kiáltotta:

— Csoda!

— De még milyen!

— Tudod, hogy most mit csinálunk? Elmegyünk a hajóállomásra, felülünk valamilyen hajóra, és beleúszunk... a romantikába. Ezért a romantikáért és lógásért nem dobnak ki bennünket az állásunkból. Olyan utat választunk, hogy holnap reggelre visszatérjünk. Jó ötlet?

— Elmegyünk, Ivanocska.

Ez a remények felejthetetlen éjszakája volt, a víz panaszos csobogásával, a réteken a jánosnapi boglyákkal, a falukban a lányok dalaival, az egész világ felett a halhatatlan csillagokkal. A tettvágy, a jó és szép iránti vágy, a költészet vágya dörömbölt a szívben, a váll a hű barát kezét érzi. És nem tudták, hogy a hátuk mögött már leselkedik rájuk a baj...

Hazaérve még egy kellemes meglepetés várta őket: az iskola a KB titkárától pianínót kapott, a harminckét tanuló kis könyvtárat és édességet, Bohdan pedig beutalót a Krímbe. Ki örült mindennek a legjobban? Ki más, mint Merkurij Juhrimovics.

— Hiszen mondtam én: dalokkal kezdődik, de mivel végződik... Na ugye, hogy megjósoltam — s úgy keringett Bohdan körül, mintha az legalábbis a járási oktatási osztály vezetője lett volna.

Figyelve őt, Ivan mélyértelműen mondta:

— Ó, de gyakran változtatja ez az ember a színét.

— A dekorációt — egészítette ki Bohdan —, mert ebben az alattomos alakban elveszett, vagy egészen megfulladt a lélek.

IX. fejezet

Közvetlenül Bohdan elutazása előtt váratlanul beállított egy kis köményillatú zsákocskával őszbajuszú édesapja. Ez a zsákocska gyakori vendég volt már a főiskolán is. Az apa zavartan tette le az asztalra a búzalisztből készült hazai pogácsákat. Nézte lesoványodott fiát, és ingatta a fejét, amelyet ritkásan borított a száraz szénához hasonló haj.

— Ugye, hogy nem könnyű tanulni, fiam?

— Nem könnyű, apám.

— De hideg van itt! A víz is megfagy nálatok? — nézegette a diákotthon falát, mely zúzmarás volt.

— Néha megfagy.

— Hát a tinta?

— A tinta is.

— Ez elég baj — aggódott az apa a tudomány miatt, azután átadta fiának a rokonok üdvözletét...

Íme, most is letette a zsákocskát az asztalra, szárazon zörrentek meg benne az ismert pogácsák.

— Ezt édesanyád sütötte. Te itt a tanítói koszton talán már el is felejtetted a hazait.

— Köszönöm. Édesanyám hogy van?

— A mi életünk, mint mondják, egyszerű: vess, arass, őrölj, egyél; mindannyian a föld közelségében élünk — és bajusza alatt szomorú mosoly bujkált. — Hogy megy a munkád?

— Jól, apám.

— Te pedig, már megbocsáss, szereted-e a munkádat is, vagy csak a fizetést?

Bohdan nevetett.

— Minek tart engem? Piszkos naplopónak?

— Úgy van ez mostanában: több lett az állás, de nem lett kevesebb a henyélő... Igaz, hogy neked még jutalmat is adtak?

— Beutalót a Krímbe.

— Voroncov grófhoz? — csodálkozott az apa. — Valamikor voltam ott kenyeret keresni, jutalom nélkül... — sóhajtott, a bánat kiült a szemébe, a ráncokba, amelyek máskor mosolyt ringattak.

Bohdan rosszat sejtett.

— Valami baj van odahaza?

— Nincs minek örülnünk, fiam. Ezért is jöttem hozzád tanácsért. — A szavak úgy hullottak le, mint az őszi eső cseppjei. — Mondd meg, hogy tetszik neked a mi Makszim Turovecünk?

— Makszim Turovec? Mindenki tudja, hogy derék és okos ember.

— Hát igen — értett egyet vele az apa. — De holnap le kell váltani az elnökségből.

— Miért? — kiáltott fel meglepetten Bohdan.

— Olyan nehéz okot találni? Vetni könnyű, magot is, embert is, de felnevelni és megtartani nehezebb. Nem tetszett Hvorosztenkónak a mi Makszimunk — le is váltja.

— Ő már régen is fente a fogát Turovecre.

— Akkor még sikertelenül. De most, amikor minden zajlik a földön is, az újságokban is, Hvorosztenko, ki tudja miért, Ivan Vasziljevics Maruscsak helyére került.

Bohdan emlékezett a himlőhellyel borított arcra, amely őszi napraforgóhoz volt hasonló.

— És most eljött Hvorosztenko ideje. Már az aratás idején le akarta váltatni Turovecet. Most olyan revízió, olyan zűrzavar van nálunk, hogy senki sem lát tisztán. Csak hát mi lesz belőlünk Turovec nélkül? Kevesebb értelem a fejekben, kevesebb gabona a mezőn. Én, fiam, mindennél többre becsülöm az egyetértést. Annyira kéne ez az embereknek. De a szívtelenek és ostobák vadásznak rá, és semmivé teszik.

Bohdan nem tudta, mit feleljen apjának, és ő is elszomorodott. Tán ő nem aggódott, hogy a mindennapok sürgésforgásában, vesződségében, s a gondokban, a tervek és ütemtervek labirintusaiban elkallódik az emberi lélek? Azt az emberséget, amely a nagyapákról, dédapákról szállt az unokákra, néhány mai bölcs hétköznapiságnak, melodrámának, szentimentalizmusnak minősítette... Ez nem volt egészen új elmélet. De hát volt is, van is, s még nem nőtte be a fű.

— Turovec üdvözletét küldi neked.

— Köszönöm. És mit szólnak mindehhez az emberek?

— Meg vannak ijedve. Hvorosztenko állandóan fenyeget minket, mindent fölír a papírjára. Rettenetes lett a kezében ez a papír, olyan, mint a sátán pecsétje. Valami nem jó lesz ebből, édes fiam. Nem jó.

— Apám, elmegyek magával a falunkba.

— Hát a Krím?

— Az várhat egy keveset.

— Hát akkor nézd meg, mi van minálunk, te okosabb vagy, mint mi. De ha tudós vagy is, fiam, ne csak a tudományokhoz, ne csak az értelemhez tartsd magad, hanem az emberséghez is, mert enélkül nagyon szegények leszünk.

Ahogy az utazás előtti ügyeit lezárta, Bohdan búcsút vett az igazgatótól, Ivantól, és gyalogszerrel, réteken, tölgyeseken, mezőkön át, hazament az apjával. Körös-körül a szénakaszálókon már álltak a boglyák, a mezőkön pedig csak néhol látszott az első tarló, a búzavirágok haldokló szemeivel.

— Vártuk az aratást, de kevés benne az örömünk — állt meg az apa az aranylombú „búza" mellett. — Vajon lesz-e olyan idő, amikor majd nyilvánosan megszégyenítik azokat, akik elveszik az emberek örömét? Nézz az ilyen Hvorosztenkóra — és csodálkozz, és bánkódj: van állása is, hiszen tanult a tanfolyamokon meg mindenféle konferenciákon, emberek közt forgolódik, de nem tiszteli őket. Tudod, kit akar megtenni elnöknek? Artamon Vaszjutát.

— Artamont?

— Őt, mert ez a szemétdomb mindent megtesz, amit Hvorosztenko diktál neki. Magának és a cimborájának felépíti az éléskamrában a szocializmust, de az embereknek csak grammokat juttat. Mennyit küzdött Turovec, hogy legyen kenyerünk is, örömünk is, de úgy látszik, most kifacsarják a munkáiból az értelmet, mint citromból a levét.

Az apa legyintett, kitépett egy szál gyomot a búzából, és ezüstös bajusza alatt váratlanul rázendített kedvenc nótájára:

Szerettelek kisleánynak,
Szeretlek most nagyleánynak,
De még jobban szeretnélek,
Ha házamba vihetnélek...

Bohdan megrázkódott, eszébe jutott az a rettenetes éjszaka az erdőben, amikor Oleszjával, az erdészlánnyal találkozott, eszébe jutott az a hang, mely a számára mintha a sors hangja lett volna, és ettől kezdve már fájt neki minden lépés, mert nem a szerelem tért vissza hozzá, csak a szerelem árnyai egy távoli hóviharból és egy nagyon messzi szeptembertől, amely először megkongatta a napraforgók aranyharangját, de később összetörte azt lakodalmi zenével. Bohdan el akarta űzni magától ezeket az árnyakat, de nem tudta. És most már más árnyak is csatlakoztak hozzá az erdőben. Az apja talált néhány tinórugombát, csodálkozva szólt hozzájuk, megkérdezte őket, nem bújtak-e ki túlságosan korán a napvilágra.

Otthon az anyja örömmel és bánattal fogadta őket, az ablak mögött pedig, mint máskor is, nyíltak a nagy szemű mályvák, melyektől a méhek sehogyan sem akartak elbúcsúzni. Az asszony azonnal zörögni kezdett az edényekkel, az apa pedig bement a kamrába a pálinkáért, hiszen megjött a tudós fiú.

— Te, Bohdan, még most is írsz verseket? — kérdezte az anyja.

— Honnan tudja, édesanyám?

— Szalivonova Tatjanka még az ősszel felolvasta nekem az újságból a verseidet.

— És mit olvastak ki belőle?

— Azt olvastuk ki, hogy az élethez kell az eső. Igaz? Mi ezt a te versed nélkül is tudtuk mindig.

Bohdan erre a recenzióra csak mosolygott.

— Tatjanka bejár magukhoz?

— Eljön néha. Olyan leány lesz ebből — mint a tavaszi

dal. A legszebb a faluban. Egyszer epret is hozott. Felőled kérdezősködött. De hát mit tudok én rólad? Talán van is már valakid abban az iskolában?

Bejött az apa, és az asszony rögtön abbahagyta a találgatást és célozgatást.

— Hallod-e, papa, meghívhatnád Turovecet, hadd üldögéljen egy kicsit az asztalunknál az a derék ember.

— Nem hívom — felelt az apa.

— De miért? Hiszen, ha egy embernek nehéz...

— Úgyis tudod, hogy miért.

— Hát ahogy akarod — az anya elszomorodott. — Úgy sajnálom Makszimot. Olyan hosszú ideig élt társtalanul, most meg jönnek a bajok ezzel az elnökséggel...

Naplemente után kezdődött a gyűlés. Az elnökség hallgatagon, mint valami bíróság, ment fel az emelvényre, és csak az öntelt Hvorosztenko szeplői ragyogtak. Eljött az ő órája! Sokáig kellett várnia rá, de kivárta. Előtte az a nyitott jegyzetfüzet feküdt, amelytől mindenki úgy félt, s a háborús gimnasztyorka zsebéből, mint egy tölténytárból, három fémtöltőtoll kandikált ki. Lekicsinylően nézegette a gyűlést, és elégedetlen volt. Miért ilyen komor a hangulat?

A tribünre fölment Makszim Turovec. Arcát sötétté égette a nyár heve, homlokára túlérett rozshoz hasonló hajszálak hullottak. Egy órát adtak neki a beszámolóra, de ő azt mondta, csak öt percre van szüksége.

— Hát ez miféle szeszélyeskedés — csapott le rá azonnal, mint egy kánya, Hvorosztenko.

— Ugyanezt a kérdést tehetném fel én is magának — felelte nyugodtan Turovec, és a parasztokhoz fordult:

— A revízió kimutatta, hogy sikkasztás nálunk nem tör-

tént, adósságunk sincsen. Magamtól mondom: hála a munkánknak, elegendő termést hozott a földünk. És ahol van kenyér — van remény is. Köszönöm a munkájukat, köszönöm azt, hogy megtanítottak ésszel gondolkozni és szeretni a földet. — Meghajolt az emberek felé. — Csak ennyit akartam mondani.

— Nem elég kimerítő. Nem elég kimerítő — elégedetlenkedett Hvorosztenko. Le akarta inteni a tapsot, de nem tudta. Megborzongott. Fölemelte a kezét, de a taps nem csöndesedett. Ahogy karja föllendült, majdhogy arcul nem csapta Artamon Vaszjutát és cimboráit.

Végül is csend lett, és Hvorosztenko vette át a szót. Zöld szemei egészen elsötétedtek, mintha korai fagy csípte volna meg őket.

— Elvtársak! Most aratás van, forró dologidő, nem gyűlésezhetünk sokáig. Tudatni akarom magukkal, hogy odafent az az elvi álláspont — jelentőségteljesen fölemelte mutatóujját —, hogy le kell váltani az elnökségről Makszim Turovecet.

— Nem engedjük!

— Nem akarjuk!

— Jogtalanság!

— Miért?!

Az emberek izgatottak lettek, és sokáig tartott, amíg elcsitult a zaj.

Végül is Hvorosztenkónak sikerült túlkiabálnia a lármát, és karjait lengetve beszélni kezdett.

— Azt kérdezik, miért váltjuk le Turovecet? Készséggel válaszolok. Az önkényeskedésekért, azért, hogy mindig maga akar dönteni, nem hallgat meg másokat, még az útmutatáso-

kat sem. Ő a kollektivizmusban az individualizmust táplálja. Emlékeznek még rá, hogy csapta be tavaly az egész járást azzal a vetéssel? Az idén pedig, mit sem okulva a múltból, megint elővette a régi trükköt, és egyetlen hektár szóját sem vetett. Egyetlenegyet sem!

— De mi haszon lenne belőle, ha szóját vetettünk volna? — kérdezte Vlagyimir apó, a méhész. — Három évig vetettünk, és még egyszer sem takarítottunk be termést. Oda kell vetni a szóját, ahol meg is nő.

— Hát kényszerítsük rá, hogy itt is nőjön. És nem kéne védelmünkbe venni az önkényeskedést. Odafent is úgy gondolják, hogy váltsuk le Turovecet, és válasszuk meg a helyére Artamon Davidovics Vaszjutát. Van-e valakinek hozzászólása?

A gyűlés újra felmorajlott:

— Elég a beszédből!

— Szavazzunk!

— Vigyétek szavazásra!

Hvorosztenko meghökkent, mert tudta, hogy az emberek Turovecre fognak szavazni. Íme a kispolgári elemek árulása.

— Elvtársak! De hát hozzászólások nélkül nem lehet szavazni.

— Maga mondta, hogy siessünk, most aratás van!

— Szavazzunk!

Az emelvényre most óvatosan, mint egy tolvaj, fölkapaszkodott Anany, a nyakigláb szatócs, akinek arca kőből volt, gondolatai pedig fürgék, mint a gyík.

— Fölmászott a nyakigláb a tribünre — vágta valaki a kereskedő arcába. És apró megjegyzések röpködtek:

— Vigéc! Élősdi!

Anany összehúzta magát, a ránc-táskákból kiviláglottak szemeinek rézgarasai.

— Elvtársak, elhangzott egy javaslat, és ezt támogatnunk kell — dörmögte a boltos. — Mi jól ismerjük Hvorosztenko elvtársat, ő is ismer minket, és mi vele s az új elnökkel mindig minden tervet teljesítünk majd, sőt túlteljesítünk, még a szóját is. Befejezésül azt mondom, éljen Hvorosztenko elvtárs!

Valamelyik tréfacsináló tapsolni kezdett, és mindannyian felnevettek.

— Ki szól még hozzá?

— Szavazni! Szavazni!

— Szavazni még ráérünk — vágott elébe Hvorosztenko.

— Miért félnek úgy szót kérni?

Ekkor felemelkedett a méhész, Vlagyimir apó.

— Tessék! Tessék! A tribünre — nyájaskodott Hvorosztenko.

— Inkább beszélek innen a helyemről. Azt kérdezi, miért félünk szót kérni? Mi nem a szótól félünk, hanem a maga jegyzetfüzetétől.

— Ha-ha-ha! — kacagott a gyűlés.

Felfújta magát Hvorosztenko, és becsukta a jegyzetfüzetet.

— Én csak azt akarom mondani — folytatta a méhész —, amíg Turovec volt az elnök, jutott kenyér nekünk is, az államnak is. Vaszjutával nem lesz kenyerünk, nekünk sem, az államnak sem. Most gondolkozzanak: kenyér kell-e vagy Vaszjuta!

A méhész szavai tapsba fulladtak, de már kapaszkodott is fel a tribünre Omeljan Beszkaravajnij. Ezután már senki

sem kért szót. Hvorosztenko jegyzetfüzete még becsukva is megfélemlítette az embereket. Szavazni akartak.

Ekkor Bohdan emelkedett fel.

— Hát te mit akarsz itt, diák? — ismerte meg őt Hvorosztenko.

— Már tanító vagyok.

— Nem látszik, nem látszik. De minek akarsz te itt beszélni?

— Hiszen maga mondta, hogy szóljunk hozzá.

Bohdan izgatottan mondott néhány tiszteletteljes szót a tizenhét éves fiúról, aki annak idején a hetmanisták és a császár hívei ellen hadakozott. Mióta ő a kolhoz elnöke, munkája csak jót hoz az embereknek. Miért kell útját állni annak, aki jót hoz?

Ezek az utolsó szavak szintén tapsba fulladtak, de Hvorosztenko vadul nézett Bohdanra, aztán kinyitotta jegyzetfüzetét, és valamit felírt.

Hvorosztenko éjjel három óráig nyújtotta a gyűlést, azt hitte, lassan rákényszerítheti az emberekre az akaratát, de nem járt sikerrel, elveszített egy fémtollat, és vereséget szenvedve elszáguldott a járásba. Még vacsorára sem maradt Artamonnál, aki pedig úgy készült megünnepelni az elnökséget, mint egy esküvőt. No hát, ha nem sikerült ma, sikerül majd máskor, jobban meg kell félemlíteni ezt a falut. A félelem — boszorka, akitől még az oroszlán is reszket.

X. fejezet

Az a hír, hogy a KB titkárát leváltották, meghökkentette a tanítókat. De nem Merkurij Juhrimovicsot. Egy perc alatt háromszor változott meg az arca. Hol csodálkozást, hol felháborodást, hol őszinte nyugtalanságot fejezett ki.

— Bizony, bizony — próbál együttérezni a pedagógusokkal, akik a tanáriban ülnek. — Úgy látszik, mi is csávába kerülünk, ha mindent felgöngyölítenek...

Senki sem válaszolt. Ekkor Merkurij Juhrimovics elkezdte kifejteni gondolatát:

— Lám, hamarosan számon kérhetik tőlünk, kinek a jóvoltából kaptunk jutalmat, és kitől kaptuk a pianínónkat. Mondtam már: dalokkal kezdődik, de mivel végződik?... — Nagyot sóhajtott. — Tegnap még Bohdan Vasziljevics ünnepe volt, mára meg talán beköszöntött az ítélet napja. Ez a dialektika: minden embernek van ünnepe és ítéletnapja.

Ivan gyűlölködő tekintetével égette a tanulmányi vezetőt. De az csak tovább feszítette a húrt.

— Nem maga akar itt ítéletnapot tartani?

Ivan pillantásának tüzében Merkurij Juhrimovicsnak kissé inába szállt a bátorság, szemei, melyekben már kék pontocskák villogtak, most összeszűkültek.

— Miért éppen én? — kérdezte szinte zavartan. — Akadnak nélkülem is szervezők meg számonkérők. Mindig akadnak.

— De maga veti rá az első követ.

Merkurij Juhrimovics elszégyellte magát.

— Fiatalember! Én még a múlt évben figyelmeztettem Bohdan Vasziljevicset is és magát is mint az ő barátját, de még az iskola igazgatóját is. Csakhogy senki sem hallgatott rám. Maguk főzték a kását ezekkel a dalokkal, hát egyék is meg maguk.

— Miért? Mit látott maga azokban a dalokban?

— Én mindenekelőtt a régi időket láttam meg bennük. És a nacionalizmus, a nacionalista tendenciák a régi idők ideáljaival kezdődnek. Most aztán kiderül, hogy mi volt kollégánk munkájában: nacionalista elhajlás-e, vagy csak egyszerűen a fiatalság rövidlátása. Ennek az eldöntésében nem én vagyok illetékes.

— Ha maga volna illetékes, büntetést szabott volna ki a dalokért. Betiltotta volna őket!

— Nem is volna butaság betiltani a régi dalokat, hogy ne hozzák a mi fényes jelenünkbe a történelem viharait, a régi korok bánatát. Nos, mit adhatnak nekünk például a Jánosnapi dalok, a varázsénekek vagy a mondókák? Megmondom: csak a bálványimádás vagy a vallásos előítéletek hangulatát.

Ivan szörnyülködött:

— Maga tehát teljesen elpusztítaná, kicsépelné a lelkünket?

Merkurij Juhrimovics felfortyant.

— Igen. Én önmagamat tökéletesítvén, már ki is csépeltem lelkemből minden szükségtelent. De a magáéból mások fogják kicsépelni, és nem csak cséphadaróval! Összetörik még a maga humanizmusát és büszkeségét. — Fölemelkedett, és sértett méltósággal kivonult a tanáriból.

Elment tanácsért Anton Antonovics Paszikevicshez. Ha

nem is nagy öröm, hogy ilyen barátja van, mégiscsak egy madzagra kötötte őket a sors.

Merkurij Juhrimovics egyik utcából a másikba fordulva, sorsán gondolkodott, gondterhelt arcán egybefolyt a régi évek árnya és a mai nyugtalanság. Nem volt sima az életútja eddig sem. Fiatalságát egy öreg egyházmegyei üzemben töltötte, ahol gyertyahulladék, gyertyacsonkok, sárga, saját készítményű szerzetesi gyertyák mentek át a viaszfehérítő üzemen, és a mesterek kezében ezekből lettek azok a gyertyák, melyek azután a szentek képei és a halottak feje mellett égtek.

Ebből az üzemből két út vezetett: egyik egy státuszon kívüli női kolostor felé, hol nemcsak szelíd apácajelöltek éltek, másik pedig azokhoz a pópajelöltekhez, akik a templomban az „Isten óvd a cárt" énekelték, és az összejöveteleken a hetmanságról álmodoztak. Itt találkozott Paszikeviccsel is, ő egy gazdag pópa intézője volt, aki kapzsiságból két parókián is szolgált és gazdálkodott, két nagyobbacska birtoka volt, sőt még saját kriptája is, ahol pópai rokonsága pihent.

A lelkes és vidám Anton Antonovics nemigen futkosott a bírókhoz, hogy büntesse azokat a bácsikákat és nénikéket, akik az atyuskának kárt okoztak. Ő másképpen cselekedett. Lám, például tavasszal a pópai földeken az asszonyok szétterítik a vásznat fehéríteni, ő pedig végiglovagol ezeken az utacskákon, lova patáival megtapossa a vásznakat, és az asszonyok szeméből kicsalja a könnyet. Ő a saját földjén is ezt fogja tenni, ha az intézőségnél többre viszi, és földesúr lesz.

És ha Merkurij Juhrimovicsnak fiatalságából a viaszgyer-

tya jutott az eszébe, akkor Anton Antonovicsnak — a vászonutacska, amelyen végiglovagolt.

Paszikevics jómódját megirigyelve Merkurij Juhrimovics is azon kezdett gondolkozni, hogy válhatna belőle intéző, de egy jó ember még idejében besegítette a tanítói szemináriumba. Ha nem is könnyű a tanítói kenyér, de mindenesetre biztonságosabb.

A polgárháborúban, amikor Ukrajnában a hetman-buzogányok közül egyesek Marx „Tőké"-jével szaladgáltak, Merkurij Juhrimovics és Anton Antonovics egyenesen Ivan Poltavec-Osztrjanyica kapitányhoz, az első generálishoz igyekeztek, aki a kozákságra támaszkodott. Ő volt a nacionalizmuson és militarizmuson alapuló jövendő állam oszlopa. Határozottan lépett fel a „régi, passzív ikonosztázok" ellen, amelyek a központi RADÁ-ból jöttek, és „játszottak a demokratizmussal", nem rejtette el azt az álmát, hogy egy szuverén vallásos nagyhatalmi Ukrajna hetmanja legyen, akár Vlagyimir herceg kijevi birodalmának határain belül is.

„Mi volt mostanáig Ukrajna? — kérdezgette cinkostársait, és maga felelt rá: — Ukrajna egy nemzet volt, amely harmincmillió rabból és egy maroknyi Don Quijotéból állt. Ha azt akarjuk, hogy kitörjön ebből a helyzetből, Ukrajnának nemzeti diktátor kell." — És világosan utalt arra, hogy ezt a szerepet magára tudja vállalni.

De Ukrajna másképp döntött — az újdonsült hetmanjelölt még Münchenben nagyot esett, később főparancsnok lett, és mindenhez hozzáfogott, ami neki kétes dicsőséget és biztos pénzt hozott. Még 1923-ban szövetkezett Hitlerrel, Fordnak pedig odaígérte az ukrajnai „Első Autógyár" valamennyi leányvállalata megnyitásának lehetőségét.

Jobban tette volna, ha magával az ördöggel szövetkezik, mint ezzel az éretlen diktátorral... De a dolog megtörtént, bottal sem vered ki az emlékét...

Elhessegette magától a múltat, s Merkurij Juhrimovics körülpillantott. A kerítések mögött aranyfényben fürödtek a napraforgók, a lehajló atyai fejekhez felnyúltak a gyermekfejek, és egy parasztcsalád békessége áradt róluk. A tanulmányi vezetőt sajnálkozás fogta el, hogy elmúlt az az idő, amikor még apja veteményeskertjében nézte a napraforgókat, ő, a kis Merkurij, és még nem sejtett semmit a politikáról, mely annyira hasonlít az emberevőre: kit nem őröl meg a fogaival?

Hát ő talán meg akarja fojtani Romanisint? De ha másvalaki leplezi le először ezt a sárgacsőrűt, mit gondolnak akkor a tanulmányi vezetőről? Ébernek kell lenni, aztán csak zavarni-zavarni a vizet. De úgy, hogy meg ne álljon benne az ő ingatag csónakja.

Gondjaiba merülve ment oda az új házacskához, amelyben most Anton Antonovics lakott.

Minden ajtó nyitva volt, és már a pitvarból látni lehetett a második szobában üldögélő Antonyina Apollinarjevnát, aki lábát lelógatva az ágyról éppen szamócát lakmározott. Ahogy észrevette a vendéget, a hiányosan öltözött háziasszony ijedten kiáltott fel, és kezével fedte be sovány mellét, amelyen sohasem ringatott gyermeket. Merkurij Juhrimovics egy pillanat alatt ott termett mellette, rátette kezét reszkető ujjaira, melyek a blúzt szorították, és dörmögni kezdett:

— Minek elrejteni az ilyen jót?!

— Ajtót! — az asszony hunyorgó pillantással meredt a pitvarba.

A vendég behajtotta az ajtót, és kezét mélyen a blúz alá dugta.

— Esztelen! Mindjárt megjön Anton. Menj innen! — fenyegette meg az asszony, és ijedt szemmel elmosolyodott.

Merkurij Juhrimovics elment az ágytól, hol az ajtóra, hol az asszonyra sandítva.

— Hát hol van most az urad?

— A folyón. De akármelyik pillanatban megjöhet.

— Még nem jön... Bezárom az ajtót.

— Nem! Nem kell!

— De miért, Tonja? — kérlelte őt, megnyalva kiszáradt ajkait.

Antonyina Apollinarjevna végre elkészült az apró gombokkal, amik zöld blúzán villogtak, mint harmat a füvön, és könyörögve emelte föl hosszú szempilláit:

— Nem akarok többet vétkezni.

Merkurij Juhrimovics elégedetlenül dünnyögte:

— Ha az embereknek csak ilyen vétkeik lennének, mindannyian hálát adhatnánk a Mindenhatónak!

— Hogy nem szégyelled most a Mindenhatót emlegetni — vetette riadt tekintetét a sarokba, ahol az öreg ikonok sötétlettek.

— Hát ki mástól van a szerelem? Gondolod, hogy a gonosz lélektől? — ismét meg akarta őt ölelni, de az asszony kicsúszott a kezéből, az ablakhoz lépett, kinyitotta.

— Kezdesz kibírhatatlan lenni, Tonja.

— Az évek, Merkurij, az évek.

— De aztán sohase hozhatod vissza az elszalasztott éveket, sőt, még ezt a mai napot sem!

— Merkurij, kedves, ne beszéljünk erről.

— Hát miről beszéljünk, a politikáról?

Az asszony suttogni kezdett:

— Igaz, hogy leváltották a KB titkárukat?

— Igaz.

— És tovább is fejlődhet még a dolog?

— Gondolom, igen.

Betegesen forró tekintetét a sarokba vetette, a képek felé, és buzgón imádkozni kezdett.

— Uram, köszönöm neked! Lehet, hogy ez már a vég kezdete... Hadd falják fel egymást gonoszságukban! Legyen akár népirtás is! Akkor majd eljön a mi óránk, a magasztos szívek órája!

A gyűlöletnek ettől a rohamától még Merkurij Juhrimovicsnak is kellemetlen érzése támadt. A nemesi leány elfelejtette, hogy egy muzsik fia áll előtte. Eddig úgy hitte, hogy ezt a nőt finom anyagból gyúrták, és íme, megijedt a szerelem vétkétől, de a népirtás nem rettenti.

Komoran ment ki a házból, amely mögött a naptól bágyadt folyócska csobogott, és minden egyes nádszálat ezüstös gyűrű fogott körül. A víz fölött kis kacsa hápogott, a folyó mögött panaszosan szóltak a szalonkák, és csend, csend az egész táj felett — el sem lehetett hinni, hogy van még ilyen áldott kis sarok, mely nincs tele keserű epével. Ó, a politika!

A nádas mögül kis csónak bukkan elő, és már hallani is az örömteli „gá-gá-gá"-t.

A csónak belefúródott a rozsdaszínű homokba, Anton Antonovics partra ugrott, és óvatosan kihúzott az edényből három olajzöld, sötétfoltos kis tojást.

— Hát ez milyen madáré? — csodálkozott Merkurij Juhrimovics.

— Folyami tőkésrucáé, azé, amelyik így kiáltozik: „krí-í". Ez valószínűleg már a második vagy harmadik költés.

— Minek ez neked?

— Csak mutogatni.

— Milyen volt a fogás?

— Most aztán belakhatunk kárásszal, nézd csak milyen szépek! Beledobjuk őket egy kis jóízű fehér tejfölbe. Aztán iszunk rá. Mit szólsz hozzá?

— Van olyan bolond, aki ellen tud állni a tejfölös kárásznak?

— No, mi hírt hoztál?

Merkurij Juhrimovics elmondja a legfrissebb híreket, és megkérdezi, mit tegyenek most Bohdan Romanisinnal, cselekedjenek rögtön, vagy hadd kezdje valaki más?

Paszikevics szemében gonosz tűz lobbant fel:

— Te még gondolkozol rajta, hogy mit kell tenni? Azonnal félreverjük az összes harangot, nálunk is, a járásnál is! Mert ha valaki más zendít rá, minket vernek fejbe... Hát most majd elválik, ki barát, ki ellenség — öklével a part felé sújtott, ahonnan a tőkésrucák panaszos hangja hallatszott.

Lehet, hogy ugyanazok a madarak, amelyeket Paszikevics megrabolt?

XI. fejezet

Bohdant a pályaudvaron Ivan fogadja — a zilált fürtök is, a mosoly is vele van, de nem vidám, nem gunyoros. Megpillantva barátját, mint szélmalom kezdett integetni hosszú karjaival, és elébe rohant.

— Hogy tetszett a Krím? — öleli meg, de nevetése nem az igazi.

„Ó, Ivanocska, a te fekete, aranyos gyűrűjű szemeid még soha ilyen bánatban nem úsztak. Úgy látszik, rosszul állhat az én ügyem. De miért? A hagyományok, az ereklyék iránti szeretetem miatt?"

Ivan a büfé felé biccentett kócos fejével:

— Menjünk oda? Rendelünk olajbogyót?

És bár nagyon keserű Bohdan lelke, akaratlanul elmosolyodik.

— Nem felejtetted el a tavalyit?

— Nem felejtettem el. És azt az éjszakát sem felejtettem el, amikor te elmentél Margarita Ivanovnával. Hol lehet most a mi hosszú lábú szarvasunk? Lehet, hogy férjhez is ment. Tán már gyereke is van. Menjünk be hozzá, megringatjuk a bölcsőt.

— De ne most, Ivanocska — eszébe jutottak a lány könnyei, a szavai: „a füvek haldokolva is illatoznak"... „Füvek, füvek, füvek" — leküzdve fájdalmát, megkérdezte:

— Hogy van Nyina?

— Cyrano de Bergeracról olvas, és engem szeret. Augusz-

tusban, az első találkozásunk évfordulóján akarunk megesküdni...

— Te még az első találkozás napjára is emlékszel?

— Emlékszem a víz zajára is, a malomkerék nyikorgására is, és az ő akkori bánatára is.

— Miért volt bánatos?

— A lányok korábban érzik meg, mint mi, honnan fúj a szél. Valószínűleg már akkor, az első találkozáskor, amikor meglátta cigányos szépségemet, elszomorodott. Ő talán egy kardos történelmi szépségről álmodozott, aztán megérkezett hozzá egy fekete gólya. — Hirtelen mintha valami különös változás történt volna az alakjában, az arcában, még nagy orrának vonalában is. Valóban kezdett gólyára hasonlítani.

Bohdan barátja vállához simult: micsoda öröm, amikor az embernek egy ilyen „gólyája" van. Az ilyennel nemcsak az esküvőjére mégy el, de akár a lövészárokba is... S újra elfogta az aggodalom.

— Ivanocska, miért hallgatsz az én dolgomról?

Elszomorodott a gólya, mintha késő ősz lenne.

— Beszélj, Ivan! Mindegy, nem fogok megfutamodni a bajok elől.

Ezek a szavak megrázták Ivant, keserűen nézett barátjára, és beszélni kezdett:

— Pedig megfutamodhatsz, mert nem az emberek, hanem Paszikevics és Sinkaruk formálják az életedet. De kik ők, hogy joguk van ítélkezni?

— Félek, Ivankám, hogy ezt senki sem fogja megkérdezni... Az ő rágalmaikon kívül volt még valami?

Ivan mélyen lehajtotta a fejét.

— Volt. Kijöttek a hatóságoktól...

— A hatóságoktól — elsötétült előtte minden. — Talán börtönbe hajszolnak?

— Ugyan, Bohdan. Ha erre menne a dolog, nem beszélgettek volna az igazgatóval is meg velem is.

— És az igazgató? Megijedt?

— Nem, a mi vargányánk, habár a jelleme lágy, szilárdan állt melléd. Még lírába is átcsapott. Azt mondta, hogy te éppen hogy kiléptél az élet és a költészet hídjára.

— Köszönöm neki. Hát a vezető?

— Fújta a füstöt és gondolkozott, füstölt és gondolkozott, és újra füstölt és újra gondolkodott. Úgy látszik, nem kevés galádságot varrtak rád. Mondd, honnan veszik ezek a bátorságot? Tudod, mit tanácsolok neked, Bohdancsik? Utazz most szépen haza, a mama kosztjára.

— Hát az iskola?

— Az ráér. Még nem fejeződött be a szabadságod. Hát menj haza, ülj le valahol egy sarokban, vagy a méhesben. Vlagyimir apónál, gyönyörködj a természetben, és ott meglátod, minden rendbe jön. Hiszen ez sokáig nem tarthat. Az igazság mindenképpen győzni fog. Utazz el, Bohdan. A mamád is vágyódik utánad. Ő is könnyebben viseli majd, ha otthon leszel, hiszen hallott Paszikevics kirohanásáról.

— Hát itt vannak! — elnyűtt aktatáskájával integetve odaszaladt hozzájuk Pohribinszkij. — Majdnem elkéstem. Üdvözlöm.

— Köszönöm — Bohdan csodálkozva pillantott a szerkesztőre, akinek a szemében mindig ugyanaz a féktelen energia volt.

— Hát, egy-kettő! Öntse ki a tarisznyájából az összes verseit, Bohdan Vasziljevics! — parancsolta Pohribinszkij.

— Minek?

A szerkesztő felháborodott:

— Hogy minek? A sajtónak.

— Hát ki fogja azokat kinyomatni?

— Mi! A járási újság szerkesztősége, és tőlünk eljut a fővárosi sajtóhoz is.

Bohdan elmondta, kik érdeklődnek mostanában iránta és a munkássága iránt.

— Nahát! Az érdeklődés különféle szokott lenni — mormogott Pohribinszkij. — Tehát Paszikevics, mint valami kánya, a maga élete felett körözött?

— Igen.

Pohribinszkij elkomorodott.

— Mégis, adja csak ide, amit leírogatott. Én még ma küldöm a nyomdába. Még ma.

— Azt akarja, hogy magának is kijusson?

— Bírja az én hátam. Már hozzászokott.

Bohdan kivett a bőröndjéből egy füzetet.

— Ha akarja, válasszon ki belőle valamit.

— Természetesen kiválasztok. És emlékezzék: „hadd csapkodjon a villám, de te tölgy, erősödj!" — kezét Bohdan vállára tette, bátorítóan rámosolygott, és elsietett.

— Hát vannak ilyen emberek is a világon.

Lejárt már a nap, amikor Bohdan aggodalmasan dobogó szívvel hazaért a szülői házhoz. Másnak látta, mint eddig, mintha belőle is aggodalom áradt volna. Lám, a múlt évben a szomszéd udvarban megcsikordult egy kútgém, a vödörből a fűre ömlött a víz, és azt mondta a földnek: „szép élni,

szép élni". De ezzel nem értett egyet a kertajtó, és reszketősen sziszegte: „vessz el, vessz el".

„Pszt! — Bohdan megrázkódott. — Kezdek babonás lenni? Már ezen sem csodálkoznék."

A házból kijött az édesanyja, ránézett a fiára, nem hitt a szemének, és halkan felsikoltott:

— Te vagy az?

— Én, mama. — És bár semmi bűne nincs, mégis bűnbánóan megy hozzá, megfogja érdes, megbarnult kezét, amely csak télen fehéredik ki.

— Ó, Bohdancsik — odasimul fiához, és zokogni kezd.

— Mi baja? — átöleli anyját, hogy az emberek ne lássák meg a könnyeit.

„Vessz el, vessz el" — nyikordult meg ismét a kertkapu. „Szép élni, szép élni" — mondta a víz a földnek.

— Mi baja, mama?

— Hát talán én tudom?— Megtörli szemét a kendője csücskével, amely a forró sztyeppe füveitől illatos. Szeme alatt sötét árnyak ecsetvonásai látszanak. — Hogy lefogytál, fiacskám?!

— Ez elmúlik, mama.

Kézen fogja fiát, mint ahogy szokta, amikor még kisgyerek volt, a földhányás mellett a kertbe vezeti, ahol a nagy szemű mályvák álomra készülnek, és ahol pihenést lel a fáradt dongó. Az pihen, de te?...

Az anyja könnyein át fia szemébe néz, és ajkain elhalnak a kimondatlan szavak. Valamit akarna mondani, de nem tudja rászánni magát.

— Hát mi az, mama?

Ismét kézen fogja, visszavezeti azokba az évekbe, amikor járni tanult. Voltak-e ezek az évek? Voltak...

— Bohdancsik, tudod, ki vagy te nekem?

Az izgalomtól kiszáradt a fiú szája. Felvillan egy ostoba gondolat: talán nem az ő fia? De azonnal elveti ezt a találgatást.

— A fia, mama, a fia.

— A boldogságom, a reményem és minden, amiért élek. Hiszen mi volnék én nélküled?

— Köszönöm, mama. Nem felejtem el.

Mereven nézett rá a könnyein keresztül.

— Bohdankám, gyermekem, hát te... Te nem tértél le az igaz útról?

— Tessék? — ijedten húzódott félre, értetlenül.

— Ó, fiam!...

— Mondja el, mama! Mindent mondjon el!

És ő most már nem törli le a könnyeket, azok végigfolynak arcán. Lehullanak, de semmit, semmit nem mondanak a földnek.

— Leveleket kaptam, fiam, mint sebeket a szívembe.

— Milyen leveleket?

— Azt írják, hogy te áruló lettél. Hát lehetséges ez?

Bohdan összeomlott ettől a rettenetes aljasságtól. Talán kevés az a szenvedés, amellyel az anyák világra hoznak minket? Kinek kell az, hogy el is temessenek? Mindkét kezével megfogja édesanyja fejét, csókokkal borítja arcát.

— Én hiszek neked, kisfiam, de egészen belébetegedtem — susognak szavai, apadnak könnyei.

— Higgye el, mama, hogy bármi történt volna is velem, higgye el, én a maga fia vagyok, és soha nem leszek áruló, soha! Csak hitvány emberek írhattak ilyet magának. Ha a világ összes aranyát, kincsét a lábamhoz hordták volna,

akkor sem árultam volna el a szülőföldemet. Soha nem lettem volna bérenc, mert nem a bőrömre gondolok, hanem valami nagyra, jóra, azzal élek, a földemmel, a napommal. Kész vagyok akár meghalni érte. Hallja, mama!

Hallgatta őt egész lelkével, és ezt mondta:

— Jobb lett volna, ha nem tanulsz. Az eke mögött neked is, nekem is könnyebb volna.

— Jó estét maguknak! — csendült meg egy leányhang.

Körülnéztek. Előttük kis kosár szamócával ott állt Tatjanka.

— Jó estét, kislányom, jó estét, lelkecském — ment oda hozzá az anya, és arcon csókolta.

Tatjanka észrevette a könnyeket, és a maga módján magyarázta azokat:

— Maga, nénike, az örömtől sírt? — és bátortalanul pillantott Bohdanra.

— Az örömtől, Tatjanka.

Bohdan nem annyira hallotta, mint megérezte Tatjana szavait, figyelmesen ránézett, és jó érzés járta át. „Te a naptól vetted a hajadat, és az alkonyattól a szemedet" — suttogták ajkai.

Talán megértett valamit a leány? Elpirult, és hazasietett.

„Szép élni, szép élni" — szólt ismét a földnek a víz.

„De hogy lehet élni, ha a földön gyilkosok járnak, akik még az anyákat sem kímélik..."

A falak között nyomdagépek kopognak, az ablakok mögött csillagok lobognak. Hamarosan lehullanak, de addig még... Ó, bár el lehetne felejteni mindent, de az őszi felhők aggodalma rátelepszik a szívére. Valaki nagyon halkan kopogtat.

— Jöjjön be!

A szobába óvatosan, oldalvást bejön a középtermetű, közepesen kövérkés és közepes képességű Porfirij Zimorodok. Csak a száját nem neveznék közepesnek; olyan széles, hogy úgy tetszik, az arcát két egyenlőtlen részre vágja szét. Zimorodok nem sokat ért az újságíráshoz, ezzel szemben ismer több száz anekdotát, minden járási hírt, és pontosan tudja, kinek mit lehet elmesélni, mit lehet, mit nem lehet kinyomtatni a járási újságban. Most egy éppen lehúzott hasáb levonatát tartja a kezében, és bánatosan mosolyog: valamit ki kell venni a számból.

— Hát mit tanácsol, Porfirij Grigorjevics? — kérdezi Pohribinszkij.

— Mit tanácsolok? — Zimorodok kezével megsimítja a haját. — A versecskéket, a versecskéket ki kell hagyni. — És szabad kezével olyan mozdulatot tesz, mintha borsószemet szórna ki a hüvelyből.

— De miért?

Zimorodok ismét búslakodik:

— Általában szerintem az élő költők alkotása — csupa köd. Jobb lenne haláluk után megjelentetni a verseket. Akkor minden kiderül — és megörülve saját bölcsességének, nevetni kezd.

— Vidám dolog — komorodik el Pohribinszkij, és Zimorodok félig nyitott ajkain meghal a nevetés.

— Hát, nem valami vidám — egyetért, és belepillant a levonatba. — És Bohdan Romanisin verse felvidítja? Hallgassa meg:

Gyengéd hajtások alatt vakondok túrja a földet alattomban.
Ifjúi erő! A napsugaraktól acélosan, bátran,
Szerelemmel emelkedj földünk fölé!

— Mi ijesztette meg, a szerelem vagy a vakondok?

Zimorodok hümmög:

— Ez is egy kérdés. Természetesen nem a szerelem. A vakondok. Az efféle azonnal magára ismer, és azonnal feljelenti a szerkesztőt is, a szerzőt is. Bohdan Romanisin versét mindenhogyan ki kell dobni.

— Miért?

Zimorodok Pohribinszkijre emeli szemöldökének szorgalmas sarlóit:

— Valóban semmit sem hallott?

— Hallottam, mit mondanak a falusiak Paszikevics és Sinkaruk rágalmaira.

Porfirij Grigorjevics megsértődik, és fölemeli a hangját:

— Megcáfolhatatlan bizonyítékok vannak, hogy Bohdan Romanisin nem tegnap vagy ma, hanem...

— Azt mondja, megcáfolhatatlanok?

— Sajnos.

— És miért?

— A lényeg az, hogy nem viselkedett okosan. Egyébként ez nem az én, hanem Konsztantyin Prokofjevics Hvorosztenko véleménye.

— És ő ezt mondta?

— Pontosan ezt.

— Milyen szörnyű — Pohribinszkij még a szemét is lehunyja.

— Szörnyű — Zimorodok egyetértett. — De most hova siet?

— Először a járáshoz.

— Marko Emmanuilovics, megéri így sietni? Egyszer minden rendbe jön, minden a maga helyére kerül.

Pohribinszkij idegesen félbeszakította:

— És addig, addig azt se tudjuk, hová hajtsuk a fejünket? — És dühösen kiment az éjszakába, ahol már kialudtak, de még nem hullottak le a csillagok...

XII. fejezet

A járási pártbizottság gyűlése elhúzódott, és őket csak akkor hívták be a folyosóról, amikor az ablakok mögött violaszínű ködben fölébredt az alkonyat. Milyen rendkívüli és izgalmas nap volt ez!

Elöl, elnehezedett őszi lúdként, kemény léptekkel ment Anton Antonovics Paszikevics. Mögötte, saját lábaiba botladozva, még nem is az emberek előtt, de már a küszöb előtt tisztelettel meggörnyedt Merkurij Juhrimovics. Arcáról felelősségérzet és önfeláldozás sugárzott. A küszöbön túl elszórta idejében előkészített mosolyát, de az senkinél sem talált viszonzásra. Még Hvorosztenkónál sem, aki szemével intett, hová üljenek. A tanulmányi vezető mögött helyezkedett el az izgatott Vlagyimir Szergejevics, aki nem tudta, mit csináljon nagy kezeivel.

A szomorú Bohdan egy sarokba húzódott, ahonnan jól látta az első titkár bozontos fejét, akinek különös családneve volt: Ragyimics. Ivan Nyikolajevics előtt ott feküdt a daloskönyv második példánya, néhány füzet feljegyzésekkel és többszáz hímzésminta, melyet milliméterpapírra vittek át. A felettük való bíráskodás Paszikevics szavaival kezdődött. Maga a megvesztegethetetlenség volt ráírva szurokszínű arcára. Csak az igazság ünnepéért, az eszmék győzelméért aggódott, amelyek ellen áskálódnak az ellenség és hízelgőik, a nem szilárd emberek, az ellenség akaratlan cinkosai, akik ebben a történelmi órákban elveszítették éberségüket.

— Én nem akarom kifejezetten azt hangsúlyozni, hogy Bohdan Romanisin osztályellenség — tört ki belőle —, de minden tettére figyelnünk kell, mert most aki nincs velünk, az ellenünk van. Márpedig mi a jelentősége ma a néprajzi hagyományoknak? — Ujjával hozzáért a dalokhoz, de nyomban elfordította a kezét: még valaki azt hiheti, hogy a pártbizottság titkárára mutatott. — A néprajzi hagyomány az a talaj és altalaj, amelyből a különféle nacionalista irányzatok nőttek ki. Ez először. Másodszor pedig: kiktől jegyzi fel Bohdan Romanisin ezeket a dalokat? Mindenféle szedett-vedett, sőt néhány valóban kétes hírű énekestől, aki kolduskén járt udvarról udvarra.

— Még azt is ellenőrizni kellene, milyen repertoárral járnak ezek! — vetette közbe Hvorosztenko. — Tisztára lehetetlenség, a mi nagy győzelmeink és kulturális eredményeink idején, hogy holmi csavargók mindenféle ellenőrizhetetlen dalokkal járkálnak az udvarokban! Minden valószínűség szerint ugyanígy járkálnak a lélekmérgezők is! — Kíváncsian nézett az első titkárra, akit még nem ismert egészen, és ezek után még felírt valamit a jegyzetfüzetébe.

— Úgy-úgy-úgy — hápogott kacsamódra Merkurij Juhrimovics, meghajtva őszülő fejét Hvorosztenko bölcsessége előtt. — Bohdan Romanisin még fizetett is egy ilyen kétes énekesnek, sőt, a régi hímzésekért is pénzt adott valakinek.

— Kinek a pénzével fizetett Romanisin? — kérdezte az első titkár Vlagyimir Szergejevicstől.

— A sajátjával. Képzelje, Ivan Nyikolajevics, még a szabadságára kapott pénzt is erre költötte.

— Folytassák! — fordult a titkár Paszikevicshez, és kezdte lapozgatni a gyűjteményt.

— A mi mostani, vagy lehet, volt kollégánk harmadik vétke — Paszikevics kerek fejét Bohdan felé fordította, egy pillanatra annak sápadt arcát tanulmányozta, azután folytatta mondókáját —, harmadik bűne az osztályeberség elveszítése, sőt, az ellenséges világnézet becsempészése.

— Nekiiramodtunk! Hű, de nekiiramodtunk! — tört ki Pohribinszkijből.

— Miért iramodtunk volna neki? — borzolta fel bajusza szárát csodálkozva Paszikevics, és gúnyos mosolyra húzta száját. — A saját szavaimért a saját lelkiismeretem és a sajtó előtt vállalom a felelősséget. Tudják-e azt, hogy még a nyilvános órán is népi írónak nevezett Bohdan Romanisin egy nemesi írót? Ki akartam javítani az ifjú kolléga tévedését, csakhogy heves ellenállásba ütköztem az iskolaigazgató és a többi kollégák részéről, akik ugyancsak az ellenséges koncepciók rabságában vannak.

— Magának hol a szeme? — kérdezte Ivan Nyikolajevics a népművelési osztály új vezetőjét.

Az, mint egy iskolás, zavartan felugrott a helyéről, elvörösödött.

— Bocsásson meg, nem figyeltem eléggé, nem követtem eléggé! Nemrég vettem át az ügyeket, de hiszen holnap majd úgyis átrostáljuk, átszitáljuk.

Vlagyimir Szergejevics sóhajtott, bozontos szemöldöke az orrhegyéig csúszott, és ráereszkedett szeme védtelen forrására.

De Merkurij Juhrimovics szinte naggyá nőtt: már látta magát a szobában, amelynek ajtaján egy kis tábla lóg: „Igazgató". Ez nem is lett volna rossz, és mennyire megszolgálta már eddig is ezt az ajándékot! Akkor átcsábítja majd

magához Paszikevicset is. Anton menne halászni, ő pedig — az asszonyhoz. Lehet, nem véletlenül álmodta ma azt, hogy a házában főztek, sütöttek, ittak, ettek... No és a szerelmi gyöngédség... Most már felfokozott figyelemmel hallgatja Paszikevics utolsó szavait. Ne mondjon ő is valami ilyent? Nem volna rossz, ha magára irányítaná a figyelmet. Nem lényegtelen ez éppen most, amikor eldől az igazgatói szék sorsa.

— Kérem — fordult felé az első titkár, és Merkurij Juhrimovics a legodaadóbb mosolyát ajándékozta neki. Azután a tanulmányi vezető arcán a sajnálkozás, izgatottság és a határozottság váltotta egymást, ez utóbbit rögzítette, és beszélni kezdett.

— Nagyon sajnálom Bohdan Romanisint, hogy rossz irányba fordult. Fiatal kollégánk pedig még sokra lett volna képes, ha nem züllött volna le, hiszen nagyon okos ember.

Bohdan megértette e Júdás-dicséret értelmét, de Hvorosztenko rögtön kapcsolt, és elöntötte a düh. Öklével az asztalra csapott, s a magasság felé fordította lángvörös, szeplős arcát.

— De nekünk nem kellenek az okosok! Nekünk rendes, középszerű emberek kellenek. Értik? Középszerűek! Azokkal nyugodtan haladunk előre a köznapokban, és emelkedünk mind ragyogóbb magaslatokba. De az okosokkal mindig csak baj van.

Bohdan úgy érezte, hogy ez csak egy rossz álom. Vad hidegség borzongatta. És már nem is az volt a legszörnyűbb, hogy őt támadják, ámbár saját magát is sajnálta... Az lett szörnyű: hová tudnak lealacsonyodni az ilyen hvorosztenkók?

Pohribinszkij nem bírta tovább.

— Iszákosok mondják a vacsoraasztalnal: „Isten veled, ész, reggelig". De Hvorosztenkót az ész nappal is idegesíti.

Hvorosztenko felfortyant, mentében akart visszavágni, de meghökkentette őt a harsogó, helyeslő kacagás, amelyben elveszett Merkurij Juhrimovics felszólalásának súlya. A tanulmányi vezető valahogyan befejezte mondókáját, megbeszélte a járási oktatási osztály vezetőjével, hogy iskolájuk kádereit át kell rostálni, át kell szitálni, aztán még egy igen-igen sűrű szűrőn átengedni.

— Hallgassuk meg Romanisin elvtársat!

Bohdan felállt. Valóság volt-e, vagy csak képzelődés, hogy a járási titkár szeméből együttérzést olvasott ki?

— Könnyű magunkra vonni a gyanakvást, nehéz letenni azt — kezdte egészen halkan. — Gyermekkoromban az ordas farkassal ijesztgettek engem. Akkor nem tudtam elképzelni, milyen ez az ordas farkas, de most megjelent előttem, Anton Antonovics Paszikevics és Merkurij Juhrimovics Sinkaruk képében. Nem tudom, mikor és hol tanulták így ki a rágalmazás tudományát. Nekem nincs elég tapasztalatom, nagyon nehéz megvédenem magam hamis vádjaik és demagógiájuk ellen. De szükség van-e mentegetőzésre, amikor itt vagyok önök előtt én és az egész eddigi munkám? Az én vádlóim mindenáron oda akarják adni az „Aeneis" szerzőjét, s még több kiváló és népünk szeretetében élő írónkat a földesuraknak, a nemeseknek, dalainkat pedig a nacionalistáknak, énekeseinket a csempészeknek... De hát akkor mit hagynak meg az embereknek? Mire volna az jó, ha eltemetnénk a nép szellemi gazdagságát? Miért akarják mindenáron megalázni az embert és munkáját, méltóságát, eladni tehetségét, okosságát? Nem magasztos eszmék, hanem szánalmas számítások

tartják rabságukban magukat, s zavarják a mi életünket. De az is élet, hogy embernek kell lenni, nem csupán középszerű strébernek, karrieristának. Ez minden, amit mondani tudok.

Leült, érezte, hogy a pír hogy önti el arcát, két kezével takarta el zavarát.

Ekkor szólásra emelkedett Ivan Nyikolajevics.

— Elvtársak, úgy gondolom, már világosan látjuk azt, amit egyesek annyira szeretnének elködösíteni. Maga, Anton Antonovics — Paszikevicshez fordult —, valamikor pópai intéző volt, abban az időben lópatákkal szaggatta szét a parasztok vásznait. Most pedig a gyanakvás patáival akarja megrugdaltatni a nép fiát. Kevés ideje volt eddig az elmélkedésre és a bűnbánatra?

Paszikevics megvonaglott. Fellobbant elébb, azután elömlött arcán annak a fehérítetlen vászonnak a színe, amelyet valamikor összeszaggatott. Jaj, és mi lesz még akkor, ha megtudják az emberek azt is, amit a polgárháború alatt követett el? Akkor az az átkozott vászon a szemfedője lesz. Istenem, most ments meg engem! Istenem!...

— Ivan Nyikolajevics, már mindent régen megbántam — emelte fel könyörögve a kezét. — De az éberség az adott időszakban...

— Éberség és rágalmazás — teljesen különböző dolgok. Nos, hát, elvtársak, nyilvánvaló, hogy támogatjuk fiatal, munkaszerető pedagógus társunkat, de az ő rendkívül éber gyámjait, akik minket szellemi üresjáratba kényszerítenének, el kell csapni. Ezzel be is fejezzük. A magam nevében személyesen akarok gratulálni Bohdan Romanisinnak: jó, szép

költeményeket adott újságunknak is. — És rámosolygott Bohdanra: — Sok szerencsét, fiatalember!

Mindenki fölállott, Pohribinszkij ünnepi hangulatban odament Bohdanhoz, összecsókolta őt, sőt, szemrehányó hangon tréfálkozott:

— No, ki nem hitt a járási sajtó erejében?

— Köszönöm, Marko Emmanuilovics.

— De ennyivel nem ússza meg: adjon új verseket. — És ki nem engedi Bohdant markaiból, amelyek akkorák, mint valami patkolókovácsé.

— Micsoda megható egyetértés! — sipította a háttérből Hvorosztenko. — Ne örüljenek túl korán! Nem sikerült ma — sikerül majd holnap!

— Addig megemlékezem magáról néhány kedves szóban, a lapunkban — felelte gondtalanul Pohribinszkij.

A folyosón, amikor Paszikevics már kiugrott az utcára, odalopakodott Bohdanhoz Merkurij Juhrimovics, kezét a vállára tette.

— Bohdan Vasziljevics, kedveském, higgye el, én nagyon, de nagyon örülök, hogy minden így végződött. — Körülnézett. — Tudom, hogy én bűnös vagyok a maga szemében, de nem tehetek róla, Paszikevics állandóan megzavart. De többé nem zavar meg, arról kezeskedem! — És ujjával megfenyegette Paszikevicset, azután elnyomott egy sóhajt, amiért nem teljesült az álma, az a sok főzés, sütés, evés, ivás... — Én, Bohdan Vasziljevics, a békesség pártján vagyok. De ha maga dühös rám, akkor azt javasolom: egyezzünk meg.

Bohdan némán lökte le jóakarója kezét a válláról, és az ajtóhoz ment. Az utcán Ivannal találkozott.

— Hát te hogy kerültél ide? — futott hozzá Bohdan.

— Eljöttem, hogy megtámogassam ezt az utcai oszlopot, mert még valakinek a fejére dől.

— És sokáig támogattad?

— Egész este. Már a rendőrségnek is megnyertem a tetszését. — Átölelte a barátját, azután sűrűn pislogni kezdett, és végighúzta kezét a homlokán.

— Ivanocska, mi lelt téged?

— Az ördögbe is! — legyintett. — Őt ott agyondicsérik, én meg itt majd a lelkem lehelem ki izgalmamban. Most kezd visszatérni a bátorságom az inamból. — Lehajolt, mintha tényleg ki akarna húzni valamit a cipőjéből, de szemében megcsillant az öröm.

— Te kedves gólya! — simult a barátjához Bohdan.

— Ez után a sok izgalom után még ráadásul belém költözött egy éhes farkas... No, te nagyokos, mit nyertél ebből az estéből? Csak csalódást?

— És tapasztalatot!

— Csodálatos.

— Én mindig gondoltam, hogy gonoszsággal az ember nem jut messzire. Rossz gebe a gonoszság. Elrágja az embert, mint hernyó a káposztatorzsát. És kész.

Ivan mosolygott.

— Ennél a gebénél hozzád jobban is illik a Szent György lova...

Bohdan elkomolyodott. Eszébe jutott az a golyó a fürjfészekben.

— Talán nemcsak a Szent György lova, hanem a dárda is, amelyik megöli a sárkányt.

Ivan félbeszakította:

— Minek zendítettél ilyen szomorú dalra? Nem téged dicsértek meg ma a verseidért?

— Miért lep meg téged, hogy megdicsértek?

— Hiszen beléjük is köthettek volna, de még hogyan!

— Ivankám, hiszen én azért írtam ezeket, hogy az emberek gondolkozzanak, és ne gyűlölködjenek.

— Jó, hát akkor burokban születtél. Ha nem láttad volna, épp most iszkolt el mellettünk Paszikevics és Sinkaruk.

— Nem volt szerencsém látni őket.

— Behúzták a farkukat, mint a rühes kutyák. Mit érezhetnek most vajon? Azt mondják, hogy ha a tó mocsárrá lesz — szomorú, de ha ember válik mocsárrá, rettenetes... — És homlokát ráncolva, mint verseket kezdte idézni a régi történeti írásokat: — „Miért gyötörjük szülőhazánk földjét, miért viszálykodunk a sík mezőkön? Hiszen a polovecek széthordják földünket, s örülnek, hogy mi egymással háborúskodunk!" Ó, ezek az átmeneti korok polovecei!... „És ledöfé az Úr a behemót sárkányt az ő nehéz kardjával, mely igen nagy és hatalmas..."

— Hát ez honnét van? Ézsaiás?

— Ő, a bölcs és előrelátó... De most hogyan jutunk mielőbb haza?

— Jó estét maguknak! — csendült meg egy ismerős hang.

A két tanító körülnézett. Olena Metelica lépett oda hozzájuk, mellette széles vállú katona, bekötözött kezét maga elé tartva. A zubbonyán a Vörös Zászló Érdemrend ékeskedett.

— Ő a mama öccse, a legfiatalabb — csicseregte Olenka. — Éppen most jött haza Spanyolországból, ott verte a fasisztákat. Meg is sebesült.

— Elég, Olenka, elég! — A harcos karon fogta a leányt,

és bűnbánóan nézett a tanítókra. — Mindenkinek elmeséli az életrajzomat.

Amikor továbbmentek, Bohdan azt mondta:

— Most hát láttunk egy embert, aki valóban ült Szent György lován, és igazi sárkánnyal viaskodott.

— Milyen jóságos és értelmes arca van! — gondolkodott el Ivan.

Éjjel érkeztek meg a faluba, amikor már becsapódtak a kertajtók a leányok mögött, s csókjaikat magukkal vitték a legények az almától illatos utcákba és házakba.

— Íme, a szerelmes őszi éjszakák... — dünnyögte Bohdan, s érezte, hogy mint hámló bőr, foszlik le róla ezeknek a napoknak a keserűsége.

Ivan arrafelé nézett, ahol a malom volt.

— Hidd el nekem, az őszi szerelmes éjszakák nyomába se jöhetnek a tavasziaknak.

— Te tudod.

— Bohdan, menjünk a malomba!

— Minek?

— Felébresztjük Nyinát, eszünk valamit. Rettenetesen ehetnék!

— De nem hajít ki minket a szerelmed?

— Dehogy is, meglátod majd, hogy megörül nekünk! Mihez hozzá nem szokik egy lány! Még az én orromhoz is. Csak a kezemhez nem akar hozzászokni... nem, nem, még rám is legyint. Azt mondja, majd csak az esküvő után...

— El nem tudtam képzelni, mitől dagadtak a kezeid...

— Íme, a szerelmes őszi éjszakák... — ismételte meg Ivan. — Nos és mikor jönnek el már a te éjszakáid? Mikor

fénylenek majd feléd is a tavaszi ködből violaszínű szemek? Vagy ez csak költészet?

Bohdan sóhajtott.

— Vagy tán nem tetszenek a violaszínű szemek? Akkor másik virágot választunk. — Ivan meglökte Bohdant, és most már magának mondta: — Hát újra együtt vagyunk. Mint mindig. Jaj, de szeretnék már dolgozni!

— Már nem is enni?

— Dehogyis nem! Olyan étvágyam van, hogy a sündisznót tüskéstől megenném.

A sötétből kivált a malom, csillagot szórt a zuhogó víz, és haragudott valakire, és sajnált valakit, hogy nincs nyugalma sem éjjel, sem nappal. Ivan a gáton odaszaladt a malomhoz, barátja pedig megállt a keréknél, az lefröcskölte őt tajtékkal és zajjal, és ez a tajték és ez a zaj átvitte őt a mesébe, át a gyermekkorba. Ivan kopogtatott az ajtón, és belülről egy izgatott hang hallatszott:

— Ki az?

— Mi támolyogtunk ide... Úgy epekedünk maga után, hogy nem tudunk elmenni a malom mellett...

— És mi van Bohdannal?

— Minden rendbe jött! Először pocskondiázták, azután dicsérték, végül már csak dicsőítették. Dialektika! Bohdan, gyere, hajts térdet a vízibirodalom cárnője előtt!...

Kinyílt az ajtó, és kendőbe burkolózva kijött a szobából a mosolygó leány.

— Hamarosan vége az éjszakának, a Göncöl szekere már a vízre ereszkedik — pillantott a csillagos égre. A leányból sugárzott a meleg álom, a réti fű, a friss liszt meg a folyócska bánata, amelyik érzi már az őszt.

— Nyina Pavlovna, mi enni akarunk! — siránkozott Ivan.

— Nem vacsoráztak, szegénykéim?

— Még csak nem is ebédeltünk.

— Mit készítsek maguknak?

— Mindent adjon elénk, ami van készen, kenyeret ne is szeleteljen, az egészet felfaljuk.

— Akkor, úgy látom, többet esznek, mint keresnek — nevetett a leány.

— Ha molnárlány lesz a feleségem, mindig lesz elég kenyerem.

— Hogy nem sül ki a szeme! — mondta éppen úgy, ahogy hasonló esetben a falusi lányok beszélnek. — Gyújtsanak tüzet az öreg tűzhelyen, azonnal főzöm a kását. Hajdinát kérnek vagy köleskását?

— Hajdinát is, kölest is, és még egyet — árpából.

— Jaj, szegény fejem — rémüldözött a leány —, de későn tudod meg, ki jár a sarkadban. Itt a kondér, hozzanak vizet, csak béka ne legyen benne!

— Én most még a békát is boldogan megenném.

— Bohdan Vasziljevics, hogy tetszik magának az ilyen ínyenc?

— A legjobban ezen a kerek világon!

Csakhamar hármasban üldögéltek a tűznél. Ivan forgatta a kanalat, és mindig kileste a pillanatot, amikor valamit a lány fülébe súghat. Az néha már-már elugrott mellőle, de a száján és szemében mosoly fénylett, boldogság, szerelem.

Bohdan elszótlanodott a boldogságuk láttán. Hirtelen megrohanta a tavalyi év, belevágott a napraforgók arany harangjaiba, őszi bánattól visszhangzottak a tavalyi erdők, s magukhoz hívták.

A tűzre odajött egy szénaszállító kocsi. A sofőr kiugrott belőle, és megkérdezte:

— Nem mondanák meg, hogyan jutok el Zvenyigorodkába?

— Ki kell menni az országútra, aztán... — kezdte magyarázni Nyina Pavlovna.

— Én megmutatom az utat — Bohdan a kabinhoz lépett.

— De hogy jössz vissza? — csodálkozott Ivan. — Hiszen messze van.

— Visszajövök majd holnap vagy holnapután. — És felugrott a kocsira.

— Bolond! — értetlenkedett Ivan.

— Nem, csak költő... — suttogta a lány.

— Egykutya — sóhajtotta Ivan.

A holdfény s az árnyak délibábja remeg az erdőkön. Szétárad a hallgatag ágakon a kora őszi bánat, arannyal borítja a lombokat, rézzel a makkokat, tűzzel a berkenyebokrokat. Bokrok gyászától, gombák magányától, tűlevelek fanyarságától s a hulló lombok erjedésétől illatos most az erdei föld.

Elvarázsolt erdőben megy, siet Bohdan, és azt sem tudja, hol ver a szíve — a mellében vagy a bánatos fákban.

Néha úgy hallja, valaki jár előtte, mintha női léptek hallatszanának. Vajon nem Jarina léptei ezek? A holdas útról félrehúzódik, árnyékba rejtőzik, de a lépések elhalkulnak vagy már messzebbről hallatszanak. Mi ez — az ősz léptei, vagy a holdé, vagy az ő fájdalmáé?

Elkésett, jaj, elkésett. Az erdészetben már biztosan mindenki régen alszik. Miért is siet ő, ostoba, annyira, mintha ott valaki várná? És mit mond, ha majd meglátja őt?

Íme az útkereszteződés. Mögötte váratlanul, mint a páfrány virága, tűz villan föl, elaludt, újra és újra fölvillant. Jobb volna tán, ha visszafordulna, Oleszja házában éjszakázna, vagy az iskolában, közel a gyermekszemek fényéhez, a dalokhoz, ahhoz a csengőhöz, amelynek hangja mindig boldog várakozással tölti el. De nem, neki Jarina nevetésének csengése kell, kedves szava, lépteinek nesze. Régen, régen hallotta már ezeket, elvitték muzsikájukat távoli erdők rengetegébe.

A fák között megbújva látja, hogy a tűznél sötét női alak sürgölődik. Most fölemelkedett a bográcstartó fölé, és Bohdan megismerte ugyanazt az anyókát, akinek arcába egész évszázad véste be jegyét. Az anyóka, mint valami javasasszony, valami kotyvalékot kevert a bográcsban. Arccal az erdőnek fordult, amely fölött vándormadarak zajongtak. Valami eszébe juthatott, mert halkan-halkan dúdolni kezdett:

Röpülnek a ludak,
szállnak messzi tájra,
kavarják a vizet
a csöndes Dunába.

— Nagyanyókám, maga énekel? — a ház mellett váratlanul felcsendült Jarina hangja. Bohdan ezt a hangot még egy ember-óceánban is megkülönböztetné.

Jarina kijött a sötétből. És Bohdan meghökkent, megkövült ettől a váratlan jelenségtől, a hangjától, a kendőjétől, amely már asszonyosan fedte haját, a csöndes, ősz eleji mosolyától. Úgy látszik, neki is vannak szomorú őszi han-

gulatai, neki is van nehéz bánata. És Bohdan csak most értette meg, hogy az ő tavaszuk örökre elmúlt.

— Nem énekelek, csak dúdolgatok, kislányom. Elvitték az évek az egészségemet, elvitték a hangomat. Valamikor pedig gyönyörködtek dalaimban az erdők, az emberek, még a barmok is.

— A barmok? — mosolyodott el Jarina.

— Igen, hiszen mi nem könyvek mellett nőttünk fel, hanem a más barma mellett. No, hát utazol reggel?

— Utazom, nagyanyókám.

— Mostanában mindenki tanulni megy. És hol van Danyilo?

— Rögtön jön — dobott a tűzre egy ágacskát a fiatalasszony, és elgondolkodott. És megmozdultak a szemöldökei, árnyak osontak arcára. Jarina izgatottan fordította fejét az erdő felé.

— Mitől ijedtél meg, kislányom? — kérdezte szeretettel az anyóka, és ugyanabba az irányba tekintett.

— Úgy érzem, valaki néz minket.

— Ha néz, akkor csak téged — mondta határozottan az öregasszony. — Mert te olyan vagy, mintha idevarázsoltak volna a földre, akár istenekkel ülhetnél egy asztalhoz.

— Ó, ne dicsérjen, nagyanyóka — pirult el Jarina, és megint odapillantott, ahol Bohdan állt.

Neki még gondolatban is rettenetes lett volna asszonynéven szólítani őt. Csak nézett rá, kesergett, és nem tudott betelni a látásával.

Nem várva meg Danyilót, Jarina és az öregasszony bementek a házba. Bohdan pedig, legyőzve fájdalmát, mint

valami vak, botorkált el a tűztől, a szerelemtől... a páfrányvirágtól, amely nem neki nyílott ki. Nem, ő nem tudta volna megzavarni az ő szeretteinek ezt a csöndes estéjét, vagy az életét, mint ahogyan a vadludak megzavarják a vizet a csöndes Dunában...

III. RÉSZ

I. fejezet

Kiáltanak a mozdonyok, kiáltanak a mozdonyok!... A szenvedésbe, a szenvedésbe, a szenvedésbe rohannak a vonatok...

Ők most védtelenebbek, mint az emberek, mert a sínektől nem tudnak máshová menekedni, csupán a nemlétbe. Tragikus előérzetben kiáltanak a mozdonyok, mint fekete hattyúk.

Ismét a falu. A halmokról lefut a vonat a zöld berekbe, a füzek ezüst susogásába, az érett rozs őszi meditálásába. Rozs! Rozsocska! Ki kaszál le téged? Aratóid elmentek a háborúba, s a halál szörnyű kaszasuhogása hallik a horizont mögül. Milyen magasra lendült, az égi tüzek magasába, és milyen mélyre sújtott le, a gyökerekig, a halál kaszája. Le a gyökerekig!

Felsikoltott a sebesült mozdony. Át falvakon, berkeken, a füzek susogásán, a rozs őszi halotti beszédén, lassan-lassan vonul a vöröskeresztes szerelvény. Ablakai mögött bekötözött kezek, bekötözött vállak, bekötözött fejek és a fájdalom bekötözhetetlen sebei.

Bohdan fátyolos szemmel követi a szerelvényt. Hirtelen felkiált: az utolsó vagonban, a nyitott ablakban Olenkát pillantja meg.

A leány is megismerte őt, kiáltott, mintha megsebezték volna, sapkájával intett, aztán eltűnt, mint egy álom, mint a délibáb, csak a nyugtalan rozskalászok intenek utána.

— Ismerős? — bökte oldalba Bohdant ceremónia nélkül Szeverin Finenko őrmester.

— Ismerős.

— Aranyos! Hű, de aranyos! Ha ilyennel a holdfényben beszélgethetnék!

— Most nem erről van szó! — mérgesedett meg Bohdan.

— Miért? A háború — háború, de csak egyszer vagy fiatal életedben. Ki lehet ez a lány? Nővér vagy felcser?

— Nem tudom. Még 38-ban elvitte őt a nagybátyja, egy főhadnagy. — És egy pillanatra visszatért Bohdanhoz az a békés nap, amikor három falról néztek rá a csodálatos hímzések, és elégedetlenül, mint egy öregapó, csikorgott a szövőszék, a küszöbön pedig kosárka gombával a karján mosolygó kisleány állott. Visszatérnek-e még ahhoz az egyszerű kis udvarhoz, a békés kék éghez, amely ledobálja munkapadjáról a felhők fehérített vásznait?

Akkor ez valahogy magától értetődő, hétköznapi volt, de most elérhetetlenné vált, s a rá való emlékezéstől elszorul a szív. Átlapozod a múlt lapjait, majd azokba a lapokba pillantasz, melyek látod, tűzzel íródnak. Már közelednek is feléd. Vajon milyen lesz a találkozás?

Nem hagyta el Bohdant az ismeretlentől való félelem. Könnyű az iskolában hőstettekről, hősiességről mesélni, de magad hogy fogadod szemtől szembe azt, ami minden katonára vár? Bele tudsz-e majd nézni a halál szemébe? Nem dermedsz-e meg, nem káprázik-e belé a szemed, nem omolsz-e össze?... És bár hitte, hogy férfimódra fogadja majd a próbákat, nem hagyta nyugton a félelem. Könnyebb volt Finenko őrmesternek, aki Halhin-Golnál eltörte a bordáját, és már megvolt a háborúval kapcsolatos véleménye: „nem kell félni, csak ölni, hogy téged meg ne öljenek", „ütközetben a parancsnokhoz légy közel, pihenőben a szakácshoz".

Bohdan kezdetben feszülten figyelt az ilyen szentenciákra, de aztán megértette: a tapasztalt katona csak biztatja azokat a harcosokat, akik még nem szagoltak puskaport.

Ismét felsikoltott a mozdony, és elhagyva a napraforgók aranydíszeit, megállt egy elfelejtett állomásnál. A csöppnyi peronon csak két lenszőke kisgyerek volt — láthatólag fivér és húga, meztelen lábuknál kerek kosár, az első cseresznyével.

— Vegyen, bácsi, cseresznyét! — fordult a kisfiú Bohdanhoz.

— Önts a sapkámba! Hol szedtétek?

— Az erdőben. Nálunk minden telis-teli van vele — mondta bizalommal a kislány, akinek a szemében már ott ült a sztyeppei bánat.

Bohdan elővette a pénztárcáját.

— Nem kell, bácsi! — mondta a kislány. — Mi még szedünk, ezt magának adjuk.

— Köszönöm, kislányom — kezdett keresgélni a zsebeiben, hogy legalább valamilyen ajándékot találjon, de nem lelt semmit.

— Semmi sem kell, bácsi — ismételte a kislány. — Vegyen, amennyi jólesik!

Ekkor elhangzott a parancs:

— Vagonokba! Vagonokba!

Megjelent a főhadnagy — az ő zászlóaljuk parancsnoka, összehúzta szemöldökének fekete nyilait, és ő is türelmetlenül kiáltotta:

— Vagonokba! Vagonokba!

A peronon csak a gyerekek maradtak a cseresznyével. Igyekeztek a vonathoz futni, de féltek a parancsnok szigorú tekintetétől.

— Milyen húsos és ízletes errefelé a cseresznye — mondta Finenko, rátekintve a gyerekekre, és lehalkította hangját. — Nem tudom, miért kell a vagonokban gőzölődnünk, hiszen nem indulunk egyhamar. Előttünk fel van törve az út. — Hirtelen elhallgatott, egész vaskos alakjával a földhöz lapult.

— Mi van ott? — nyugtalankodtak a katonák, és a vagon széles ajtónyílásához törekedtek.

— Úgy látszik, egy „keret" repül.

A katonák is elcsöndesedtek, és minden szem arra nézett, ahol a köd bágyadt hullámain ingadozott a horizont, és mögötte felerősödött a kéttörzsű német felderítőgép már ismert, riasztóan sivító zaja. Már meg is jelent — vitte a halál fekete létráját. Végigvertek rajta az ikercsövű légvédelmi golyószórók, de a felderítő sietés nélkül, pimaszul röpült el a szerelvény fölött, megfordult, és teljes nyugalommal fúrta bele magát egy felhőbe.

— Most, testvér, várd a bajt! — komorodott el Finenko.

A sínek mellett újra megjelent a zászlóaljparancsnok, nyugtalan volt, megparancsolta, hogy senki se hagyja el a vagonokat.

— Valamilyen csirkefogó meglógott, s úgy tartanak itt minket, mint borjakat a kötélen.

— Abbahagyni a beszélgetést!

És csönd lett a vagonokban, csak alig-alig jutott el hozzájuk az érett rozs panasza, amelyből a háború már előzte a madarakat, de a peronon mint madárfiókák rezzentek meg a hamvasszőke gyerekek, felnéztek az égre, és megdermedtek. Azután a kislány megfogta a bátyja inge csücskét, mondott valamit, de az kezével leintette.

Fokozódott a zaj, az égen két repülőgép jelent meg. A lövészállásokban megszólaltak a kettős golyószórók. A „Junkersek" ekkor már a szerelvény fölött lógtak sárga hasukkal, és belőlük, szinte akaratlanul, lustán forogva hullani kezdtek a bombák.

Fekete földoszlopokat emeltek a robbanások, féktelenül zúdult a vagonokra a tűz- és füsthullám, belemart az emberi testekbe. A lángba borult harcosok kiugráltak a vagonokból, és a földre estek, az elszenesedett rozsba. Súlyos ládájukkal futottak az egészségügyiek. Lám, itt hozták a főhadnagyot is, aki úgy vigyázott, hogy katonái ki ne menjenek a vagonokból, azután az egészségügyiek végigmentek a peronon a szétszóródott cseresznyére taposva.

De hol vannak a gyerekek? Sehol sem voltak már, csak a cseresznyék folyatták vérüket a katonacsizmák alatt, és a felfordult kosár ott hevert, közel az állomás harangjához.

Reggel megjöttek a gépkocsik, és a katonák a patakra vetették magukat, amely felett görnyedő füzek siratták az életet. Megremegtek, harmatot permeteztek az ágak — a harcosok álcázni kezdték a kocsikat. Amikor már kiadták a parancsot az indulásra, Bohdan meglátta, hogy a földszintes állomás melletti utcácskából feléjük fut a két gyerek. Derékig a harmatban, már egy másik kosár cseresznyét cipeltek. Meghallván a gépek zúgását, a gyerekek nyugtalanok lettek, és teljes erejükből igyekeztek a katonákhoz.

— Vigyenek gyümölcsöt az útra! Vigyenek! — kiáltotta a kisfiú.

De az autók már elindultak nyugat felé. Mögöttük még egy ideig futottak a lenszőke gyerekek, és tele kosarukból a poros útra szóródott a cseresznye. Azután a kisfiú megállt

az út közepén zavartan és elkomorodva, lábához rakta a kosarát, és a kezével integetni kezdett. A katonák barátságosan visszaintettek.

— Kinek a gyerekei, hogy ilyen kedvesek? — kérdezgették.

— Biztosan az ő apjuk is elment már a háborúba.

És ismét az út, ismét az őszi rozs, a napraforgók arany arcai, a búsuló gólyák a réteken, a kitört ablakú állomások, a marhák bőgése az útszélen, a gyerekek sírása a menekülők szekerein, és a „Messerek" baljós zaja az égen. Már nem egyszer kellett szétfutni, és elbújni előlük a rozsba, a napraforgóba, vagy az öreg, göcsörtös hársfák alá. És ismét Nyugatnak tartottak.

Szenvedésben, fájdalomban születnek az emberek. Mikor döbben végre rá a világ, hogy az életet nem szabad feketepiacra vagy vágóhídra vinni, hogy ne fájdalmakban teljék, az amúgy is oly rövid emberi élet? Ó, de milyen rövid! Még alig gyönyörködhettél a napban, és már az alkonyat sötétlik megtört tekintetedben. De hol van az ő esthajnala? Valószínűleg elkísérte férjét a háborúba, és most várja haza, és szenved, mint az őszi fa, és a bölcsőhöz fordul, mint utolsó reményéhez. Rettenetes még elgondolni is, hogy annak a kislánynak, akivel együtt szaladt iskolába, már saját gyereke van... De mid van neked? Sem szerelmed, sem reménységed, csak az izgalom, a fájó gondolatok befejezhetetlen hosszú sora várja, hogy papírra kerüljön, csak a bánat a kedvesért, csak a tántoríthatatlan hűség, amely miatt a tapasztaltabbak a háta mögött kinevetik... És ő, az ő lágy szívével hogy állja majd meg a helyét a katonaéletben? Az aggodalom ismét árnyékként borult gondolataira.

A vérző nap már belemerült a kora estébe, amikor a tiszta

mezőn elértek egy tüzérosztagot. Kimerült, agyonhajszolt lovak, pattanásig húzva az istrángot, nehezen vonszolták fel a dombra a zömök csövű tarackokat.

— Engedjétek pihenni a lovakat! — kiáltották a kocsikról a tüzéreknek.

— Parancs! Sietünk! — felelték azok keményen.

— Inkább éjjel hoznátok be a késlekedést.

— Parancs!

A gépek feltépve a szántóföldeket, port füstölve megkerülték a tüzéreket, és az erdő felé fordultak. Ekkor hirtelen növekedni kezdett a zúgás. Két „Messer" szelte át az eget, kibontották annak puha kékjéből a maguk ragadozó szikárságát, és közeledve merész zuhanórepülésbe kezdtek. A tüzérek leugráltak, korbácsolták a lovakat, és azok tajtékot hullatva száguldottak az erdő felé. De már késő volt. A rozstáblák fölött sötét keresztként jelentek meg a repülőgépek árnyékai, a repülőgépeken pedig lidércfények villogtak, a halál e két hírnökének testén. Még egyszer mélyrepülésbe kezdtek a Messerschmidtek, s felnyögött a mező, felnyögtek az emberek, nyerítettek, hörögtek a lovak, nem értették, mi történik velük.

A harcosok most az anyaföld keblén keresték menedéküket, halálosan megsebesített lovaik pedig felfelé, az ég, a nap felé ágaskodtak.

— Hát így tanulunk harcolni. De ha megtanultuk, jaj lesz nektek! — rázta öklét Finenko nyugat felé, ahol már eltűntek a Messerschmidtek szénfekete keresztjei.

II. fejezet

A szürkületben erőltetett menet után beosztották őket egy lövészhadosztályba, mely már hetedik napja folytatta komoly vérveszteséggel a harcokat. Az ingadozó, második harclépcső nélküli védelmi vonal elhúzódott a kaszálatlan réteken, helyenként felzárkózott a kis folyó kanyarulataihoz, és a kis növésű völgybeli erdőre támaszkodott.

A harcosok már harmadszor fogadták az ellenséget lövészárkaikban, gránátokkal robbantották, puskatussal kábították, de nem hagyták el az állásaikat. Igaz, tragikus pillanat volt, amikor a jobbszárny megingott, és behúzódott a tölgyesbe. Onnan, a hátország felől támadtak a mi egyenruháinkba öltözött német ejtőernyősök, és a ködös rét fölött feltörtek a kétségbeesés rettenetes kiáltásai.

— Bekerítenek, testvérek! Be vagyunk kerítve!

Nem annyira a lövészárkokból, mint a figyelőrésekből szaladtak a harcosok, néhányan rémülten kiáltoztak, és eszeveszetten vetették magukat a rozsos-mezőbe, és itt váratlanul kinőtt előttük tábornoki egyenruhában a hadosztályparancsnok szálas alakja. A harmattól nedves mező közepén állt, nem háborodott fel, nem kiabált, nem kapott a fegyvere után, csak elnevette magát. És ez a megnyerő, szinte csodálkozó nevetés megállította a harcosokat, lehűtötte a zaklatott fejeket.

— Ne ide fussatok, katonák! Az ejtőernyősök az erdő

szélén vannak — mutatott a tábornok a ködtel borított völgybe az ellenséges gépek felé.

És a katonák az erdő széle felé fordultak.

Csumak tábornokról és a mosolyáról legendák keringtek. A polgárháborúban lovon száguldotta végig Ukrajna majdnem valamennyi útját, kezében a kard halált hozó volt, mint a villám. És rettenetes volt a csaták tüzében. Ami a legcsodálatosabb, belerohanva, belevágva magát az ellenség soraiba, elmosolyodott, és ettől a mosolytól rettegés fogta el az ellenséget, ő pedig száguldott tovább, mint a győzelem istene.

Most, ebben a veszélyes helyzetben neki adták a megtépázott lövészhadosztályt, a határszakaszok őrszázadát, egy maroknyi milicistát, és megparancsolták, hogy foglalja el a csapataik által már elhagyott állásokat.

— Az ereje kevés, de minden, amit az úton talál — a magáé! — mondta búcsúzóul a hadseregparancsnok. Látszott a szemén, hogy kevéssé bízik az elveszített állások visszafoglalásában.

És a hadosztály egy váratlan éjszakai támadással mégis visszafoglalta azokat. Most ezért fizettek...

Bohdan Finenko őrmester rajába került, amelynek a 122 milliméteres üteget kellett fedeznie a német géppuskások elől. Beásva magát, mélyedéseket készített a gázálarcnak, a tölténytáskának, gránátoknak, aztán a végsőkig kimerülve, izzadtan mászott ki a letaposott rozsba. A folyón túl elcsöndesedett a harc, csak oldalt, az erdő közelében nem tudott sehogyan sem megnyugodni egy aknavető üteg. Kerepelt, mint valami eszeveszett haris, és a tölgyes mellett megtépve a fákat, időről időre gombolyagokként törtek fel a robbanások.

Magasba emelkedtek a rakéták, visszfényükben a föld kísértetiesen halott lett — valószínűleg így képzelte el a rettenetes ítélet napját Avvakum protopópa. Távol a dombon fellángolt egy kunyhó, és mintha imádkozna, a magasba emelte véráztatta kezeit.

— Idegeskednek a németek — vélte Finenko.

— Kifogják a folyóból a halottakat. — A tűzből odajött hozzájuk a lövegparancsnok, Revin tizedes. — Pedánsak — mindent összeszednek. Rágyújtunk?

— Nem akaródzik belemászni a földbe.

— Mindenesetre gyújts rá, mert holnap nem lesz rá idő — sóhajtott fel a tüzér.

— Miért gondolod?

— A megfigyelési pontról jelezték, hogy a németek tankokat vonultattak fel. Ha nekünk legalább egy vacakot adnának az őrségváltásra! — vagyis minden remény bennetek van, tüzérek.

Nehézbombázók repültek felettük, de nem az övéik.

— Kijev felé tartanak!

Rettenetes elképzelni, az a szépség, amely valamikor a fényes télben ragyogta őt körül, most repeszaknák kábulatában fuldoklik.

— Feküdj, Bohdan! Tedd a fejed alá a zsákodat, és pihenj a kalászok alatt, mert ki tudja, mikor fogunk megint megpihenni.

Végül elcsöndesedett az utolsó aknavető is, csak a rakéták hasogatták szét az éjszakát, túlvilági fénnyel — a németek valószínűleg ezt is megfélemlítésnek szánták.

Bohdan kiterítette köpönyegét, maga mellé fektette puskáját meg a gránátot, hanyatt feküdt, a csillagos ég felé figyelve.

Izgalmas volt neki mindez, de nem úgy, mint a frontra vezető úton — a háborúnak ezekben a sötét napjaiban a tábornokról szóló mesékkel megkönnyebbülést szereztek a lelküknek.

Majd a holnapi csata megmutatja, ki kicsoda... Valami nedves hullott az arcára. Aha! Már az éjszaka mossa harmattal a földet, mint békében.

A löveghez odajött egy kocsi, a tüzérek kezdték kirakni a lövedékeket, az összekötő pedig egészen hétköznapi szavakkal szólt:

— Uborkát hoztak!

Szendergésén át Bohdan meghallotta Finenko hangját:

— Alszol?

— Alszom. — Már valóban elveszítette testének valóságérzését, csak sejtette a lövedékkirakók nehéz lépteit és a rakéták halott visszfényét.

— Milyen aranyos az a lány, aki abban az egészségügyi kocsiban volt!

— Ó, Istenem, kinek mi...

— Senki sem szemelte még ki magának?

— Te kiszemelnéd?

— Boldog lennék... Na, aludj!

A reggel olyan aranyló gyengédzöld és rózsaszínű áradással kezdődött, a nap homloka olyan koszorút emelt, hogy nehéz volt elhinni: körös-körül a halál rejtőzködik. És ím, megkondította pokoli mozsarait, zörögni kezdett a fegyverekkel, az aknavetőkkel. Tűzzel átszőtt, fekete füstoszlopok emelkedtek a folyócska felett, a lövészárkok vonalai felett. A réteken villámok szövevényében új erdő nőtt ki — a halál erdeje. A robbanásoktól felnyögött a föld, a rögöket és a

kormot szétszórva a katonákra és a napra. A harcosok szorosabban simultak az anyaföld keblére.

A zárt állásokból támadtak a mi tarackjaink, fájdalmas sivítás szállt a katonák fölött, és robbanások dübörögtek a túlsó parton.

„Durr-durr-durr" — feleltek elégedetlenül a német aknavetők, fokozva és fokozva a dörgést. A lövések és robbanások zajától megtántorodott, megingott az ég és a föld. És sötét lett fönt is, lent is.

Még nem ültek el a tűz gejzírjei, amikor mögöttük mély dörgéseket görgetve megjelentek a tankok, majd a géppuskások lapos, szarv alakú sisakjukban. Fő csapásuk a hadosztály magvára irányult. Megismétlődött a kedvelt manőver: lekötni, középre vonni az összes erőket, de saját maguknak a szárnyak felé törekedni, és harapófogóként összeszorítani az ellenfél erőit.

És ím, felsüvítettek az ütegek, a töltők meghúzták az elsütőzsinórokat, és az ágyúk felugorva ontották a dörgést, a tüzet.

— Azonnal villába!...

Lecsendültek az üres tölténvhüvelyek, újra zörögtek a závárzatok, és a tankok mellett tűz és iszap dühöngött, és bennük megcsikordult a sebzett vas. Két tank lobbant lángra. Egyikből kiugráltak a tankisták, és azon nyomban lekaszálva elestek. A második tank azonban, mint egy üstökös, az égbe vitte a füstölgő tüzet, mert ott kevesebb volt ebből, mint a földön. Egy harmadik tankról mint vipera perdült le a hernyótalp, és ott helyben kezdte járni a sánták táncát, de még így is köpködte az ólmot, amíg rá nem csengetett egy üveg gyúlékony robbanókeverék. A páncélon fölmásztak a

tűz kígyói, és a lövegtorony nyílásából kezdtek kiugrálni a füsttel és tűzzel körülfogott harckocsizók.

A fekete, füstös tüzérek azonban folytatták a cséplést. És itt, felettük, lélekbe hasítóan élesen, felüvöltöttek-felvinnyogtak a mélyrepülők. A robbanások megsiketítették Bohdant, már nem hallotta az ütegeket, de nem tudta nem hallani a sebesült katonák nyögését.

Amikor elült a füst, az egyik ágyú már megsemmisült. Roncsai alól előmásztak a sebesültek, csak a halottak maradtak mellette fekve. És nem a szél, hanem a tűz, amely kitört az ágyútorokból, mozdította meg utoljára hajukat, amely már a földhöz tartozott.

Bohdan letépte fejéről a sapkáját. Ekkor a golyószórósok mögött lövöldözés és kiáltozás hangzott fel. Megmozdult a rozs, és fölötte golyószóróikkal fölemelkedtek a német ejtőernyősök, sápadtan, feszülten, eltorzult arccal. Bohdan kiáltott valamit, és mentében töltve meg puskáját, a golyószórósok ellen vetette magát. Meglátta, hogy egy apró, fekete szemecske irányul rá.

Talán ez már a halál? Hát itt hal meg? A rozsban, amely az életet adja?

Ő a szem fölé lőtt, azután elvágódott, és mellette süvített az ólomeső. Bohdan új töltényt nyomott a tárba, fölugrott, és szaladt a lövészek után, akik már üldözték a többi ejtőernyőst.

Rengett, morajlott, nyögött a föld. És olyan elképzelhetetlen csönd állt be, hogy hihetetlennek tetszett, csak a fülekben ült el lassabban a robbanások, a zúgás, a lövések, a motorok zaja. Ez igazi, becsülettel kiharcolt csend volt, és majdnem estig tartott.

De még az este beállta előtt parancs érkezett a törzstől a visszavonulásra, és akkor a hadosztály a halálosan megsebesült parancsnokkal megkezdte a visszavonulást a hátország felé. Úgy halt meg ez a hős, ahogyan élt — vonzó, megnyugtató mosollyal az ajkán. A teherautón, ahová lefektették, lekaszált rozs itta be a vérét.

— Milyen kár... Milyen kár... Milyen kár... — ismételte időről időre elmerengve Csumak.

Kezében néhány érett kalászt fogott, amiket már alig bírt tartani, és nagyon-nagyon nyugodtan mondta:

— Nem sajnálom az életet, de sajnálom, hogy többé nem láthatom a rozst. Azt hittem, szántom még a földet. Sajnálom, hogy nem láthatom többé a hazámat, hiszen még nem tudtam betelni a szépségével. — Egy ideig hallgatott, és még hozzátette: — Halljátok! Folyik a rozs.

Érezte, hogy pereg a mag, és nem érezte, hogy cseppenként folyik el az élete.

Az ég sötétedett, sötétedett, azután lehajolt hozzá, és betakarta csillagaival, amiket ő annyira szeretett.

III. fejezet

A gyilkos harcok után a földről le kellett mosni a vért, és ezért éjjel megeredt az eső. Az erdei úttalanságban éhesen, átnedvesedve igyekeztek az emberek kelet felé, nem látva sem keletet, sem nyugatot, sem északot, sem délt. Elfáradtak ők is, elfáradtak a lovak is. Gyökereken, bokrokon, pocsolyákban kopogtak és cuppogtak az ágyúkerekek, az eső pedig zuhogott, suhogott a katonák felett, mintha siratná veszteségüket, gyászukat. Nehéz hadiút volt, nem az a simára fésült, amit némelyik filmen lehet látni. A könnyű hadiutakon, akárcsak azokon a filmeken, a jóllakott, öntelt, gőgös hódítók vonulnak. Megérjük, hogy mentek, szaladtok visszafelé. Megérjük!

És bár ez csak a kezdet volt, a háború tragikus kezdete, Bohdan hitte, hogy meglátja a háború végét is. Hitt ebben a fáradhatatlan Szeverin Finenko is, aki most arra törekedett, hogy közelebb legyen Bohdanhoz, de nem árasztotta őt el kérdéseivel. Fogát összeszorítva, fájdalmát elnyomva, Szeverin egyet tudott, harcolni kell, és nem saját magáért, hanem még azokért a harcosokért is, akik letették a fejüket. És most nem hiába ringott Szeverin vállán a távcsöves német puska.

De az eső vág, az eső zúg, és nincs a ruhában egyetlen ránc sem, ami ne lenne nedves. Az elnehezedett köpenyek mintha fémből lettek volna, vasoszlopokként mozdultak a lábak, és a pillákat leragasztotta az álom. A katonák menet

közben elveszítették eszméletüket, még ez az egész fekete felhőszakadástól zúgó erdő is olyan volt, mint valami álomkép. Finenko homlokával egy fának támaszkodott, káromkodott, és kezét Bohdan vállára tette.

— Mi bajod? — nyitja fel Bohdan duzzadt szemhéját.

— Üdvözöltük egymást a tölggyel, álmomban mezőn jártam, és az erdőben bevertem a fejemet. Jó neked, Bohdan!

— Miért?

— Nem dohányzol, nekem meg a fülem dagad meg dohányzás nélkül. Hej! Mahorkácska-mahorka... Bohdan! Te mit ennél most?

— Hallgass egy kicsit.

— Akkor újra fának viszem a kobakomat. Te elutasítanál-e egy borscsot szárított kárászokkal?

— Nem utasítanám el még a száraz kenyeret sem.

— A németek nappal csokoládét zabálnak, gyűjtik a kalóriát, éjszaka meg krémmel kenik magukat. Lám, ők így háborúznak! Itt meg minden, még az irataink is átnedvesedtek... — Alszol?

— Alszom.

— Én valamikor nem hittem el, hogy lehet egyszerre menni és aludni. Gyere, kicsavarjuk a köpenyeket.

— Minek? Hiszen nem állt el még az eső.

— Nem bírok munka nélkül élni, és legfőképpen nem szeretem a lustaságot.

Félórás pihenőt kapnak, és mindenki, a járőröket és az ütegparancsnokot kivéve, lefekszik a nedves, szamócától illatos földre, és rögtön elalszik. Az eső esik, esik, de most már hiába esik, az álom elviszi a harcosokat a nap vagy a Tejút fényében fürdő sztyeppéikhez, tölgyeseikhez, békés

településeikhez, ahol a föld nem tűzbe robban, hanem virágzásba, az édesanyákhoz, akik várják őket, és a kedves lánykákhoz, akik lehunyt szempilláik alatt szerelmet rejtegetnek.

Csak a húszesztendős, kisfiúsan vékony nyakú ütegparancsnoknak nem jut álom és emlékezés. A kinyitott térképen zseblámpával kutat, keres, de nem tud találni még egy kicsit használható útdarabot sem. Csak mocsarat. A katonák átvergődnek azon, a lovak is. De az ágyúk? És úgy érzi, mintha a vállára nem a nedves köpeny nehezedne, hanem azok az ágyúk, amelyek csoportba verődtek a sötétben.

— Nem megyünk itt át, hadnagy elvtárs? — hajol a térképhez a vaskos lövegparancsnok.

— Mocsár — sóhajtja a hadnagy, és eloltja a zseblámpát. — Valamikor a mi mocsarunkban vízimogyoró nőtt, és mi megettük. Te még nem ettél ilyent?

— Nem. Valahol azt olvastam, hogy ezek a jégkorszak előtti idők maradványai. Ha legalább egy tállal lenne ebből a jégkorszak előtti maradványból! — és csendesen megkérdezte: — Megkínálhatom magát vodkával — hogy egy kicsit átmelegedjék?

A parancsnok csodálkozott:

— Hol szerezted?

— A németektől.

— Sok van?

— Vagy három deci.

— Akkor nem iszunk.

— Miért?

— Mert harmincan vagyunk, és mit ér tíz gramm egy szlávnak?

Visszatérnek a járőrök, akik figyelték az utat.

— Mi van ott? — kérdezte reménykedve a főhadnagy.

— Egyre csak mennek és mennek.

— És szájharmonikán játszanak, hogy el ne aludjanak.

— Nos hát, fel kell ébreszteni a katonákat.

Újra kopogni kezdtek a gyökereken, cuppogni a pocsolyákban a kerekek és a paták, és újra menet közben aludtak el a katonák, és álmukban is csak keletnek mentek...

— Alszol, Bohdan?

— Magam sem tudom. A lábam mintha menne, a víz és a köpeny cuppog, a puska meg nyomja a vállamat.

— Vedd át a másik vállra. Hallod, hogy hívják azt a kislányt, aki az egészségügyi vonaton volt?

— Ó, Istenem!

— Te vallásos motívumokkal fizetsz ki! Inkább mondd meg, hogy hívják?

— Olena.

— Szép név, és a nő is aranyos — mormogta Finenko. — Az ilyenhez háztűznézőbe kell menni!

— Kinek hogy!

— Bohdan, azt hiszem, a hangja olyan lehet, mint a pacsirtáé. Miért hallgatsz?

— Nem tudom kinyitni a számat.

Reggel, a nem szűnő esőben eljutottak a mocsárig, amelyet elkorcsosult kis fűzfák, égerek, füzek, farkasalma és különféle varázsfüvek nőttek be, amelyek nem annyira az embert, mint a férgeket vonzották.

— Télen itt valószínűleg továbbjutnánk — tréfált komoran Finenko.

Az ütegparancsnok meghatározta az átkelőhelyet, s az erdőben és a mocsáron kopogni kezdtek a fejszék. A levágott

ágakból és bokrokból a katonák ingatag utat fontak. Déltájban ez az út összekötötte a partokat, a tüzérek átvezették rajta a kifogott lovakat, és aztán kézzel áttuszkolták az ágyút. Az elakadt, feltépte az utat, dülöngélt, mellette teljesen kimerülve rogytak le a katonák, ismét felálltak, befogták magukat az elviselhetetlen teher elé, amely nemcsak az izmokat szakítja szét, de a lelket is. Nem jutva el középig, az ágyú széttépte a mocsár zöld szövetét. Egészen a torkáig elmerült benne, és maga után rántotta a katonákat. Utolsó erejét összeszedve, Bohdan kivergődött az ördögi fürdőből, és a ragadós, fekete lében ázva, erőtlenül lefeküdt a mohapárnára, ahol az eső már lemosott néhány ilyen fürdőzőt. A katonák ledobálták köpenyüket, az ágyú elé terítették, maguk pedig körülvették azt, mint a hangyák a cukordarabot. És az ágyú a tucatnyi kézen, mint egy történelem előtti szörny, fölemelkedett a hínárból, torkával a köpenyekbe ütközött, és remegve, sántítva, és hol egyik, hol másik, hol mindkét kerekével elakadva leküzdötte a pokoli utat ahhoz a parthoz, amely mögött a kaszálatlan földön csendesen, mint Bohdan gyermekkorában, derengett két szélmalom.

Rövid pihenő, fejenként másfél kétszersült a katonáknak, másfél kétszersült az ütegparancsnoknak. Ebéd után megfoltozták az ágyúszaggatta átkelőhelyet.

Esik, esik... Kigördítették a második ágyút, úgy estek mellé, mint a halottak, és az eső lemosta őket, mint a halottakat. Egyszer csak egy kéz nehezedik Bohdan vállára.

— Élsz még?

— Élek, csak nem moccanok.

— Hát akkor legalább a nyelved moccanjon. Mondd, nem volt Olenának valamilyen vacak kis vőlegénye?

És bármilyen keservesen is érezte magát, Bohdan nevetni kezdett, nevettek a katonák is, akik mellettük hevertek.

— Mit vihogtok, csikók? — sértődött meg Finenko. — Nekem tisztességes szándékaim vannak, ők meg...

— Ébresztő!

A tüzérek most előkészítették a harcra a megmentett fegyvereket, melléjük raktak minden lövedéket, és csak ekkor, néhány tüzért hátrahagyva, indultak, hogy áthúzzák az utolsó ágyút.

A szürkületben egy ágyú haladt el a szélmalmok mellett, kiment a földútra, mögötte húzódott az üteg többi része, végül Finenko gyalogosai. Lám, már ők is a szélmalmok nyikorgó keresztjeihez igyekeznek, amik örökkön sztyeppétől és liszttől illatoznak.

— Lehet, hogy találunk valami gabonát a szélmalmokban? — kérdezte egy tömzsi harcos Finenkótól.

— Neked, Mikola, nem árt, ha lefogysz. Meghíztál a feleséged galuskáin.

— Lám, az első malom ajtaja nyitva is van — mondta a magáét a kövér. — Ó-ó-ó! — csodálkozva elhallgatott.

Hátul, felszabdalva az eget, rakéták gyúltak, és az estét azonnal tönkretette az ágyúdörej s a gépek robaja. Az üteget halálos gyűrűként övezték a robbanások, és aztán röpködni kezdtek a nyomjelző lövedékek színes övei.

Csengőn szállt a parancsnok hangja:

— Üteg!

De a gyalogosok parancs nélkül is a malmok mögé rohantak a tüzelőállások védelmére, a tüzérek kifogták a meghajszolt lovakat, megfordították az ágyúkat a csatatér felé, és megtámadták a német páncélautókat, amelyek kimásztak a

sötétségből, és a fegyvereket, amik torkukból egyre csak szórták a tűznyalábokat. Megreszketett, felágaskodott a sebekkel borított föld. A tüzéreket elvakította a robbanások fénye, a nyomjelző lövedékek pályája. És újra felnyögtek az emberek, felnyihogtak a lovak, és eszelősen tépték ki magukat az emberi kezekből. A harcosok és árnyaik lehajoltak, és kiegyenesedtek a lövedékek felett, és lezuhantak a lövedékekre, az ágyútalpakra, a földre.

Mint két fáklya, lobbant fel két páncélautó. Eszeveszett tűz- és földroham emelte fel egyik-másik ágyút, és nem ugrott ki belőlük sem parancsnok, sem katona. Meggyulladt a malom, bevilágította az egész mezőt. Fényében a harmadik, már izzó ágyú mellett, mint óriások éledtek meg az árnyak, és ezért úgy látszott, mintha itt több lett volna a tüzér. Az ágyú kilőtt két kisebb harckocsit, amelyek az égő malom felé közeledtek, azután maga is meghalt, de holtan is törte és széttörte a tüzes örvényt, és befonták a nyomjelző lövedékek.

Kigyulladt a másik malom is. Egy lövedék vagy egy repeszdarab kiütötte belőle a féket, integetett még lángoló szárnyaival, a belsejében pedig csikorogni kezdtek a malomkövek, kőlisztté őrölve önmagukat. A halálnak ez a kísérteties csikorgása űzte és elérte Bohdant, Szeverint és Mikola Jarcsukot, azt, aki a malomban gabonát akart találni. Egész idő alatt rázta a hideg, és szörnyű volt hallani, hogyan verődtek össze fogai.

A hajnal előtti ködös órán könny nélkül, sírva járták körül azt, amit tegnap még ütegnek hívtak, és már el akartak menni, amikor a kiégett malomból nyögést hallottak. Odarohantak, és meglátták a sebesült Ivan Kacsalov tizedest.

Vértelen arca fekete volt az ágyúk tüzétől és a malom hamujától.

— Hol találtak el? — saját hangját nem hallva hajolt a sebesült fölé Bohdan.

— A lábam... Telefolyt vérrel a csizmám, és nem bírom lehúzni. Vegyétek le, bajtársak, mert hideg, mint a jég.

Finenko elővette a kését, de Jarcsuk ijedten körülnézett, és azt súgta neki:

— Jobb, ha elvisszük, majd azután...

Szeverin szigorúan pillantott rá, leült a sebesült mellé, végighúzta a kést a csizmaszáron és a csizmából vörös hab és vér folyt. Szerencsére nem ért csontot a golyó, de nem volt mivel bekössék a sebet — az utolsó személyi ruhadarabjaikkal azokat kötözték be, akik még a folyónál sebesültek meg. Kacsalovot ráfektették Bohdan köpenyére, és gyorsan továbbmentek arról a megrokkant mezőről, amely fölött vigasztalanul lebegett a halál szelleme.

— Hát, találtunk munkát... Hát, találtunk munkát — mormogta Jarcsuk, ijedten tekingetett vissza, és szemének aranyos karikája szürkére változott.

— Ó, de gyáva is vagy! — nem bírta ki Finenko.

— Hiszen nem lehet mindenki hős! — vágott vissza Jarcsuk.

Bohdan most nem ment, hanem lopakodott a földjén, amely már rabságba esett. Életében először félt a hajnaltól, amely épp csak hogy kiontotta a nap vérét, és a síkságon tucatnyi kis kunyhót világított meg. A kunyhók olyan ünnepiek voltak, mintha vendégségbe készülnének, és rájuk pillantva

nehéz volt elhinni, hogy földedre és életedre ráterülnek a háború fekete szárnyai.

Bohdan belopódzott a veteményeskertbe, a kendersusogásba, a mákfejek gyengéd visszhangjába, azután mozdulatlanul megállott, a szülőföldjére figyelve. És bár a fáradtságtól és éhségtől alig állt a lábán, és a gondolatok mint fekete madarak csőrükkel kopogtatták az agyát, és bár ellenség vette körül — nem érezte magát legyőzöttnek. Vele a puskája, vele a gyűlölet és a szerelem. Ennek a szerelemnek a nevében itatja át gyűlölettel minden lövését.

A földre esett, amely reggeli könnyet sírt, és a szárak között közelebb mászott az érhez, amelyen már ott szomorkodott hosszú útja előtt egy kedves gólya.

Megcsikordult az ajtó, a házból kijött egy asszony, vödröt vitt a kúthoz, megcsikordult a kútgém, mint ahogy valamikor otthon csikorgott, és ahogy kiömlött a fűre a víz, itt is azt mondta a földnek: „Szép élni, szép élni..." De ki az a boldog, aki még élni fog ilyen csaták után?

Az asszony bevitte a vizet a házba, azután ismét kijött az udvarra, kezében most fából készült sajtárt és egy szelet kenyeret tartott. Az éhség csábította Bohdant a darabka kenyér után, amit az asszony a tehénnek vitt. Nyugodtabban, nyugodtabban, te nem csak magadnak kellesz. Eljutva egy magas kukoricatáblái, még egyszer figyelmesen megszemlélte a települést és a mögötte levő meredélyt. Elnyűtten zötyögött egy öreg fogat, ősz szakállú apóka görnyedt rajta, mögötte pedig kislány ült kockás kendőben. A csöppnyi tavon kacsák hápogtak. Úgy látszik, a falucskában nincsenek fasiszták.

A kölesen keresztül odamászik Bohdan a fészerhez, azután a kerítéshez, és itt látja, hogy az asszony elmerülten feji a sovány, szomorú szemű tehenet. Valamikor ilyen tehénkére gyűjtöttek az ő szülei is. Vajon, hogy vannak ők? Sárosan, tépetten, nedvesen emelkedett fel a földről, és csendesen mondta:

— Jó reggelt maguknak!

Az asszony megfordult, kerekre nyitotta nagy, nedves szemét:

— Ó! Ki maga?!

— Katona. Ne ijessze meg, hogy ilyen vagyok — háború van.

Az asszony hangjában könnyek csendültek.

— Talán az enyém is így...

— Vannak maguknál németek?

— Nincsenek, kedveském, nincsenek. Tegnap tele volt velük a falu, de itthagytak minket. Gyere be a házba, bizonyosodj meg!

— De nem vagyok egyedül.

— Azokat is hívd ide, akik veled vannak. Krumplim van, aludttej is, és szent kenyér is van, csak úgy látszik, lélek nincs — kezdte törölgetni kendőjével szomorú szemét, melyben olyan ősi bánat és olyan jóság volt, hogy Bohdan szégyellt belenézni.

— Köszönöm. Hogy hívják magát?

— Hívjál Marija néninek, így hívnak a fiatalok. De menjünk hát be a házba, legalább mosakodj meg, igyál tejet. Meg is kell szárítani, le is kell mosni téged.

— Mindent később, nénike. A fő dolog, hogy elrejtsük a sebesültet.

— Hol sebesült meg szegénykém? — keseredett el az asszony.

— A lábán. De a csontja nem tört el.

— Az jó. Akkor majd kijön hozzá gyógyfüvekkel Marjana anyó. Orvos nincs nálunk, őt a háború vitte el. De bár mindent elvinne, csak a lelkeket ne. Te nem találkoztál véletlenül Ivan Davidenkóval a hadseregben? A tüzérségnél van.

— Nem találkoztam.

— Olyan vidám, mindig mosolyog. Ha egyszer meglátod — nem felejted el — és messze nézett a férje felé, a mosolya felé, amelyet talán már ma beivott a föld.

Egy napot, egy éjszakát s ismét egy egész napot töltöttek Marija néninél, de este útra készülődtek.

— Vigyetek magatokkal egy kis kenyérkét. Van itt egy darabka vaj is — adott oda egy csomagocskát Mikola Jarcsuknak, aki úgy igyekezett begyömöszölni az ételt, mintha ki akarná egyenlíteni szélességét a magasságával.

— Köszönöm — hajolt meg előtte Szeverin és Bohdan. Az asszony megállott a kapunál, nem törölte le a könnyeit.

A falun túl, a kiszáradt utak elágazásánál Jarcsuk felállt, felemelte kezével a kis csomagot.

— Fiúk, elosszuk az ennivalót? — kérdezte meg.

— Hát azt meg minek? — Bohdan nem értette.

Jarcsuk sem nem ásított, sem nem sóhajtott, sietősen beszélni kezdett:

— Talán nem látni mindenütt, mit hódítottunk vissza „földön, égen és a tengeren"? A háború első napján azt vártam, hogy idegen területre megyünk, de most nincs a lelkemben semmiféle várakozás, semmiféle remény. Valahogy el kell

igazítani a sorsunkat, hogy ne kerüljünk a kaszás csonttörőhöz. Vendégül fogad ő, de vissza többé nem enged.

Finenko csontos arcára árnyak húzódtak.

— Mintha a mi nyelvünkön beszélnél, de amit mondasz, idegen. Hát hogy képzeled eligazítani a sorsodat?

Jarcsuk csizmája orrával két vonalat húzott a nedves földön.

— Kitajgorod alatt, a völgyben ott a falum a kertek között, a csendben. Odamegyek, ott minden világosabb lesz.

— Arra vigyázz, nehogy sötétebb legyen, amikor azt a kis agyadat átfúrja az ellenség. Akkor aztán jön az örök csendesség.

— Ne ijesztegess, Szeverin, már úgyis megijedtem, amikor a halál nyerge alatt feküdtünk. Ti csak menjetek, ha akartok, de én nem akarok a csillagokon át keletnek törtetni.

— Tehát az ijedtség elvette a lelkedet, csak a hasadat hagyta meg? — háborodott fel Bohdan.

Jarcsukot elöntötte a méreg:

— Most a hasat nehezebb megőrizni, mint a lelket, a lélek tud tűrni, de a has nem akar. Egy-két nap múlva ti is rájöttök erre.

— Nem várod ki, barázdabillegető! — kiáltotta Bohdan. — Vedd le a szíjadat!

— Minek az neked, ott a magadé! — nem értette Jarcsuk.

— Te nem katona vagy, hanem haspók!

— Ha nincs hadsereg, nem kellenek a harcosok sem — Jarcsuk levette a szíját, átadta Bohdannak, de Szeverin elvette tőle az elemózsiás csomagot is.

— Az ilyen húsgombóc nem hal éhen egyhamar!

IV. fejezet

Délnek mutat a Göncölszekér csillagrúdja. Valamilyen fuvaros vagy földműves kocsizik el az égi úton, csillagport ver fel rajta, és az elszóródik a rozsra, búzára, hogy ne legyen gondjuk a kenyérre a földlakóknak.

Így mesélt neki kisfiú korában az apja, amikor aratni mentek a mezőre. Felejthetetlen éjszakák voltak, amikor még hitte, hogy lehet az égi úton kocsikázni vagy sétálni, amikor körülötte sok titokzatos dolog volt, és apja meséje már annál az aratás előtt elcsendesült szélmalomnál kezdődött, amely mellett a fürj nevelgette fiókáit.

Mindez milyen közel volt és milyen messze!

Most még a csillagpor is aggodalmat füstöl, mert abba is belekapott a háború tűzvésze.

Csendes volt az éj, csak a kalászok zizegték álmaikat. Bohdant a hideg rázta. Szeverin valamilyen dalt kezdett dúdolni, de rögtön abbahagyta, felsóhajtott:

— Mégy a földeden, és énekelni sem mersz. Már ez is elég a megbolonduláshoz. Bohdan, te szereted a dalokat?

— Van olyan ukrán, aki nem szereti?

— Dalolj nekem valamit!

— Nem lehet, mert valamelyik ördög azonnal golyót ereszt a dalba.

— Énekeld úgy, hogy csak én meg a kalász hallhassuk. Ha tudnád, hogy nótáznak a mi falunkban! Eljött hozzánk egyszer egy művésznő, meghallgatta a mi esti dalainkat. Sírva

fakadt. Nagyon szerette volna elvinni a konzervatóriumba a nővéremet, hogy aztán a színházakban énekeljen.

— És mi lett belőle?

— Okszana nem akarta elvinni dalait a városba, mert a faluban volt a szerelmese.

— Boldog?

— Boldog. De most már nem Okszana, hanem a háború énekli a férjének és nekünk is a dalait — szomorodott el Szeverin, megérintette kezével a harmattól nedves kalászokat. — Hallod, hogy sír a gabona?

— Valószínűleg azért, mert elhagyták őt az emberek. Nem fázol?

— Nem, melegem van. Valamilyen ördög egy marék szenet dobott belém, és az sehogy se találja helyét. Te fázol?

— Vacog a fogam.

— A hold meg csak feljön, ahogy eddig is feljött — mutatott a „kozák napra", amely már ott lebegett a föld felett, és ezüstbe mártogatta a felhőcskéket. — Mindjárt éjfél. Régen volt-e, hogy a hold alatt hajnalig álldogáltunk?

— Csendesebben! — Bohdan megállt, feszülten figyelt a távolba. Valami felvillant egyszer, még egyszer, azután fölemelkedett egy sötét alak, és elrejtőzött a rozsban. A barátok elhallgattak, lehajoltak. A mező felett játszott még egy fényfolt, és zizegés hallatszott.

— Aratnak az asszonyok — szólt Szeverin. — Látod, a hold játszik a sarlón.

Volt valami kimondhatatlanul tragikus ebben az aratásban, ezekben a hallgatag asszonyi alakokban, akikből mintha kiölték volna a szót, a kedvet.

— Elvarázsolt aratónők — mondta keserűen Bohdan, és

továbbmentek, de az útszélen hol itt, hol ott villantak meg a sarlók, és ritkán egyenesedtek ki az árnyékként hallgató asszonyok. Egy idő múlva Bohdan hirtelen megállt.

— Mi van ott?

— Valami nyögést hallok.

Szeverin levette válláról mesterlövészi puskáját. Most tisztán hallották a nyögést, és egy egyedülálló asztag mellett megláttak valamilyen sötét buckát. Sebesült? Na nem, annak nagyobbnak kéne lenni. És fölemelkedett valamilyen árnyék.

— Állj! — kiáltotta Szeverin.

Nagyon nyugodt hang felelt neki:

— Állok, látják maguk is. Tán a kezemet is feltartsam?

— A kezével csináljon, amit akar — nyugodott meg Szeverin.

Közelebb mentek a szikár, öreg földműveshez, akinek szakállában a holdfény játszott az árnyakkal. A lábánál nehezen lélegezve egy ló feküdt.

— Mit csinál itt, apó?

— Menteném a lovat, nem tud lábra állni.

— Sebesült?

— Sebesült. Második napja sír itt a gabonában, és egyre mondani akar nekem valamit, de nem tud. — Az öreg lehajolt a lóhoz, megsimogatta a sörényét, és a ló felnyögött, mint egy ember. — A lábát szétroncsolták a repeszek, így sínbe raktam.

— Gondolja, hogy meggyógyul?

— Meg kell gyógyulnia, mert a háború háború, de szántani és vetni mindig kell. — És siránkozva hozzátette: — A föld megint az öregek és a gyerekek kezébe kerül.

— És milyen az élet, apóka, a faluban?

— A falu megfagyott, mintha sírkeresztet állítottak volna fölé. A húszas években, a tífusz idején volt ilyen holt ez a vidék. Hát maguk hová mennek?

— Keletre.

— A mieinkhez?

— A mieinkhez.

— Akkor ne menjenek azon az úton, amelyik jobbra fordul: ott a németek mindenféle masinát raktak le. Elfoglalták a földet, az eget, a napot, nekünk pedig meghagyták az éjszakát. — Felemelte a földről a sarlót. — Éjjel, lopva aratunk, mint a tolvajok. Hát menjetek, fiúk, és hamarosan térjetek haza arról a keletről.

— Köszönjük, apó!

— Menjetek, és járjatok szerencsével, de ne forduljatok jobbra — mondta újra, és hosszan nézett utánuk, de amikor eltűntek, lehajolt, és aratta tovább nehéz kenyerét.

Az üres út keresztülvitt a magas rozson, búzán, zabon és hajdinán, ami illatos ködként hullámzott előttük. Bohdan meghallotta a hajdinában a méhek zümmögését.

— Szeverin, hallod?

— Hol? — fordította az a fejét az ég felé.

— Ne az eget hallgasd, a földet. A méh éjjel is jár?

— Most a méhek is éjjel-nappal dolgoznak.

— Valahol a közelben méhes van. Ha béke volna, feltétlenül elmentünk volna oda. — Eszébe jutott Vlagyimir apó, a méhész, és az a tölgyfa kereszt, amit neki, még életében, 1905-ben állítottak a falujabeliek.

Bohdan cikket írt erről a keresztről az újságban, és odament vele az öreghez. Az elolvasta, és megmérgesedett: „Sok lesz, fiú, a dicséretből!" — „De hát ezt megérdemelte." —

„Félek tőle." — „Miért kell félni, ha megszolgálta?" — „Hát nem veszed észre, hogy többet dicsérjük magunkat, mint kellene? Dicsekedni könnyebb, mint dolgozni."

Ó, nem hiába félt a dicsérettől az öreg méhész...

Valahol egészen a horizontnál felzúgtak a gépek, jobbról felcsapott egy fényszóró kardja, szétvágta az eget, szétszórta a Tejút csillagporát, szétzilálta a hajdina takaróját, fészkelődött egy kicsit a földön, és kialudt.

— Ez onnan jött, ahol az aknákat lerakták — állapította meg Szeverin. — Nem álom az egész? Felébredek — és se háború, se németek...

— Ez az álom nem ily hamar ér véget — dörmögte Bohdan. — De a méhek zümmögnek.

A hajdina fölött köd szállongott, és ők megkerülve azt, mint akiket megigéztek, mozogtak a holdfény és a méhraj káprázatában. A hajdinán túl újra az érett rozs lengedezett, és a völgyecskében, mint katonák, asztagok feküdtek. Volt valami félelmetes ezekben az elfelejtett asztagokban — ebben az első háborús aratásban.

„Pitypalatty" — békés dalocskájával még jobban felzaklatta őket a fürj, és az emlék szárnyain összecsapott a nyugalmas múlt és a véres jelen.

Már idelátszik az erdő. Ott védelmet is, nyugalmat is találnak — és tovább, a csillagok után, keletnek. Bohdan levette válláról a puskát, ellenőrizte, van-e a tárban golyó.

— Miért nyugtalankodsz? — csodálkozott Szeverin. — Hiszen sehol egy lélek.

— Ki tudja, mi vár ránk az erdő előtt?

— A németek az erdőtől még nappal is félnek.

Bohdan ezt belátta, de nem akasztotta a puskát a vállára.

„Pitypalatty" — visszhangozta oldalról egy másik fürj.

Közvetlenül az erdő előtt az út kettévált. Megálltak az elágazásnál, belefigyeltek az erdő árnyékába, és hirtelen hangos kiáltás torpantotta meg őket:

— Hände hoch! Hände hoch!

Egy pillanat alatt előbukkant a hold, széthasította az erdőt, megvilágította a katonát, aki rájuk irányította a puskáját. Szeverin rávetette magát, de Bohdan megnyomta a ravaszt. Egyszerre keresztezte egymást a lövés és a harsány kiáltás. A fegyver kiesett a német kezéből, és a nyakába már tíz ujjával kapaszkodott Szeverin.

Most a német az ő anyanyelvükön kezdett jajgatni és siránkozni:

— Ó, kedveskéim, az Istenre kérlek, ne öljetek meg! Legyetek irgalmasak!

Szeverin meglepetten vette le kezét — nem történt-e hiba, nem a honfitársát fojtogatja-e.

— Ki vagy te?! — bámult a holdtól és rémülettől kifehéredett arcba, az idegen ruhára és idegen fegyverekre, amelyek a lábánál hevertek.

— A tietek vagyok, kedveskéim! Szana alól jöttem. Elkapott a germán, és ideállított, hogy vigyázzak — felemeli sebesült kezét, hogy meggyőzze Szeverint.

— Talán rendőr vagy?

— Igen, igen, jó uram, én csak rendőr vagyok — csillant meg a remény a „honfitárs" szemeiben.

Szeverin felfortyant:

— A „mi" rendőreinknek még nincs egyenruhájuk, csirkefogó!

— Ó, mentsetek meg! Partizánok! — üvöltött fel féktele-

nül a „mienk", és az erdőbe vetette magát, de golyótól megtántorodott, és arccal a kökénybokorba zuhant, összekeverve a vért a harmattal.

— Ez az. Ostobán élt, ostobán is döglött meg — mondta sanyarún Finenko, a távolba tekintett, és szólt a láthatatlan fürjnek: — Az ilyen ocsmány alakok miatt nem megyünk aludni.

Az erdő szélén, két oldalról lövések és izgatott hangok hallatszottak. A barátok beugrottak az erdőbe, lombok és árnyak takarták el őket. Beérve a sűrűbe, Bohdan erőtlenül egy fának dőlt.

— Mi van veled? — ijedt meg Szeverin. — Csak nem talált el az ördög golyója?

— Nem... Hányingerem van...

— Nehéz hozzászoknunk a háborúhoz, de nincs más választás! Először nekem is volt ilyen rosszullétem, mert mi egyszerű emberek, jók, álmodozók, lágy szívűek vagyunk — mondta elgondolkozva Szeverin. — De gonoszakká kell válnunk és könyörtelenekké, mert már látszik, nélkülünk. egyszerű Ivanok nélkül nem lehet szétzúzni a fasizmust.

V. fejezet

Éjjel egyetlen lövést sem hallottak, távoli tüzérségi robaj sem hallatszott, csak az út mentéből, oldalról hangzott fel néha a gépek fáradt zaja, és az égen, halált hozó kereszteket rajzolva a Tejútra, röpültek az elnehezedett bombázók. Amikor Bohdan és Szeverin kimentek az erdőszélre, amelyen túl a mező kezdődött, a horizontot még nem gyújtották fel a háború fényei. Úgy látszik, messze távolodott a frontvonal, hátrahagyva az aggodalmat és az egyedüllét keserűségét.

A hold alatt, ameddig a szem ellátott, széltől megdöntött, túlérett gabona állt. Szeverin megsimította a rozskalászokat.

— Ahová csak megyünk, mindenütt sír a gabona. Talán érzi az emberek baját? Milyen szörnyű lett ez a világ! Még nem is olyan régen dalolva mentem az eke mögött. Semmit úgy nem szeretek, mint szántani és kaszálni.

— Most aztán kaszálhatunk, ha minket le nem kaszálnak — felelte Bohdan, és megszorította a puskát, amelytől erősen nyilallt a válla.

— Ez igaz — hagyta helyben Szeverin. — Itt a gabonaaratás ideje, és mi a halálos aratást végezzük.

— Milyen békés emberek vagyunk mi még most is! — Bohdan kitépett a rozsból egy vadmákot, szirmáról harmat hullott a kezére, de a virág nem vörösnek, hanem feketének látszott. Megfeketítette a háború. Tán ezért nevezte Sztyepan Vaszilcsenko a háborúról szóló novelláját „Fekete mák"-nak?

Egy kilométer után ismét rövid villózásokat és sötét alakokat láttak a gabonában. A háborútól elvarázsolt asszonyok itt is hallgatagon aratták a rozsot, rakták az asztagokat, amelyekről aranyzuhatagként folyt le a hold fénye. Ó, csak egy szó is hullott volna a földre! Két aratóasszony észrevette őket, gyorsan kiegyenesedtek, és aggodalmasan csillogtatták meg kezükben a sarlót.

— Ó, de hisz ezek kislányok! És úgy látom, testvérek — kezdett beszélgetni velük Szeverin.

— Testvérek — ejtett ki csupán egy szót a halovány leányka, akinek a háta mögött holdezüstöt tükrözött a kasza.

— És nem féltek éjszaka aratni?

— Másként mit ennénk? — hajtotta le fehér fejét a leány. — A nyár egyszer terem.

— Kérnek talán egy kis vizet? — kérdezte remegő hangon a fiatalabbik, tizenhat év körüli kisleány, olyan tekintettel, amilyent csak álmodban látsz.

— Köszönöm, lelkecském.

— Ó! — halkan felkiáltott, és zavarba jött a kislány.

— Mi bajod?

— Még senki sem mondta neki, hogy lelkecském — felelte az idősebb leány, és elszomorodott: — És már nem is fogja mondani, mert mindenki elhagy minket.

— Mi visszatérünk. Feltétlenül visszatérünk! — tört ki Bohdanból.

— Csak hamar jöjjenek vissza! — kérte a fiatalabb testvér úgy, mintha ez tőlük függene.

— Add ide, lelkecském, a sarlódat — simogatta meg a kezét Bohdan.

— Minek az magának? — csodálkozott a kislány.

— Kötök neked egy kévét a boldogságodra, hogy ne felejtsetek el minket. Te meg Szeverin, figyelj az útra! Németek nincsenek itt?

— Tegnapelőtt voltak.

Milyen szokatlanul és megszokottan, régi reggelekre emlékeztetve villant fel és aludt ki a gabonában a sarló fénye, milyen édesen illatozott a tarló, milyen szépen feküdt az ő kévéje, talán az utolsó, amit maga vág az életben. Erre nem kell, nem szabad gondolni, de a súlyos gondolatok úgy kopogtak agyában, mint madárfióka a tojásban.

— Könnyítettem a lelkemen — nyújtotta a kévét a kicsi aratólánynak, aki bizalommal nézett rá.

— Ezt a kévét megőrzöm szentestéig — suttogta a kislány. — Adjunk kenyeret az útra? Vigyék el a csomagunkat!

— Köszönöm, lelkecském.

Elbúcsúzva a testvérektől, gyorsan bementek az erdőbe. Körülöttük hol itt, hol ott emelkedtek föl az elvarázsolt aratónők, hogy a gabona ne haljon meg a földön. Nézz rájuk, érezd át a bánatukat, és ne magadat sajnáld, sajnáld őket, a húgocskákat és nővérkéket, akik rossz időben nyíltak ki, mint a mák a mezőn.

És ím, a letaposott gabonában domb feketéllett. Friss katonasír. Nem volt rajta obeliszk, csak piros mákvirágok a föld fölött, és kilőtt töltényhüvelyek a földön...

Okulva a keserves tapasztalatokból, Bohdan és Szeverin sokáig figyelik az erdő szélét, és előreszegezett szuronnyal mennek be a tölgyesbe. Ott azonban nem az átkozott „Hände hoch" fogadja őket, hanem egy kis patak barátságos csobogása. Nem messze a víztől felriasztottak egy nyulat, és az

ijedten vitte a hajnalba fülei vitorláit. Úgy látszik, senki nem volt itt, ha a nyúl így sétálgat.

A hajnal már az erdő mélyén találta őket.

— Nézd csak Szeverin, mi van itt! — állt meg Bohdan bámulva.

Finenko ösztönösen a puskája után kapott:

— Mi az?

— Vargányák! Nézd csak, mennyi van!

— De hisz ez rengeteg! — lepődött meg Szeverin is. — És milyen szépek, mint a pólyásbabák.

Egy ágas-bogas tölgyfa alatt tizennyolc gombát találtak, nem is kerestek többet.

— Süssük meg őket? — kérdezte Szeverin. — A háború háború, de enni kell.

— Megpróbáljuk, de előbb nézzük meg a környéket.

Kicsit járkáltak az erdőben, és az országúthoz közeledtek, amely most néptelen volt. De a messzeség zúgni, hullámzani kezdett, és az útra fehér, kettőskeresztes tankok másztak ki. A lőrések félig nyitva voltak, s belőlük gondtalanul nézegettek ki az izzadt, füstös, felgyűrt ingujjú katonák. Nevetve, nyugodtan eszegettek. Még az erdő sem rettentette őket.

„Ó, de messze lehetnek a mieink! Átjutunk-e valóban keletre?" Bohdan először gondolt arra, nem kellene-e partizánkodniuk.

— Menjünk arrébb a kísértéstől! — suttogta Szeverin.

És ismét belemerültek az erdőbe, megkeresték a tölgyet, amely alatt az a sok vargánya volt.

— Milyen csodálatos! — Szeverin karjára vette a kis gombacsaládot. — Mindent megterem ez a föld, csak a mi boldogságunk nem kelt ki rajta. Te Bohdan, nézz körül,

én meg csinálok egy olyan-amilyen reggelit — és gyűjteni kezdte a rőzsét. Azután levágott két villás ágat, belenyomta a földbe, tetejükbe egy botot tett a felfűzött gombákkal.

— Még szalonna kéne, meg egy fej hagyma, akkor gombasaslikot ennénk.

— Meg még egy kis liszt, akkor derelyét is főznénk, de túró nincs — felelte ugyanebben a tónusban Bohdan.

— Megint zörög az út — figyelt fel Szeverin. — Hát mikor jutunk már el a mieinkhez? — Sötét, csontos arca gondterhelt lett.

A fák között Bohdan meglátott egy nem fiatal, elhanyagolt külsejű embert, kezében nagy kosárral. Valószínűleg gombász. Az ismeretlen is észrevette őket, és megállt.

— Jöjjön ide! — kiáltotta Bohdan.

A bácsi bátortalanul közeledett a tűzhöz. A kosarában csupa vargánya volt. Üdvözölte őket, megkérdezte:

— Haza?

— Úgy gondoljuk, keletre.

— De hol van most az a kelet? — kérdezte keserűen, önmagától a paraszt. — A német már elszórta a röplapokat, hogy eljutott Kijevig.

— Ez hazugság! — kiáltott fel Bohdan.

— Lehet, hogy hazugság, hiszen háborúban ki nem hazudik — hagyta rá a gombász. — De maguk látják, milyen felszerelésük van — még a földnek is nehéz. Így hát fiúk, vigyázzatok a fejetekre!

— Mit tanácsol, mit tegyünk? — hunyorgott Szeverin.

A paraszt megigazította a gombákat a kosárban, és ősz bajusza félkörébe kezdett beszélni:

— Dobjátok el ezeket a vasakat — intett pillantásával a

puskákra —, és gyertek a mi falunkba. Kenyerünk van, pálinkánk van, akadnak lányok és özvegyek, csak férjek-férfiak nincsenek.

— Már ment valaki magukhoz?

— Ma megjelent egy. Mikola Jarcsuknak hívják. Ahogy az hozzáfogott enni, az egész utca bámulta.

A barátok összenéztek.

— Ez már a hasával is csodálkozásba ejti a világot — mondta Bohdan. — Mi nem akarunk benősülni.

— A ti dolgotok, csak sajnálom a fiatal fejeteket — csóválta meg ősz üstökét, amely olyan volt, mint egy vén szalmatető. — Ti jobban tudjátok, mit tegyetek. Én meg most a méhkaptárban élek — úgy elfogott a félelem. — Reszkető kézzel kiemelt a gombák közül egy kis tarisznyát. — Megkóstoljátok a meggyet?

— Nem kérünk a meggyéből — utasította vissza Szeverin.

— Miért nem?

— A halál piroslik benne.

A paraszt zavartan felállt, fogta a kosarát, és sántikálva elment a maga útján.

Reggeli után eltaposták a tüzet, kiválasztottak egy félreeső helyet, leterítették köpenyüket, és Szeverin feküdt le elsőnek pihenni. Szemét behunyva meghallgatta feje fölött a harkály kopogását, azután a sárgarigó puha rőptét, s az őt egyenest Pszelbe vitte.

Bohdan körözött, körözött az alvó mellett, figyelt az erdőre, az útra, ahol időről időre az idegenek gépei zakatoltak, s az égre, amely szintén elveszítette nyugalmát. Az emlékezés fénysugara ide-oda cikázott, szőtte az utolsó napok látomásait, visszatért hadosztályának lövészárkaiba, azokba a

mocsarakba, ahol kezükön vitték át az ágyúkat, azokra a mezőkre, ahol az elvarázsolt aratónőket látták. Ha a front távolra húzódott, akkor átmennek azon az erdőn, melyben Jarina él. Így hát ebben a szomorú időben is megláthatja őt.

Felébredt Szeverin, könyökére támaszkodott:

— Csend van, Bohdan?

— Az erdőben csend, de az út nyugtalanabb.

— Van nálad víz?

Bohdan odaadta neki a kulacsot, és Szeverin szomjasan kortyolni kezdett.

— Ördög tudja, mit álmodtam: mintha fogságba estem volna, és ott nem adtak vizet. Amilyen az élet, olyanok az álmok is. Hol lehetnek most a mieink? Bárcsak megszólalna valamilyen ágyú.

Bohdan lefeküdt a földre, és rögtön könnyű álomba merült, melyben a valóságból nem maradt más, csak a repülőgépek zúgása és a Szeverin lába alatti száraz ágak ropogása. És amikor álmában kezdtek mindenfelől emberek előjönni, meglátta köztük Jarina elmosódó képét. Meglátom-e őt, vagy nem látom már soha?...

— Bohdan, te nyöszörögsz! — ébresztette fel Szeverin. — Valami rosszat álmodtál?

— Az első szerelmemet láttam.

— A szerelemtől minek nyögni?

— Az is bánatot hoz az embernek — ránézett a napra, amely már nyugat felé úszott, talpra ugrott, és határozottan mondta: — Szeverin, induljunk!

— Minek?

— Ledolgozni a meg nem keresett élelmet.

— Ez komoly?! — csodálkozott és ragyogott az örömtől Szeverin.

— Komoly, barátom.

— Tehát partizánkodni?

— Valahogy úgy.

— Akkor megyünk! Csakhogy ostobaságok nélkül: nem hozni el olyan zsákmányt, amely nem az ínyünkre való. Értettem?

— Értettem. — A szenvedély és izgalom hidege futott végig a testén.

Lopakodva mentek keresztül az erdőn, és megtalálva a megfelelő helyecskét, nem messze az úttól, lefeküdtek. Féktelen robajjal száguldottak motorkerékpárjaikon a géppuskások, azután vontatók húzták a nehéz ágyúkat, elment előttük egy teherautóoszlop, sisak sisak mellett ültek a gyalogosok.

„Teknősbékák" — gondolta Bohdan.

— Nem sikerül. Úgy látszik, el kell iszkolnunk innét — kúszott hozzá Szeverin.

— Várunk még egy kicsit.

Elengedtek néhány zörgő kis tankot, és az út kezdett elcsendesedni. Eljött az az idő, amelyről azt mondják: „Még nem este, de már nem nappal". Sűrűbben illatoztak a füvek, a hársfavirág, a gombák. Egy gomba éppen előttük nyújtózkodott. Újra felzúgott a naptól véres nyugat, és onnan, az estétől félve két csapatszállító páncélautó közeledett. És amikor már valóban készülni kellett az éjszakai útra, a láthatáron egyetlen terepzöld Opel jelent meg. Bohdan figyelte az egész utat, ameddig csak a szeme ellátott, és az agya veszettül zakatolt: „Mienk, mienk, mienk!" A célgömb csapszegére

veszi a kocsit, aztán a láthatatlan sofőrt. Úgy látszik, a csapszeg nagyobb lett, de a kocsi ablaka összetört. Nyugodtabban! Nyugodtabban! Épp a legjobbkor!

A lövés egyszerre dördül az üvegben és a fülben. A kocsi megremeg, élesen balra fordul, és az úton keresztül az árokba röpül. Eszelősen ugrik ki belőle egy alacsony termetű, hihetetlenül magas sapkájú tiszt, és vaktában lődöz pisztolyából a fákra, de hirtelen összecsuklik, nyakát kinyújtva az út szélére zuhan. A sapka, ezüst paszományaival lerepül a fejéről, és szürke szitaként gurul az úton. A tisztre, akit még az utolsó görcs rántott össze, ráveti magát Szeverin, kitépi szorosan összezárt ujjaiból a pisztolyt — és fut a kocsihoz.

— Szeverin, ne kísértsük meg a sorsot! Fussunk!

— Várj, hadd nézzek be a kocsiba, figyelj az útra!

Az úton senki sem látszott, Bohdan mégis reszket, a kinyílt hársfavirág illata andalít és részegít, mint valami kábítószer.

Szeverin kidobál a kocsiból tarisznyát, automatafegyvert, térképet, azután összeszedi mindezeket a javakat, az ölébe kapja, és berobog velük az erdőbe, a fűre dobja az egészet, és megtörli arcát.

— Bohdan, vedd magadhoz az automatát.

— Fussunk! — Bohdan már az előreszegzett automatával lépked át a gombán, amely oly sokáig derengett a szeme előtt. „De a gomba él — futott át rajta a buta gondolat, és levezette a feszültség egy kis hányadát. — Hát elkezdtük."

Idejében futnak be az erdő sűrűjébe. Hátul automatafegyverek ropognak.

Amikor már vagy öt kilométert hagytak maguk mögött, Szeverin zihálva kezdett beszélni:

— Úgy látszik, Bohdan, mi ma lakomát rendezhetünk!

— Hogyan?

— A tarisznyában valami egyre csak bugyborékol. Hiszen ezek nem vizet cipelnek magukkal! — Kinyitotta a tarisznyát, kotorászott benne, és Bohdannak nyújtott két tábla csokoládét és egy palack márkás bort. — Valószínűleg francia. Becsülettel megkerestük.

VI. fejezet

Elcsikorogtak az utolsó fogatok. Makszim egyedül áll a mező szélén, és mint a napraforgó, kelet felé néz. A rozson túl, a búzán túl, a forró délibábon túl, amely még emlékeztet a nyárra, eltűnnek a fogatok, lovak, eltűnik életének egy gyönyörű része. És bár nagyon nehéz, ki kell dobnia és ki kell mosnia lelkéből a fájdalmat, mert újra bele kell menni azokba a tüzekbe, azokba a poklokba, amiket embertelen emberek találtak ki az élet számára, mulattatva a halált.

Turovec odamegy a felnyergelt lóhoz, Orlikhoz, amelyik az út szélén legel. A ló felemeli fejét, és odaadóan néz rá nagy, okos szemével, mintha kérdezné, hová induljunk, édes gazdám.

— Az erdőbe — mondja neki, ahogy mondta valamikor egy másik lónak. — Az erdőbe.

A ló bólint, mintha értené az embert, és suhogtatja sörényének tiszta aranyát. El kellene búcsúzni tőle, oda kellene adni keletre, vagy a tüzéreknek, vagy akár egy lófogatnak. De nem volt ereje hozzá, mert Orlik nagyon emlékeztette őt arra a lóra, amelyik fiatalkorában a csatákból mentette ki őt. Régen volt ez. Már rozsdává lettek a földön a császári sisakok, most a hitleriek várják órájukat.

Nem a széles úton, hanem a poros ösvényeken megy be az erdőbe. Oldalt, mint kivégzés előtt, áll a lankadt gabona, és nincs öröm sem az érett kalászban, sem a vörös vadmákban, sem a kék búzavirágokban, amelyek Szolomija szemé-

vel néznek rá. Hogy van ő, szegényke? Közvetlenül a háború előtt, először érezte magát anyának! Nagy örömöt ajándékozott neki a tavasz, de fekete bánatot hozott a nyár. Mikor meghallotta Szolomijától a rég várt szót, még azon az estén, csöndesen, hogy senki ne lássa meg, a réten vörös fűzfavesszőt vágott, bölcsőt készült fonni.

— Nem fonsz-e túl nagyot, Makszim? — kérdezte Szolomija.

Ránézett a munkájára. A bölcső valóban igen nagy volt — és nevetve válaszolta:

— Hátha ikrek lesznek.

— Miket mondasz... — elpirult, zavarba jött az asszony.

Miért szégyelli magát még mindig előtte? Miért gyullad ki hol vidám, hol aggodalmas arca, mikor ő hazatér a mezőről, és gyerekesen a mellére hajtja a fejét, miért fordítja felé oly zaklatottan szemének kék virágját? Akaratlanul mellére tette a kezét, arra a helyre, amit ő érintett meg. Mi lesz most? És hogyan fog ebben a földrengésben új életet világra hozni?

Így bandukoltak gondolatai a lankadt mezőtől a ház felé, és álmodozásában alig hallotta meg azt a zajt, amely az ég fakó kékjéből tört elő. Egyik fehér felhő alatt megjelent egy „Messerschmidt" keresztje. Nem találva más célpontot, rátámadt a magányos lovasra. Rosszat jelentő árnyék takarta be a rozskalászokat, a szárnyak alól tüzek villogtak, és sűrűn vágott a földbe a golyószóró. A golyók kegyetlenül föltépték a sztyeppei utat, kis porcsomókat emelve fölé. Turovec leugrott a lóról, ránézett a sárkányra, mely bőgve szállt fölötte, kettőt lépett, s talált egy tompaorrú golyót, mely neki készítette a halált.

Az eszeveszett „Messer" megfordult, újra rátámadt. „Gya-

korlatozik." Turovec tehetetlen dühében lerántotta válláról a puskát, állva célzott a pilótára, de az rázúdította a repülőgép árnyékát és egy tűzsorozatot. Szórták a földet, gonoszul felsüvítettek ismét a golyók, és a lekaszált kalászok ráhajoltak a levágatlanokra, ahogy a sebesültek támaszkodnak a többiekre.

Így kezdődött el az ő hadiútja, amely mint valami emberevő, vérre és húsra vágyott.

Amikor Turovec elérte az erdőt, már reszketett a messzeség a fülsértő zajtól. Turovec fölemelkedett, nyugatra figyelt — onnan ismét tompa csapások hallatszottak: a háború őrült cséphadarói valahol a folyócskán túl csépelték az emberi életet. És csak ebben a pillanatban oszlott el Turovec utolsó reménye, hogy ezt a rohamot meg tudja állítani a küszöb előtt, hogy még nyugatra lehet ezt fordítani.

Nem messze az erdész házától lopakodva kijött egy ember puskával a vállán. „Mihejko!" — ismerte meg Turovec.

Meglátva a parancsnokot, Mihejko megállt, határozatlan, nedves mosoly úszott keskeny szemében, megsimította szomorúan lógó bajuszát. Felvette az új sapkát, letakarta alacsony homlokát, amelyet oldalról sötét haj nőtt be.

— Hallottad, Petro? — kérdezte Makszim, és kezével nyugatra mutatott.

— Igen, hallottam — sóhajtott keserűen Mihejko, és sapkáját a szemére húzta. — Minden csontommal, minden eremmel hallottam. Azt hiszem, így maga sem hallotta.

— Miért? — figyelmesen nézett Turovec a szürke arcba és a dermedt szemekbe.

— Azért, mert nekem, Makszim Pavlovics, gyerekeim is vannak, de magának nincsenek.

Turovec felfigyelt:

— Mit akarsz ezzel mondani?

Mihejko körülnézett, lehalkította a hangját:

— Csak egyet, csak egyet, Makszim Pavlovics: húzzon ki engem a listából, a partizánok közül, szóval. Ez a teher, azt hiszem, nem nekem való.

— Miért nem beszéltél korábban erről a teherről, amikor a pártbizottságon kérdezték?

— A pártbizottságon féltem, mert az hatóság. És a hatóságnál hallgatni kell. Ezt már így vezették be.

Turovec dühös lett:

— Ott féltél, de itt megbátorodtál?! Add a puskát! — az arca olyan hajthatatlan volt, hogy Mihejko megrémült, és állához kapva a kezét, az erdő felé hátrált.

— Makszim Pavlovics, az istenért! Ne öljön meg, ne rövidítse meg az életemet, három gyerekem van, és mind a három — kislány. Hej-hej, kislányok — kapaszkodott beléjük, mintha ez igazolhatná és megvédhetné őt.

— És mit akarsz csinálni? — Turovec lecsillapodva nézett a gyávára.

— Csatlakozom majd valamilyen csapatrészhez. Mert ha a háborúban meg is ölnek, akkor csak én halok meg. De a partizánkodásért a családot is kiirtják. És nekem, istenem, három kislányom van, és mind szöszkék. Ha akarja, még a fényképüket is megmutatom magának, mindig nálam van — és szőrös kezével belenyúlt kabátja belső zsebébe.

— Add a puskát, a töltényeket is.

Mihejko megértette, hogy semmi sem fenyegeti őt, levette a válláról a puskát, és átadta Turovecnek.

— Hát nézze meg, Makszim Pavlovics, itt minden rendben van. Kitisztítottam, még a töltényeket is megpucoltam.

— Csak a lelkedet felejtetted el megtisztítani.

— Ha nem lenne három kislányom — kitárta karját, és újra a zsebébe nyúlt, kivett valamit onnan.

— Menj, menj! — parancsolta Turovec.

Mihejko ijedten hunyorgott, és nem ment el, hanem újra hátrált, nem véve le Turovecről könyörgő pillantását. Hátával beleütközött egy nyírfa törzsébe, még jobban megijedt, és besurrant a sűrűbe, de a nyírfa alatt valami fehérlett. Turovec leugrott a lóról, felemelte a földről az elnyűtt fotót. Azon három szőke kislány bámult, akiket már az első nehéz napokban elárult az apjuk.

Erdők és erdők. Még ringatták zöld karjaikban a kék nyugalmat, amit már elveszített a föld, és hamarosan ők is elveszítenek. A völgyecskében patak csobogott, távolabb tenyérnyi tisztás rejtőzött, mögötte zöld pázsittal fedett földkunyhó állt. Az elsők, akiket itt megpillantott, a Salamaj fivérek voltak — a zenészek és sofőrök, akik a hadseregbe is elhozták hangszereiket, és a hosszú arcú, mindig serénykedő gazdasági vezető, Szergej Belokony. Nála volt az erdőben az élelmiszerbázis, de élelmiszer nélkül. „Hiszen Hvorosztenko a járás minden termékét összeszedte magának" — panaszkodott mindenütt. De a panaszok nem adtak ennivalót, és eddig csupán azon a mézen élt, amit a méhésztől, Vlagyimir apótól hoztak. Belokony most a földkunyhó mellett ült, és famozsarat faragott, mert a háború háború, de enni akkor is kell.

Turovec megszemlélte gyenge kis csapatát. Mihejkón kívül még két ember hiányzott.

— Hát hol van Verbickij és Homics?

— Ők, Makszim Pavlovics, elmentek tőlünk — felelte csüggedten Grigorij Sztrepet.

— Hová mentek?

— Azt mondták, jobb sorsot keresni! — Düh lobbant fel Vaszil Salamaj poloveci szemében. — Mintha tudnák, hol van ez a jobb sors. Azt mondják, hogy a partizánharc most — öngyilkosság, csak a polgárháborúban lehetett partizánkodni.

— Teoretikusok! — határozta meg egy szóval Szofija Sznyihurszkaja.

— Nincs több ilyen teoretikusunk? — kérdezte meg Turovec.

— Nincs — felelte határozottan néhány hang.

— Nos hát, elég baj, ha az elvtársak elhagynak a veszélyben. De jobb, hogy most hagynak el minket. Lám, az ínséges esztendő is megmutatta, ki kicsoda. Mi nem siratjuk a pelyvát, amikor van mag is elég. Csak az a rossz, hogy a gazdaságunk sír.

— Hiszen Hvorosztenko megkaparintotta az összes élelmet. El kellene menni, elhozni őt, a gallérjánál fogva, és úgy megrázni, hogy kihulljon belőle minden élelem. Ő itt is felosztott minket fiakra és mostohafiakra.

— Milyen neveletlenek is vagytok! Hiszen neki több kell, mert közülünk senkinek sincs akkora hasa, mint neki — szúrta közbe a zömök Pavlo Salamaj.

A partizánok felnevettek, a távolban pedig ismét felhangzott a tompa dörgés.

— Ez már a Bug körül van — sóhajtotta Szofija Petrovna.

— Eljött a csonttörő kapás az én falumba is. — Szergej Belokony barna szemének aranyában fájdalom égett.

Turovec minden arcon szenvedést és fájdalmat látott, fájdalmat és szenvedést, és mégis értük volt kemény, határozott, engesztelhetetlen, tűzben sem olvadó. Ezt le lehetett olvasni az aranyhajú Szofija Sznyihurszkaja bájos, keskeny arcáról is. Néhányan nem nagyon akarták őt fölvenni partizánnak — emlékeztek a múlt árnyaira, és jóakaratúan figyelmeztették Turovecet. De ő az embernek hitt, nem az árnyaknak. És Szofija Petrovna sírva fakadt az örömtől, amikor megtudta, hogy partizán lett. Az asszony boldog volt, hogy hittek neki, szülőföldjének ezekben a nehéz napjaiban. És mellette állt a nagy üstökű óriás, Jarema Grigorjevics Kondratyuk, aki a békés napokban is inkább valami felkelőre hasonlított, mint tanítóra. Nemegyszer intették az óvatosak, nemegyszer hordták le őt a gyűléseken és a különféle hatóságoknál, de a legfelső bíró — az idő — támogatta őt, levette róla a szigorú és együgyű rágalmakat, de soha senki nem kért elnézést ezekért, s most Jarema Grigorjevics nem vált meg a csapat egyetlen golyószórójától.

— Jarema Grigorjevics derék ember — mondta valahogy nevetve a szenvedélyes halász, Grigorij Sztrepet. — Csak éjjelente nem hagy engem aludni.

— Miért nem? — kérdezte Turovec.

— Nem hajtincseket növesztett magának, hanem egész zabkévét. Éjszaka fúj a szél, és az ő zabkévéje úgy megzördül, hogy azonnal fölébredek.

— És mégsem vágatom le miattad a hajamat! — nevetett Jarema Grigorjevics.

— De levágja! — fenyegette a gazdasági. — Talán ilyen üstökökre szerzem be a szappant?

— Mi meg hamarosan mérget, de vért is fogunk vele mosni — mondta határozottan Jurij Hajdamaka erdész, akinek ugyancsak szokatlanul sűrű hajzata volt. Gondterhelt pillantással szemléli fogadott testvéreit Turovec, és szívéig érnek a fájdalom, a szeretet és az emberek iránti hála hullámai. Lám, ezek az emberek csöndes falut, aggódó édesanyát, feleséget és gyerekeket hagytak el, és ezekért az elöregedett puskákért nyúltak, hogy felkeljenek a pusztítás ellen, amelyet a tudomány legújabb eredményei szerint gépesítettek. És közülük bizony nem egy fogja vérrel mosni az üstökét, szemével meg majd a varjakat etetni, mert van, ami értékesebb életünknél — a földünk, a hazánk.

Turovec rátette kezét Jurij Hajdamak és Grigorij Sztrepet vállára, és halkan szólt:

— Kopogtatott a háború a mi ajtónkon is. Most szét kell oszolnunk. De amikor elmegy a front, újra összegyűlünk itt, és harcolni kezdünk.

A tisztásról négy irányba széledtek szét a partizánok. Négy irányba kísérte őket tekintetével Turovec, és előre aggódott a holnapi napjukért. Utolsóként Szofija Petrovna lépett hozzá, és fájdalmasan szorult össze Turovec szíve. Nem akarja-e ő is elhagyni az erdőt? Bármilyen nehéz is a férfinak a háború, asszonynak kétszeresen nehéz.

— Makszim Pavlovics, itt maradhatok-e az erdőben?

— Egyedül?

— Egyedül.

— Miért kell ez magának?

Szofija Petrovna keményen mondta:

— Hozzá akarok szokni az erdőhöz, hogy ne féljek tőle se nappal, se éjjel. Szürkületkor, ha a bagoly huhog, nekem az ijedtségtől vacog a fogam.

— Majd hozzászokik, Szofija Petrovna. Nem ilyen baglyokkal fog találkozni — a front ide is eljön.

— De hátha megáll a Bugnál?

— Bár úgy lenne!

S az ő kendőcskéje is eltűnt a fák között, és a parancsnok mellett egyedül Orlik maradt. Turovec leszedte róla a nyerget, fűvel törölte le a hátát, aztán elvitte a nyerget és a kötőféket a földkunyhóba. Ezalatt visszatért az erdőből Belokony.

— Mi baj van, Szergej? Talán valami újabb kellemetlenség az élelmiszerrel?

— Hát mit gondol? — vakargatta a tarkóját a gazdasági. — Kell-e, vagy nem kell etetnem magukat, ha csak egy kondérral is? Kell, vagy nem kell, hogy legyen legalább egy fűszerem? Tán menjek el a pokolfajzat Hvorosztenkóhoz, és szervezzünk cseregazdaságot? Jó, hogy nálunk van tartalék méz. Én neki édeset, ő meg nekem...

— Keserűséget — súgott Turovec. — Nem kell, Szergej. Késő.

— Valószínűleg késő — egyezett bele Belokony. — Ahogy a háború eltépte a láncát, nekem mindenképpen el kell hoznom legalább néhány zsák lisztet. Talán birkát is sikerül kihajtanom — fontolgatta Belokony, mintha nem is dühöngött volna a háború a feje felett.

Elköszönve Belokonytól, Turovec már menni készült, amikor az erdei utacskán megjelent egy alacsony alak, fegyverrel a vállán, forgópisztollyal és tőrrel az övében, látcsövek a nyakában.

„De hiszen ez Hvorosztenko! Még a kardot is felköthette volna" — mosolyodott el Turovec, és várta a félelmetes harcost.

— Szervusz, Makszim! — nyújtotta Hvorosztenko rövid kezét, s nyugtalan zöld pillantását a földkunyhóra vetette. — Elég jól berendezkedtetek.

— Maga jobban.

— Mire célzol?

— Arra, hogy az egész járási fogyasztási szövetkezetet elvitte magához.

— Hát te mit akarnál: harcolni és nem enni? De tudod-e, miért jöttem hozzád?

— Nem.

— Muszáj volt — ráncolta a homlokát Hvorosztenko, és nyugtalanság tükröződött az arcán. — Érted, Makszim, ma eltűnt Artamon Vaszjuta. Ahogy mondom, eltűnt. És most eszembe jutott minden szavad, amit róla mondtál.

Turovec mereven bámult Hvorosztenkóra.

— Miért csak ilyen későn emlékszik a szavaimra?

— Ó, hiszen érted, mindenütt mellettem volt, mint a kezes bárány. Hiába, éberség ide, éberség oda, az embert csak érik meglepetések.

— Csak persze, ha valaki nem ott éber, ahol kéne...

— Valószínűleg igazat beszélsz — hagyta rá Hvorosztenko, és elszontyolodott. — De erről már kár is beszélni, már késő. Mit gondolsz, vajon elkövethet-e Vaszjuta valami disznóságot ellenünk? Vagy csak úgy ijedtében lépett meg?

— Ha eljönnek a németek, Vaszjuta feltétlenül kimutatja a foga fehérjét.

— És nekem addigra meg kell változtatnom a tartózkodási helyemet?

— Még ma! Ma, mert holnap már késő lehet.

— Hát higgy ezek után az embereknek! — méltatlankodott Hvorosztenko, és Turovec először látta meg őt az önbizalom páncélja nélkül. — Akkor hát megyek az enyéimhez.

Amikor Hvorosztenko alakja eltűnt az erdei úton, Turovec még egyszer végigsimította pillantásával a földkunyhót, Orlikot, és bement az erdő mélyébe. A nap lenyugodott, és az égre kezdtek felszállani a háború nyugtalanító fényei. A csillagok sem úgy keltek fel, s nem úgy világítottak, mint békeidőben.

Éjszaka eljutott az öreg méhészhez. Ősz fejét kezébe fogva Vlagyimir apó a ház tövében, a földhányáson ült. Azt sem tudod, mit mondj neki, mivel vigasztald.

— Hogy van, apó?

A méhész felállt, gyámoltalanul leengedte öreg, eres kezét.

— Várom a bajt, mint gomba az útszélen. Még dolgozni sem tudok.

— Kidolgozta magát egész életére.

— Nekem az kevés volt. Eszel valamit, Makszim?

— Hát milyen ennivalója van?

— Valami szárazat találunk. Fogtam halat is, ránéztem, a szemébe pillantottam, és elengedtem. Kár volt, majd a sátánfajzatok kifogják, és lenyelik... Gyerünk a házba!

Nem gyűjtva világosságot, ettek, azután lefeküdtek aludni. És amikor a fáradtság már lezárta Makszim szemét, lépéseket hallott az erdei úton. A méhész is aggódott.

— Ilyen időben senki sem megy el mellettem.

Turovec kiugrott, és sietősen, a készenlétben levő puská-

val kifutott a méhesbe. A lábára harmat csapódott, a szemébe — a háború gonosz fényei és a megőszült hold.

A sötétség lópatáktól visszhangzott. Ki lehet ez ilyen időben? A fák között egy elmosódó árnyék jelent meg, és már a kapunál hallatszott a dobogás. Az öreg kapu megcsikordult, megremegett. „De hiszen ez Orlik!" — ismerte meg Turovec, és odarohant hozzá.

A kapu előtt, sörényét rázva ott állt az ő Orlikja. Meglátva a gazdáját, felnyerített, és a visszhang reszketően vitte szét a hangokat az erdőn, amelyben már megjelentek a halál hírnökei.

VII. fejezet

Amikor az emberhez az egyik ajtón belép az öregség, kilép az öröm a másikon. Így mondja a közmondás, de az életben másképpen szokott lenni: a világon mennyi ősz fejű, sugárzó szemű öregember van, akik a méhesekben, a kertekben vagy a csendes vizeken, törékeny csónakokban tevékenykednek! És az örömükből nemcsak maguknak jut, hanem az embereknek, rokonoknak, és nem utolsósorban — az unokáknak.

De, lám, a Vaszjuták nehéz ajtaján ez a vendég — az öröm, tán még sohasem lépett be. Igaz, Vaszjuta nagy ritkán bezárkózva a pincéjébe, elgyönyörködött halomba hordott gazdaságában. De vajon ezt a titkos, félig tolvaj örömöt lehet-e valódinak nevezni?

„Hajh, Tatjanka, Tatjanka, veled de másképp folyt volna az élet!" És újra, ki tudja már hányadszor, visszagondolt arra az időre, amikor a nyár és az ősz között megállt a kék szemű szeptember, és odajött hozzá az ő hajnalocskája. Úgy hinné az ember, az évek eltörlik az ilyen képeket, de azok, Isten tudja, örökkön kísértő emlékké változtak át. Tegnap is, ahogy félig lehunyva szemét, szürkületkor a berekbe ment, s arra a pusztításra gondolt, amely messze idegen földeken végigszántott, hirtelen meghallotta az ő éneklő hangját:

— Jó estét, apó.

Felemelte a fejét, meghökkent: a part menti fák között az ösvényen, mint maga a fiatalság, ment könnyű léptekkel Tatjanka, a kecses, a szép. Hívni akarta őt, de a megdöbbe-

nés és a csodálkozás elvette szavát. És amikor a leány eltűnt a füzek és jávorfák mögött, erőtlenül, roskatagon állt még a réten, és sokáig nem bírt visszatérni a temető melletti házikójába. David mostanában nem szívesen időzik odahaza, az ajtókat kétszer zárja be, és a sötétben a láthatatlan istenekhez könyörög. Két kérése van az éghez: hárítsa el a háborút, és mentse meg Artamont. Akármilyen is, de mégiscsak a fia. De nem is csak úgy akárhová ment, hanem partizánnak Hvorosztenkóhoz, akit kinevetett. De ki az közülünk, aki nem nevet ki mást, önmagát jobbnak és okosabbnak tartva?

Vacsora nélkül feküdt le David a faágyra, ahol a tiszta kenderszövet alatt friss széna volt, amely elűzi a rossz álmokat. De most hiába űzi őket. Hiába. Talán nem hallotta ma a falu azt a dörgést, ami nem esőt, hanem halált hoz rájuk?

És noha sok kifogása van Davidnak a bolsevikok ellen, és mindmáig nem tudja elfelejteni a tőle elvett földet, mégis azt kívánja, hogy állítsák meg a háborút. Csak a kapzsi Omeljan örült, amikor a németek elfoglalták Lvovot, és csak ő állított gyertyát az Istennek. Vigyázz, csak fölötted el ne kezdjen világítani, mert manapság az hamar megtörténhet. Vajon hol árulja most a gonosz lelkét? A hadseregbe nem sorozták be, és valahogy szép csendesen eltűnt a faluból.

A friss réti széna valóban elűzte Davidtól a rossz álmokat. Ő most fiatal, boldogan siet az esti tölgyesbe, mert ide, a méhesbe kellett jönnie Tatjankának. Lám, a kis erdei boglyák is szikrázni kezdenek, beitták a holdat, és megcsörrentek erdei házuk régi, hibás üvegből készült ablakai, melyekből egészen a fagyokig ki nem fogyott az alma, a lépesméz...

Valaki megkopogtatta az ablakot, és David egy félénk hangot hallott:

— Papa...

Ki szólíthatta papának őt? David reszketve ettől az óvatos, titokzatos kopogástól, az ablakhoz lépett, amelyen halkan susogott a holdas álom.

— Ki az?

— Én vagyok, papa — hallotta meg Artamon hangját. Először megörült, de aztán nyugtalankodni kezdett.

A pitvarban Artamon megölelte, magához szorította őt, ami régen nem történt meg, és ez még jobban aggasztotta: bajt sejtett.

— Honnan jössz, Artamon?

— Az erdőből. Adjon valamit falni!

— Mindjárt melegítek — és odament a kemencéhez, kitapintotta a gyufát.

— Nem kell fényt gyújtani.

— Hát ez mi? — figyelt fel még jobban David.

Artamon egy ideig hallgatott, a sarokba vetette pillantását, aztán kelletlenül válaszolt:

— Elszöktem az erdőből.

— Miért? — mordult rá David.

— Mert nem akarok meghalni.

— Hát a többiek?

— Most, apám, hadd járjon mindenki a maga útján. Elég a közösködésből. Aki meg akar halni a bolsevikokért, hadd haljon meg, de én még várok. Dolgoztam rájuk, most dolgozom magamra.

David érezte, hogy roskad össze e szavak súlya alatt.

— Azt hiszed, a német fog győzni?

— Mit kell itt hinni, holnapra már nyilvánvaló lesz. Hiszen maga jól tudja: a bolsevikok elvették a földünket, a házunkat, a németek talán visszaadják.

Még a földecske iránti remény sem örvendeztette meg most Vaszjutát, és szemrehányóan mondta:

— De hamar köpenyt cseréltél, Artamon.

— Mit kaptam én a bolsevikoktól? — dühödött meg Artamon. — Csak munkát meg mindenféle gyanúsítgatást. Minden igyekezetem ellenére sem tettek meg elnöknek.

— Nagyon hiányzott volna ez neked?

— Nem ártott volna. Maga valamikor kedvére élt, hát én is szerettem volna függetlenséget és dicsőséget.

— Ne törekedj ostoba dicsőségre, rossz vége lehet annak.

— E-eh! — legyintett Artamon, levette a polcról a szalonnát, kenyeret vágott, és falatozva, óvatosan leült az ablak mellé. — Ha keresnének, mondja azt, hogy nem voltam itthon. Ne hurcolják meg magát.

— Köszönöm fiam, ez is valami — mondta keserűen David.

Artamon értetlen nézett rá:

— Talán nem örül, hogy megszöktem a bolsevikoktól? Hiszen valamikor maga is átkozta őket.

— Elmúlt már az. Az ember nem gyűjtheti a dühöt, mint a vipera a mérget.

— Hát akkor ennyiben maradunk! — mondta sértődötten Artamon, hallgatott egy kicsit, azután megkérdezte: — Amikor az emberek szétkapkodták a kolhozvagyont, hozott magának lovat?

— Hoztam.

— Legalább használható?

— Megjárja.

— A ló a gazdaságban mindig kell. De ha tud, szerezzen egy másodikat is. — Artamon két vekni kenyeret tett a tarisznyájába, egy darab szalonnát, és búcsúzni kezdett az apjától. — Rossz, hogy világít a hold.

— Ne rejtőzködj az emberek elől! — sóhajtotta fájdalmasan David.

— Mit akar ezzel mondani? — kérdezte, a zsákot a hátára vetve Artamon.

— Vissza kell térned az emberekhez.

— Vagyis a partizánokhoz?

— Akár oda is.

— Aztán mit mondjak nekik?

— Azt mondod, hogy csak beugrottál hozzám, haza.

— Mi ez — az öregség, vagy átpártolt az „elvtársakhoz"? Hát kell ez magának? — csodálkozott Artamon. — Jegyezze meg a szavamat: leszünk mi még gazdák a németek alatt.

— Milyen vak vagy te, Artamon. Talán a német, vagy valaki más azért harcol, hogy te gazda légy? Te csak zsoldosnak kellesz Hitlernek.

— Talán az változtatta meg magát, hogy a komisszár itt éjszakázott?

— Az élet tette ezt velem. Az élet!

Az ajtón át, amely nem nyikorgott, hanem krákogott, Artamon kisurrant a temetőbe, és eltűnt a gyümölcstől görnyedező fák között. David már nem látta őt, csak a lehulló almák koppanásából tudta, merre megy el. „Reggel össze kell gyűjteni az almákat" — súgta neki a régi fösvénység, de rögtön elűzte azt. — „Minek, hiszen most nem almák, hanem életek hullanak..."

A harmattól nedves sírok között rátaposva a lehullott gyümölcsökre, Artamon odament ahhoz a sírhoz, amelyiken a törött szárnyú márvány angyal szomorkodott. A halott uraknak ezen a lakhelyén tán egy élő is elrejtőzhet. Kinek jut eszébe, hogy belenézzen egy régi kriptába? Évente csak egyszer utazik ide a városból egy ember, nyakkendőben és kalapban. Megemlékezve a holtakról énekelni szokott, és összekeveri a szentet a bűnössel. Artamon egyszer beszélgetett vele, megkérdezte, mi maradt neki a volt uraságból-nemességből, és az idegen rövid gondolkodás után válaszolt:

— Egy törött tükördarab.

— Hogyhogy? — Artamon nem értette.

— Nagyon egyszerű ez, fiatalember: amikor a parasztok széthordták a vagyonunkat, valaki eltörte a régi állótükröt. És amikor én néhány év múlva megérkeztem ide, az én volt dajkám elhozta nekem egy kis kendőben a tükör egyik darabját, amelybe csak egy szemmel lehet belenézni. Hát ez minden, ami megmaradt hercegi mivoltomból.

— Nem sok — mondta együttérzően Artamon.

— De nem is baj — hallotta a váratlan választ. — Az életben nem kell sok — legyen egy kis bográcsa a válladon, ez a fontos, nem az a gazdagság, amely koldussá teszi a lelkedet.

És azért, hogy szerezzen a vállára egy kis kondért, Artamon óvatosan átmászik a zölddel benőtt vaskerítésen, és megáll a lecsorbult kis kőlépcsőn, amely a holtakhoz vezet. A sírbolt nyílásából azonban, hangtalanul, mint valami árnyék, vagy holt lélek, egyenesen nekirepül egy fekete madár. Az ijedtségtől Artamon meghátrált, de aztán megszidta magát: hiszen ez a legközönségesebb denevér! De az éjszakai

madár elvette a babonás szökevény kedvét az úri sírbolttól. Hát most hol bújjon el?

Lopakodva ment a temetői út szélén. Előtte a hold fényében megcsillant a régi kápolna. Ablaka mögött hirtelen egy borzas fej jelent meg. Artamon leült, aztán odament az egyik kereszthez, hogy ne az úton, hanem a sírokon keresztül meneküljön ki a temetőből. De ez a fej valahogy ismerősnek tetszett a számára. Vajon, nem Omeljan?... De bizony ő. Hogy te hol nem rejtőzöl — a szentek között! Ezt jól kitalálta.

Artamon odament a kápolnához, és halkan szólt:

— Omeljan, nyisd ki. Én vagyok, Artamon.

— Mi kell? — Omeljan nem felelt rögtön.

— Engedj be lakótársnak.

— Hát mi van a partizánjaiddal?

— Hiszen te küldtél a partizánok közé!

— Állj a fényre! — parancsolta Omeljan.

— Minek?

— Megnézem, nincs-e nálad fegyver.

— A cimborádnak sem hiszel — mosolyodott el savanyúan Artamon, és kiállt a temetői út közepére.

Omeljan, a karja alatt rövid csövű rablópuskát tartva, kinyitotta az ajtót, és Artamon belépett a kápolnába, amelynek falairól az ősi szentek elítélően néztek a bűnösökre...

Másnap a „Katalin" úton megjött az első német csapat.

— Hála neked, Istenem! — vetett keresztet Omeljan, aki a temetői úton állt. — Végre mi is emberként élhetünk. — Mindenesetre elrejtette a kápolnában a puskáját, még egyszer keresztet vetett, és kiment a temetőbe.

— Mit tegyünk most? — kérdezte Artamon.

— Hát holnap valószínűleg elmegyünk, ellátjuk a partizánok baját. A fő dolog: sót szerezni, mert nemsokára az arany súlyában fogják mérni.

— Milyen élelmes vagy! — nevetett Artamon.

— Élőnek az élőre kell gondolnia.

A temetői fáról alma pottyant le, és megijesztette az élőket.

VIII. fejezet

A hold alatt sóhajt a víz, sóhajt, mint a fáradt ember. Vagy talán rosszat sejt? A vízen túl pedig már dübörögnek a háború istenének vagy ördögének léptei. Megbéklyózta Európát, azután egyik lábát a Bugra tette, a másikat a Dnyeperre. Milliók támadnak, milliók vonulnak vissza, milliók vesznek el. De hová legyen ezek között a milliók között egy magányos ember, hova hajtsa le már nem fiatal fejét? A bolsevikok neki nem számítanak, az ő hatalmuk alatt nem élt, csak tengődött, életrajza — mint a hamis pénz. A németeknél pedig úszhat a felszínen, mert érdemei is vannak: valamikor Szkoropadszkij hetman mellett szolgált, a büntető-különítményben. Akkor a lova nem vásznat tiport tönkre, hanem emberi életeket.

Húsvét ünnepén a németekkel ment a templomba. Azok elszakították a pópát a szentektől, az emberektől, a gyertyáktól, kihurcolták a templomlépcsőre. A húsvéti harangszóban rátámadt a papra:

— Adja ki, atya, a bolsevikokat, akik a templomában bújtak el!

Rettenet dermesztette meg az öreg szemeket, szürkés lepelbe burkolóztak, mint a márciusi tócsák.

— Én nem tudom, uram. Én semmit sem tudok... — fuldoklott a pópa. — Ne változtassák a húsvétot ítélet napjává!

— Maga változtatja azzá — és a németek felé fordult.

Azok rögtön lecsavarták puskáikról a puskavesszőket, és végigvertek díszes húsvéti miseruháján, amely a tavasz ünnepi színeiben fénylett.

A pópa felkiáltott, a miseruhára apró, öreges könnycseppek peregtek.

— Megmondja, atya? Ha nem, akkor a húsvéti harang helyett a lélekharang fog megkondulni...

— Én nem tudom, istenemre, nem tudom — zsugorodott össze, s lett mind szánalmasabb a fájdalomtól és a rémülettől a pap.

— Hát ki tudja?

A pópa keresztet vetett:

— Kérdezzék meg a templomszolgát!

Kituszkolták a templomból a templomszolgát is. Azt nem kellett megtörni, körülnézett mindenfelé, behajtotta a templomajtót, ahol a gyertyák megvilágították az elaggott szenteket, egy pillantást vetett a haranglábra, és halkan mondta:

— Írják a listát.

Két óra múlva a pópa már nem a húsvéti, hanem a temetési miseruhában görnyedt a meggyilkoltak fölött.

Azóta Paszikevicset minden évben reszketés fogja el, emlékezvén arra a miseruhára és arra a listára, amely a húsvéti harangzúgásban íródott. Úgy látszik, az ő rettegésén kívül már senki nem emlékezik erre: a németek, akik vele voltak, vagy meghaltak, vagy hazatértek, nem él már a pópa, sem a templomszolga. Ezt a kis listát csak a rettenetes ítélet napján lehet majd felfedezni.

Valami megcsiklandozta Paszikevics lábát, meglepetten kapott oda, és fölemelt egy szál ballagófüvet, azt a füvet, amely nem tudja, mi az igazi gyökér. Hát az ő sorsa vajon

nem ugyanilyen? De miért ezek az analógiák? Az ilyesmi csak a költőknek kell, a könyvek számára. Hát ő hogyan nyissa fel életének könyvét? A feleségének könnyebb. Már szalmiákban áztatja az ékszereket, amiket nem hordhatott a bolsevikok idején, és csendesen játszogatja a félig szétesett zongorán a régi német dallamokat. A zongorának a nagy Bach németjeire kell emlékeznie. De hol vannak azok már Bachtól...

Mit tegyen a németek alatt? A múlt képeire tekintve, újra belevetheti magát a politika sodrásába, de a politika talán csak az angoloknál biztonságos dolog. Nálunk vagy a németek esznek meg, vagy a mieink — aki bírja, marja. És Anton Antonovics felbőszült, mintha már az új szolgálatban is gáncsot vetettek volna neki.

Nagyon halkan, mint egy dalban, megcsobbant a víz. Nem messze a parttól, mint árnyék evezett egy vén halász.

— Te vagy az, Usztin?

— Én, Anton Antonovics. — Az öreg odaevezett hozzá. — Nem álmos?

— Nem vagyok álmos. Fogtál ma valamit?

— Most halat? — mondta szemrehányóan Usztin.

— Hát mit csináltál?

— Egész nap menekülőket és sebesülteket szállítottam. Magam is vérszagú vagyok már — hajtotta le szomorúan ősz fejét az evezőhöz. — Vajon mi lesz itt még?

— Háború — válaszolt kifejezéstelenül Paszikevics, és ránézett a nyugtalanító égre, amelyet a tűzvész nyelvei nyaldostak. — Mire készülsz, mit csinálsz majd, Usztin, a németek alatt?

A halász megrázkódott.

— Hát lehet ilyet kérdezni?

— Miért ne? Nem vagyunk gyerekek, látjuk, mi történik.

— Talán még minden megváltozik. — Usztin belemártotta az evezőt a vízbe, és a ladik könnyedén ment a habokon, amik egyre sóhajtoztak a hold alatt.

Hangok hallatszottak, azután a homokos parton lépések csikordultak, és Paszikevicshez óvatosan közeledett Merkurij Juhrimovics. Üdvözölték egymást, azután Paszikevics suttogni kezdett:

— Holnap.

— Mi lesz holnap?

— Megjönnek a németek.

— Honnan tudod?

— Hallottam a zenéjüket. Ozernoje alatt szólt. Hát eljött, aminek el kellett jönnie. Fogadnunk kell őket.

— Kenyérrel-sóval?

— Igen, kenyérrel-sóval. Mondd meg Antonyina Apollinarjevnának, hogy süssön ünnepi kenyeret.

— Ha tudna! — sóhajtott fel Anton Antonovics, mert a nemesi asszonykája mellett még a kenyeret is magának kellett mindig megsütni.

— Persze, persze.

— Hát hol fogadjuk őket?

Merkurij Juhrimovics gondolkodott.

— Talán a falu szélén, hogy kevesebben lássák. Különben az emberek nálunk olyanok...

És egy nap múlva a falu szélén a csendes füzek alatt fogadták a német motorkerékpárosokat. Azok csodálkozva állították meg a gépeiket; Paszikevicsre és Sinkarukra az automa-

ták fekete, tompa orra bámult. Fejüket meghajtva hozták a szívélyes házigazdák a kenyeret és sót a hódítóknak.

Egy magas, szarvas-sisakos katona feszült figyelemmel vette el a kezükből a kendőt, kenyeret és sót, megszagolta, és a dudvába dobta a sótartót, aztán a térdén félbetörte a kenyeret, megnézte mindkét felét, majd negyedekre tördelte szét. Nem találva semmi gyanúsat, visszaadta a darabokat Paszikevicsnek, a kendőt azonban a saját oldalkocsijába dobta. Újra felberregtek a motorkerékpárok, mint a golyószórók, és porral szórták be a megszégyenült, megalázott Paszikevicset és Sinkarukot.

A hajlott füzek alól előjött az öreg halász, megijesztve a barátokat.

— A kenyeret sem vették el? — kérdezte szinte nyugodtan. — Egy vekni — az semmi nekik. Szerelvényeket visznek el.

Mint akiket rajtakaptak, úgy álltak a halász előtt, nem tudva, mit csináljanak a kenyérdarabokkal: eldobni bűn, s hazavinni nem szabad.

— Usztin, senkinek se szólj erről — kérte Paszikevics, tekintetével a kenyérre intve.

— Kultúra... — Vajon kit ítélt el ezzel a szóval a halász?

Elmúlt néhány izgalmas nap, és egy délben Paszikevics házához beállított egy „Wanderer". Először két géppisztolyos ugrott ki belőle, aztán kiszállt egy éltes tiszt, cvikkerrel. A géppuskások keményen kihúzták magukat a gép két oldalán, a tiszt pedig, kinyitva a tornácajtót, óvatosan kopogott.

— Jöjjön be, jöjjön be! — kiáltotta az ijedt Antonyina Apollinarjevna, aki nem tudta, mit tegyen — szomorkodjék vagy örvendezzen.

A tiszt szívélyesen mosolyogva bement a szobába, meghajolt a háziasszony előtt, és majdnem tiszta ukrán nyelven szólalt meg:

— Remélem, hogy a nagyméltóságú Paszikevics úrnőt van szerencsém látni.

Ó, de régen nem fordultak ilyen gálánsan hozzá, és a nagyméltóságú Paszikevics úrnő arcán bágyadt pír jelent meg.

— Igen, tiszt úr. Kérem, foglaljon helyet, legyen vendégünk a házunkban.

— Köszönöm — a tiszt a fogasra akasztotta sapkáját. — Paszikevics úrnő, ne lepje meg az én szolgálati helyzetem. Én vagyok az Önök Kreisének, vagyis kerületének a parancsnoka.

— Milyen megtiszteltetés, parancsnok úr! Köszönöm, hogy betért hozzánk — mosolygott nyájasan Antonyina Apollinarjevna, de közben végigfutott hátán a hideg: „Miért jöhetett hozzánk a parancsnok?"

— Őszintén hálás vagyok önnek — a cvikker mögött rejtélyesen csillogott a tiszt szürke, már elvirágzott szeme. — De hát hol van a mélyen tisztelt Anton Antonovics?

— Ön a nevét is tudja?

— Még többet is, mint a nevét — még rejtélyesebbé vált a vendég ék alakúra szűkült arca. — Hol van hát ennek a házikónak a tulajdonosa?

— A folyón.

— Horgászik?

— Sajnos. Egész évben a vízbe bámul, előbb-utóbb vízimanóvá válik.

A tiszt felnevetett.

— És ön nem tudná most megtalálni a vízimanóját?

— Megpróbálhatom. De félek, a tiszt úr unatkozni fog egyedül.

— Ha megengedi, megnézem a kottáit — mutatott szeme sarkával a zongorára.

A megmeredt géppuskások mellett Paszikevicsné óvatosan lement a partra. Csak itt ragadta meg őt a félelem. Nemhiába, óh, nemhiába jött el ez az udvarias, bekölnizett parancsnok, nemhiába fagyott oda küszöbükre vészjóslóan az őrség. Bármilyen is Anton, de neki gondját viselte, még az éhség idején is gondoskodott róla. Már ezért az egyért is hálásnak kell lennie. És ő a hálát is, a szerelmet is a másiknak adta. És csak most érezte rettegve sovány testének gyarlóságát, értéktelenségét.

— Anton! Anton! — kiáltotta, s mint szalmaszálba, úgy kapaszkodott ebbe a névbe.

— Mi kell, Tonja? — hangzott fel a nád mögül Anton nyugodt hangja.

— Ó, Anton! — hínárba botladozott, úgy rohant a férjéhez, fejét a vállára ejtette, sírva fakadt.

— Mi van veled? — Átölelte az asszonyt, karjába vette, a cipőket pedig a partra dobta.

— Baj, Anton, baj. Valamiért eljött hozzád a járásparancsnok.

Anton Antonovics kivitte feleségét a vízből, elgondolkodott.

— Futni kell, Anton. Ülj a csónakba, és fuss!

— Hová?

— Hát tudom én?

— Szedd le a hínárt a lábadról! Hogy viselkedett?

— Nagyon udvariasan.

— Akkor hazamegyünk, Tonja.

— És ha elvisznek téged?

— Elvinni éjszaka jönnek. Itt valami másról van szó — mondta határozottan Paszikevics, eloldotta a fűzfaágtól a halas tartályt, akkurátusan feltekerte a zsinórt, és feleségét átölelve a házához ment, amely előtt még mindig ott álltak a megdermedt géppisztolyosok.

Anton Antonovics megmosakodott, ünnepi ruhába öltözött, úgy ment a szobába, ahol az unatkozó tiszt a könyveket nézegette. Fölemelkedett, és barátságosan nézett a házigazdára.

— Nagyon örülök, hogy látom, Paszikevics úr.

— Köszönöm. — És megkönnyebbülten sóhajtott fel: „Tehát nem az én lelkemért jöttek."

— Hogy sikerült a halászat?

— Nem nagyon haraptak, de egy halpaprikásra elég. Ha nem utasítja vissza, szívesen megfőzöm a parton.

— Előre is hálás vagyok. Elég rég ettem valódi ukrán hallevest — még ezerkilencszáztizennyolcban, Szkoropadszkij hetman alatt. Akkor Paszikevics úrnak Poltavec Osztrjanyica volt a parancsnoka?

— Tökéletesen igaz, tiszt úr — mondta büszkén, és felvidulva Paszikevics úr. — Amennyire én tudom, Poltavec Osztrjanyica a német birodalom nagy tisztelője.

A járásparancsnok arca megváltozott, pillantásában kegyetlenség jelent meg.

— Hát, Paszikevics úr, tudja-e, hogy ezerkilencszázharmincháromban az Abwehr anyagainak alapján, a német birodalom nagy tisztelőjét letartóztatta a Gestapo?

— A Gestapo?! — zsibbadt el Paszikevics. — Én tizennyolc után semmit sem hallottam róla. Egyáltalán semmit! Semmiféle kapcsolatom nem volt! Micsoda semmirekellő!

— De ezt a semmirekellőt harmincnyolcban maga Rosenberg vette védelmébe — halvány mosoly mosta le a kegyetlenséget a járásparancsnok arcáról.

— Akkor semmit sem értek! — tárta szét zavartan a karját Paszikevics.

— Többet fog érteni, ha az ukrán segédrendőrség vezetője lesz.

— Én?! — tágult kerekre Paszikevics szeme.

— Ön! Én a beleegyezéséért jöttem.

— De ez a munka... nem nekem való — ingadozott Anton Antonovics.

A tiszt összezárta vékony ajkait.

— És milyen tisztséget szeretne elfoglalni?

— Nem tudom.

— Mérlegelje, ne szégyenkezzék.

— Esetleg a város polgármesteréét...

— Polgármesterünk már van. Polgármestert sokat lehet találni, de a rendőrfőnöknek különleges tehetséggel kell rendelkeznie.

— Ön talán úgy véli, hogy nekem van ilyen... tehetségem?

A járásparancsnok rejtélyesen elmosolyodott, ránézett az ajtóra, és halkan mondta:

— Emlékeztetem magát, Paszikevics úr, az egyik tehetséges műveletére. Emlékszik az ezerkilencszáztizennyolcas év húsvétjára és a templomra, amelyből mi kivonszoltuk a pópát, és a listára, amelyet maga írt a húsvéti harangzúgásban?...

Milyen régen volt mindez! Nekem már a gyerekeim akkorák, mint én voltam akkor.

„Úgy látszik, még sincs eltemetve az emberi emlékezetben az az átkozott lista" — nem a húsvéti, hanem a temetési harangok zúgtak most Paszikevics fülében. Ezen a zúgáson át hatolt hozzá a járásparancsnok hangja:

— Beleegyezik?

— Igenis, tiszt úr — emelkedett fel, és húzta ki magát Paszikevics a parancsnok előtt. A fejében pedig zúgtak, zúgtak a távoli évek harangjai.

IX. fejezet

A Vaszjuták régi-régi háza most olyan üzletre hasonlított, amelyben még nem fejeződött be a leltár. A padokon és alattuk, a kemencepadkán és a kemence mögött, az asztalon, sőt, még az ágyakon is sütemény és teacsomagocskák, sóval, liszttel, darával, cukorral teli zsákok, makarónis és metélt tésztás ládák, cukorkásdobozok, babérlevél-, bors-, sőt szegfűszeg-csomagocskák hevertek, mindaz, amit Hvorosztenko ki tudott hozni az erdőbe. Ezt a vagyont természetesen el kellene rejteni az emberi szemektől minél messzebbre, de sebtében a földbe ásva átnedvesedett, és hol lehetne kiszárítani, ha nem ebben a házban? Ezért most az ajtón mindig nehéz lakat lógott. Ha be kellett menni a házba, a gazdák a temetőre néző besüppedt ajtót használták, amely úgy károgott, mint a varjú. Az összelopott vagyon gyönyörködtette Artamont és Omeljant, de David minden alkalommal megborzongott a gazdagság láttán.

— Még megfizettetik veletek a partizánok ezeket az élelmiszereket — hajtogatta rosszkedvűen a magáét.

— De hiszen mi olyan titokban hoztuk el az egészet, hogy az égi szentek sem láthatták — mondta tisztelettudóan Omeljan. És mozgékony szemében, amely olyan volt, mint az ebihálé, nevetés bujkált.

— Legalább a szenteket ne bántsátok, bűnös csirkefogók, — mérgelődött David, és éjszakázni a csűrbe ment, mert a különféle fűszerek elkábították a fejét.

— Megöregedett a papa, egészen megöregedett — mondta sajnálkozva Artamon. — Korábban, ha megszagol ilyet, habosra veri a lovat, de nem engedi el a vagyont.

— Úgy látszik, a lelke már pihenésre vágyik — bólogatott elgondolkozva Omeljan.

— Most talán üzletet nyissunk? — kérdezte Artamon, hideg szemével végigsimítva a lopott holmit.

— Az üzlettel várunk. Ez sehova sem szalad el. Először csatlakozni kell az új hatalomhoz, felmérni, mit kaphatunk mi tőle. Nem akarnak-e maguk a németek vezérkedni a faluban? Aztán itt-ott felbukkannak a mieink is, akik a forradalom után megléptek innen. Akkor aztán mérlegre teszszük a holnapi napot. Keress valamit a polcon!

Tüzet sem gyújtva, kiitták az üveget, eszegették a partizánsüteményt, azután Omeljan hazament, Artamon pedig bezárta az ajtót, amelynek nyikorgása a varjúkárogásra emlékeztetett, és lefeküdt aludni a ládák és dobozok mellé: az ő fejét semmi sem kábította. Csak mostanában gyakrabban jelent meg álmában Jarina.

Bárhogy is keresett magának menyasszonyt, szebbet nem tudott találni. Már agglegénynek nevezték őt, de az, ami akkor felgyújtotta, többször nem ismétlődött meg. Nem ítélt köztük a béke, talán a háború ítél? Ha kiszárad ez az élelmiszer, elrejti valami titkos helyre, és elmegy az erdőbe Jarináért. Még a gyerekét is elhozhatja, ha nem hervadt el még a szépsége. Erről már nemegyszer akart beszélni Omeljannal, de valahogy nem került rá sor, meg mintha kényelmetlen is lett volna.

A következő reggelen kaszacsengésre ébredt. Apja kaszálta a kis sírhantokon már túlnőtt füvet.

— Minek magának ez a munka? — még álmosan ment oda apjához.

David fáradtan támaszkodott a kaszára.

— Még ha háború van is, legyen valami kis széna.

— Hozok én magának szénát, csak legyen hova rakni.

— Megint lopsz?

Ez az elkésett szenteskedés felháborította Artamont.

— Hát mondja meg, papa, maga mikor nem vitte el azt, ami keze ügyébe került?

— Elment a kedvem. Már látom, hogy minél többed van, annál többet akarsz. És ez soha nem vezetett jóra. Nem térnénk legalább most észhez?

Artamon hideg szemében ragadozó gúny ébredt.

— Papa, ha maga átadja nekem az aranyát, én észretérek.

David elsápadt:

— Milyen aranyat?!

— Azt, amit egész életében gyűjtött. Ugyan, ne nézzen hátra, a halottak nem hallják meg.

— Az én aranyamat a petljuristák papírra váltották be.

Artamon pofacsontjain elömlött ugyanaz a mocskos nevetés, amit mindig ököllel akaródzott letörölni.

— És én el is higgyem, hogy maga a petljuristáknak minden aranyat odaadott. Inkább mondaná meg, hova ásta, mert ha meghal, az is, mint a maga teste csak a földé lesz. — És elment, letaposva a sírokon a füvet.

David eldobta a kaszát, meghökkenve bámult fia után, akinek mákszemnyi lelkiismerete sincs. Már alig várja, hogy nekiessen az aranynak! De amint megszerzi, az biztos, hogy rögtön félrelöki az apját. Még ha halálomon leszek, akkor is meggondolom, beszéljek-e a vagyonomról.

Az udvaron fogat zörgött: Artamon újra zsákmányért ment valahova. Körülpillantva, nincs-e valaki a temetőben, David odament Tatjanka sírjához, melyen dúsan nőtt a ködtől megfehéredett írisz és a téli lonc.

Artamon alig csapta be a kaput, odagördült hozzá egy fekete fényes bricska, egy pár jó ló volt elébe fogva. A bakon, a kocsis mellett egy akkurátus, kék egyenruhás, nagy bajuszú ember ült, hátul meg két fegyveres büszkélkedett a sárga-kék karszalaggal, amire rá volt írva: „Schutzmannschaft".

— Te vagy Artamon Vaszjuta? — bandzsított rá a gúnárra hasonlító bajuszos ember ördögien ravasz szeme.

— Engem, kegyelmes uram, csak a rokonság meg a barátaim tegeznek — felelte méltósággal Artamon.

— Jól van, kozák, alaposan kioktattál! — a bajuszos nem haragudott meg, hanem elnevette magát. — Ismerkedjünk meg! Én vagyok az ukrán kisegítő rendőrség főnöke, Anton Antonovics Paszikevics. — És kinyújtotta a bricskából rövid, majdnem négyszögletes, még mindig halszagú tenyerét.

— Nagyon örülök, nagyon örülök, kegyelmes uram — hajolt meg előtte Artamon, de a hátán fészkelődni kezdtek a darazsak: nem hurcolják-e őt ezek a zsaruk partizánságért feketelevesre?

De a rendőrfőnök kíváncsian szemlélte a házát.

— Ez a te házad?

— Az enyém, kegyelmes uram.

— Régimódi! Ilyeneket most már nem építenek. Angyalok is vannak az ablakokban, látom! — mondta elragadtatással Paszikevics, leugrott a bricskáról, és odament a házhoz, amelynek ajtaján kilós lakat lógott. — A keresztek árnyéka nem ijeszt téged?

— Az ember mindenhez hozzászokik, nemcsak a keresztek árnyékához, hanem a saját keresztjéhez is — felelte gondterhelten Artamon.

A válasz tetszett Paszikevicsnek.

„Látszik, nem ostoba. Pedig csak hatalomvágyónak és kegyetlennek írták le."

Paszikevics gyönyörködött az angyalokban, körüljárta a házat, kinézett a temetőbe is, de a gazda, úgy látszik, elfelejtette, hogy a vendéget be kell hívni a házba. Még a lakatot sem nyitja ki. Megjött a temetőből az apa. Paszikevics megismerkedett, eltársalgott vele, de az öreg Vaszjuta sem hívta be a házba. A Vaszjuták fukarságáról hallott, de hogy ennyire?...

— Artamon, hallottad-e valaha, mi az az ukrán vendégszeretet? — nem állta meg szó nélkül a rendőrfőnök.

— Hallottam, kegyelmes uram — nyögte ki Artamon. — De most nálam a házban olyasmi folyik...

— Hát mi folyik nálad? — ébredt fel a gyanakvás Paszikevicsben, és szemei megkeményedtek, mint az óngombok.

— Tatarozás, kegyelmes uram. Minden össze-vissza van borogatva, a kályhák is, a csövek is. Kihozok maguknak italt és mindenféle ennivalót a földhányásra vagy a temetőbe.

— Nincs most temetés, hogy a temetőbe menjünk! — vágott közbe hidegen Paszikevics, hunyorított a rendőröknek, és azok lekapták vállukról a puskát. — Nyisd ki a házat! Megnézzük a te tatarozásodat.

— Minek az maguknak?

— Nyisd ki, nyisd ki! — És Paszikevics új pisztolytáskájából egy parabellumot húzott elő.

Artamon, átkozva a rendőrfőnököt is, azt a napot is,

amikor megkaparintotta a partizánvagyont, elővette a kulcsot, csikorgott vele a lakatban, és előreszegezett puskával, óvatosan bementek a házba a rendőrök. Paszikevics úr pedig megállt oldalt, az ajtónál.

— Ez aztán a tatarozás! — nevették el magukat váratlanul a rendőrök. — Nézze csak, parancsnok úr!

Paszikevics bement a pitvarba, benézett a házba, és meglepetten állt meg a Vaszjuta-féle „gasztronóm" láttán.

— Hát te, talán egy üzletet fosztottál ki? — támadt rá Artamonra. — Azonnal átadlak a bíróságnak. A német hatalom nem anyáskodik úgy a tolvajokkal, mint a szovjet.

— Bocsássanak meg neki, ostobának — lépett közbe az apa a fiáért.

— Nem, nem, én ezt nem hagyom annyiban! — jött indulatba Paszikevics.

— De talán mégis megengedi, parancsnok úr — bátran pillantott rá Artamon.

Ez az arcátlanság meglepte Paszikevicset, és gonoszul kérdezte:

— A bűntársaddá akarsz tenni? Talán átadod a vagyon felét?

— Egy grammot sem adok, ha így fog velem beszélni — pimaszkodik még jobban Artamon. — Ez a „gasztronóm", kegyelmes uram, az én hadi trófeám!

— Mi, mi, arcátlan? — fuldoklott a felháborodástól Paszikevics.

— Az, amit hall, kegyelmes uram. Ezt a vagyont én nem boltokban loptam, hanem életemet kockáztatva hoztam el a partizánbázisról.

— Micsoda?! — lihegett őrülten Paszikevics, és leült a cukroszsákra.

— Ne üljön le uram, a cukorra, az nedves, és a maga, már bocsánat, hátsó fele ragacsos lesz — figyelmeztette Paszikevicset David. — De a vagyont ez az én ostobám valóban a partizánbázisról hozta el. Én szidtam, szidtam őt, mert a partizánok nem bocsátják meg az ilyesmit.

— Szóval, te ezt mind a partizánbázistól csórtad el? — kérdezte meghökkenten Paszikevics.

Artamon elmosolyodott:

— Szagolja meg, mindennek erdeiföld-illata van.

Paszikevics megszagolt egy-két süteményt, és kacagni kezdett:

— Nahát, micsoda bandita vagy? Valóságos bandita! De nekem éppen ilyen fenegyerekre van szükségem. Arra gondoltam, hogy csak rendőrré teszlek, de most kinevezlek a rendőrségi csoport parancsnokává.

X. fejezet

Bánatos holdfényben, könnyű ködben ringatózott csöndesen a föld, mely az embereknek kalászt, magot, kenyeret adott, az őrültek pedig erre a kalászra, magra, kenyérre ólmot, tüzet, halált zúdítottak.

Megy Makszim Turovec a mezőn, hallgatja a kalászok sírását, és búcsúzik a fájdalmában megőszült rozstól, a napraforgók elnémult zúgásától, az egész világtól, ahol született, ahol él, ahol mindennap valami újat lelt, amitől kigyulladtak a szemekben a csillagok. A háború már eloltotta a csillagokat, és kioltja majd sorra a szemeket is.

Kísérteties holdsugárzásban, ürmös bánatban állnak a gabonák, és nem tudják, mi történik velük, mi történik az emberekkel. Mint a szaggatás a csontokban, bolyong a fájdalom a testén, és sehogy sem tudja elhinni, hogy ez a föld — már nem az ő földje, hogy ez a kalász — nem az ő kalásza többé, és a hold — már a hold sem az övé.

„Nem, hazudtok! — mondja némán a láthatatlan ellenségeknek. — Minden újra az enyém, a miénk lesz. Elátkozzátok még azt a napot, amikor ránk törtetek, és a führereteket is elátkozzátok majd."

Magtól és könnytől árad most az őszi föld — az ő szerelme, az ő reménye, gondja és gondolata. És utolsó lélegzetéig, vére utolsó cseppjéig harcolni akar érte azzal a fekete varjúval, amely most a feje fölött köröz. Te, varjú, halotti torra

vársz, de százfelé szórod szét a tollad, amíg a lélek ki nem száll belőled...

Ideje már az erdőbe menni, ideje! De minden mező, minden kis rét, minden berek hívja, hogy búcsút vegyen tőlük. És ő búcsúzik, de csak nem tud elbúcsúzni, szüntelenül a mezőkre gondol, a földre, és annak arra a darabkájára, ahol a fűzfahidacskán túl ott a kis keresztkapu, amely szél nélkül is egyre csak nyikorog és nyikorog. Nemegyszer készült arra, hogy megjavítsa, de Szolomija lebeszélte: — Akkor, Makszim, elvész a hangja, pedig úgy hozzászoktam már. Csak a kezed teszed rá, máris énekel.

Elküldte hát neki a sors a feleségét, elküldte szemének álmát vagy félálmát, és hangját, amely egyenest a lélekre hull. Néhány hónap múlva egy gyerekhangnak is meg kell szólalnia a házában. De most, lehetséges, hogy már idegen beszédtől hangos az a ház is.

„Lehetséges ez? Vajon nem rossz álom?" — Szomorú pillantással tekint végig a földön. De hallgat a föld, mint a kő, csak a távolban az úton derengenek fel az autók, de mind idegenek, de mind idegenek.

A búza lekókadt aranyából kiment Makszim a berekbe, ahhoz a vörös vesszőhöz, amelyből még nem is oly rég bölcsőt font. És itt egy friss sírt pillantott meg, amelyen ugyanannak a fűznek néhány vesszője hevert. Lehajolt, megigazította ezeket a vesszőcskéket — az ismeretlen harcos egyetlen kitüntetését —, és nehéz gondjaival újra beleolvadt a füstölgő mezők gyötrelmeibe.

Nem a falun, hanem az árpa délibábján igyekszik Turovec az élő fűzből készült hidacskához — járhatnak rajta a foga-

tok, járhatnak az emberek, ez a kicsi híd hol egyik, hol másik oldalán hajtja ki leveleit és zöld ágacskáit.

A szalmatetőn nyugtalankodni, kelepelni kezdtek a gólyák. Makszim akaratlanul felelt nekik, a madarak felismerték őt, megnyugodtak, ő odament a kapuhoz, amely szél nélkül is hangot adott. Megállt a kis kapu mellett, félt rátenni a kezét. A házból váratlanul énekszó szűrődött hozzá. Megborzongott: Csak képzelődik!... Nem, nem képzelődött — a holdtól elöntött ablakokból Szolomija ismerős hangja szólt. Ez olyan váratlan volt, olyan hihetetlen... Hát az ő Szolomijája most énekes kedvében van? És kinek énekelhet ilyenkor éjszaka? Mi történhetett vele?... Makszim kezével végigsimított arcán, mintha letörölné ezt az éjszakai káprázatot, de az üvegen át mégiscsak átszűrődött Szolomija hangja. Ez most nem ringatta el a lelkét, hanem darabokra törte. Makszim lopakodva az ablakhoz ment, és kétszer, ahogy megbeszélték, bekopogott. A dal megszakadt, és azonnal pusztaság és félelem sugárzott a szeretett házból. Megijedt Szolomija, vagy elrejtőzött? Milyen halálosan lassan múlnak a másodpercek! Újra bekopogott.

— Ki az? — kérdezte végül ijedten az asszony.

— Én vagyok. Nyisd ki!

— Jaj! — kiáltott fel Szolomija, az ajtóhoz rohant, zörgött a retesszel, és beleesett a férje hideg ölelésébe. — Makszim, drága, igazán te vagy?! — simult hozzá, belenézett a szemébe, fellángolt, azután nyugtalanul kérdezte meg: — Történt veled valami?

— Semmi — még mindig gyanakodva nézett Szolomijára. — Nincs nálad senki?

— Senki. Gyerünk be... Olyan izgatott vagy. Mégiscsak valami bajod van?

Nem válaszolt a férfi, bement a házba, gyanakodva és szomorúan nézett szét. Minden olyan volt, mint korábban, de valami mégis megváltozott. Hova nem hatol be ez a szörnyű idő!

— Makszim, mi van veled? — Az izgatott Szolomija előtte állt, kócos hajfonatából úgy sugárzott a sztyeppe, hogy szeretett volna hozzásimulni, de türtőztette magát.

— Semmi, semmi — összehúzott szemmel nézett az arcába. — Ürömtől illatos a hajad.

Bánatosan nézett rá az asszony.

— Ezekben a napokban, Makszim, már őszülni kezdek, mint az üröm.

— Ugyan! — Kezét a felesége hajára tette, és megkérdezte: — Kinek énekeltél az imént?

— Hát te hallottad? — jött zavarba.

— Hallottam. Hát kinek?

— Ne beszéljünk erről.

— Mondd meg, Szolomija.

Lehajtotta a fejét.

— Én azt, Makszim, a bölcsőnek énekeltem.

— Milyen bölcsőnek? — nem értette.

— Hát, amit te fontál — mutatott a felakasztott bölcsőre.

— Ez már igen! — Makszim csodálkozott, és örült. Már mindenféle badarság megfordult a fejében, csak az nem, hogy a felesége a meg nem született gyermek bölcsőjének énekelhet. Átölelte Szolomiját, s most már megcsókolta őt. — Drágám... Énekeld el nekem is azt a bölcsődalt!

— Ugyan, Makszim! — rémüldözött ő. — Nem lehet.

— Miért? — csodálkozott.

— Énekelek majd neked, ha meglesz a gyerek — szomorúan és szégyenlősen hajtotta le a fejét.

Odament Makszim a csinos bölcsőhöz, megsimogatta a zsineget, a pöttömnyi kis párnát, és hihetetlen félelem fogta el: és mi lesz, ha ő sohasem fogja meglátni azt a kisgyereket, aki majd itt ringatózik? És elűzve ezt a félelmet, hirtelen fájdalommal kezdte suttogni azt a bölcsődalt, amit még régen elhalt anyjától hallott:

Haj, jön az álom
Hófehér szárnyon,
De a bánat már
Mindig erre jár.

Szolomija, meghallva ezt, sírva fakadt.

— Mi bajod?

— Nem jön az álom, csak a bánat jár most erre mifelénk.

Megnyugtatóan tette kezét a hajára:

— Ne félj, asszonykám. Összetörjük ezt a bánatot. Biztosan!

Az asszony ráemelte tekintetét:

— Te, aki olyan jó vagy, ölni is tudsz?

— Kell, Szolomija. Az ellenség kényszerít... Csak te vigyázz, ne őszülj meg, mint az üröm...

És újra a búcsú, a kapu nyikorgása s az árpa délibábja, azé az árpáé, amiből sör lesz. De most nem fontos a sör...

Makszim a hideg vízpartról bemegy a kertbe, és hallja a gyümölcstől elnehezedett fák remegését. Úgy látszik, a kert még soha annyit nem termett, mint ebben az évben, de ez

senkinek sem okoz örömet. Az utóbbi években itt tevékenykedik Jugin Holodenko, a templomban az Istennek szolgál, de itt — a paradicsomi fáknak. Furcsa jelleme van ennek az embernek. Huszonegyben, saját püspöke ellenére átadta a szovjethatalomnak az egyházi aranyat, hogy megmentse az éhezőket. Ezért a püspök megparancsolta, hogy űzzék ki őt a templomból, de az emberek nem engedték. „Inkább a pópát vigyék el, de az elöljárót hagyják itt" — makacsolták meg magukat, és ragaszkodtak a magukéhoz.

De amikor a harangokra került a sor, Jugin a barátaival szép csendesen levette őket egy éjszaka, és elsüllyesztette a kis erdei tóban. Szorult ezért, de aztán egy idő múlva maga harangozott húsvétkor, és nem volt jobb harangozó az egész környéken. Milyen harangokat húz most?

Turovec, átmenvén a kerten, belépett a házba, amelyet a kertész és az őr számára épített. Természetesen nem volt itt most senki, csak az ablakon zümmögött fáradtan egy méh. Kiment a kertbe, és lépteket hallott a folyó felől. A kertész, az őr, vagy valaki almáért jön? Turovec elrejtőzött az árnyékban, de a fák között Jugin Holodenko tűnt fel, zsákkal a vállán. Makacs, ráncokkal szántott arcán verejték fénylett. Turovec előjött rejtekhelyéről.

— Ó, maga az, Makszim Pavlovics? — csodálkozott és örvendezett Jugin, de nem tette le a zsákot a válláról.

— Micsoda kincse van?

— Valóban kincs ez — mondta szomorúan Jugin. Óvatosan letette a zsákot a tornácra, kivett belőle valamit, s Turovecnek nyújtotta. — Nézze meg!

— Ikon! — lepődött meg Turovec.

— De milyen! — mondta a kertész, a szakértő büszkeségével.

— Szent György megöli a sárkányt.

— Csak nézze meg, milyen férfias, feszül az arca Györgynek, nem könnyű harcolnia az undok ellenséggel. Ez nem annyira a szent képe, mint a katonáé, valamelyik ősünké, akinek szintén küzdenie kellett a maga sárkányával, ahogy nekünk is a magunkéval. Az ilyen képnek nincs ára.

— Hol szerezte? — kérdezte Turovec, akit szintén megrázott György büszke hajthatatlansága, a harc feszültségében égő szigorú szeme és nagy marka a dárdával.

— A vásáron vettem egy kis spekulánstól, és átadtam az egyháznak. De holnap el kell hogy jöjjön hozzánk Paszikevics úr azokkal a német szakemberekkel, akik kirabolják a múzeumokat és a székesegyházakat. Hát én elhoztam a templomból a legjobb ikonokat. Elrejtem itt, amíg a mieink vissza nem térnek, mert az ereklyéket könnyebb elveszíteni, mint megtalálni.

— Ez igaz. Hol akarja elrejteni őket?

— Ebben a házban. Befalazom a szenteket, mint a bűnösöket, mert olyan az idő. — És az öreg lehajtotta a fejét.

Turovec átölelte őt:

— Isten vele, Jugin Ivanovics.

— Jó egészséget — ismételte háromszor, mint egy könyörgést, a kertész, aztán megkérdezte: — Te, Makszim, sohasem gondoltál az én bűnös lelkemre?

— Miért? — lepődött meg Turovec. — A maga lelke a szent ikonok mellett volt.

— Igen, volt az igazi szentek mellett is, a hamisak mellett is, mert nem menekültek meg a hamisaktól sem az emberek,

sem az ikonok. Az életemet egyházi elöljáróként éltem le, de a lelkem valami többre törekedett. Csakhogy nem volt bennem bátorság, hol mindenféle nehézségtől, hol az ördögi Vaszjutáktól, hol a gyanútól féltem. Most már öregség nézett a szemembe, s mind gyakrabban gondolok arra, hogy magam loptam meg a sorsomat, nem tudtam jóra fordítani. Így hát, ha majd tudok neked valamiben segíteni, ne felejtsd el, hol a házam, ahol az én bűnös lelkem vágyódik az olyan emberek után, mint amilyen te vagy.

— Köszönöm, Jugin bácsi, köszönöm — Makszim meghatottan tette kezét az öreg vállára.

— Vigyen legalább egy szekér almát az erdőbe a fiainknak!

— Hadd szokjanak a keserűfűhöz!

— Az ember mindenhez hozzászokik, még a rosszhoz is — az ősz futott át az öreg bánatos arcán. — Nagy a mi bajunk, Makszim, igen nagy, csak a fa nem tudja — roskad a terméstől.

Hirtelen felfigyeltek: a kertből reccsenés hallatszott, aztán potyogni kezdtek a gyümölcsök.

Letörött egy ág, mint egy emberélet...

Korán reggel ért Turovec a földkunyhóhoz, és igen megörült, amikor Szofija Sznyihurszkaja futott elé. Vállán öregecske karabély himbálózott, oldalán pedig egy táska a vörös kereszttel.

— Maga már itt van, Szofija Petrovna?

— Tegnapelőtt óta várom magát.

— Hozzászokik az erdőhöz?

— Lassacskán.

— Hát még ki van itt?

— Tegnap jött meg Belokony és a Salamaj testvérek.

— És ők hogy vannak?

Szofija Petrovna elnevette magát.

— Belokony még mindig kesereg az ennivalók miatt, pedig idehajtott egy eltévedt tehenet. Maga eteti, maga feji, maga gyűjt neki szénát. Hallja?

A folyócskán túl kasza suhogott. Elcsendesedett és felrepült a napsugarak felé, elárasztotta őket az ezüst csengés, amelyet a fenőkővel nyernek a tapasztalt kaszások.

E csengés mögött megbúvó békés élet visszhangzott a tanítónő lelkében.

— Ugye, ez hihetetlen? — sóhajtotta.

— Minden visszatér: a kasza pengése is, a csengetés is az iskolában, a mi napunk is visszatér. — Oda akart menni Belokonyhoz, de megállt. — Hát a Salamajok hogy vannak?

— Tegnap hoztak négy tankelhárító aknát, belefektették a fűbe, tanakodni kezdtek, és összevesztek azon, hova a legjobb elhelyezni ezt a kincset. Aztán egészen estig játszottak a hangszereiken, most meg elmentek kószálni az erdőbe. Úgy látszik, igazán bátor emberek... De itt is vannak!

A földkunyhóhoz közeledtek a zömök Salamajok, mind a hárman jó bagariacsizmában, durvagyapjas öltözetben és bárányból sapkában. Mindegyikük övén három zöld színű gránát lógott.

Turovecnek eszébe jutott saját polgárháborúbeli bombakoszorúja, és elmosolyodott.

— Nem korán vettétek fel, fiúk, a sapkákat?

— Jók azok nekünk párnák helyett is — felelte a legidősebb, Vaszil, és meghajolt. — Apám és anyám üdvözletüket küldik.

— Köszönöm. Mi van velük?

— Keseregnek, szomorkodnak — sóhajtott Vaszil, és a fivérei is elkomolyodtak.

— Hát az aknákat hol szereztétek?

— Az aknamezőről ástuk ki — felelte közömbösen Pavlo Salamaj, mintha nem is kockáztatták volna az életüket.

— És hova akarjátok lerakni őket?

A Salamajok összenéztek, Vaszilra sandítottak.

— Azt hisszük, hogy inkább ott ni, távolabb a földkunyhótól és nem az aszfaltúton, hanem a rendesen. Szívesen raknánk le egy párat a Karpisniji tó mellett. — Vaszil sötét poloveci szemében konok szikrák gyulladtak.

— De miért éppen a tó mellett?

— Ott keskeny a gát. Ha sikerül, és felrobban az első kocsi, akkor a hátulsókat is tűz alá lehet venni — a puskájára sandított. — Mit szól ehhez?

— Legyen, ahogy akarjátok — egyezett bele Turovec a távolba nézve, ahol a tó ringatta kövér pontyait.

Másnap egész kis csapatukkal elmentek a Karpisniji tóhoz. Itt a gát mellett öreg, görcsös fűzfák álltak, a gát mögött falként emelkedett a sűrű nádas, mögötte pedig felugrott egy hal, megrezzentve az alkony előtti nap aranyát. Utolsó sugaraiban rózsállottak, vízre szálltak a sirályok. Semmi sem emlékeztetett itt a halálra, mégis mindenki tudott jelenlétéről.

A szélen, a gát lábánál előreszegezett puskával álltak a járőrök, a gát közepén pedig, a széttaposott keréknyomokban Turovec és a Salamaj fivérek óvatosan leraktak két aknát, beszórták őket egy kis tőzeggel, a bal válluk felett átköptek, és versengve futottak a mogyoróbokrokkal szegélyezett erdőszélre, a már beköszöntött esti fénybe. Lassan-lassan, mint

a várakozásokkor mindig, múlott az idő. Végül valahonnan az erdőből dohogás hallatszott, ami egyáltalán nem hasonlított egy gép zajához. Még néhány perc izgalom, és a fák közül kijött egy lovas kocsi, üres bádogkannákkal megrakva. A bakon nem fiatal ember ült, és részegen dúdolt egy dalocskát a forgandó szerencséről.

— Hova viszi az ördög! — káromkodott Ivan Salamaj.

A kocsis elé kiment Belokony, a gazdasági is. Még most sem hagyta el őt a gazdálkodó mohósága.

— Nem akad nálad, kedveském, egy kis tejecske?

— Az utolsó cseppig leadtam, bizisten, az utolsó cseppig — meredt rá ijedten a „kedveske".

— Kár.

— De van nálam pálinka — kapott észbe a kocsis. — Tiszta termék — kék lánggal ég.

— A bödönben?

— Nem, félliteresben. Kér belőle?

— Megvagyok nélküle. De most fordulj meg, ember.

— A gáton át semmiképpen sem mehetek?

— Nem, ha haza akarsz érni.

A kocsis elsápadt, megfordította a lovakat, és teljes erejéből hajtotta őket el erről a veszélyes helyről. Aztán két asszony jött az erdőből, gombával.

— Szép kis nap ez! — háborgott Belokony, és indult, hogy visszafordítsa az asszonyokat a gáttól.

— Mi az, meguntátok a fejeteket a vállatokon cipelni?! — szitkozódott Belokony, aki mintha belenőtt volna a földbe.

Végül a porfelhőben két kocsi jelent meg, sötét sziluettekként rajzolódtak ki rajtuk a katonák. Valamelyikük magának, vagy valakinek egy szájharmonikán az utolsó dalocskát

játszotta. Nem volt abban háború, de benne volt az est előtti óra és a boldogtalan szerelem bánata. Te zenész, miért jöttél ide embereket ölni, ha tudod, mi az az emberi bánat? Miért? És íme, a kátyúkon zötyögve, az első kocsi kiugrott a gátra, a tőzegpor vastagon elborította, a katonák kezüket az arcuk elé emelték. És azonnal, a már láthatatlan kerekek alatt fellángolt egy tűznyaláb, és nagy robajjal dobta a kocsit a nádbozótba.

A második, csikorgó fékekkel hirtelen megállt, és belőle fegyverük után kapkodva, kezdtek kiugrálni a megszállók, s a tőzegpor oszlopként emelkedett föléjük.

Valami láthatatlan erő eltépte a partizánokat a földtől. Elhangzottak az első lövések, válaszul gépfegyversorozatok zúgtak fel. Turovec érezte, hogy zuhant el feje fölött a golyók halált hozó szele. Akaratlanul felugrott, és előrerohant.

Ismét kiáltás szakította meg a csendet, aztán csörgött a második kocsi üvege. A partizánok kiugráltak a gátra, és vaktában lövöldöznek a nádasba, ahova elmerültek a hódítók.

— Óvatosabban! Ráugrotok a második aknára! — kiáltja dühöngve Vaszil Salamaj, és lehajol a keréknyomhoz, keresve az elásott halált.

Megkerülve őt, a partizánok belevetették magukat a nádasba, huppogni, bugyborékolni kezdett a part menti mocsár. És újra egy halálkiáltás és a víz kavargása, s végül az esti, égett, porszagú csend. És a holdas délibáb leereszkedik a vízre, az erdőre.

A partizánok egészen a partnál állnak meg, ahol két idegen fekszik, egyikük arcát mossa a víz, és mozgatja hullámos, szőke fürtjeit.

— Hát megkaptátok az életteret. Kellett nektek idejutnotok? — fejét ingatva kérdezi a holtakat Belokony, és felmászik a második kocsira, ahol néhány köteg hevert. Valami puhába taposott a csizmájával, és elégedetlenül krákogott.

— Mi van ott, Szergej? — kérdezi Turovec, még a harc porával borítva.

— Semmi használható: vászon és gyapjúkötegek. Gyapjúért jöttek — fej nélkül maradtak. Úgy látszik: szálláselőkészítők voltak. De ni, nadrágok és zekék is vannak!

— Milyen nadrágok és zekék?

— Németek.

— Akkor ez nekünk való.

— Rongynak? — kérdezi lekicsinylően Belokony.

— Nemcsak rongynak — gondol valamit Turovec, letörölve izzadó arcát. — Dobáld le!

De a Salamaj testvérek csak topognak az autó mellett, topognak és megállapítják, hogy ezzel nem lehet zöld ágra vergődni.

— Ezt a fel nem robbant kocsit magunk lőttük szét.

— Hát talán nem láttam? — csipkelődött Belokony.

Turovec a Salamajokhoz fordult:

— Új feladatunk van: kocsit szerezni. Nincs időnk egy helyben topogni.

— Teljesítjük a feladatot! — ragyogott a Salamajok poloveci szeme, és már tárgyilagosan kérdezték meg: — Tehervagy személykocsi kell?

— Mahnoisták! — nevette el magát Belokony.

— Csak ne nagyon dobálózzék ezekkel a szavacskákkal — sértődtek meg a Salamajok.

— Ha így nekiiramodtatok: tehert is, személyt is...

— De nekünk nem kellenek utasítások. A fasiszta tulajdonnal nem lehet teketóriázni! — vágott vissza Vaszil.

— Eszeveszett Salamajok! — dünnyögte Belokony.

— Az ám — eszeveszettek! — bólintottak vidáman a testvérek.

XI. fejezet

Sehogy sem volt hihető, hogy ez az elfénytelenedett, hamuszürke porral borított út vezet az erdészethez, Jarinához, ahhoz a fájdalomhoz, amely még most, a háborúban sem hagyja el őt. Reménykedik még ez az ostoba szív? Nem. már csak reménytelenül fáj.

Kevés ünnepe van az emberi léleknek, de közülük a legnagyobb — a szerelem. Van, akinél varázslatos, János-napi páfrányként virágzik ki, másnál gyötrő szenvedélytől keserű ürömként, a harmadiknál — jó békeként, amely formás gyerekeket teremt, akik később szeretnek járkálni a réten, gabonát vetni, kertet ültetni. De mije van neki, mi van az ő magányos poharában? Csak emlékezés meg bánat, csak bánat meg emlékezés. Talán kell is ez, csak így értheti meg mások fájdalmát, mert a boldogok gyakran elfelejtik, hogy a sors nem fukarkodik boldogtalanságot mérni az emberekre.

Az út a fák között kanyarog, és ő fut Jarinához, szíve dobog, és dobog, úgy érzi, nemcsak a mellében, hanem már az egész erdőben. Hogyan találja majd őt, mit mond neki? És már előre elveszített minden szót, amit az évek során összefűzögetett, mint nehéz gyöngyfüzért. Talán most sem beszélhet Jarinával? Talán ő is keletre ment?

A nap, összehúzva szempilláit, már ereszkedett le a fák törzsén a földre, valahonnan nedvesség áradt, és ködde kezdett növekedni. De lám, a még láthatatlan tó felől csobbanás

hallatszott — talán egy asszony sulykolja a ruhába az erdő és a víz illatát. És neki eszébe jutott annak az öreganyónak a dala, akinek ráncos arcára egész évszázad nyomta jegyét:

Röpülnek a ludak,
szállnak messzi tájra,
kavarják a vizet
a csöndes Dunába.

Nem vadludak, hanem ellenséges katonák vad tömege repült az idegen határból, vérrel festették meg a vizet a csendes Dunában is, és az egész földünkön is.

— Hallod? Valaki sulykol? — Szeverin megállt a három nyírfa mellett, amelyek egy tőről nőttek. — Ez már jó jel.

— Miért? — másra gondolva tekintett Bohdan a barátjára.

— Ha itt németek lennének, aligha mosna bárki is fehérneműt.

Lopakodva ereszkedtek le a kis tó kerek csészéjéhez, amelyet félkörben magas nádas övezett. A túlsó, homokos parton magányos női alak derengett. Az asszony egy pallón állt, amelyet két félrecsúszott kerék tartott, és mintha minden ütést meggondolna, csak ritkán dolgozott a sulyokkal. Meghallva a lépteket, kiegyenesedett, leeresztette feltűrt szoknyájának szélét, megigazította a kendőjét, és megsimította kezével az ajkait, mintha le akarná róluk törölni a szomorúságot.

— Katonák? — kérdezte sajnálkozva.

— Igen.

— Ó, kedveskéink! Elszakadtatok a tieitektől, vagy talán haza igyekeztek?

— Elszakadtunk, nénike, a frontra igyekeznénk, de sehogy

se jutunk el odáig — mondta Szeverin. — Vannak maguknál németek?

— A faluban vannak, de az erdőbe nem merészkednek. Csak egyszer jöttek be kocsikon, összefogták a tyúkokat, malacokat, és eltűntek. A rendőrök néha bejárnak, ők is nappal. Nálunk éjszakázhattok.

— Kihez mehetnénk?

— Akár hozzám is, csak az én legkisebbem sír éjszakánként, felébreszthet titeket.

— Miért sír?

Az asszony szomorúan nézett rájuk:

— Valószínűleg érzi, hogy nehéz időben született. — A fehérneműt összerakta, Szeverin a vállára kapta, és kezdtek felkapaszkodni a szélső házhoz, amelynek ablakában már kékes álom feküdt. A földhányásról két fekete hajú gyerek rohant feléjük, egy csöppet sem ijedtek meg a vendégektől.

— Nálunk éjszakáznak? — kérdezte a fiú.

— Igen, nálatok — simogatta meg Bohdan. — Hányadikos vagy?

— Negyedikes. Rázunk maguknak körtét.

— Köszönöm.

A gyerekek versenyezve szaladtak a kertecskébe, az anya pedig elmosolyodott:

— Barátságosak, bár az erdőben élnek. Mit adjak maguknak vacsorára?

— Amit maguknak. Termett krumplijuk?

— Ebben az évben minden-minden megtermett: a krumpli is, a szent kenyér is, csak most nem a rozsot-búzát kaszálják, hanem az embereket. Mikor ér véget ez a szörnyű aratás? Már a mi erdészetünkből is ketten odavesztek.

A küszöbről az asszony lehajolt a bölcsőhöz, ahol álmában ráncolta a homlokát, és ajkaival cuppogott a nyugtalan gyermek.

— Rögtön megetetem ezt az emberkét, aztán majd magukat — emelte a fehér csomagocskát a mellére, és bölcsődalt kezdett énekelni neki.

— Ljubov Matvejevna, lakik-e most maguknál egy Jarina, Ozernojéból? — izgatottan kérdezte Bohdan.

Az asszony ráemelte kék szemét:

— Jarinka? Aki Danyilóhoz ment?

— Azt hiszem, igen.

— Szomszédok vagyunk vele. Uramisten, milyen szép asszony! Hát te ismered?

— Együtt jártunk iskolába.

— Nahát! Akkor látogasd meg. Nemrég érkezett hozzá az anyja is. A házuk innét a harmadik.

— Nincsenek kutyáik? — kérdezte csúfolódva Szeverin, és szemöldökével Bohdanra intett.

— Nincsenek. De nyulacska van. Szeret mindenféle állatot és madarat, s azok is szeretik őt. Nem fogják elhinni, a tornáca fölött, egészen az ablaknál, fészket rakott a fülemüle, és még a fiókáit is kiköltötte.

— A tornácon? Hát ez hogy lehet? — nem hitte el Szeverin.

— Úgy látszik, lehet.

De Bohdant már nem érdekelték a madarak. Levetette elnyűtt köpenyét, amelyben szörnyű volt megjelenni az emberek között, odament a tükörhöz, valahogy rendbe hozta magát, és zavartan állt meg a ház közepén: igazán meglátja rögtön Jarinát? Igazán?...

Szeverin kivett a kenyérzsákjából egy üveg bort, Bohdannak adta:

— Ne menj üres kézzel.

Ljubov Matvejevna kiment Bohdannal, s a küszöbről megmutatta Jarina házát.

— Ez a kis út is odavezet. Te mintha félnél valamitől?

— Egy örökkévalóság óta nem láttuk egymást.

— De nem felejtetted el, milyen szeme van? Egyenesen a szívbe lopózik. A fiának is ugyanolyat adott. Menj, ha jó ember vagy!

És ő lassan indult az alkonyatban, amely gyantától, napraforgótól, vadmentától és gombától illatozott. Itt a háza is, itt a tornác is, ahol a fülemüle nem félt fiakat költeni. Bohdan megállt a lehajtott fejű napraforgók mellett, nem mint aki szerelmes, hanem mint aki bűnös, félve a találkozástól, félve a saját szerelmétől.

És gondolatainak viharán át eljut hozzá Jarina hangja, ugyanolyan dallamos, mint akkor volt, amikor először találkozott vele az utcájukban. Mint valami holdkóros, úgy megy fel Bohdan a tornácra esetlenül, izgatottan, fájdalmasan. Milyen is lesz a találkozás rég várt öröme... Kopogjon, vagy nem kell? És ismét az ő hangja — az ajtó mögül, vagy a múltból, vagy az ő emlékeiből?... Zavarában hozzáért a fenyődeszkákhoz, amelyeken gyantakönnyek száradtak.

— Jöjjön be, jöjjön be!

Mintha álmodna, úgy nyitja ki az ajtót, szinte ködben látja az alkonyi árnyak között Jarinát, az anyját, s a kisfiút, aki gondterhelten hántol egy szál vesszőt, és elfogódott, idegen hangon mondja:

— Jó estét mindnyájuknak.

Jarina felemelte szemének kékségét, mintha örülne, felkiáltott, de örömét azonnal széttépte a szürke fájdalom — fellángolt, és kialudt a fénye. Vajon mitől ijedt meg így?

— Jó estét — feleli kedveskedve az anya, nem ismerve meg őt.

— Jó estét — gügyögött a kisfiú, ráirányította Jarina-szemeit, és megkérdezte: — Bácsi, automatája van?

— Automata.

A gyerek egy lépést tett felé, hogy megérintse a fegyvert.

— Nem szabad, Vasziljok — láthatatlan könnyek közül tört ki Jarina hangja. Hova lett a dallamosság, amit az imént hallott az ajtó mögül?

— Jarina, nem ismersz meg? — kérdezte zavartan.

— Megismerlek, megismerlek — még jobban összecsuklott, lehajtotta a fejét, és a szemében riadalom reszketett.

Még az anya is csodálkozva nézett lányára.

— Mama, ez Bohdan Romanisin — alig hallhatóan suttogta Jarina.

— Bohdancsik, te vagy?! — kiáltott fel Marija néni, és öröm világította meg minden ráncát. Odarohant hozzá, megcsókolta, de Jarina, mint aki alig él, gyötrelmesen nézett rájuk. Bohdan mindent várt, csak ezt nem. De hát mi van veled? Mi van veled?...

— Bácsi, a némettől vette el az automatát?

— A némettől, Vasziljok.

— Lőhetek belőle?

— Vasziljok, hallgass már egy kicsit — mondta fájdalommal Jarina, és végre megkérdezte: — Honnan jöttél, Bohdan? Honnan?

— A tragédiánkból.

— Bekerítettek?

— Igen.

— Mennyi ember hal meg ott... Otthon voltál már?

— Még nem.

— És semmit sem hallottál a családodról?

— Semmit. Azt sem tudom, élnek-e — nézett az ablakra, mintha az erdős messzeségtől várná a választ.

— Élnek. Nagyija volt nálam, elmondta. — És keserűen felsóhajtott. — Ülj le, Bohdan, és ne ítélj el engem.

Csodálkozva nézett az asszony fájdalmas arcára:

— De miért ítélhetnélek én téged el, Jarinka? Te — a gyermekkorom vagy, az ifjúságom.

Jarina arcához emelte kendője szélét, sírva fakadt, de rögtön elfojtotta a sírást.

— Jarinka!... Mi van veled? — ijedt meg a könnyeitől. Odament, és félénken csitítani kezdte: — Nem szabad, Jarina, nem szabad, hallod?

— Azt hittem, otthonról jössz — szólalt meg, szemét törölgetve. — Azt hittem, tudod már, hogy Omeljan letartóztatta az apádat. Egy ideig a börtönben ült. És megijedtem, hogy eljöttél, és elítélsz.

— Mit mondasz, miért beszélsz így? Talán nem tudom, ki vagy te, és ki Omeljan?

Jarina egy kissé magához tért.

— Akkor, Bohdan, csak úgy bejöttél hozzám?

— Igen — lehajtotta a fejét. „Ha te tudnád, hogy jöttem, és milyen sokáig értem ide hozzád. Ennyi idő alatt az egész földet hosszában és keresztben körül lehetne járni."

— Köszönöm, hogy nem felejtetted el az iskolai barátsá-

gunkat. Én sem felejtettem el. Ülj le, Bohdan, én meg készítek valami ennivalót. Te biztosan nem is vacsoráztál?

— Nem vacsoráztam, Jarinka.

— Hát akkor először vacsorázol nálam. Mit ennél, Bohdan? — és úgy nézett rá, mintha őt is, magát is az iskolás évekbe álmodná vissza.

Ő elmosolyodott:

— Olyan zöldalmát, amit akkor egy kendőcskében az iskolába hoztál.

— Már nincs meg az a kendőcske. — Végre már nem az aggodalomtól lélegzettek fel arcán a gödröcskék, és az ajkain mosoly lebegett.

— Jarinka, te vagy az? — kérdezte úgy, hogy csak ő hallotta meg.

— Én vagyok — felelte suttogva, anyjára intett, és a kályhához hajolt, a vendég pedig az asztalra állította az üveg külföldi bort.

— Beszélj hát, Bohdan, beszélj — kérte Jarina.

— Mit mondjak neked?

— Mindent, mindent.

— Azt is, hogy találkoztam veled a hóviharban?

Jarina fellángolt:

— Azt is. — Szomjasan itta Bohdan szavait, megrendült tőlük, és kivirágzott tőlük.

Vacsora után Marija néni Vaszilkával aludni ment a másik szobába, és ők először maradtak magukra. Olyan régen várt már erre, hogy most azt sem tudta, mit mondjon. A keze akaratlanul az üveg felé nyúlt.

— Jarina, iszol velem?

— Ha nem lenne háború, nem innék, de most iszom az életedért.

— Köszönöm, Jarinka. Ha gondolsz rám, nem halok meg.

— Akkor mindennap gondolok majd rád, alkonyatkor is, hajnalban is, ahogy a Danyilómra gondolok.

— Nekem nagyon kell az, hogy rám gondolj.

Szomorúan, a szempillái alól nézett rá.

— Bohdan, hát nincs más, aki gondoljon rád?

— Senkim sincs.

Elcsodálkozott.

— Hát ez hogy lehet?

— Nem kell erről beszélni.

— Miért? Mondd el, Bohdan. Hallani akarlak téged — valami olyan volt a hangjában, hogy elhatározta, nem titkolózik. Talán jobb is lesz így, ki tudja, látják-e még egymást.

— De hogy kezdjem? Mint ahogy volt, vagy mint egy mesét?

— Kezdd el, mint egy mesét. Az emberek már elvesztették a mesét, azért lett nehezebb az életük.

— Akkor hallgasd! Egy cárságban, egy országban az emberek előzték a cárt, és a muzsikgyerekek tanulni kezdtek. Nem selymekben, hanem vászonban és bocskorban indultak, hogy megszerezzék a tudományt...

Jarina elmosolyodott:

— Bohdancsik, de most beszélj magadról, mese nélkül. Mondd meg, miért nincs, aki rád gondoljon?

— Talán nincs türelmed, hogy végighallgass?

— Nincs. Te még nem tudod, hogy olyan kíváncsi vagyok, mint egy házasságszerző? Mondd hát!

Bohdan felsóhajtott:

— Hát Jarina, az én utamon is akadt egy lány. Nem lány — a hajnal. És a szépsége megdöbbentett, fejbe vágott engem. Hallgatagon hurcoltam a fájdalmamat, mert tudtam, nem vagyok méltó hozzá. De egy télen valahogy meghallottam, hogy erővel hozzáadják ahhoz, akit nem szeret. Hozzá siettem. De ő eltűnt, mint a tegnapi víz, amelyet már el nem érsz. Mostanáig sem tudta senki elhomályosítani bennem az ő szemét, az ő szemöldökét, arca gödröcskéit.

Jarina szeméből váratlanul könnyek törtek elő, nem törölte le őket, hozzáhajolt:

— Bohdancsik, te engem szerettél?

— Szerettelek, Jarina. Csak téged, egyedül.

Ő feljajdult.

— De mért nem mondtad ezt nekem akkor?

Bohdan elsápadt. Fájdalom és kétségbeesés szorította össze a szívét. Rettenetes felismerés nehezedett rá. Ez lehetetlen! Csak vigasztalni akarja őt. Saját hangját sem hallva, csendesen megszólalt:

— Féltem tőled, a szépségedtől...

— Hogy elrontottad az életemet, Bohdan! Úgy vártam a szavadat, úgy vártalak téged!...

Bohdan összeroskadt ettől a vallomástól, és gyűlölte magát.

— Hát igaz ez? Igazán igaz?

Jarina panaszosan nézett rá.

— Te még kérdezed? Én meg azt hittem, nem kellenék neked... úgy látszik, a sors nem ezt rendelte.

Milyen ostoba vagy! Milyen reménytelenül ostoba! Magad sem kaptad meg a boldogságot, tőle is elloptad. Bohdan

magához húzta Jarinát, csókolta a haját, szemét, száját. Ő nem ellenkezett, de egyetlen csókot sem viszonzott. És tudta, miért: köztük nemcsak az idő állt — hanem egy másik ember.

Átölelkezve ültek egészen reggelig, beszélgettek mindenről. De a reggel szétbontotta a kezüket, és útra hívta Bohdant.

— Sohasem felejtelek el, Jarina — csókolta szájon, már a tornácon, ahol a fülemülefióka kikelt, és élt.

Ő először viszonozta a csókját, s úgy mondta, mint egy imádságot:

— Gondolok majd rád hajnalban is, alkonyatkor is.

Szemében a búcsú könnye volt, és az elveszített boldogságé, ami úgy ment el, mint a tegnapi víz. Űzheted — el nem éred. És mégis, minden boldogtalansága mellett, nem volt magányos utas a világon: szerették, szeretett. És nagyobb boldogság nincs a világon.

XII. fejezet

Véget ért augusztus — az asztagok hónapja, a paraszti remények hónapja. Az volt mindig, csak most nem. Halálos aratás folyt a földön, és asztagokként a fiaink hevertek.

Hiába nézegetnek a kerítések mögül az aranyhajú gyermekek és a napraforgók, hiába emelik az asszonyok szemükhöz a tenyerüket, hiába nyújtják kezüket és imádságukat az ikonokhoz. Mivel végződnek ezek a szörnyű csaták? És ki viszi haza épen legalább a testét, ha már a lelkét nem? Kiégeti azt a tűz, az ólom, a kegyetlenség, a halál tüzei. De még nem volt elég a tűz, az ólom, a gyilkosság Hitlernek, sem annak, aki az ő irányításával készül kormányozni Ukrajnát.

Miron Sznyihurszkij újra az újság után nyúlt, amiben a nemzetgyűlés újonnan feltűnt fejének, Jaroszlav Szteckónak a beszéde volt, akit maga Septicij metropolita áldott meg.

„Mi nem csak istenes, szelíd zászlókat akarunk, nekünk a harc lobogói, a támadó csapatok lobogói kellenek. A hegyibeszéd — az Isten tűzzel írott forradalma..."

„Ó, Sztecko, Sztecko, miért nem hagyod békén az Istent, ha már az ördöggel szövetkeztél?... Csak két csapatod van — a »Nachtigall« és a »Rolland«, és úgy nyilatkozol, mint valami Napóleon." A hátsó ülésre dobta az újságot, az ablakhoz állt, míg hol völgybe kanyarodott, hol halmokon futott az ő édes Podoljéja. Három szörnyű útja volt eddig — a

káni, a fekete és a voloszki. Ezeken az utakon jöttek Podoljéba a tatár, török és nogaj hordák. De most a „katalini" úton más hordák jártak. A fasiszták hálásak lehetnek a német cárnőnek ezért az útért, amely most száradó hársfavirágtól illatozott.

Közeledett a falu — ott az ő szerelme, az ő bánata. Az aratatlan földek fölött keselyűk keringtek. Mennyi lakomázott mindenfelé a katonatesteken! Ukrajna ismét vad föld lesz. Vad föld, romok...

Miért igyekszik úgy ide — hiszen ő nem abból a „kérlekalássan"-fajtából való, akiket a tizenkilenc-húszas években megfosztottak nevüktől és akik külföldre menekültek idegen vályúhoz? Ott azután odaadtak mindent, amijük volt — maradék kultúrájukat, bűnös lelküket, testüket, értelmüket, szégyenüket, de most a fasiszta tűzkő ezekből a kialudt roncsokból kicsiholta a gyűlölet friss szikráit. Ezek a „kérlekalássan"-ok a hármas istenséghez könyörögve, sietnek elfoglalni Ukrajnában a Bürgermeisterek, Volkspolizeiek, titkos ügynökök jövedelmező tisztségeit, és hozzák magukkal a fémedényeket, acélos tekinteteket, vadászfegyvereket, vadászkutyákat, magas szárú csizmákat és alacsony homlokokat.

És bár ő lenézi és gyűlöli ezt a rabló, vérszomjas janicsársereget, ezeket a kis parancsteljesítőket, akik nagy politikusoknak tartják magukat, mégis itt utazik velük tolmácsként. Utazik, hogy szerelmének legalább egy morzsáját elhozza, ha nem tűnt el az örökre, mint a víz a köveken, a fekete köveken...

Már húsz éve múlt, hogy elhagyta Szofiját, azon a rettentő éjszakán a fiatal rozsban, amikor felettük mint a halál gyer-

tyái villogtak a kardok, melyekről, mint fekete csapadék, vér szivárgott. Azon az éjszakán őt is golyó érte. De a véletlen megmentette az életét: odamászott egy egyedülálló kunyhóhoz, annak istenfélő gazdája az ősi Ukrajnát siratta, és minden este gyertyát állított az ikonok előtt, és minden este kisüstit ivott alattuk a bolsevikok és Petljura pusztulásáért. Így ebben a házban az élő viasz és a holtszürke kisüsti illata áradt. Így is haltak meg itt a vak szavak, egyik parthoz sem érve.

Itt gyógyult meg ő is, a saját hiszékenységének és mások szándékainak áldozata. Amikor végre lábra állt, a gazda odahozott neki egy rozsdás, penésszel borított karabélyt.

— Megmondanád, mit csináljak vele? — kérdezte vendégét.

— A tűzbe kell dobni — tanácsolta ő.

— Hát te is kiszolgáltál. — A fegyver tulajdonosa saját nagy kezével választotta el a penészedő fát a vastól, és a kisüsti pálinka üstje alá dobta. — Inkább egy kupica pálinka, mint a vér...

Most aztán gondolkozz, mi is az élet. Hány bírónak nincs ideje, hogy elgondolkozzék ilyen kérdéseken! Igaz, mostanában az életünk olyan iramot vett fel, hogy az embernek nincs ideje sem gondolkodásra, sem szerelemre. Ezért bukkan fel az élet felszínén annyi pótlék, és ezért csökken a szerelem ára is olyan katasztrofálisan. Csak azoknak az árfolyama emelkedik, csak azok lesznek drágák a világnak, akik a politikán vagy a politizáláson, a hatalommal való játékon vagy a hatalmon gazdagszanak meg. Igaz, így van abban a világban, ahonnan ő jön. De mi van itt, Ukrajnában, a

vad mezőn, a szlávságnak ebben a bölcsőjében? És hogy van itt az ő szerelme?

Egy kicsit sem kételkedik abban, hogy Szofija igazán szereti őt. De megtehette, teljes joga volt hozzá, miután róla oly sokáig nem tudott, hogy férjhez menjen egy tisztességes emberhez, és megajándékozza egy kis csomaggal, amiben kisfiú vagy kisleány van. Talán már meg is ajándékozta.

Nem vette észre, hogy felnyögött. A vezető rásandított, és a ház felé kormányozott, amely a kaptárakkal együtt elveszett a nyírfaligetben. Hétköznapi házacska, hétköznapi kaptárak, mellettük üveg, ital a szomjas lódarazsaknak, melyek kettőbe harapják a méheket. Mindez így volt, amikor ő még gyermekként futott a méhesbe ősz nagyapjához. És itt is ugyanolyan apóka dolgozgat, aki mellett elrohan az idő a különféle monarchiákkal, szocializmussal, nacionalizmussal, mert a teóriák teóriák, de a méz az méz, és az élet — élet.

És valóban, a házban egy olyan ősz méhészt talál, mint a köd. Szemében ősi bölcsesség, alatta és eres kezein az évszázad súlya. A pad alatt hordók és hordócskák állanak, mint az ő nagyapjánál is álltak. De a szekrényből vagy száz könyv kandikál. Valószínűleg az iskolából vagy a könyvtárból hordta el — hiszen háború van. Miron odamegy a könyvekhez, beléjük szaglászik. De azok sem füsttől, sem pusztulástól nem szaglottak.

— Apó, kié ez a gazdagság?

— Az enyém.

— Mind? — csodálkozik ő.

— Mind — csodálkozik a méhész is. — Miért?

— Nem sok magának erre a kis időre ennyi könyv?

— Nekem úgy tetszik, hogy kevés. — Alig észrevehető gúny húzott pókhálót az öreg bölcs szemeire.

Miron kihúzott egy szép kötésű könyvecskét, és ismét csodálkozott:

— Apó, maga Heinét is olvas?

— Heinét is olvasok.

— De hisz őt tűzön égették el!

— Azoktól, akik őt tűzre vetették, semmit sem olvastam. Hát maga?

Miron elfordította a fejét, ismét benyúlt a szekrénybe, és egy piros borítású kötetet vett elő.

— Lenint miért nem rejti el?

A méhész most már leplezetlen lenézéssel pillantott a jövevényre:

— Lehet Lenint elrejteni? Elkésett ön, uram... Nem tudom, hogyan tiszteljem.

Hát ezt megkapta. És kitől? Egy patriarkális méhésztől, aki a falu vénjéhez hasonlított.

— Én, apó, egyáltalán nem vagyok úr — mondta békítően.

Az öreg megnézte külföldi öltözetét — az egyenruhát, a kiterjesztett szárnyú sassal.

— Tehát alárendelt? Vagy tolmács?

— Miért gondolja ezt?

— Volt már nálam egy tolmács, ilyen magafajta. Külföldről jött ugyanilyen ruhában. Valamikor rangért és pénzért szolgált a cárnak is, a hetmannak is, Petljurának is, Pilszudszkijnak is. Most pedig Hitlernek szolgál. Mézért jött. Talán maga is ugyanazért jött ide?

— Nem, apó. A maga mézére akad légy elég.

Az öreg meglepődött.

— Hát magától is lehet ilyen szavakat hallani!

— Nem ismeri véletlenül Szofija Sznyihurszkaját?

A méhész összerezzent, lesütötte a szemét.

— Hát ismeri, apó?

— Hát hogyne ismerném, a mi tanítónőnk — felelte nyugodtan, de valami bizalmatlanság rejtőzött e nyugalom mögött.

Szörnyű felismerés ütötte szíven Miront, felkiáltott:

— Apó! Nem tartóztatták le őt, amikor a háború kezdődött? Nem tartóztatták le?

— Miért ijedt meg így? — vont vállat az öreg. — Senki nem bántotta, mert ő igaz ember.

Miron letörölte arcáról a hideg verítéket, és már nyugodtabban kérdezte:

— Hát hol van ez az igaz ember?

— Honnan tudjam, amikor most minden összezavarodott a fehér világon?

— Talán rejtőzködik valahol?

— Meglehet.

Vaktában rohan ki a házból, kezével hessegeti a méheket, nem hallja a nyírfák susogását, beugrik a kocsiba, s megparancsolja a sofőrnek:

— Előre!

A falu nem fogadta őt sem kutyaugatással, sem tyúkkotkodácsolással. Tragikusan elcsöndesedve, egészen szemére húzta a szalmatetőket, és hallgatott, mint halotti toron. Csak a napraforgók aranyos szempilláit vette körül a megnyugtató méhzümmögés.

Az utcák és közök kerítésein át jut el a szomorúfüzekhez, ahol Szofija háza áll. Hogy megöregedtek, meggörnyedtek

ezek a füzek, hogy megöregedett a ház... Így öregedett meg ő is. Talán Szofija is?... És eszébe jutottak azok a napok, amelyek hattyúként szálltak szerelmük felett, de most úgy csapdosnak szárnyaikkal, mint ragadozó madarak, mert a világ is ragadozóvá lett.

Kinyitja a kaput, és rossz előérzete van, bemegy az udvarra. Halálos csend van itt, még a kútágas sem köszönti sem csikorgással, sem a cseppek neszével. Odamegy a küszöbhöz, és elképedten megáll: az ajtón lakat lóg. Miron megsimítja, és az ujjára por tapad. Hát ez minden, ami a szerelméből megmaradt? Le sem törölve ezt a port, az ablakhoz fut, arcát az üvegre szorítja, és őrjöngve kiabál:

— Szofija! Nyisd ki! Szofija! Nyisd ki!

Észre tért, a szomszédokhoz rohant, de az ajtón ott is lakat lógott. A második házban talált egy asszonyt, aki gyereket ringatott. Úgy meghatotta őt ez az egyszerű, menynyezetre akasztott bölcső, hogy zavartan merevedett meg a küszöbön: egy pillanatra saját gyermekkorát látta, saját anyját a bölcső mellett. Bármit is csináljanak az átkozott háborúk, a bölcsők ringanak.

— Nem tudja, hol van Szofija Petrovna?

Az asszony kezével takarta el tejtől nedves ingét, és ijedten néz rá:

— Nem... nem tudom — válaszolja valahogy bizonytalanul.

— Talán elutazott valahová?

— Istenemre, nem tudom, uram. Lehet, hogy el is utazott.

— Mikor látta őt utoljára?

— Amikor éppen csak elkezdődött a háboru.

— Egyedül volt, vagy ...a férjével?

— Ugyan! — szinte kiáltott az asszony. — Nem volt neki semmiféle férje, az első valahol eltűnt idegen földeken. Többet senkihez nem ment hozzá, bár akadtak kérői, mert észt is, szépséget is bőven osztott neki a sors. Csak boldogságot nem adott. Maga kicsoda? Rokon vagy ismerős?

— Ismerős. — Kimegy a házból, mögötte nyikorog a bölcső, mint távoli gyermekkorában... Csak az anyja már a sírban fekszik, és nincs többé az a kisgyerek, akit ő táplált tejével. Egy másik, egy kegyetlen anya — a háború itatja vodkával, kisüstivel.

És mégis, minden szennyen át, ami ezekben az években összegyűlt lelkében, még sokáig hallotta az egyszerű, vesszőből font bölcső nyikorgását. Hogy hiányzott ez neki! Hogy szeretett volna Szofija is ilyen nyikorgó bölcsőt...

Sznyihurszkij az iskolához sietett, ahol a kopott tornác mellett kocsiba fogott lovak álltak, és a szakállas őr, felmászva a létrára, levette az iskolai harangot.

— Apó, mit csinál?

Az öreg ránézett, reménytelenül legyintett:

— Hát nem látja, uram? Leveszem a harangot.

Itt is az átkozott urak közé sorolták.

— Miért veszi le?

— Mert az új hatalomnak már nincs rá szüksége, annak nem harang, hanem korbács kell.

— És hová viszi?

— Átvisszük a temetőbe. — Az öreg felsóhajtott, letörölte arcáról a verejtéket. — Ez a harang korábban a tudományhoz hívott, most a sírokhoz hív majd. Minden változik a világon. — Levette a harangot, krákogva lemászott vele

a földre, a kocsira cipelte, és kezével megtörölte könnyes szemét.

— Miért keseredett el ennyire, apókám?

— Már mondtam, uram: ez a harang a könyvekhez, az értelemhez hívta az én gyerekeimet is, unokáimat is, de most már csak a temetésekre fogja hívni őket. — Felugrott a kocsira, közibé vágott a lovaknak, és gyorsan kihajtott az udvarból.

Elfeledve, hogy Szofijáról kérdezősködjék, Sznyihurszkij bement az iskolába, ahol szellő lapozgatta a szétdobált könyveket, füzeteket. Forró lódarazsak ütköztek az ablakoknak, melyekbe már beült a kékes este. Honnét repültek ide? Tán őket is megriasztotta a háború? Ez minden, ami élve maradt az iskolában? Vajon melyik osztályban tanította a gyerekeket az ő Szofijája? Sznyihurszkij egyik osztályból a másikba ment, s az egyikben meglátott egy tizenkét év körüli kislányt. Az megijedt és megdermedt a porlepte pad mellett.

— Hogy hívnak téged, kislány?

— Marijkának — válaszolt az alig hallhatóan.

Miron odament a kislányhoz, meg akarta simogatni a fejét, de ő ijedten hátrált; nem tudta, kinek a keze akarja megsimogatni.

— Marijka, melyik osztályban tanultál?

— Az ötödikben.

— Ismerted Szofija Petrovna tanítónőt?

— Ismertem — suttogta a kislány. — Ő tanított minket irodalomra. Olyan jól tanított...

— Hol van most ő?

A kislány felvetette fekete, már nagylányosan hosszú szempilláit.

— Azt mondják, partizánnak ment.

— Ez igaz?! — kiáltott fel a férfi.

— Miért hazudnék? Így hallottam — a kislány még meg is sértődött, és kifutott az osztályból.

Ő leereszkedett egy székre, és két kezébe fogta fejét.

„Hát eljutottam a szerelmemhez... Hát eljutottam..."

A fülében pedig tolakodóan zúgtak az izgatott lódarazsak.

XIII. fejezet

Az elnémult, a háborútól megnyomorodott falu felett napfényes zúgás, mint akkor, amikor Ukrajnában még falusi paradicsomról álmodtak és büszke szántóvetőről, aki, mint valami próféta hinti a magot a földjébe, és kis kunyhókról álmodtak füzek vagy topolyák árnyékában, és gyerekek kacagásáról és bőségről.

E-he-hej, hol vannak azok az évek, amelyek a szívben reményt, a vállakon szárnyakat növesztettek? Akkor az ő számára még reggel volt, voltak neki is ereklyéi és gyermekes ábrándjai a jövőről. Maradt a férgekkel elárasztott korhadék, az idegen, kétes értékű uniformis. Ringatózott-e valóban az a fűzfa bölcső, ahol ő gyámoltalan kezecskével kapkodott a nap- és holdnyalábokért? Régen elégett az a bölcső az idő tüzében, magukat a füzeket is gyanú árnyékolta, már az évek is vargabetűt írtak le a kétes kereset kopejkái s a tompa fájdalom és szenvedés parttalansága között. Ha el lehetne dobni most mindent!... De cipelnie kell azt, amit maga megkeresett, amit mint koldus gyűjtött össze a tarisznyájába... Ó, történelem koldusai a hosszú utak szemetes kanyarulataiban!

Sznyihurszkij ledobja válláról a kétes köpenyt, és zihálva zuhan a zöld, széllel és fénnyel átitatott fűre. A napsugaras zúgásban felrémlik neki az olyan temetések zúgása, amelyeken senki nem ejt ki egyetlen együttérző szót sem... Hogy beszennyezték a mi földünket hamis pénzzel és hamis szavak-

kal, melyek romlásba viszik az emberi életet! Bár ne gondolna erre, csak falná az ukrán borscsot, ahogy zabálja ebben a házban a Herr Kreislandwirt, csak járna a háziasszony lába nyomában, amire arannyal nyomódott a késői nyár. Ilyen volt valamikor az ő Szofijájának lába nyoma is. Hol van most ő? Hol?

A távolba tekintett, de csak az ég kékjébe rajzolódott haranglábat látta ott, amely a templom elaggott kupoláját tartotta a napnak. A harangláb keresztjén varjú sütkérezett. Milyen sok van most belőlük, még a kereszteken, a szent helyeken is!

De lám, a gazda is — az egyházi karnagy — kijött a házból, arcán undor, köpköd. Ez is jellem! Nemrég emberek jöttek, jó szót akartak szólni, hogy megválasztják őt a falu elöljárójának. Ő kivezette az embereket a pitvarba, és könyörgött: „Ne tegyetek tönkre, barátaim. Egész életemben az Isten pártján voltam, de a fasiszták pártján legyen az ördög." — „Nem ördögök kellenek nekünk, hanem emberek, az ördög úgyis megjelenik, ha nem hívják" — sajnálkoztak a küldöttek, és elmentek a maguk gondjaival. Hát Ozernojéban mi lehet most, ugyanezt gondolják a földművesek?

Észrevéve Sznyihurszkijt, a gazda megváltoztatja arckifejezését.

— Uram, magát hívja a Herr — mondja szinte tisztelettel. De ki nem veszi észre, milyen gúnyosan ejti ki ezt a „Herr"-t!

Ki érti meg ezt? A bolsevikok alatt nem volt neki fenékig tejfel, most mégis sajnálja a múltat.

Sznyihurszkij odamegy a karnagyhoz:

— Mi van ott?

— Esznek — int üstökével az ajtó felé, amely mellett gép-

pisztolyos őr áll. — Már a harmadik tál borscsot lakmározzák, és csak úgy szuszognak az elégedettségtől: „Ó, micsoda borscs!" Félek, öklendezni fognak. De amíg maga sétált a kertben, két jelölt érkezett.

— Micsoda jelöltek?

— Volt nagygazdák a mieink közül. Mint károsultak akarnak most állást kapni.

— Nekik szükségük van ezekre az állásokra?

— Nekik nagyon — néz vizsgálódva Sznyihurszkijra, s fejét csóválja. — De az embereknek nincs szükségük rájuk.

A házban a kerek arcú, bágyadt Kreislandwirt jó étvággyal emelgeti a fakanalat, falja a borscsot kenyérrel, amelyre vastagon kenték a vajat. Távolabb a vezetőségtől, közelebb a szarvakhoz, két rendetlen, rongyos „jelölt" áll tisztességtudóan. Az egyik keskeny szemű, fekete, vakondra hasonlít, a másik ragyás, remegő, orosz agárhoz hasonló, szimatolva néz szét a világba. Ilyennek adjál hatalmat!

A Kreislandwirt Sznyihurszkijra emeli zsíros arcát, részeg szemét, kanalával kopog a tálon, és lelkesen, mint a művészet alkotásairól szokott, felkiált:

— Ó, micsoda borscs! Micsoda borscs!

A háziasszony mosolyog, a gazda megvetően görbíti le a száját, a „jelöltek" pedig felélénkülnek, és mérlegelik, mivel járhatnának a vezetőség kedvében.

A Kreislandwirt belemeríti kanalát a tálba, gondolkodik, és bizalmasan mondja Sznyihurszkijnak:

— Azt mondta, hogy magát most Ukrajnában legjobban egy fűzfa bölcső hatotta meg. Engem — az ukrán borscs! — hahotázott, aztán ránézett a látogatókra, összeráncolta homlokát. — Hát mi kell ezeknek a mosdatlanoknak?

Az agárképű megértette, hogy róluk van szó. Bátortalanul lépett Sznyihurszkij felé:

— Drága uram, mi igazi gazdák vagyunk — sandított a vakondszerűre. — Vagyis korábban gazdák voltunk. Volt földecskénk is, marhácskánk is, becsületünk is. Ezt a karnagy úr is megmondhatja.

— Valóban volt Teriherja úrnak földecskéje, marhácskája — igazolta a ház gazdája, de semmit sem mondott a becsületről.

Sznyihurszkij gúnyosan vette szemügyre a csavargókat:

— Sok földjük volt?

— A forradalom előtt huszonnégy gyeszjatyina szántóföldem volt. A veteményeskerttel, berekkel és erdővel kitett nyolcvanegy gyeszjatyinát. Dolgozhattam rajta eleget. Teresz-kónak, aki itt áll önök előtt, csak negyvenöt gyeszjatyinája volt, de a községben senkinek sem voltak olyan lovai.

— Én uram, a szelet magam mögött hagytam! — élénkült meg Teresko. — Érmet is kaptam értük! — Fekete kezét rövid nyakára rakta, ahol valóban lóghatott valamikor érem.

— Azt akarják, hogy visszaadjuk maguknak ezt a földet?

— Miért ne akarnánk? — kapott a szón Teriherja. — De mi tudjuk, uram, hogy az igazságos német hatalom még nem adja vissza a földet, még a közös gazdálkodáshoz ragaszkodik. Én, mint valamikor, a falu bírája akarok lenni. Teresko pedig hadd vegye magára a közös gazdaság gondját. Mi így mindennél jobban segítünk az új hatalomnak.

— Hogy akarnak neki segíteni?

Teriherja lopva a háziakra pillantott, lehalkította hangját:

— Először leírjuk maguknak az aktívák névsorát. Mi, uram, senkit nem felejtünk ki.

— Ez már így van — állította Teresko. — A mérget a bolsevikok ellen nem kell máshonnan kérnünk. A házam miattuk lett üres, hadd pusztuljon az övék is.

Teriherja, úgy látszik, megérezte, hogy ez a perspektíva nem túlságosan örvendeztette meg Sznyihurszkijt, még egy lépést tett felé, és majdnem suttogva mondta:

— Drága uram, higgyen nekem, jobb segítőtársakat a mi falunkban nem találnak. Ha a javunkra dől el, önnek ajándékozom, magának adom a kétcsövű James Purde-ot. Még a forradalomban kaptam egy úrtól. Ő értett a kutyákhoz és fegyverekhez.

— Én, urak, baksist nem fogadok el — vágott közbe Sznyihurszkij, és ironikusan odaszólt a Kreislandwirtnek: — A falu legmódosabb gazdái jöttek önhöz.

— A legmódosabbak? — meredt rájuk a Kreislandwirt. — Akkor tiszteletlenség az új hatalommal szemben, ilyen külsővel megjelenni! Mondja meg nekik, hogy mosakodjanak meg, nyiratkozzanak meg, öltözzenek át, és csak akkor jöjjenek hozzám.

Amikor Sznyihurszkij lefordította ezeket a szavakat, a gazdák lehorgasztották a fejüket.

— Mi nem régen tértünk vissza egy messzi útról — reszketett meg Teriherja tokája, ajka és szemhéja. — És ha lenne is mibe öltöznünk, a gyűlésig már nem maradt időnk.

— Ez már a maguk dolga, urak. Én csak egyet tudok mondani: a Herr Kreislandwirt nem szeret tréfálni, vigyázzanak, hogy gumival ne vendégelje meg magukat.

A „jelöltek" nagyot sóhajtottak, egyszerre hajoltak meg a Kreislandwirt előtt, és a háziak gúnyos pillantásai közepette kisiettek a házból.

Még el sem tűntek az udvarról, amikor a kapuhoz odagördült egy Volkswagen. Hízott gúnárként gurult ki belőle az ukrán kisegítő rendőrség főnöke, Anton Antonovics Paszikevics, és a házba loholt. Még a küszöbről „Heil"-t kiáltott, és megjegyezte, hogy a gyűlés már várja a Herr Kreislandwirtet.

A Kreislandwirt, így meg sem ízlelve a második fogást, felemelkedett az asztaltól, fejére helyezte a szitához hasonló sapkát, vállon veregette a háziasszonyt, és három Ostmarkot dugott a kezébe.

— Minek ez nekem? — kiáltotta az asszony, és a pénzt visszaadta a németnek.

Az csodálkozott, kisimította a papírokat, és a pénztárcájába tette. Paszikevics meg akarta dicsérni az asszonyt, de váratlanul olyan ördögi mosolyt pillantott meg a házigazda arcán, hogy odament hozzá, és fenyegetően suttogta:

— Min mosolyog úgy az úr?

Az szemével a Kreislandwirt tárcájára mutatott, és rejtélyesen felelte:

— Szeretem a mulandó dolgokat, de mindenekelőtt az ezüstöt.

Ezt vajon kiről mondta: magáról vagy a parancsnokról? Ez, igaz, magára Paszikevicsre is ráillene — ő is szereti a mulandó dolgokat, s az ezüstöt is. Azt mondják, a pénznek nincs szaga, de láttára neki kitágulnak az orrlyukai.

A gyűlés az iskola mellett jött össze, ahol most két zászló lengett — a sárga-kék és a fasiszta. A szélen álltak a Kreis különféleképpen öltözött rendőrei, mert a faluban ilyen esemény még nem volt idáig. Paszikevics úr elégedetten szelte át alacsony termetével a tömeget, figyelte, hogy sziszegték

körülötte: „Paszikevics, Paszikevics, Paszikevics." A rendőrfőnök mögött ment a Kreislandwirt, a tolmács meg az őr, mellére szorított géppuskával. Elérve a kőlépcsőkig, Paszikevics háromszor megrántotta a harangkötelet, felmászott egy székre, és ünnepélyesen a parasztokhoz fordult:

— Uraim, ma a maguk falujában ünnep van! Eljött magukhoz a Kreislandwirt úr, hogy megszervezze itt is az új hatalmat. Tiszteljék őt, és ne feledjék, hogy a német hatalmon kívül saját kormányunk is van, élén Jaroszlav Sztecko miniszterelnökkel. Én, mint az ukrán kisegítő rendőrség főnöke csak egyet mondok: haladéktalanul szolgáltassák be az összes fegyvereket! Akinél akár csak egy gyatra kis gránátot is találunk, lelőjük, mint egy kutyát.

Suttogni kezdett a hallgatag tömeg. Ebben a suttogásban világosan hallotta: „Magad vagy a kutya!"

Paszikevics összerezzent, mintha nem suttogást hallott volna, hanem dörgést, lábujjhegyre állt, hogy legalább valakit elcsípjen, de ez nem sikerült, így tiszteletteljesen meghajolt a Kreislandwirt felé.

A gyakorlat embere lévén, a Kreislandwirt nem bocsátkozott teoretikus fejtegetésekbe, hanem röviden közölte, hogy a parasztoknak most lelkiismeretesen kell dolgozniuk a „Harmadik Birodalomért", lelkiismeretesen be kell szolgáltatni a kenyeret, húst, zsírt, tejet, tojást, gyapjút, gyümölcsöt, zöldséget. Amikor a parasztok bebizonyítják a „Harmadik Birodalom" iránti hűségüket, akkor valószínűleg földet is osztanak nekik. Ezután javasolta, hogy válasszák meg a falu bíráját és a közös gazdaság elnökét.

A parasztok izgatottak lettek. Bátortalanul felröppentek az első nevek. Sznyihurszkij feljegyezte őket. Három-három

jelöltet neveztek meg bírának és a közös gazdaság elnökének. A Kreislandwirt megparancsolta, hogy ezek jöjjenek elő. És hirtelen elvörösödött a felháborodástól: a bírójelöltek között meglátta Teriherját ugyanabban a rendetlen ruhában. Dühöngve galléron ragadta, káromkodott, és a tömegbe lökte.

— A Kreislandwirt úr azt mondta, hogy a vezetőségi jelöltnek tisztának kell lennie — magyarázta meg Sznyihurszkij.

A Kreislandwirt, minden oldalról megszemlélve a jelölteket, ujjával rámutatott kettőre, akik megtetszettek neki, és Sznyihurszkijhoz fordult.

— Maga a Kreislandwirt úr választott maguknak bírát és közös gazdasági elnököt, hiszen most háború van — magyarázta meg ismét Sznyihurszkij.

Paszikevics a tenyerébe akart csapni, de váratlanul megpillantotta a tömegben a templomi karnagy arcát, és ezen az arcon a korábbi szarkasztikus mosoly imbolygott.

„Ennek még utánanézünk" — határozta el Paszikevics, és hogy elhessintse a gyűlölt mosolyt, megrázta az iskola harangját.

Ezzel be is fejeződött a választás. A Kreislandwirt szintén meglátta a templomi karnagyot, barátságosan bólintott neki, és azt mondta:

— Ó, micsoda borscs!

XIV. fejezet

Paszikevics úr termeiben békésen sercegtek az aranyozott viaszgyertyák. Amióta nincs áram, Paszikevics úr elhozott a méhesből egy zsák viaszt, a gimnázium igazgatója, Sinkaruk úr pedig formákat készített, gyertyát öntött, és arannyal vonta be őket. Használt a tudomány, amit a gyertyaüzemből hozott. Nem, az otthoni kényelemben vagy az intim beszélgetésnél semmi sem tudja helyettesíteni a viaszgyertyát. Egyszerre illatozik naptól, virágtól és méztől. A nyár fényét veri vissza, tiszta könnyel sír, és visszavisz azokba az időkbe, amikor még nem merültél bele a piszokba.

Merkurij Juhrimovics ül a nehéz, bőrrel borított karosszékben, kezében porcelán csészét tart, kávézik, és figyeli a gyertyák játékát és Paszikevicsné játszadozását, aki mind gyakrabban hajtja pompás frizuráját és gyémántos fülbevalóit a Herr Kreislandwirthez.

Merkurij Juhrimovics korábban sosem látta ezeket a drágaságokat Antonyina Apollinarjeván, azonban ismerte egyéb „értékeit", de ezekről nem beszélhetett.

Mennyire megváltozott ezekben az izgalmas napokban Paszikevicsné úrasszony! A nagy remények meggyógyították képzelt és valódi betegségeit, elfújták szeméről a kilátástalanság szürke felhőit. Épp arra készül, hogy a rendőrségi kocsin ellátogasson azokra a helyekre, ahol a hálátlan parasztok szétszabdalták örökölt gyeszjatyináinak ezreit. De ezek a helyek az erdők mélyén vannak, és Anton Antonovics nem

merészkedik elvinni oda a feleségét, meg ideje sincs. Hiszen nem tréfa ez — az egész kerület terhét a vállain tartani! De amíg ő a járásban utazgat, átkutat, végigszaglászik minden falut, addig az iskolaigazgató úrnak lehetősége van arra, hogy megszemlélje nejének drágaságait. A mellén most egy platinagömb fénylik, amelyen gyémántok harmatán rubinbogyók érlelődnek. Hogy ezt az egészet hogy hívják, nem tudja Merkurij Juhrimovics, de megkérdezni nem meri, hogy fölöslegesen ne emlékeztessen plebejusi származására.

— A Herr Kreislandwirtnek ma jó a hangulata? — Paszikevics úrnő kipirosított ajkain a gyengéd mosoly a járás földművelésügyi irányítójának volt címezve.

Sznyihurszkij lefordítja a kérdést, és a Kreislandwirt tálszerűen kerek, nem éppen árja arcát a mosoly széles csíkja szeli át.

— Igen, kedves úrnő! Ó, igen!

— Herr Kreislandwirt talált a Kreisben valami érdekeset? — Ő most, mint a férje is, Kreisnek nevezi a járást. Ez mégis valahogy jobban illik a német kultúrához.

— Igen, kedves úrnő! — A Herr Kreislandwirt leharapja a lépesméz sarkát, és hörpint a kávéból. — Ma próbát vettem a földjükből.

— Földpróbát?! — Az ezer gyeszjatyina örökösnője nem érti, mi is az.

— Igen, úrnő. Alaposan tanulmányoznunk kell minden egyes falu földjét, kartotékot vezetünk a talajokról...

— De mire való ez?

— Már csak arra is — mondja oktatóan a Kreislandwirt —, hogy tudjuk, milyen talajt érdemes kivinni a birodalomba.

Paszikevics úrnő nem hitt a saját fülének. Jó, hogy kiviszik a birodalomba a búzát, szalonnát, tojást. De a talajt?

— Igen, kedves úrnő, mert nálunk a talajok nagyon szegények. De itt csoda jó föld van. Ma tanulmányoztam. — A Kreislandwirt arcán őszinte lelkesedés. Elővesz egy mérőszalagtokot, kihúzza a belsejéből a fémszalagot, és elégedetten magyarázza: — Ma egy gödröt ástunk. Kiástunk egy fél métert — csernozjom! Hetven centiméter — csernozjom! És tovább az agyag, mint a vaj, mint az arany! Ó, Podolje!

Csak most, az ötödik évtizedet megérve a podóliai kenyéren, kezdi egy kicsit érteni az ezer gyeszjatyina örökösnője, mi is az a csernozjom, és elgondolkodva jegyzi meg:

— Nemhiába jöttek el és telepedtek le hajdanában a honfitársai Podóliában.

A Kreislandwirt érdeklődéssel tekintett a nem éppen gyakorlatias asszonyra:

— Ó, kedves asszonyom, bevezetne engem az önök történelmének labirintusába?

— De miért labirintusba?

— Mert a történelem lépében kevesebb méz van, mint kukac — újra beleharapott a lépesmézbe, és ivott a kávéból. — Milyen kellemes megismerni a történelmet ilyen kedves ajkakról!

Paszikevics úrnő kivirult a bóktól.

— Még a Kijevi Fejedelemség idején, és a litván és lengyel államiság idején német utazók, katonák és kereskedők jöttek hozzánk Podóliába. De róluk nagyon szűkös ismereteink vannak. Bővebben vall már a tizenhetedik század. Herr Kreislandwirt volt már Medzsibozsban? Gyönyörködött az ősi vár romjaiban? A tizenhetedik században Medzsibozs

kommendánsa, Korff úr, német csapatával az utolsó leheletéig védte a várost Makszim Krivonosz felkelői ellen.

Sznyihurszkij lefordította, megmagyarázva, ki az a Krivonosz.

— Ó, kolosszális! — csodálkozva csóválta fejét a Herr Kreislandwirt, elővette jegyzetkönyvét, és valamit felírt.

— De nálunk Podóliában az első gyarmatosok a württembergi és a Nassau-Siegen hercegek voltak — folytatta Paszikevicsné úrasszony. — Rokonságba kerülve a helyi lengyel nemesekkel, a Czartoryskiekkel, Gumeckijekkel és másokkal, kezükbe vették a falvak kulcsait; 1834-ben Gorodok városban báró Geisner építette ezen a vidéken az első cukorgyárat, a felesége egy porcelángyárat, gróf Weinmarn-Liderche pedig a minta-szeszfőzdét. Mintát! Podóliában az egész sörfőzőipart a németek hozták létre.

— Ó, milyen érdekes! — nézett hálásan a Kreislandwirt Paszikevicsné úrasszonyra.

De Sznyihurszkij azt suttogta neki:

— Én nem csodálkoznék, ha az úrnő azt mondaná, hogy Podólia első lakója és első szántóvetője szintén német volt.

Paszikevics úrnő gyanút fogott. Nem enged-e meg magának túl sokat ez a tolmács? Görbe szemmel pillantott rá, de az már nyugodtan itta a kávéját.

— Magának nem tetszenek a történelem lépjei? — kérdezte a Kreislandwirt szavaival.

— A lépek tetszenek, de a kukacok nem — mosolygott felé Sznyihurszkij. — Milyen csodálatos ez a valódi kávé! Úgy meguntuk a sok pótlékot!

Bizalmatlanul kérdezte az asszony:

— Milyen pótlékra gondol az úr — gasztronómiai vagy politikai pótlékokra?

— Ó, miért fogalmaz ilyen élesen, úrnő?

— Kitér a válasz elől?

— A válaszom valószínűleg nem tetszene önnek — ugyanolyan szívélyesen mosolyog Sznyihurszkij, de még a mosoly sem tudja lemosni a bánatot egymástól távol ülő szemeiről.

— De mégis? — erőlteti Paszikevics úrnő.

— Úgy vélem, semmiféle politika nem nélkülözheti a pótszereket.

— Ha-ha-ha! — kezdett hahotázni Paszikevics, akinek tetszett a válasz. — Ezt meg kell jegyezni, de nem kifecsegni.

Nem a rendőrfőnökben, hanem a feleségében született a gyanú: „Furcsa szemek, sötét lélek!"

Sznyihurszkij megérezte, hogy nem bíznak benne, és meghajtotta Paszikevics úrnő felé idő előtt megőszült fejét:

— Az önök Madonnája abban a paraszti hímzett ingben — a Louvre-ba való kincs.

Ezek a szavak elmosták Paszikevics úrnő gyanakvását. Ránézett az Istenanya elsötétedett képmására, amely mellett mint megsárgult hivők sírtak a gyertyák, hátul pedig a régi századokból aranylott egy szőnyeg Danyiil Aposztol műhelyéből.

— Köszönöm önnek — hálálkodott meghatottan. — Ez most talán az egyetlen művészi emlék, ami megmaradt nekünk a Bug menti kozákság idejéből.

Felálltak. odamentek az Istenanya képéhez. Paszikevics úrnő nem érintve meg a szent hímzést, rámutatott a benne levő kis lyukacskákra. — Itt a Dnyeszterből kifogott igazgyöngyök voltak.

— A Dnyeszterben gyöngyöt halásztak?! — nem hitte el Sznyihurszkij.

— Igen, igazgyöngyöt, és nem pótlékot! — vágott vissza Paszikevics úrnő.

Beszélgetésük, igazában az intonációjuk érdekelte a Herr Kreislandwirtet. Meghallván, hogy a Dnyeszterben gyöngykagylók éltek, úgy bámult az Istenanyára, mintha azt várná, hogy megjelenjenek rajta az elrabolt kincsek, aztán valamit felírt a könyvecskébe, még eljut ő egyszer a Dnyeszterhez is! És semmin sem csodálkozik majd, ha ezen a vad vidéken a geológusok gyémántot és aranyat fognak találni! De addig csak szállítja a „Harmadik Birodalomba" a gabonát, zsírt, gyapjút, fát. Micsoda tölgy van itt! Ez is olyan, mint az arany. Úgy látszik, lusták voltak a württembergi és a Nassau-Siegen hercegek, eltékozolták a vagyont és az életet a helyi mágnásokkal együtt, és semmiféle nyomot nem hagytak maguk után.

— Heil Hitler! — Az ajtóban kinyújtott kézzel meredvedett meg a zsandárság vezetőjének furfangos tolmácsa, Szidor Scsur, aki néhány napra a „szép Lembergbe" utazott — a fasiszták így nevezték most Lvovot.

— Ó, uram... — hebegett Antonyina Apollinarjevna. Valahogy kényelmetlen volt azt mondani: „Scsur úr!" — Talán egy kávét?

— Szívesen iszom! — Scsur úr hegyes orrával megérintette kezét. — Ön gyöngyvirágtól illatos.

— A gyöngyvirág — veszedelmes növény! — fenyegette meg ujjával játékosan Paszikevics úrnő, és magas csípőit ringatva odament a kis asztalhoz, hogy kávét töltsön. — Cukorral vagy léppel kéri?

— Én éppen most szerettem meg léppel. Engem a nyárra és önre emlékeztet.

— Scsur úr, maga olyan édeskés kezd lenni, mint a méz.

— Édes, de remélem, nem ragacsos — Scsur feltárta valódi és műfogainak valamennyi sztomatológiai tulajdonságát.

„Isten ne adja, hogy nevetségessé váljék!" — gondolta Paszikevics, és megkérdezte:

— Mi újság?

Scsur úr köszönetet mondott Paszikevics úrnőnek, ellenségesen nézett Sznyihurszkijra, és egészen Sinkaruk mellé ülve, lehalkította a hangját.

— Hogy mi történik a fronton, azt tudja, uram. De a lvovi híreket is hallotta?

— Nem.

— És Jaroszlav Szteckóról sem tud semmit?

— A miniszterelnök úrról sem tudok semmit.

— De kérem! — Scsur úr ijedten fogta meg kezével csapott homlokát. — Milyen miniszterelnök ő!? Már letartóztatták.

— Letartóztatták?! — egyszerre kiáltott fel Paszikevics és Sinkaruk. — Ki tartóztatta le őt?

— Az új hatalom. És vele tartóztatták le Sztepan Banderát is.

— De mik az indítékok? Az indítékok? — majdnem nyögött Paszikevics. „A miniszterelnökkel kezdik, és majd velünk végzik."

— Nehéz volna megmondani, uram. Igaz, vannak megbízható hírek arról, hogy Bandera és Sztecko most házi őrizetben dolgozzák ki a németekkel való további együttműködés tervét. Nincs kizárva, hogy a politika porondján

megjelenik Szkoropadszkij hetman, Hermann Göring legjobb barátja.

„Ezek az urak nem lehetnek bábok nélkül", gondolta Sznyihurszkij, nem nézve Scsurra, de érezve magán annak zsandárpillantását.

— Szkoropadszkij tényleg Göring barátja? — kérdezte megnyugodva Paszikevics.

— Igen, uram. Az önök ex-hetmanjával valamikor nagyon rokonszenvezett von Hindenburg táborszernagy, most pedig Göring — igazolta fontoskodó tekintettel a Herr Kreislandwirt.

— De hogy is lehetne másként? — kérdezte önmagát Scsur úr. — Hiszen Szkoropadszkij hetman programjában megírta, hogy Ukrajna most több mint tízmillió német áttelepülőt tud fogadni, és minden privilégiumot megadnak nekik.

— Ó, Istenem! — akaratlanul tört ki Sznyihurszkijból, és kezdte lefordítani Szkoropadszkij „programját".

Ez a „program" még Paszikevicset és Sinkarukot is elkeserítette. Ezért a Kreislandwirt vidáman nézett Sznyihurszkijra, olyan mozdulatot tett a kezével, mintha bölcsőt ringatna, és elnevette magát:

— Sznyihurszkij urat nemrégen meghatotta egy fűzfa bölcső. Ez a bölcső ringatja majd Ukrajnában a mi gyerekeinket! Tízmillió árja gyereket! Így akarja az ex-elnök, Szkoropadszkij, így akarja a mi Führerünk is!

A kis csésze kávé kiesett Sznyihurszkij kezéből. És síri csend lett Paszikevics úr termeiben. Csak a viaszgyertyák sírtak a képek előtt, s azok előtt, akiket embereknek neveztek.

Hirtelen telefoncsengés hangzott. Paszikevics felugrott a karosszékből, a kagyló után kapott.

— Az ukrán kisegítő rendőrség főnöke.

— Parancsnok úr, egy kellemetlenség, ó, micsoda kellemetlenség! Valami három alak ellopott egy német teherkocsit.

— Hol történt ez?

— A taverna mellett, ami korábban a teázó volt. Mindenki szeme előtt lopták el, és elmentek.

— De hol volt a sofőr?

— A kocsiban. Őt is ellopták. Mit parancsol, mit tegyünk?

— Talpra állítani az egész rendőrséget!

— És mit csináljanak?

— Hallgass!

— Nálunk is kezdődik. — Valami patkányszerű jelent meg Scsur úr keskeny arcában, és idegesen tette kezét a pisztolytáskájára.

XV. fejezet

Talán még sosem emésztették őt úgy a gazdasági gondok, mint itt, a partizáncsoportban. Akármit teszel, valami mindig hiányzik, de mindennél bosszantóbb az, hogy nincs robbanóanyaguk. Felrobbantottak néhány kocsit — ez minden. Az aknamezőt, ahonnan a Salamajok betakarították a termést, már megtisztították a német műszakiak. Vaszil megpróbált rájönni valamelyik akna titkára, és majdnem otthagyta a fogát. Azóta fekszik a földkunyhóban, mint egy gyerek, és egyre kéri a bátyjait, hogy muzsikáljanak neki. Őt nem nyugtalanítják a sebek, csak a süketség: hogyan fog majd a háború után játszani a lakodalmakon?...

Igaz, a csapatnak ma sem volt pihenése: a partizánok csapdát állítottak az országúton a rendőrök és az árulók ellen. Egyszer elkeseredetten összeakaszkodtak egy német büntetőcsapattal, és szétverték azt, elfoglalva majdnem egy teljes napra az átvevő állomást, és a parasztok kezdték széthordani szarvasmarháikat, a gabonát és a különféle élelmiszereket, amiket az ellenség már előkészített a birodalomba való átszállításra. De ez kevés volt a partizánoknak — többet akartak. Bármi áron a vasút gazdáivá kell lenniük. De hol vegyenek robbanószert, hogy saját aknákat készíthessenek? Feltétlenül szükség volt egy tapasztalt tűzszerészre.

És Makszim Turovec egy nyomra akadt: meglátta, hogy a gyógy- és illóolajnövény-állomáson egy volt tűzszerész hadnagy, Makedon Mirkovszkij dolgozik. Elhatározta, hogy el-

megy oda felderítésre. De hogy minden rendben legyen, borostásan és megfelelően öltözve, egy zsák száraz ürömmel ment, amiért a németek tíz rubelt fizettek.

A városba menet Turovecet megállította az ismert, álmos rendőr, aki egy éppen felszerelt sorompón üldögélt, hasán egy karabéllyal — így a németek tartják a puskát. A rendőr felállt, ásítva odament Turovechez, szemével végigtapogatta a zsákot.

— Mit viszel, bácsi, a városba?

— Ürmöt.

— Mit, mit? — figyelt fel a rendőr.

— Ürmöt a gyógyszertárba.

— Ilyen fű kerül a gyógyszerbe? — csodálkozott a rendőr, és megrázta a zsákot. — Mit tud ez gyógyítani?

— Azt mondják, csökkenti a vérnyomást, amikor az ivászat után magasra ugrik.

— Nézd már! Kisül, hogy hasznos növény! — A rendőr lehalkította a hangját.

— Hát nálad más orvosság nincs?

— Milyen? — rejti el undorát Turovec.

— Kisüsti, szilvapálinka vagy tisztaszesz. Mert nálunk kutya-szolgálat van, de semmiféle jövedelem.

— Amilyen a szolgálat, olyan a jövedelem is — nem állhatta meg Turovec.

— No, no! — rögtön feldühödött a rendőr. — Az ilyen beszédért még a partizánokhoz is sorolhatnálak.

— De hát miért, rendőr úr? Hiszen azt mondom: nehéz a maguk szolgálata, a pénz meg könnyű, szóval csekély.

— Hát ez igaz — enyhült meg a rendőr. — Melyik faluból vagy?

— Abból a kis településből, ami Ozernoje mellett van.

— De ronda falu az az Ozernoje!

— Hát ezt nem mondanám.

— Mit értesz te ehhez? — nézett rá lekicsinylően a rendőr. — Van ott egy kis emberke, az a Turovec, de sok baj van vele! Még sorompót is állítottunk, hogy a kocsiján ne jusson be a városba. Élve kéne megnyúzni! Élve!

— Micsoda szörnyűséget mond — mondta Turovec megjátszott ijedtséggel. — Hát mivel fűtött így be magának?

— Már csak azzal is, hogy kicsúszott a kezem közül — húzta ki büszkén a mellét a rendőr. — De ez azt jelenti, hogy egy egész tanya csúszott ki a kezemből.

— Tanyát ígértek érte? — ámult Turovec.

— Hát mit gondolsz? Ha egy egyszerű partizán fejéért a Gebietskomissar két hektár földet vagy egy kunyhót és tehenet ad, akkor Turovecért egész tanyát is adhat. Csak ő ravasz és nagyon ügyes.

— Hát maga látta őt? — kérdezte nyugodtan Turovec.

— Mint téged. Olyan igazi rabló, mint Kameljuk, nem ilyen mint te, te keserűfűszedő. Az ereje meg — ököllel ledönti az ökröt a lábáról.

— Azt is hallottam, hogy kézzel meghajlítja a patkót — teszi hozzá Turovec.

A rendőr hunyorít:

— Semmiség, nem sokáig tapossa már a füvet. Nyomtatják már a képét, holnap minden oszlopra kiakasztják, és a tanyát mégiscsak megkapja valaki.

A gyógy- és illóolajnövény-állomáson Turovec nem találta Mirkovszkijt, és elindult, hogy megkeresse.

Makedon háza előtt mint zöld zászló suhogott egy fiatal topolya, és gyűjtötte az őszi nap sugarait. A tornácon Turo-

vec hallotta a házból kiszűrődő hangokat, és mintha szárnyak csapkodnának. Azután kiszaladt, és elsuhant mellette egy síró, ijedt asszony. Makszim akaratlanul megtapintotta a zsebét, ahol a pisztolya volt, és óvatosan, kopogás nélkül benyitott az ajtón.

A szoba közepén szélesen szétterpesztett lábbal állt egy vörös bajuszos ember, csalódottan legörbült szájjal és kifejezéstelen szemmel. Csak a bajsza volt élő rajta, lángoló, mint két paprika. A gazda lábainál kitekert nyakú galambok, a szobában még ott szálldostak a meleg, felbolygatott pihék.

— Mit csinálsz, ember? — riadt meg Turovec, és zavartan hátrált.

A gazda szája sarka még jobban legörbült.

— Megmentem az életemet, meg ezét az ostobáét is — intett az ajtó felé bajuszával.

— Mivel mented meg az életét? Azzal, hogy ezeket a szerencsétlen galambokat megölöd?

— Igen — kelletlenül bólintott Makedon, és ronggyal kezdte törölgetni a kezét.

— Hát mit vétettek neked?

— Nem nekem, hanem a német hatalomnak. Nézd csak meg — intett a padra, ahol egy darab papír hevert. Turovec nem emelte fel, olvasta:

Parancs!

Megparancsolom, hogy a városban és a város körüli helységekben minden galambot haladéktalanul ki kell irtani.

Aki március 26. után még galambot tart, azt lelövik mint szabotőrt.

Eberhardt városparancsnok.

— Vagyis a tűzszerész galambot öl? Az ellenségek helyett? - Turovec keményen nézett Makedon szemébe.

Az megrezzent, fonnyadt szemhéjával betakarta fénytelen szemét, és csendesen kérdezte Turovecet:

— Miért jöttél hozzám? Ki vagy te?

— Partizán!

Makedon újra megrezzent, megigazította csizmájával egy halott galamb szárnyát, amelyre légy szállt, aztán kezével az ajtóra mutatott:

— Menj innen! Én kitekertem a galambok nyakát, a tiedet nem akarom — elfáradtam.

Turovec dühbe gurult:

— Kidolgoztad magad mára? Aztán hogyan felelsz majd az emberek előtt?

Makedon pislogott, fel akart háborodni, de türtőztette magát.

— Ahogy tudok, úgy. Hiszen nem álltam be rendőrnek, csak különféle növényeket veszek át. De végül is, mit akarsz tőlem?

— Hogy segíts a partizánoknak, hiszen tűzszerész vagy.

Makedon az ablak felé fordította káposztához hasonló fejét, valamit keresgélt, és ujjával az üvegre mutatott.

— Tudod, hogy mi volt az első dolguk? Bitófát állítani! Ott áll a téren, és várja valakinek a nyakát.

A földszintes, cseréppel és bádoggal fedett házacskák mögött, az almafák és topolyák mögött, Turovec meglátta az akasztófát, az új hatalom első létesítményét.

— A partizánoknak állították — magyarázta fáradtan Makedon. — Én nem törekszem oda, és neked sem tanácsolom ezt, jobb, ha elmégy a polgármesteri hivatalba, feliratkozol

ott, és dolgozgatsz magadnak szép csendesen, mert a világon már senki szét nem veri Hitler kétszáz hadosztályát.

— Mi szétverjük! Mi! Hallod, te gyáva?!

A gúny görbítette le Makedon ajkait.

— Ki ez a „mi"?

— Természetesen nem te, aki kitekered a galambok nyakát.

— Te csak ne nagyon fecsegj az én házamban! — sipította Makedon, és az élettelen galambokra nézett. — Végül is, honnan tudjam, ki vagy? Partizán? Vagy a „Sipo" küldött?

— Mi az a „Sipo"?

— Biztonsági rendőrség, Sicherheitspolizei!

— Jó, ha akarod, bebizonyítom neked, ki vagyok.

Mirkovszkij Makedon letörölte homlokáról a verítéket.

— Ne törd magad, ember, mert én senkinek sem vagyok bűntársa, még saját magamnak sem... Láttam, ahogy partizánságért lelőttek egy hozzád hasonlót, a friss gödör fölött, és vele együtt az ősz anyját és ötéves ikreit. Egyiküknek a lövés után kiesett a szeme és az arcán lógott... Ez a látvány elég egész életemre, még a túlvilágra is! — Mirkovszkij merev tekintetében a rémület árnyai jelentek meg, és szeme könnybe lábadt.

Turovec megértette, hogy ez az ember sokáig nem fog megszabadulni a félelem harapófogójától, amellyel a hitleristák módszeresen szorongatták az emberi lelkeket. Megkerülve a véres galambok halmát, gyorsan elhagyta a házat, amely mellett a topolya zöld lobogójában haldoklott a nap.

— A zsák! A keserűfüves zsák! — futott utána Makedon.

— Eladod az állomáson. A pénzért meg visszajövök a győzelem után. Jól jegyezd meg ezt!

A zsák kiesett Makedon kezéből, bágyadtan dőlt az ajtófélfának, szeme előtt reszketett, reszketett a bitófa képe...

Éjszaka, útban az erdő felé, Turovec az őszi csendben meghallotta a szélmalom szárnyainak suhogását. Ebben a malomban hosszú évekig volt molnár Szergej Hordijenko. Itt született, itt is öregedett meg. Turovec odament a szélmalomhoz, amely mellett egy ló legelt, figyelt a szárnyak és a kövek zúgására, aztán felment a kis korlátos függőtornácra, és óvatosan kinyitotta a nyikorgó ajtót.

— Te vagy az, Dimitro? — figyelt fel a tető alól a még most is délceg molnár, akinek haján és szakállán már az idő lisztje fehérlett.

— Nem, én vagyok, Makszim. Nem várt?

— Hát, ha valakit nem vártam, az te vagy — tárta szét súlyos karját az öreg, és már mászott is lefelé. — Az emberek azt mondják, hogy Makszim Turovec partizánkodik, ő meg magányosan kószál éjszaka.

— Mit nem mondanak az emberek! — nevette el magát Turovec. — Azt is mondják, hogy az új hatalom alatt őrletni is tilos, valaki mégis őröl.

— Hát bizony én éjszaka titokban átnyomom a jó embereknek a pudocskát, nappal pedig gubbasztok, mint a bagoly. Ilyen ördögi lett az élet. Enni akarsz?

— Hát akad valami magánál?

— Akad kenyér is, hal is, csak az nem jóízű — trotillal kábították el.

Turovec felfigyelt.

— Trotillal? Hát ki kábította el?

— Az én bolondom.

— Dmitro?

— Hát ki más?

— Van neki trotilja?

— Volt, de most nem tudom, van-e még.

— Ide tudja hívni?

— Most?

— Rögtön.

Az öreg molnár figyelmesen nézett Turovecre, felsóhajtott.

— Ha már ilyen sürgős neked, akkor zúdítok még egy zsák rozsot, te pedig figyeld. Nem sértődsz meg, hogy ilyen munkát adok neked?

— Lehet, hogy a háború után én is ilyen munkára térek át.

A molnár elgondolkodva húzta össze szemét.

— Aligha, Makszim.

— Miért?

— Szélesebb szárnyak kellenének neked, hogy legyen honnan tollakat tépdesni. — És kiment a malomból.

A mezőn hamarosan lópaták dobogása hallatszott.

A malomban csak nyikorgott és nyikorgott az egyszerű szerkezet, lágyan zümmögtek a malomkövek, és csendesen folyt a vályúból a lisztpatak, amelyben valakinek az élete, valakinek a reménye fehérlett. A vályú mellett öreg, repedezett láda állt. Felirat fehérlett rajta: „Jó ember, ki betérsz a malomba, vigyázva bánj a tűzzel, kenyeret pedig lelsz a ládában. Szergej molnár." Turovec felemelte a láda fedelét, és annak alján fehér lenvászondarabot pillantott meg, azon fehér kenyércipó hevert és néhány alma.

Minden úgy volt, mint sok évvel azelőtt, csupán egyvalami hiányzott — a só a ládából. És a béke a világból.

Turovec belenézett a garatba, egy kis deszkával bemerte egy zsákba a lisztet, és kiment a kis kerítéses függőtornácra,

amelyet egész életében rázott a malom szárnya. A távoli mezőben felkelt a késői hold, amelyen most is ott ködlött Káin, nézte az utódját, aki várta Moszkva pusztulását, a világ pusztulását.

A hold már kettészelte a sötétséget, látható lett az őszi vetés, és rajta a harmat. Ki várja ki az új évben az aratást, ki hozza el a malomba az új gabonát?... Nem erre kell gondolni, nem erre.

Az útról paták koppanása hallatszott, és Turovec hamarosan meglátott egy éjszakai fényekben nagyra nőtt lovast. A lovas, egy magas, széles vállú legény, megállította a lovát, a földre ugrott, és odament a malomhoz. Megpillantván a kis tornácon Turovecet, halkan megkérdezte:

— Maga az?

— Én, Dmitro. Nem ismertél meg?

— Hiszen korábban bajusz és szakáll nélkül láttam. — Dmitro felment a tornácra, köszönt. — Apám azt mondta, jöjjek el valamiért magához.

Turovec elégedetten nézte a molnár fiát, tetszett neki a fiatal, bizalmat sugárzó arc, az erőteljes alak és a ráérős beszéd.

— Dmitro, hát miért nevez téged az apád bolondnak?

— Áh... — legyintett a legény —, talán nem ismeri őt?

— De mégis?

— Áh! Mit vesztegetjük a szót? — a legény sarló alakú szemöldökei összehúzódtak. — Ez mind azok miatt a trotil-rudacskák miatt van, amelyekkel elkábítottam a halakat.

— Hol szerezted ezeket?

— A szomszédasszonyunktól, Motra Levenectől. A férje azt hitte, hogy az szappan, és ellopta a németektől. A szappan

azonban valahogy nem habzott, és a szomszédasszony azt mondta, hogy pótlék, mint minden Hitlernél — a szemével, ajkával és kezének mozdulatával Dmitro mintha lerajzolta volna a szomszédasszonyát.

— És van még trotilod?

— Képzelje el, mindet elpocsékoltam, csak két rudacska maradt.

Turovec csalódott.

— Hát ez elég baj!

— De minek az magának? — kíváncsiskodott Dmitro, és összeráncolta a homlokát.

— Itt, legény, fontos dologról van szó: vonatokat kell robbantani, de robbanóanyagunk nincs.

— Vonatokat? — ismételte Dmitro, és nyugodt szemében holdas szikrák csillantak.

— Igen.

— Adjon egy kis időt, hadd törjem a fejemet — talán kitalálok valamit. Hiszen forogtam egy-két hónapig a tűzszerészek körül.

Turovec kezét a legény vállára tette.

— El sem képzeled, Dmitro, mennyit segítenél, ha kitalálnál valamit...

— Igyekszem — mondta a legény. — Hát mit gondol, ki vagyok én?

— És mennyi időre van szükséged?

Dmitro elgondolkodott, azután határozatlanul mondta:

— Hát, meg kell találni a megfelelő anyagot, valahol összeállítani, hogy senki se lássa... Hát, vagy három hét múlva nézzen el hozzám.

— Két hét nem elég?

— Meg lehet próbálni két hét múlva is — egyezett bele Dmitro, a távolba nézett, és saját magát biztatta: — És ha...

— Eljövök egy hét múlva ide — mondta Turovec.

— Jöjjön el! — mosolyodott el a legény. — Ha a malomban lesz valaki idegen, akkor a tornác mellett letűzök egy pálcát. Ezt ni!

Turovec erősen megölelte a legényt, és új reményekkel indult az erdőbe...

Pontosan egy hét múlva, alkonyatkor ismét elment a malomhoz, amely mellett ugyanúgy legelt az a ló, nem messze tőle pedig, a tornác mellett kis kocsi állott.

A tornácra kijött Dmitro.

— Na mi újság, fiú? — kérdezte őt az üdvözlés után Turovec.

— Hát... — legyintett a legény.

Turovec gondterhelten nézett rá.

— Semmi sem lett belőle?

— Hát éppenséggel valami lett... — zavarodott bele Dmitro.

— Mondd már, ne kéresd magad! — Turovec valósággal könyörgött.

— Mit mondhatnék? Lett valami, de nem szép, nem olyan, amilyent akartam.

— De talán szépség nélkül is megleszünk — mosolygott a parancsnok.

Dmitro összeráncolta a homlokát.

— Nincs megfelelő anyag. Így hát egy légibomba körül sürgölődtem. Szétszedtem az orrát, és a nyílásba egy negyvenöt milliméteres aknát raktam, miután kidobtam a gyújtó-

csövéből az üveggolyócskákat — így a gyúszeg jobban szétveti a gyutacsot...

Turovec hitetlenül nézett a legényre:

— Honnan tudod ezt?

— Hát hiszen forogtam egy kicsit a tűzszerészek körül. És a gyakorlat megmutatta.

— Micsoda gyakorlat?

Dmitro körülnézett, ránézett a szélmalom szárnyaira, lehalkította a hangját:

— Mert én, Makszim Pavlovics, felrobbantottam az úton egy kocsit. Csak azért, hogy a maga emberei ne kockáztassanak. Szemétté ment szét — és zavart mosoly volt a legény szürke, kékes visszfényű szemében. — Az emberek meg azt mondták, hogy ezt maguk robbantották fel. Úgyhogy semmiféle gyanú nincs rajtam.

— Bolond! — Nem tudva, mit mondjon többet, Turovec átölelte a legényt. — Hát vonatokat lehet-e majd robbantani az aknáiddal?

— Hát lehet, ha nincsenek jobbak. Csak itt még hozzá kell építeni egy nehezéket, hogy az akna a légibombához ütődjék. Ezt akkor, amikor a vonat már az akna fölé kerül.

— És ezt te megcsinálod? — kiáltott fel a részletekre még nem térve ki Turovec.

— Miért ne csinálnám meg, ha már így áll a dolog — mosolyodott el ravaszul Dmitro, és újra kékes fény kezdett játszani jóságos szürke szemében, amely valószínűleg igen tetszhet a lányoknak.

XVI. fejezet

A tölgyesben még az éj rejtőzik. A mezőkön azonban már kél a fehér hajnal, és benne borzolódik a sötét szélmalom. Ez talán ugyanaz a jóságos madár, amely gyermekkorában szárnyainak neszével és szüntelen forgásával bűvölte el őt? Ezek talán ugyanazok a mezők, amelyek még álmában is gabonától és méhektől zümmögtek? Talán ugyanaz a falu ködlik itt, amely még nemrégen hol anyai szóval, hol a leánydalok mélázásával, hol a névtelen folyócska csobogásával, hol a kaszák pengésével felelt az ő kérdéseire? Még nem is olyan régen oly szépen zúgta: „Hát itthon vagyok! Hát itthon vagyok!"

És most ott állsz majdnem a háznál, de félsz közelebb menni hozzá; már pirkad a hajnal, de a fény nem a te szövetségesed. Bohdan zavartan néz a malomra, a mezőkre, a még láthatatlan falura, és keserűen felnevet.

— Na mi az, nem tévedtünk el? — kérdezi tőle Szeverin.

— Nem tévedtünk el, nem.

— És ott a ködben, az a te falud?

— Az enyém.

— Hisz az egy fél óra járás — és ott a szülőházad, apád, anyád. Szinte el sem tudom hinni. Hát te?

— Hiszem is, nem is. De a hideg borzongat.

— Én is átfagytam. A köd teljesen átjárta a köpenyemet. — Szeverin fázósan összehúzta magát, és álmodozva szólt: — Megreggelizni emberien, behúzódni valamilyen

csűrbe, elrejtőzni a szénába, és kinyújtózni. Nincs itt neked véletlenül egy vacak kis csűröd?

— Nem messze él egy ördög, de az a háború előtt is becstelen volt. Jobb, ha itt rakunk tüzet, és megmelegszünk.

Szeverin elégedetlenül dörmögte:

— A ház közelében lenni és az erdőben melegedni! Micsoda élet!

Az erdő sűrűjében kis tüzet raktak, megmelegedtek, aztán belekapartak a hamuba vagy tíz krumplit — az összeset, ami ehető maradt.

— Nem sok, de jó. — Szeverin a reggeli után elnyúlt a tűz mellett, és azonnal elaludt.

Bohdan pedig árnyként bolyongott az erdőben, minden zajra, a madárdalra is figyelt, és gondolatban már a szülői házban volt. Bár menne le minél előbb a nap, sötétedne be minél előbb.

„Hát itthon vagyok."

Az erdőszélről hangok hallatszottak, és megijesztették őt. Csak rá ne leljenek Szeverinre. De a hangok eltávolodtak, és egy pillanatra elvitték őt abba az időbe, amikor még ő is, mint egy ünnepre, kis kosárral szaladt ki az őszi erdőbe. Jarinka is vele gyűjtötte a gombát. Ő mindig többet szedett, és egyenlően akarta kettéosztani, de Bohdan csak egyszer egyezett bele, amikor neki egyáltalán nem sikerült a gombaszedés. És úgy látszik, nem hiába származott ő ebből az erdőből — most második otthona lett.

Az irtástól oldalra egy ágacska csapódott meg. Bohdan elbújt egy fa mögé, közelebb ment az úthoz. A két nyírfa mellett, amelyek egy tőről nőttek, meglátott egy lányt, nyírfakosárral a kezében. Valami nagyon-nagyon ismerős volt az

alakjában. Most félig megfordult, és Bohdan felismerte Szalivon Tatjankát.

Ó, nem hiába dicsérte úgy a mama, már akkor megsejtve a lány szépségét. De honnan is jön ez a szépség? Honnan ez a ködöcske a szemében, mely valakit majd örökre fogva tart? És ki rajzolta meg ezeket a félig nyitott ajkakat, amelyek gyermeki bizalommal és a szerelem előérzetével piheg-nek? Még a néhány szétszórt szeplőcske sem rontotta el, hanem még kiemelte a leány szépségét. Valaki még haldokolva is rád fog gondolni, podóliai sztyeppe csöndes kis hajnala. Csak nem jó időben nyíltál ki, leányka. Lám, az idő, nem gondolva erre, csak teszi a magáét.

— Tatjanka! — szólította meg őt halkan Bohdan.

A lány ijedten nézett szét, pillantása keresztezte az övét, de nem ismerte meg őt.

— Ki maga?!

— Én vagyok, Tatjanka, Bohdan.

— Bohdan Vasziljevics?! Ó, igazán maga az?! — ijedtség és csodálkozás volt a szemében.

— Én vagyok. Hogy megszépültél, Tatjanka!

— Kit érdekel ez most... — ráncolta össze homlokát a leány, és szomorúan ment oda hozzá. — Csakugyan maga! Jó napot!

— Jó egészséget, Tatjanka! — valami fojtogatta. — Meg-csókolhatlak?

— Ahogy akarja — bizalommal nézett rá a lány.

Ő megcsókolta, emlékezve arra a viharos napra, amikor a lány mint kis háziasszony, gondoskodott az aratókról, sürgölődött a malom szárnyai alatt, az apja pedig megtalálta a fürjfészket s benne a német golyót.

— Hogy élsz most, Tatjanka?

— Élek is, nem is — felelte röviden.

— Apád otthon van?

— Otthon.

— Hát az enyémek? — és megmerevedett.

— Keseregnek és szomorkodnak. Az édesanyja mindennap várja. Lám, ki is várta.

— Németek vannak a faluban?

— Csak hatan, azok is csak félig katonák: kenyeret sütnek a seregüknek. Rendőr azonban van elég, mert nálunk van a rendőrcsoport, a parancsnok — Artamon Vaszjuta.

Fújni kezdett a szél, és a nyírfák betakarták őket a lombhullás aranyával.

— Ősz van — mondta Bohdan.

— Rosszabb az ősznél — sóhajtott Tatjanka. — Hogy lefogyott, Bohdan Vasziljevics! Megsebesült?

— Nem. Csak amíg eljutottunk ide, üzött minket a rossz, mint a nyulakat.

— Nem hagy el az minket sem. — A lány arca bánatos lett. — Maga talán éhes is?

— Látni rajtam?

— Hát igen. Nálam csak két darabka kenyér van.

— Estig valahogy kibírjuk. A barátommal jöttem.

— Mégis, vegye csak el a kenyeret. Én most rögtön elmegyek a maga családjához, megviszem nekik az örömhírt. Olyan kevés öröm van most a földön... — És Tatjanka könnyű léptekkel lépdelt az erdő széle felé. Az ágacskák, beleakaszkodva, aranyos őszi félálmot szórtak...

Az este borította el a malmot ködöl és árnyékkal, elborította a mezőket, és a barátok a faluba indultak. Nem az

utcákon, utcácskákon, hanem kerteken és berken át mentek, kerülővel. Megállította őket a füzek és a kukorica susogása, egy riadt ló dobogása és a daru kiáltása. Szeverin beleakadt az ágakba, elbotlott valakinek a kertjében, és elégedetlenül dünnyögte:

— Ezek az utálatos bokrok!

Végül Bohdan felett susogni kezdtek az ő kőrisfái, az ő almafái. Megállt a kerítés mellett, amely elválasztotta a veteményest a virágoskerttől, letörölte homlokáról a verejtéket. Ekkor a kiskapu mögül elmondhatatlanul kedves hang szólalt meg:

— Fiam!

„Igaz lehet ez? Valóban ő az?"

Bohdan botladozik a sötétségben, kezével eléri anyját, lehajlik az arcához, és érzi ajkán az ő könnyeit.

— Nem szabad, mama, ne sírjon. Hiszen megjöttem.

— Ez az örömtől van, fiacskám. Minden este lestelek téged. De hol a barátod?

Csak ekkor lépett oda Szeverin.

— Jó estét, mama — és megcsókolja.

— Jó estét, fiacskám.

De már az apa is ott jön az ösvényen, medvemódra szorítja meg fiát, pödörgeti a bajuszát, zsörtölődik az anyára, hogy ne öntözze könnyeivel a kertet, üdvözli Szeverint, és húzza be a házba, ahol meleg is, vacsora is, csendes szó is várja őket.

Bohdan és Szeverin bemegy az udvarra, az elsötétült ház felé indul, nem véve észre a kerítésnél a mereven álló leányt. Ez Tatjanka, a sztyeppe jó gyermeke, maga kérte, hadd őrizhesse a vendégek nyugalmát. Mi lesz a földből, ha kevesebb lesz rajta az ilyen gyermek?

Az egyszerű asztalon, amit az apa mesterkedett össze, várja őket a szent kenyér, a krumpli, a főtt kukorica, a töltött káposzta, s az üveg, amelyet kukoricacsutkával dugaszoltak be.

— Ó, jó sorsocskám! — nyögött fel Szeverin, ahogy az asztalra tekintett. — Azok után, ami velünk az erdőben történt, itt úgy fogunk aludni, mint a hulla.

— Legalább most ne ijesztgessetek engem — mosolyodott el szomorúan is, boldogan is az anya. — Üljetek hát le, gyerekek. Hogy lefogytatok mind a ketten!

— Spárgát kell keresni, hogy összekötözze a csontunkat! — jutott Bohdan eszébe első hazaérkezése a főiskola befejezése után.

— Van itt minden, csak boldogság nincs — keseredett el az anya, és tenyerével eltakarta arcát.

— Ne beszélj így, öregasszony. Hisz a gyerekek nem a te könnyeidre kíváncsiak — tette vállára kezét az apa. Ez alatt a néhány hónap alatt egészen megőszült, a valaha hamiskás szemébe pedig befészkelte magát a bánat.

Az anya időről időre kiment a házból, és Bohdan hallotta az ablak alatt óvatos lépteit.

— Miért nyugtalankodik?

— Csak megnézem, nem jelent-e meg az őr.

— Miféle őr?

— Ó, ne is kérdezd, fiacskám! Alighogy berendezkedett itt is a német hatalom, eljött hozzánk egy fekete bricskán a kerületi rendőrfőnök, bejött két banditával a házba, szó nélkül belenézett minden zugba, aztán levett a polcról egy üveget, töltött egy pohárral, kiitta, és végül megkérdezte: „Hát a fia? Nem jött még haza?" — „Nem jött." —

„Majd hazajön, ha nem ölték meg" — mozgatta a bajszát, állkapcsát, és már a küszöbön sziszegett, mint egy kígyó. „Ha visszajön, tudasd a rendőrségen, különben párban fogsz lógni a férjeddel a madzagon." És attól az időtől kezdve a házunk mellett megjelent az őr, Gervaszij Makuh. Hol egész este fecseg, és éjfélig füstöl a szűzdohánnyal, hol elbújik a kamra mellett, hol a kertbe mászik. Nem bírtam ki, és az egyik ilyen éjjeli ügyelet után szép csendesen utánamentem a házába, és mindent, de mindent elmondtam róla a gyerekeknek meg a feleségének. Elsápadt Gervaszij, még csak nem is tagadott. „Vaszjuta hurokkal kényszerített rá. Talán én törekedtem ilyen kutya posztra?" Hogy rátámadtak az asszonyok meg a nagyobb gyerekek! Megesküdött, hogy többet nem is néz mifelénk, Vaszjutának pedig azt fogja mondani, hogy nálunk senki sem volt.

— Hát ki nálunk a rendőrfőnök?

— Paszikevics úr. Olyan kicsi, gúnárszerű, és kártékony, mint egy görény.

— Mi minden történt! — komorodott el Bohdan.

— Szóval van már, akihez benézzünk vendégségbe — mondta gondtalanul Szeverin, de az anya elsápadt, óva intett naptól és munkától megfeketedett kezével, és kiment az udvarra.

— Apám, a partizánokról semmit sem hallani?

Az apa figyelmesen nézett Bohdanra és Szeverinre.

— Hozzájuk mennétek?

— Hozzájuk.

— Hát mit mondjak neked? Valahol az erdőben működik Makszim Turovec, és jól működik, mondják, még saját kocsija is van. Hvorosztenko is elásta magát valahol, de

nem hallani, hogy csatázott volna a németekkel. Lehet, erőt gyűjt. De, hogy hol keresd, nem tudom.

— Esetleg nézzek be Turovec feleségéhez?

— Ne is gondolj rá, fiam! Oda szintén őröket állítottak. Artamon Vaszjuta reméli, hogy ha elfogja Turovecet, földet kap jutalmul. Hát idáig jutott a dolog.

A vacsora után Bohdan és Szeverin aludni tért a szénapajtába.

— Ó, Istenem! Lepedő meg párna! Ki hitte volna, hogy itt ilyen úri dolgunk lesz? — dörmögött Szeverin, belefúrva magát az illatos réti szénába. — És még a csizmát is le lehet húzni.

Tatjanka meghallotta ezt a mormogást, odament a csűrhöz, és suttogva figyelmeztette őket a deszkák résein keresztül:

— Csendesebben.

Feleletül Bohdan meglepett, hálás hangját hallotta meg:

— Köszönöm, csillagom. Köszönöm.

— Aludjék — suttogta már csak magának és Bohdannak.

— Alszom — felelte neki és magának.

A leány elmosolyodott, fölnézett az égre, ahol a nedves őszi csillagokban a háború fényei reszkettek, és halkan hazament.

A sötétségből egy ismerős, magas alak tűnt elő.

— Te vagy, kislányom?

— Én.

— Miért ilyen későn?

— Hanna néninek segítettem — és fejével az apjához simult, ahogy valaki máshoz szeretett volna simulni.

Már ötödik napja bolyonganak az erdőben, elfelejtett szénaboglyában éjszakáznak, vagy az ég alatt a földön, újra

meg újra átkutatják az erdő sűrűjét, a szélét, a szakadékokat, a mocsarakat is, de sehol sincs nyoma partizánoknak. Néha találkoznak egy gombaszedővel vagy favágóval, de azok a kérdéseikre válaszul csak vállat vonnak, és továbbsietnek: ki tudja, miféle emberek bolyonganak az erdőben — sajátjaik, vagy olyanok, akik csak az övéiknek tettetik magukat.

És hirtelen az ötödik napon, délben:

— Állj! Kezeket fel!

Öröm és félelem futott át rajtuk: végre! De az övéik-e?

Bohdan és Szeverin nem szívesen emelik fel kezüket, de az erdőből két férfi lép ki, készenlétben levő puskával, sapkájukon rézsút felvarrott piros szalaggal.

— Kik vagytok?

— A bekerítésből jövünk — felelte örömmel Bohdan.

— Hosszacskán jöttetek — égették őket az éles, gúnyos szemek. — És miért német a fegyveretek?

— Szereztük.

— Hol szereztétek?

— Felrobbantottunk egy kocsit.

A partizánok összenéztek, az egyik hunyorított.

— A papírjaitokat!

Bohdan és Szeverin belenyúlnak a zsebükbe a Vörös Hadsereg igazolványáért, ekkor az, aki oldalt áll, meglepetten kérdezi:

— Nem Bohdan Romanisin?

— Hát maga ki?

— Én Zimorodok vagyok, a járási szerkesztőségtől, ahol megjelentette a verseit. Én kételkedtem, hogy érdemes-e kiadni őket, de Pohribinszkij ragaszkodott hozzá. Hová mennek most?

— Először azt gondoltuk, átverekedjük magunkat keletre, de most a partizánokat keressük.

— És úgy is mondhatnám, meg is találták — mondja kissé zavartan Zimorodok.

— Végre — sóhajt megkönnyebbülten Bohdan.

De Zimorodok valamiért sajnálkozva néz rá, és megy az erdőbe a parancsnokhoz.

De lassan telnek ezek a rég várt percek! Nem hiába biztatták egymást Szeverinnel, nem szenvedtek hiába. Végre szükség lesz rájuk és a fegyverükre!

Az erdőből két hang hallatszott: az egyik hevesen bizonygatott valamit, a másik makacsul ellenkezett. Bohdannak úgy rémlett, hogy valahol hallotta már ezt a hangot. De hiszen ez Hvorosztenko! És íme, maga Konsztantyin Prokopjevics jön ki óvatosan a sűrűségből. Odamegy Bohdanhoz és Szeverinhez, gyanakvó tekintettel veszi szemügyre őket magukat és a fegyverüket, azután szemének szigorú zöldjét Bohdanra veti:

— Hát mi van, diák?

Miért ragaszkodott ehhez a szóhoz, miért oltotta ki rögtön a partizánokkal való találkozás örömét? Erőt vett magán Bohdan, határozottan mondta:

— Kérjük magunkat a csapatukba.

— Akár ne is kérd, úgysem veszünk fel.

— De miért? — kiáltott fel Bohdan.

— Miért? — kérdezett vissza Hvorosztenko. — Hát te talán nem tudod?

— Nem tudom.

— Akkor megmagyarázom: mi azokat, akik a bekerítésből jöttek, nem vesszük fel. Több kérdés nincs?

Bohdan fellobbant:

— De van! Mégis, miért nem vesznek fel minket a csapatba?

— Még egyszer megmagyarázhatom. Hallottad a bibliai legendát a hét tisztáról és a hét tisztátalanról?

— Hallottam.

— Hát Noé akkor felvehette a bárkájába a tisztákat és a tisztátalanokat, de mi a mienkbe csak a tisztákat vesszük fel.

Szeverin és Bohdan meghökkent ettől a sértéstől.

— És minket miért sorol a tisztátalanokhoz?!

— Hát ki, te diák vagy ki a csoda válaszol nekem arra, mit csináltatok a bekerítés első napjától kezdve? — csapott le Hvorosztenko. — Hátha eladtátok magatokat, és mint titkos ügynökök jöttök hozzánk?

— Magának agyára ment a gyanakvás!

— Te meg jobban vigyázz, mit mondasz nekem! — vörösödött el Hvorosztenko. — Az ilyen szavakért ólmot is eresztheetünk beléd!

— Inkább az ellenségbe eresztenék! — bőszült fel Szeverin. — Nézd ezt a „tisztát" ebben a lyukban!... Gyerünk, Bohdan, nem nekünk való ez a hely!

Amikor eltűntek az erdőben, Zimorodok szemrehányóan fordult Hvorosztenkóhoz:

— Miért ilyen durva, Konsztantyin Prokopjevics? Talán nem látja, kik ők? Hiszen ezek harcolnának!

Hvorosztenko válasza elkeserítette Zimorodokot:

— Hallgass, okos! Nekünk itt nem harcolnunk kell, hanem gyűjteni a káderekt.

Ezek után a szavak után még a túlzottan óvatos Zimorodok is belátta, hogy nem járhat tovább egy úton Hvorosztenkóval.

Ugyanebben az időben a lehangolt és dühös Bohdan és Szeverin egy másik erdőbe sietett. Futottak attól a helytől, ahol megsebezték a reményeiket, eltaposták méltóságukat, büszkeségüket.

— Jó kis földid van, hogy az Isten meg ne halassza! — szólalt meg végül Szeverin. — Ilyeneknek kell egy ilyen bázist összehozni! Még sok ilyen földid van?

— Nem, ez unikum. Ha egyszer mesélni fogsz majd róla, nem lesz, aki elhiszi.

Már besötétedett, amikor az országúthoz értek. Idegen nyomokkal szennyezett száraz őszi levelek hevertek rajta. Őszi bánatot árasztott a táj. A távolban felzúgott egy kocsi. Talán ezen majd kitöltik a dühüket. Megszorítva a fegyvert, a barátok elrejtőztek a fák mögött. A kocsi kigördült az útra, tele katonákkal, köztük egy asszony. Mintha ismerős lett volna Bohdannak. De nem ér rá gondolkodni. A kocsi közeledik, már látni az örömteli arcokat, és valaki váratlanul rázendített:

„Ó, a hegyen aratók aratnak..."

A dal felszárnyalt, és ragyogva suhant az úton és erdőn.

— Hát itt mi történik?! — kiáltott Szeverin, és boldogan kacagott...

— Hiszen ezt kerestük!

Egyik katona felemelte sapkáját, a szél beleborzolt fekete fürtjeibe, és Bohdan megismerte Ivant.

— Ivanocska! — kiáltott boldogan, és hevesen integetve kiszaladt az útra.

A dal, a csendes, de makacs és örömteli dal, már messze volt. A kocsi a partizánokkal eltűnt az erdőben, amely fölött nedves őszi hajnal ébredt.

XVII. fejezet

Végtelen erdei bolyongás tovább. még egy nap reményekkel és csalódásokkal, még egy hideg éjszaka a cserjésben.

„Hol vannak hát a partizánok, hol van hát Ivan, hova tűntek el?" — még álmában is harkályként kopogott egy és ugyanaz a gondolat. — „Talán sohasem találjuk meg egymást?"

Szeverin azonban kevésbé izgult, jóságos mosollyal dúdolta maga elé: „Ó, a hegyen aratók aratnak".

Nagy hidegre ébredt Bohdan, kezével letörölte arcáról a harmatot, felemelkedett elgémberedett lábaira. Az erdő mélyében még a láthatatlan nap világolt, kis tüzecske mellett boldogságban úszott Szeverin: egy boton kis darab szalonnát sütött, a cseppek alá pedig falat kenyeret tartott. Meglátva barátját, rákacsintott:

— Hogy aludtál, Bohdan, a cserjék alatt? Lányokkal nem álmodtál?

— Még mit ki nem találsz.

— Nekem egy kislány énekelgetett egész éjjel: „Abból a bokorból kislány jött ki, fiatal..." Felébredek — bokor van, kislány nincs.

— Ki énekelte ezt neked?

— Olenka. Jól belopta magát a lelkembe!

— És sok ilyen lány lopta bele már magát a lelkedbe?

Szeverin erre semmit sem válaszolt, de újra elkezdte a magáét:

— Hiszen nem vagyunk messze az Olenka falujától. Talán már otthon van?

— És téged vár.

— Minden lány vár valakit, és legtöbbször egy váratlan lép elé. Talán nem így van? És akármit is mondasz, eljutok a házáig. Már alig várom, hogy az igazi feladatunkat végezhessük. Igaz, senki nem csap a nyakadba, nem hajt, mégis szenvedsz a semmittevéstől. Mit érezhetnek azok, akik mindig megszöknek a munka elől?

— Még miattuk nyugtalankodsz! — csúfolja Bohdan.

— Igazad van — legyintett Szeverin, és odanyújtotta Bohdannak a tarisznyát. — Vedd el az utolsót, ezt a falat kenyeret és a darabka szalonnát. Tűrhető cséplő lenne belőlünk, de katonának nem vagyunk valami jók. És mit csinálunk, ha nem találjuk meg a partizánokat?

— Akkor kettesben partizánkodunk.

— Nahát, ketten is lehet tenni egyet-mást. Milyen jól megszerveztük akkor a kocsit!

— Mi egy kocsi? Csepp a tengerben!

— Hát te rögtön a tengert akarod? — nevetett Szeverin.

— Legalább valami elnyűtt, vacak szerelvényt levakarhatnánk a sínekről.

— Mivel?

— Hát ez az, hogy nincs mivel. Már gondolkoztam, nem tudnánk-e valami tuskót szerezni, hogy kiverjük a talpfákból a szegeket.

— Kiverni a szegeket? — kérdezte Szeverin. — Hát tudod, ezen érdemes mit gondolkodni.

És a barátok igyekeztek maguk elé képzelni azt a kis vasútszakaszt, ahol talán majd ők működhetnek — hiszen tenni

kell valamit. Nem húzódhatnak meg tücsökként titkos kis zugokban. De mégis — mire mennek ketten?

Reggeli után eltaposták a tüzet, és ismét elindultak keresni a láthatatlan erdei utat, amelyen befordult a kocsi a partizánokkal. Hová fordult be, ha nem az erdőbe?

És ismét a kihalt irtás, közepén a sárga levelekkel, a szélén a fákkal és füvekkel. De a kocsinak még csak távoli nyomát sem látni rajta. A barátok elfordítják tekintetüket az útról, és továbbmennek.

„Ó, a hegyen aratók aratnak" — dúdolja Szeverin, de rögtön abbahagyja a dalt, felfigyel. Bohdan szintén megáll, és a tisztás sűrűjén át három alakot lát, feléjük közelednek. Az ismeretlenek vállán puskacső himbálózik.

„Partizánok — villan fel a gondolat. — De miért járkálnak ilyen könnyelműen?"

Az ismeretlenek hirtelen megálltak, és nyomban, mint az erdei szellemek, eltűntek a szem elől.

— Hát így lehet a partizánok között járni, és partizánnal nem találkozni — szomorodott el végül Szeverin is.

Este, nem találván meg a kocsi nyomait, kimentek az erdő szélére. Előttük a szomorú őszi mezőben egyedül állt egy öreg szélmalom, és távoli képek, távoli emlékek ébredtek Bohdan lelkében. Ez ugyanaz a szélmalom volt, amelyik a hóviharban sóhajtozott, amely befújta az utat Jarina felé. Akkor sem őröltél már, nem őrölsz most sem, a háború zűrzavarában... De él az a molnár, aki az ismeretlen utasnak kenyeret, sót és gyufát hagyott?

— Lovacska is legelészik, kocsi is áll ott. Valószínűleg van valaki a malomban. De ki? — magamagát kérdezte Szeverin.

— Lehet a molnár is, de a rendőrség is.

— Lehetséges. De azért nem ártana beugrani a malomba.

— Minek?

— Talán szerezhetnénk lisztet. Süthetnénk valamilyen lepényt.

— Min gyúrod meg?

— Az erdőben egy fatönkön — felelte hanyagul Szeverin. — A pásztor nagyapám mesélte, hogy ők a sztyeppén még subán is gyúrtak tésztát, így hát egy fatörzs a subához képest — fényűzés.

Sokáig figyelték a malmot, amely mintha beburkolózott volna a köd vagy a füst mélyébe. Ám az ajtóban, ami a kis függő tornácra nyílt, megjelent egy daliás legény, óvatosan lelépdelt a földre, körüljárt, azután befogta a lovat, és ismét bement a malomba. Onnan már egy zsákkal a hátán jött ki, felrakta a kocsira, körülnézett, ismét bement a malomba, és súlyos teherrel jött ki.

— Ha lepényeket hozna nekünk! — sóhajtott Szeverin.

A legény pedig valóban, mintha meghallotta volna, a mezőn át egyszerre az erdőbe hajtott.

— Hozzánk jön — csodálkozott Szeverin. — Mit jelentsen ez?

„Talán ez Szergej molnár fia. De miért megy az erdőbe? Mit keres itt?"

Már elérte az erdő szélét a legény, amikor észrevette őket, oldalra rántotta a lovat, de a kerék egy tuskónak ütközött, és a kocsi megállt. Akkor a fiú leugrott a kocsiról, és lélekszakadva rohant az erdőbe.

— Hej, legényke! — kiáltotta a szürkületbe Bohdan.

De az, az erdőszélen cikázva, eltűnt a nedves sűrűségben.

— Ismét a madridi udvar, vagy a falusi szélmalom titka — dünnyögte Szeverin. — Hát mit hagyott itt nekünk ez a molnár vacsorára? — És dúdolni kezdett: — „Megfőzték a galuskát, három nagy fazékkal".

A barátok a kocsihoz mentek.

— Liszt — mondta Szeverin megtapogatva a zsákot. — De mitől ijedt úgy meg ez a molnár, vagy ki?

— Valószínűleg titokban őrölt. Most a vízimalmok, a szélmalmok, de még a malomkövek is tilalom alatt vannak.

— Nem, valami más ez. — Szeverin kibontotta a zsákot, belenyúlt, és füttyentett: — Ehe, de hisz itt, a liszten kívül, még háború is van! Menj arrébb egy kicsit, Bohdan — és óvatosan húzni kezdett valamit ki a zsákból.

— Mi van benne? — nem értette először Bohdan.

— Szétszedett légibomba! Ez aztán a molnár! De hát minek ez neki? — és Szeverin belenyúlt a második zsákba. Abból egy negyvenöt milliméteres lecsavart fejű aknát húzott elő, és ismét füttyentett. — Hát ez így együtt — saját készítésű akna. Itt a hornya is. De mire van ez a fadarab? Persze — az ütéshez. Mi mindent ki nem talál szükségében az ember! Egy ilyen darabbal egy vonatot is le lehet dobni a sínekről.

— Igaz ez, Szeverin?

— Hát hogyne, a bombában vagy ötven kiló van.

Bohdan minden oldalról megnézegette a váratlan zsákmányt.

— Ó, ez aztán legény! Nézd, mit talált ki! — egyre csóválta a fejét Szeverin. — Hiszen ez kell nekünk!

— Nézzünk be talán a malomba!

— Nem érdemes. Ha a molnár ilyen dolgokat csinál, a

malmot is aláaknázhatta. Nekem meg nem nagyon akaródzik az egekbe röpülni. Még a földön sem voltunk eleget.

— Szeverin, és te le tudod rakni ezt a darabot?

— Hát mit gondolsz, miért pusztítottam három évig a hadseregben a kenyeret? Most rögtön kiokoskodjuk, mit hova?

— Te egy csoda vagy, nem is egy legény. — És Bohdan megérintette ajkával Szeverin borostás arcát.

— Ha Olenka dicsérne meg így! — álmodozott Szeverin. — De mit csináljunk a lóval?

— Mi nyugtalanít?

— Ez olyan útitárs, hogy követhetnek minket.

— Hát akkor a mieink követnek. Még jobb is.

— Talán igazad van — egyezett bele Szeverin elgondolkozva.

Őszi éjszaka van, hideg őszi éjszaka és szél, amely keringve visszatér a saját köreibe, és nyögeti az erdő fáit. Vannak valahol bölcs könyvek, meleg otthonok és fény és illatos kenyér és boldog szerelem, de itt csak a süket őszi éjszaka van, amely azt sem tudja, mit szórjon az égből — havat vagy esőt. A távolból reszkető fény közeledik, kezdetben mint élő ezüst himbálódzik a sínek fölött, megvilágítva azokat, azután besugarazza az erdő és mező egy darabját.

Bohdan és Szeverin a földre hasalt. Itt az idő! A barátok megragadják terhüket, és gyorsan felmásznak a töltésre. Itt késsel és kézzel kiszélesítik a jó előre előkészített talpfák alatti fészket, óvatosan, mint egy drágakövet belehelyezik a hüvelyt és a bombát, és zsineget vezetnek el attól a fadarab-

tól, amely az aknára fog ütni. De a távolban a síneken már közeledik a szerelvény, hallani zörgését. „Mit hoz nekünk?" — izgul Bohdan, és a zsineggel a kezében lefekszik a földre. Hirtelen félelem fogja el: „És ha nem működik?"

— Mindannyian Isten kezében vagyunk. Talán szerencsénk lesz. A szerelvény csörömpöl — suttogja Szeverin, fülét a földhöz szorítva, és mint egy imádságot mondja a láthatatlan vonatnak: — Ne menekülj meg! Ne menekülj meg!

Már a töltés fölött vonul a vonat dohogása és árnyéka. Bohdan erővel megrántotta a zsineget. És íme, őrült árnyakkal villant fel a tűzkerék és a robbanás és a fém esztelen csikorgása és az eszelős ordítás és a lárma, ami rászakad a töltésre, előbb megsüketít, azután eltép a földtől.

— Nem menekült meg! — kiáltja Szeverin, és odarohan ahhoz, ami egy perccel előbb még a vonat volt. De mi ez? Valamilyen árnyak előzik meg őket. Vajon németek vagy rendőrök? — Bohdan, vissza!

És ebben a pillanatban Bohdan olyan ismerős, olyan kedves hangot hall:

— Nahát, kik a mi szövetségeseink?!

— Makszim Pavlovics, maga az? — kiáltja meglepetten.

— Én, te zsivány! — nevet Turovec. — Szervusz, fiú!

— Ez igen! Ez találkozás! — És Bohdan Turovec karjaiba esik, de más kezek tépik ki őt, és kegyetlenül ellátják a bordáit. — Ivan!

— Megismertél?

— Ne törd el a bordámat!

— Ő egész vonatot törhet, de neki egy bordáját sem törhetem! — Ivan a szemét törli. — Úgy látszik, a robbanás után valami beleszóródott.

— Honnan csöppentél, Bohdan, a mi erdőnkbe? — kérdezi Turovec.

— Kitörtem a bekerítésből. És egész idő alatt magukat kerestem.

— És elloptad az aknánkat?

— És elloptam az aknájukat, én meg a barátom — Bohdan megismerteti Turovecet Szeverinnel.

— Mi meg már megijedtünk, ki vihette el?

Odamennek a vas-, fa- és valamilyen teheráru káoszhoz, ahol már a partizánok gazdálkodnak.

— Nos hát, Bohdan — mondja halkan Turovec. — A háború előtt verssorokat írtál, de most azokat a sorokat fogod robbantani, amelyeken idegen vonatok járnak. Világos? Nincs ellenvetés?

— Nincs ellenvetés, parancsnok elvtárs — feleli örömmel Bohdan, egész idő alatt maga mellett érezve Ivant.

XVIII. fejezet

Elhúztak a darvak, elrepültek a tóról az utolsó kacsák, és már a ház mögött kering a lombhullás arany vihara. A házban meg hosszú idő után először zümmög az orsó. A fasiszták a falut rögtön az orsóhoz vezették vissza, a mécseshez, a saját készítésű vászonhoz, a malomkövekhez, a kenyértelenséghez és sótalansághoz — távolabb az élettől, közelebb a halálhoz.

Meggémberedett ujjakkal, fájdalommal fonódik a végtelen szürke fonal, amely a gyermekkorára emlékezteti. Hol vannak azok az évek, hol vannak azok a zöld rétek, amelyeken szétterültek a mama vásznai — a remény vásznai? Most magad is anya lettél, és fonsz, nem is fehér, hanem fekete vászonra valót, mert minden megfeketedett a szemedben, még az a lombhullás is, ami a nyírfákból zenét és aranyat csal ki. Az nem baj, ha mély ősz zuhan a földre. Nagyobb baj, ha sziklaként fekszik a lelkedre. Az erdészetben egyesek könnyekkel mossák le, mások pálinkával, így telnek az elhaló napok, mióta elbúcsúzott tőle, még egy szót sem hallott felőle. És Bohdantól sincs hír. Szégyelli magát, hogy emlékszik Bohdanra, de nem tud nem gondolni rá. Hiszen mindkettőjüket megrabolta az élet...

De a lombhullás zümmög és zeng, és minden kis ösvény a levelek aranyában fürdik.

Az udvarról befutott a felhevült Vasziljok.

— Mama, a tavon halat fognak! Megmelegítem a kezemet, és még odaszaladok.

— Nem szaladgáltál eleget mára?

— Ha nem fáj a lábam, azt jelenti, hogy nem szaladgáltam eleget — mondta nagyon komolyan, és felemelte kék szemét, amely olyan volt, mint az anyjáé.

Jarina csak sóhajtott, és húzni kezdte azt a szálat, amely az ő ujjainál kezdődött, és sehol nem volt vége.

— Mama, hol vegyek egy zsákocskát?

— Minek neked?

— Naum bácsi mondta, hogy ad nekem halat.

— Nem kellenek nekünk az ő halai — komorodott el Jarina, és abbahagyta a fonást.

— Miért nem kellenek?

— Nem kellenek, és kész! — mérgesedett meg arra az öregre, akinek minden szoknyától buja fények gyulladtak a szemében.

Vasziljok elszaladt a tóra, ő pedig újra leült fonni az őszi napot. Ha el lehetett volna űzni a fonallal azt a fájdalmat, ami a korábbi évekből jött, de mindenekelőtt ebből...

A fák között favágók mentek el, ejtettek néhány szót, azután betakarta őket a levélvihar. De az úton egyszer csak patkó dobogott. A ló megállt, úgy látszik, az ő házánál. Valóban. Valaki már a küszöbnél dobogott a csizmájával.

„Talán az erdei testvérek? De korán van." Jarina szokásból megigazította a kendőjét, blúzát, lesöpörte a len-pozdorját.

Megcsikordult a tornác, majd a szoba ajtaja, és a küszöbön valaki, bő úti köpenyben. Nemcsak a hideg, hanem az izgalom is sugárzott belőle. Az ismeretlen leveszi fejéről a csuklyát, kigombolja felső ruháját, és csak ennyit mond:

— Hideg van!

— Istenem! — kiáltott fel Jarina, kezéből kiesett az orsó, mintha még a lelke is elvált volna a testétől. Ismét hallotta ezt a szörnyű hangot, amely őt régen, még álmában is gyötörte.

— Nem vártál? Megijedtél? — neveti el magát Artamon, és megdörzsöli a hidegtől megdermedt arcát. Azután óvatosan leteszi az edényfogók mellé a karabélyát, ledobja a köpenyt, és kék, szürkével varrott ujjasban marad, amelynek asztrahánprémje, mint a hó. Ilyen öltözékben járt valaha az úri intéző.

— Mi kell neked? — keservesen, gyűlölettel kérdezi Jarina az új intézőt. — Mi kell még neked?

Artamon rámereszti a fagytól merev, könnyel teli szemét.

— Micsoda kérdés! Talán ilyen gyorsan, hidegből, küszöbről lehet válaszolni arra, hogy mi kell? Inkább tennél valamit az asztalra, és mondanád, hová kössem a lovam, és hogy melegítsem meg a lelkem.

— A te lelkedet maga a nap sem melegíti meg.

— Hiába! Ez Jarina! — mondja békítően Artamon. — A lelkem eddig valóban hideg volt, mert nem világította meg a nap.

— De most, a németeknél, megvilágította?

— Ez már más kérdés, de ez sem jobb, mint az első. — Nem haragszik, hanem mosolyog Artamon, és összehunyorított szemmel simogatja őt. — Azt gondoltam, megcsúnyulsz, elfakulsz ezekben az években. De még ezek sem vették el sem a szemedet, sem a szemöldöködet. Mondd meg, hová kössem a lovat?

— Ahová akarod, csak ne nálam. Menj, Artamon, a szemem elől.

A rendőr arcán rosszindulatú tűz gyulladt:

— Én persze elmehetek a szemed elől, ez nekem semmi. De mi lesz akkor a te büszke szemeddel?

Artamon ezt úgy mondta, és ezután úgy elhallgatott, hogy Jarina megremegett.

— Miről beszélsz?

— Kitaláltad te már azt. — Mereven néz rá Artamon, és a fagytól kékes pofacsontjain gonosz nevetés jelenik meg.

— Ugyan, mit kéne kitalálnom — szinte közömbösen válaszol Jarina, de érzi, hogy Artamon már a markában tartja.

— Ne ravaszkodj, Jarina, nem sikerül az neked. Nos hát: akármi is volt köztünk, bár kinevettél engem, én mégsem tudtalak mindeddig elfelejteni. Másokkal akartalak pótolni — de nem ment. Hát ilyen is van. — És Jarina először látott Artamon arcán őszinte szomorúságot.

— Nem kell erről...

— Neked persze nem kell — bólintott Artamon. — De engem, az én bajomat meg tudod-e valaha is érteni?

— Mit kell rajtad megérteni?

— Ne tüzelj rám, mert magad is megégsz! Tehát, Jarinka, gyerünk el innen, hozzám. Ha nem jössz velem, elvisznek a zsandárok a börtönbe.

— Mit fecsegsz? — rémült meg az asszony.

— Amit hallasz. Azt hiszed, hogy csak úgy, céltalanul űztem idáig a lovat? Megmentettelek az éhhaláltól 1933-ban, megmentelek most is. A lelkemre veszem a bűnödet, élelmezésre és nevelésre a gyerekedet.

— Hol találtál bennem bűnt?

— Nem csak én!... — hümmögött Artamon, odament a kályhához, és kinyitotta az ajtaját.

— Mit keresel ott?

— Megnézem, nincs-e nálad friss kenyér vagy kétszersült a partizánok számára.

— Mit beszélsz? — sápadt el Jarina.

— Én talán beszélek, de te sütsz! — Odament az asztalhoz, megfogta a felvágott kenyeret, megszagolta. — Kömény-illatú.

— Én a kenyeret mindig köménnyel sütöm. Danyilo így szerette.

— És a partizánok is?

— Milyen partizánok?!

— Legalább te ne hazudj, Jarina, ha már az egész világ hazudozik mostanában. Az egész világ. — Artamon kivett a zsebéből egy kétszersültet. — Nézd meg, szagold meg. A tiéd?

— Hol szerezted? — kiáltott fel, és ezzel kiadta magát Jarina.

— Hát elfogtak a legényeim egy hülyét. Adtunk neki egy kis szíverősítőt, meg is oldotta az a nyelvét: mindent, mint egy gyónáson, elmondott, és téged sem kímélt. Így hát, amíg nem késő, menjünk hozzám. Én majd valahogy elsimítom az ügyedet. Ideje már, Jarina, a különféle mesékről, a páfrányvirágokról áttérni a realitásokra. Hát szedd össze magad, holnap elmegyünk a falumba. Sok cókmókot kell összeszedned?

Jarina engesztelhetetlenül tekintett Artamonra:

— Sehova sem megyek el veled! Sehova!

— Gondold meg, Jarina.

— Menj el! Menj el!

Artamon elsápadt, fájdalom és eszeveszett makacsság torzította el az arcát.

— Vigyázz, hogy lábbal felfelé ne akadj német horgokra. Ott nem csak ilyenek zokogtak, és hívták az édesanyjukat, de hiába hívták. És még egyet mondhatok neked: vagy én — vagy a halál!

Jarina összehúzódott, akart valamit felelni, de ekkor kinyílt az ajtó, és belépett Vasziljok, és a lefogyott, megfeketedett Alekszandr Pivtoradnya, aki a hadseregben az ő Danyilójával együtt szolgált.

— Vendéged van, Jarinka? — mosolyodott el aggódva, fehér ajkaival Alekszandr.

— Ne is kérdezze... — hirtelen félelmet érzett. — Tud valamit Danyilóról? Üljön le, mondja el.

— Mit mondhatok? — legyintett reménytelenül Alekszandr, azután megsimogatta Vasziljok fejét. — Amikor a németek váratlanul áttörtek, mi Danyilóval elmentünk, hogy megkeressük a mieinket. Elmentünk a kerületi parancsnokságra, leültünk egy elhagyott kis erdőbe pihenni, nézzük — porzott az út. Jobban odanézünk, hát a németek vonulnak, nyugodtak, vidámak, mintha csak sétálnának. Mi beugrottunk az erdőbe, és a te Danyilód rögtön golyószórót ragadott. Hogy sorozott, hogy sorozott. Jóformán félbevágta azokat a németeket. De ő maga is, a szegény, letette a fejét... Én csodával határos módon menekültem meg onnan, de a koncentrációs tábort nem úsztam meg. — Alekszandr belenyúlt a zsebébe, kivett belőle egy csomagocskát. — Ez minden, ami megmaradt az emberből. Itt a te képed is Vaszilkával, igaz, véres lett, mert...

Jarina megragadta azt a csomagocskát, azt a vérfoltos

fotót, és összekulcsolva a kezét, ráborult az asztalra, a köményillatú kenyérre, és reszketett, zokogott, mint annyi özvegy abban az évben. Sírva fakadt, hozzásimult Vaszilka, de Alekszandr csak a fejét csóválta.

Artamon marokra fogta a köpenyét.

— Holnap még eljövök — vetette oda a küszöbről.

„Esküvőre gondoltál, és halotti torba csöppentél... De talán ez segít is nekem." Megszorította a zsebében azt a kétszersültet, amelynek Jarinát kellett összetörnie, és kiment a házból, ahova mái a bánattól tántorogva sietett Jarina anyja.

Egész éjszaka sírt Jarina az asztalra borulva, ahogy egy halott fölött szokás. De amint kirajzolódott az ég kékjén a nyírfák arany-bánata, felállt, és kezdett összekészíteni valamit, mintha útra kelne.

— Hová mégy, lányom?

— Elmegyek — nézett kék szemével az anyjára.

— De hová?

— Az erdőbe, mama.

— Azokhoz, akiknek a kenyeret sütötted?

— Azokhoz.

— Hát Vasziljok? — remélte, hogy legalább ezzel visszatartja a lányát.

Jarina hozzásimult anyjához, megcsókolta ráncos, száraz ajkát.

— Vigyázzon rá, mama — most a föld és a gyerekek átkerülnek az öregek kezébe...

XIX. fejezet

A sírkereszteken haldokolt a nap, a földön pedig mint tolvajok suhantak az árnyak. David Vaszjuta fázósan dörzsölte össze kezét. Még gyengélkedett, az után a szörnyű nap után, vállába pedig belemart a fagy. Hol úgy érezte, mintha a hideg malomkövei őrölnék, hol úgy, hogy ragadozó madarak karmai szaggatják a testét.

Ragadozó madarak!... Most is érzi vállán szárnyuk suhogását, de a szeme nem őket látja, hanem Artamont és Omeljant. Az út szélén hajladozó fűzfán fekete varjú károgott. David megborzongott, ránézett a sötét madárra, és ismét a temetőre fordította sötét pillantását, a keresztek között bujkáló fényre, és szívébe mint dühös kutya mart bele a fájdalom.

Jóságos Isten! Irgalmas Isten!... Sohasem érezte magát ilyen rettenetesen, mint most. Tudta pedig, mi az a félelem, nemegyszer volt része benne, amíg vagyonát összegyűjtötte. Kétszer volt túsz a 20-as években, feküdt a zárt harangtoronyban, hallgatag harangok alatt és várta a kaszást... 21-ben is elbúcsúzott attól a nyártól, attól a hajnaltól, mely a kalászokat aranyba vonta, búcsúzott a naptól, mely az üröm keserű mezőin halódott. De olyan bánatot még akkor sem érzett, mint amilyent most a saját fia okozott neki, az ő gyermeke, az ő reménysége — immár nem a fia, nem a reménysége, hanem hóhéra.

„Jóságos Isten! Irgalmas Isten! Hogy könyörögjek neked,

hogy az, ami történt, csak álom legyen, csak egy rossz álom. Hogy kérjelek, hogy valamilyen csodát tégy, fordítsd vissza az életet, legalább húsz évvel. Akkor kiegyenesíteném a lelkemet, és a gyermekem értelmét, és nem uralkodna el rajtunk az átkozott kopejka... Azt hittem, öreg koromra támaszom lesz, de lám ez a fiú, mint egy vámpír, az idegen vérhez vonzódott... Uram, a te fiad meghalt a kereszten, miért nem halt meg az enyém legalább a háborúban? Akkor könnyekkel és nem vérrel siratnám meg őt."

Léptek kopogása szakította meg az öreg Vaszjuta rettenetes imádságát. Az úton, amelyet a lemenő nap vére festett vörösre, rongyos asszonyok mentek — szépségüket gondosan eltakarták a rossz ruhával, mégis csak úgy sugárzott belőlük az ősz illata, a tölcsérgomba és a jó komló illata.

Az asszonyok Vaszjutára emelték tekintetüket, és ő meglátta szemükben a tél bánatát. Ösztönösen a sapkájához nyúlt, de egyetlen asszony sem hajolt meg, nem üdvözölte őt. Nem, nem a tél, hanem az ítélet volt a szemükben, amikor némán elhaladtak mellette. David az asszonyok után fordult.

Még sugárzott belőlük az őszi kert, az őszi erdő. Elviszik ezeknek illatát elárvult házaikba, elárvult ágyaikba, és bánatuk mégis kevesebb, mint az ő keserűsége.

Összetörten, gondjaitól gyötörve odakullogott kapujához, öreg házához, ahol angyalok szomorkodtak az ikontartókon, amiket még húszban a kolostori ebédlőből hozott haza, és bár a helyi szentképfestő kétszer is felújította a már megrepedezett arcukat és szárnyukat, nem tudták elűzni a rosszat ebből a házból.

A fészer mellett, mint bűnösök a tisztítótűzben feküdtek

a görbe fenyőgyökerek. David az ajtóhoz sietett, amelyet Artamon ravasz külföldi betűs zárral zárt le.

— Nem tudok én eligazodni, fiam, ezeken az újfajta szerkezeteken — mondta David a fiának.

— Majd megszokja, papa, az európai kultúrát, az ikszeket és a zétákat.

Ha csak az ikszeken és zétákon múlnék az ő kultúrája...

David sóhajtott, és nagy nehezen kinyitotta a zárat. Bement a házba, ahol idegen füvek illata szállt, idegen javak, idegen nyögések visszhangja riasztott.

Az udvaron kerekek zörögtek. David kinézett az ablakon. A fészerhez kétlovas kocsi gördült, nyírfatuskókkal volt megrakva. Ezek a tuskók is egymásra halmozott hullákra emlékeztettek. Felsóhajtott. A sötétségben hatalmasnak látszó kocsis teljes hosszában felállt a kocsira, és vadul kezdte lefelé dobálni a tuskókat. Ki ez? Nem Trofim-e, az agyagbányász? De igen, ő az! Valamikor akadémikusok hozták őt haza a kocsijukon, most meg ő hozza a fát a rendőrnek. Micsoda élet?! Légy te is átkozott!

David meggyújtja a lámpát, remélve, hogy Trofim benéz hozzá. De az, ahogy ledobta az utolsó tuskót, leugrott a kocsiról, és a lovakat a kapu felé fordította. David Vaszjuta kiment a házból, odament Trofimhoz, aki csak most rakta fel a kocsira a tölcsérgombával teli kis kosarat.

— Jó estét!

— Maga az? — szólalt meg egykedvűen a megöregedett és lesoványodott agyagbányász, arca verejtéktől fénylett.

— Köszönöm, hogy elhozta a fát.

— Hisz így parancsolták.

— Gyerünk be a házba.

— Minek? — vonakodott Trofim.

— Minek? Hát a munka után iszol egy kupicával. Van külföldi italom is.

Trofim egy darabig hallgatott, azután kelletlenül felelte:

— Én most itt nem iszom, sem a miénkből, sem a külföldiből.

— Trofim, mióta lettél te ellensége az italnak? — hitetlenkedett David, és odalépett a tagbaszakadt, erőtől duzzadó férfihoz, aki nagy szakértője volt az egyszerű és a fűszerezett pálinkának.

Trofim tenyerével megveregette a ló nyakát, és kedvetlenül fordult Davidhoz; összetörve, roskatagon úgy állt most Vaszjuta előtt, mint őszi felhő.

— Miért hallgatsz? — legalább egyetlen szót szeretne hallani tőle az öregember.

— Hoztam maguknak fát? — kérdezte Trofim.

— Igen, hozott.

— Akkor melegítse vele a házát vagy a bendőjét, de engem ne kényszerítsen arra, hogy akár magával, akár Artamonnal egy asztalhoz üljek. — Mérgesen, engesztelhetetlenül ugrott fel a kocsira, rácsapott a lóra, és azon nyomban eltűnt a szürkületben.

David a farakás felé fordult. Egyik oldalon mint hullák hevertek a nyírfatuskók, másikon pedig mint kárhozottak, szenvedtek a görbe gyökerek. A hideg, mint ragadozó madár, ismét belemélyesztette karmait a vállába. Vaszjuta támolyogva ment be a házba, ahol a sarkokban és a padok alatt ott látszottak a kétes eredetű javak, még rájuknézni is alig bírt, és mint súlyos vétkek gyötörték őt.

Eloltotta a lámpát, lehúzta a csizmáját és a kemencesutba

tette, ahol a száradó búza haldokolt. Belefúrta magát a gyapjúba. Eh! Mindegy! Most már semmiért sem kár. Ahogy elhelyezkedett, fejével a száraz mákgubókhoz ért, melyek a polchoz voltak kötözve, azokra az évekre emlékeztették, amikor mákvirágocskámnak nevezte Tatjankáját. A leány pedig valahogy így énekelgetett neki:

Hajh! Elmúlt életem,
Mint a mák virága,
Elnyílott, lehullott
Sötét éjszakába.
Így éltem
életem...

Tatjanka élete elmúlt, mint a mák virága. De az övé?... Akár a maszlag — semmivel sem több annál. És sem most, sem majd a halála után nem mondanak róla egyetlen jó szót sem. Valaha azt hitte: meggazdagszik, és tesz majd valami jót a templom vagy az emberek számára, de elkéstek a tervei — sem az embereknek, sem az Istennek nem tud már jót tenni.

David már elszundított, amikor nyikordult az ajtó, és a házba fegyverrel övezve, óvatosan belépett Artamon és Omeljan.

Omeljan készenlétben tartott puskával állt meg a küszöbön, Artamon pedig meggyújtotta a lámpát, benézett minden sarokba, és egy csöppet sem reménykedve az angyalokban, feltette az ablakokra a sötét takarót. Azután előkaparták a kemencéből az ételt, a polcról az edényt, a vodkát, és hallgatagon, mint az ellenségek, vacsorázni kezdtek.

„Cupp-cupp-cupp-cupp" — csak ennyi volt hallható. Amikor már a hústették, annyira hangosan cuppogtak, mintha mocsárból huzigálnák ki a lábukat.

— Meg kellene nősülnöd — mondta végül a kupicákkal zörögve Omeljan.

Artamon savanyúan nevetett.

— Mi a csodának?

— Legalább lenne, aki főzzön. Ez az étel már nem a te rangodhoz illő.

— Jó, hát gyorsan kerítek a városból valami nőt.

— Nem tesz az majd a derelyébe aknát, mint a helytartónknak?

Artamon elgondolkodott, zsíros ujjait a hajába túrta.

— Akkor hozok a tűzhelyünkhöz valami falunkbéli kis butácskát.

— Miért butácskát?

— Mert az okosok között, Omeljan, nincs egy olyan sem, aki ne azokra hunyorítana, akik az erdőben ülnek. Sok nőt elcsaltak vagy megvettek a fasiszták nálunk is, Európában is, de az igazán okosokat — nem nagyon.

Omeljan felmordult:

— De éheznek is ám! Meg pusztulnak is a mi okosaink az erdőkben meg a bozótokban.

— Ez igaz! — bólintott Artamon. — Nincs nekik valami úri dolguk, de mi még félünk is...

Az ajtón kopogott valaki.

— Jöjjön be! — kiáltott magabiztosan Artamon, és kezével a Walter felé nyúlt, amely a megszegett kenyér mellett feküdt, Omeljan pedig puskája után kapott.

A küszöbön a szálfa termetű Szalivon Litvincsuk lépett át,

akit valamikor még filmre is fel akartak venni, mögötte pedig sírva, nagy kendőbe burkolva egy karcsú leány.

— Ne csinálj nálunk vízözönt! — kiáltott rá Artamon, megvetően biggyesztve száját.

— Ne sírj, gyermek, ki hisz itt ma a könnyeknek — hajolt Szalivon a lányához, kibontotta a kendőt, és ujjával törölte le szeméről a könnyeket. — Talán most még valahogy rendbejön... Talán...

David Szalivon lányára nézett, és alig hitt a szemének, ott állott vele szemben az ő ifjúsága — az ő Tatjankája. Kezével űzte el a látomást vagy délibábot, de az nem foszlott szét: Tatjanka, az igazi Tatjanka bánatosan állt az ajtóban, mellén remegtek a búzaszínű hajfonatok. David Vaszjuta tudta, hogy Szalivon Tatjanka nővérét vette feleségül, de ki hitte volna, hogy a természet még egyszer megteremti szerelmesének arcát. Megmozdult a sutban, és a holt búza a keze alól lefolyt a kemencepadkára.

Minden holt volt ebben a házban, s a halál kellős közepén ott világolt valamilyen csoda folytán Tatjanka képe. Omeljan úgy nézett a lányra, mint egy ragadozó madár, külföldi kendővel törölte le arcáról, orrlyukairól a zsírt, a verejtéket, és külföldi cigarettára gyújtott.

— Hát neked meg miért lóg az orrod? Mi az, talán nem akaródzik a zsandárság főnökének szolgálni?

Sértődöttség és fájdalom tükröződött a lány arcán, felszakadt belőle a sóhajtás, és egyetlen szót sem szólt.

— Miért hallgatsz? Tehát nem akarsz neki szolgálni?

— De hát, bácsi kérem, ki akar ilyet?

— Azt hiszed, jobb a bolsevikoknak normára gyomlálni?

— Én dalolva gyomlálnék — a leánynak eszébe jutott

valami, arca egy pillanatra felragyogott, hogy aztán ismét elsötétüljön.

— Dalolva...! — hördült fel mérgében Omeljan. — Akkor hát a mi főnökünknek is dalt vigyél, ne könnyeket. Ő a zenéhez is ért.

— Omeljan! Értsd meg! Ő az én egyetlenem — lépett közbe leányáért az apa. — Egyedül van, mint a hajnalcsillag! Ne tedd pusztává a házamat és az életemet.

— Akkor magának, Szalivon bácsi, több gyereket kellett volna csinálni — vágott közbe Artamon. — Ezt a munkát a bolsevikok értékelték.

Szalivon szép ívű szemöldökei összerándultak a haragtól, még soha, senki előtt nem kellett megalázkodnia, de rögtön lerázta a dühöt szemöldökéről, lelkébe rejtette, és keserű büszkeséggel szólt:

— Artamon! A te apád se akart többet, csak egyet.

Artamon felfújta magát, káromkodni akart, de meggondolta, a „Waltert" újra a kenyér mellé húzta, odalépett a lányhoz, két ujjával finoman, mintha a főnöke tenné, fölemelte az állát:

— Itt is van egy kis nedvesség — tréfálkozott, megtörölte ujjait a kislány kendőjén, és megkérdezte:

— Hogy hívnak?

— Hiszen tudja.

— A rend kedvéért kérdezem, a rend kedvéért.

— Tatjana.

David majdnem felkiáltott, távoli évek ütötték szíven, szeme előtt elúsztak azok az esték, amikor a nyár és ősz között megállott a szeptember...

— Hát nem akarsz elmenni a főnökömhöz? — Artamon

úgy állt ott, szétterpesztett lábbal, mint maga a főnök, és pimasz tekintettel habzsolta a lány szépségét.

„Szívtelen és aljas! Ennél többet nem lehet mondani róla" — gondolta megtörten David.

— Nem akarok.

— Jól van. — Artamon gondolt valamit, és nagylelkűen mosolygott: — Hát nálam van-e kedved szolgálni?

A lány ijedten hátrált az ajtó felé, szemét lesütötte.

— Na mi az? Nem hallod? — húzta el száját Artamon, azt hitte, hogy a lány feje megszédült a nem várt boldogságtól. — Szolgálsz hát minálunk?

— Nem akarok! — felelte halkan Tatjanka, és beleburkolózott a kendőjébe.

— Miért nem? — komorodott el a rendőr.

A lány meggyötörten nézett fel rá, aztán a kemencére pillantott, ahol görbe fatönkként feküdt az öreg David.

— Mondd hát!

— Mert maga embereket ölt.

Artamon felugrott, mintha arcul ütötték volna, keze ökölbe szorult.

— Mit mondtál?! Hát most azonnal eredj haza, te semmirekellő. Ó, a kis pelyva, eljött ide, hogy engem elítéljen! Nocsak! Majd adok én neked, hogy a nap is kiugrik a szemedből. Már szedheted is össze a rongyaidat az útra.

A leány alig bírt megfordulni, fejével az ajtónak ütközött, mint a vak, ment ki a házból, és az öreg David már az udvarról hallotta sírását. Vagy talán az ő tönkretett fiatalsága sírt?

— Maga is menjen, bácsi. Jól kitanította a lányát. Nem tudom, hova juttatja ez a tudomány őt is, magát is, de itt,

az ilyen magukfajtából nem marad egy lélek sem. — Sehogy se tudott lecsillapodni Artamon.

David lemászott a kemencéről. Mezítláb, zilálton az ajtóhoz ment, ruhájáról pergett lefelé a halott gabona, fülében a leány sírása visszhangzott. Odavitte ezt a sírást ahhoz, aki a fia volt, akit ő, ha ritkán is, de ringatott a bölcsőben és a karján.

Artamon gyanakodva nézett az apjára.

— Mit mászkál mezítláb?! Betegséget akar a lábába?

— Hiszen ha csak a lábamról lenne szó!

— Hát mi baja? — ráncolta a homlokát Artamon. Az apja meztelen lába arra emlékeztette, hogyan tépték le a ruhát és a lábbelit az agyonlőttekről.

— Artamon, nyugodj meg, vesd félre a dühöd, és ne űzd ezt a lányt a halál szolgájához.

— Hát ez meg mi?! — csodálkozott és ismét megdühödött Artamon. — Majd még az én ügyeimet is maga fogja dirigálni!?

David érezte, hogy a teste megdermedt, nem volt benne már élő semmi más, csak a lány sírása.

— Kérlek, vagy ha akarod, még könyörgök is, ne küldj egy ilyen szépséget a zsandárhoz.

— Milyen rokonságban van magával ez a szépség? — kérdően rándultak meg Artamon homlokán a verejtékes ráncok, és széles pofacsontjain az a gúnyos nevetés ömlött el, amelyet ököllel kellett volna letörölni. — Hát ez aztán igen!... Tehát mindenféle gyöngéd érzelmek! No lám! Még az öregkorra is marad valami. — És keményen nyújtotta ki kezét Szalivon felé.

— Hát akkor, bácsi, megegyezünk: ma vagy holnap reggel

szép csendesen elhoz négy arany ötöst — aztán ülhet otthon a kis bőgőmasinájával, ha már így akarja az apám.

— Azt mondod: négy arany ötöst? — kérdezte rémülten Szalivon.

— Lehet két tízes is — mint elszáradt sebet szorította össze keskeny ajkait Omeljan, és igen elégedett volt ravaszságával. — Ez teljesen mindegy.

— De hát honnan vegyem én azt az aranyat? — hajtotta le a fejét Szalivon.

— Az már a maga dolga — vágott közbe Omeljan. — Mi jóságosan segíteni akarunk.

De Szalivon nem Omeljanhoz fordult:

— Artamon! Én zálogba adom neked a kezemet — és feljajdult.

— Mit beszélsz?! A kezét adja! — először nem értette Artamon, azután eszébe jutott a kéz nélküli asszony képe, akit úgy dicsértek a szépségéért.

Szalivon ránézett a kenyér aranyától elnehezedett kezére, és arcán kimondhatatlan fájdalom tükröződött.

— Elvégzek én neked minden dolgot ezekkel a kezekkel. Az udvaron is, a sztyeppén is, az erdőben is.

— Aha! Az erdőben! — gonoszul szakította félbe Artamon. — Köszönöm, nagyon örvendek. Ott a maga kezei nem nekem, csak a partizánoknak segítenének.

— De hát nekem nincs aranyam, csak egy aranyfogam. Ha akarod, most rögtön, gyökerestül kitépem harapófogóval.

— Hagyja, bácsi, a fogát is, a gyökerét is, de hozza el ide nekem azt, amit mondtam! Nekem is meg kell kenni egyeseket, hogy elsimítsák a maguk dolgát. Ingyen ma már a föld sem forog: az is megokosodott!

Szalivon szemében kialudt a fény, már senkit sem látott maga előtt.

— Ez minden? — kérdezte a falat, vagy rajta Hitlert, vagy a távolt.

— Ez minden, bácsi. Hát hozza el reggelig, amíg még nem késő.

Szalivon erőlködött még, hogy valamit mondjon, de nem bírt többet szólni, meghajolt, mint az őszi napraforgó, és elnehezedett fejét az ajtó felé vitte. Kinyílik az ajtó, becsukódik az ajtó, a házban pedig bennmarad a bánat.

És távolodnak a küszöbtől a léptei, távolodik a leány sírása is. David hallgatta a sírást, összehúzta a takaró sötét szárnyait, és az ablaknak dőlt. Szalivon és Tatjanka árnyképe eltűnt a hideg hold fényében.

— Papa, megfázik! Gondoljon az egészségére!

— Köszönöm, hogy aggódsz értem — és csak lesett kifelé a sötétségbe.

Omeljan és Artamon hallgatagon megittak még egy pohárral, azután a puskáért nyúltak.

— Papa! Szedje le az asztalt! Mi megyünk szolgálatba!

És most megint két árnyék válik el a küszöbtől, bár soha vissza ne térnének! A széttaposott értelem úgy vergődött, mint hal a hálóban, a testben a nehéz malomkövek ismét csak fagyot őröltek. David Szalivon lányára gondolt és az ő Tatjankájára, és az évek összekeveredtek a fejében, mint a kövek a malom dohogásában. Milyenek is ennek a lánynak a szemei? Szintén zöldesek? És ismeri-e azt a dalt: „Repülj, hattyú, délnek..."? És most megint belenyilallt a mellkasába, ott ahol valaha a régi Tatjanka feje pihent.

De lehet, hogy ez nem is volt valóság, mint ahogy most sincs semmi jó, semmi szép az életében...

Megállt a szögön lógó mécsessel szemben, gondosan levette két ujjával annak füstös végét, leemelte a falról, meggyújtotta, sebtében bundát dobott a vállára, és kiment a házból.

Az őrségben álló, átfagyott, reszkető angyalok utána néztek. Néma volt, hallgatott az utca, hallgattak a házak, és csillagok ragyogtak felettük, mint könnyek a leányszempillákon. Lopakodva ment David elavult, de ritkaságig száraz pincéjébe, amely most ugyancsak európai ikszekkel és ipszilonokkal volt bezárva.

A lépcsőkön, melyeket lapos folyami kövek borítottak, leereszkedett a pince legmélyébe, ahol a vödrökben szalonna sárgállott, alma izzadott, gomba, megkövesedett méz, vágott káposzta, korhadt fa és távoli évek illata szállt, a komló pedig kiült a falakra, mint levágott leányfürtök. A lába alatt folyami homok csikorgott, fejének árnyéka a pince dúcait érintette.

Megtapintotta a komlót — nem nedves-e? Azután bezárta az első és a második ajtót, ellenőrizte: jó erősek-e, a mécsest egy hordóra tette, és ahhoz a helyhez támolygott, ahol egy üres kaptár állt... David óvatosan elfordította a kaptárt, még egyszer félve pillantott az ajtóra, térdre ereszkedett, és kezével kezdte kiásni a szemcsés homokot, ami a körme alá szorult, csiklandozta eldurvult ujjait. Verejték ütött ki a homlokán, de ez nem a kedves, meleg, jó nedvesség volt, hanem a jéghideg, a félelem verejtéke. Amikor kitisztította a gödröt, amelybe még egy hordó is beleférne, lapátért nyúlt.

A folyami homok után fekete föld következett, ebben már

nem volt semmi élő. Ezt a földet gondosan oldalra lapátolta, hogy később az utolsó rögöcskéig elrejthesse a homok alá, észre ne vegye Artamon. Régóta áhítozik már ez a fiú az apai vagyonra, de nem tudja, hol keresse, csak a körtefák alatt ás le egészen egy méterig, és óvatosan kikopogtatja a ház és a csűr falait. Kopogj, kopogj, talán egy nyavalyát kopogtatsz ki magadnak.

Nem sok idő múlva a lapát megcsendült, és David izgatott lett. Régebben, amikor eddig a hangig ásott, nemcsak ijesztő volt az az érzés, ami elfogta, hanem édes is. Most azonban csak rettenetes. Hamarosan látni lehetett egy fekete, rezes huzallal átkötött vasfazekat, ami csodálatosan emlékeztetett az emberi fejre — szabálytalan, majdnem figyelő szeme volt, nem tudni, ki önthette. David térden állt a fazék előtt, két kézzel kiragadta azt a holt földből, azután, arrébb tolva a mécsest, a fazekat a hordóra állította, és levette a tetejét, amely alatt elkorhadt nemez bolyhosodott. Mint mindig, David félve emelte le, mint mindig, reszkettek az ujjai, amíg a zöldes, zsírozott arany, s rajta a cárok nem néztek a szemébe. És most David rosszul lett. Nem, ez nem arany. Ebben a fekete vasfazékban, mint a sírban, feküdt az egész ifjúsága, és érett évei is, itt feküdt vigasztalan öregsége, egész elhibázott élete. Ő nem adta el aranyért lelkét az ördögnek, a fiát adta szinte észrevétlenül az ördög mancsaiba. Hajh, szörnyűek az aranyról szóló mesék, de az élet még azoknál is rettenetesebb. És a legijesztőbb benne az, hogy egyetlen évet, egyetlen napot sem fordíthatsz már vissza.

David olyan nagyot sóhajtott a vagyona fölött, mint még soha, kivett néhány aranyat, és a zsebébe dugta. Ezután bezárta a vasfazekat a nemezzel, fedővel, és mint hajdan,

térden állva kezdte betakarni a földbe és a homokba az egészet.

David körbejárt a mécsessel, nem maradt-e valahol egy kis árulkodó rögöcske a fekete földből. Ezután nevetni kezdett az öreg kozák az aranyon és a pincét betöltő egész vagyonon, amit gazdagságnak is lehetne nevezni. Lám, csak most, elérve a nehéz öregséget, tudta meg, hogy ostoba: semmiért, egy mocskos vasfazékért eresztette át ujjain az életét.

Már éj borult a falura, amikor David vállán a komló leányos hajfürtjeivel, zárni kezdte a pincét a külföldi ipszilonokkal. A komlót a tűzbe vitte, és némi megkönnyebbüléssel ment az álmodó utcán, hol rálépve a saját árnyékára, hol maga után húzva azt. És itt van Szalivon háza. Ebből a virágoskertből vonzotta a bársonyvirág megkapó illata, amitől valamikor Tatjanka szája is illatos volt...

Kellett neki ez, hogy az ifjúkori bársonyvirág még öregségében is felzaklassa!... Mennyi rendkívüli dolog van a világon, ami mellett kemény léptekkel mész el, azután egy rossz, szerencsétlen órában mégis megállasz előtte...

A hold, mint két szem homálylott Szalivon ablakában, de a házban sötét volt. David megérintette a reteszt, egyszer, még egyszer. Senki sem válaszolt. Akkor egész kézfejével megütötte a holdat az ablakon. A házban léptek toppantak, megcsikordult az ajtó.

— Ki az? — kérdezte a küszöbről Szalivon nyugtalan hangon.

— Ne félj, Szalivon, én vagyok az.

— Ki maga?

— David Vaszjuta.

— Hát mit akar még tőlem? — nyögött fel Szalivon. — Eljött, hogy kitépje a lelkem?

— Ugyan már, ember — David forró homlokát az ajtóhoz szorította. — Segíteni akarok neked.

Szalivon hörögni kezdett a felháborodástól.

— Mesélje ezt valaki másnak, aki nem a mi falunkba való. Aki nem ismeri magát, talán el is hiszi.

— Mégis nyisd ki!

— Milyen erőszakos!

Szalivon kinyitotta az ajtót, figyelmesen körüljárt az udvaron, megnézte az utcát és a kertet, nincs-e valaki ott, és csak ezután engedte be Davidot a házba. Nem gyújtott fényt, leültette az öreget az asztalhoz, maga pedig szembeült vele. Közöttük a holdas szendergés csíkja feküdt.

— Rágyújtana? Nincs mivel megkínáljam.

— Köszönöm.

— Miért jött ilyenkor? A fia küldte?

— Magam jöttem.

David a zsebébe nyúlt a pénzért, kivett négy darab ötöst, és a holdfényes asztalra tette.

— Mi ez?

— Váltságdíj Tatjankáért. Elviszed holnap Omeljannak vagy Artamonnak.

Szalivon ijedten hátrált az aranytól, maga elé tartva súlyos kezeit, amelyeket ma este el akart adni Artamonnak.

— Miért hallgatsz?

Szalivon szomorúan nézett az ablakra, amely mögött éppolyan nyugodtan állt a hold, mint az elmúlt, jó éjszakákon.

— Nem kell az aranya.

— Hogyhogy nem kell? — David érezte, hogy alszik ki

a jóságnak az az utolsó kis szikrája is, amely még a lelkében reszketett.

— Hát úgy, hogy nem kell, és kész! — Szalivon makacsul harapta össze ajkait, amelyekre az aranyszínű bajusz súlya nehezedett.

— Ember, megbolondultál? — rémült meg David. — Hiszen akkor Tatjankát odakergetik ahhoz a hóhérhoz.

Szalivon némán nézte a holdat.

— Érted, hogy elszakítják őt tőled?

— Talán nem szakítják el.

— Hogy nem szakítják el? Beszélj!

Szalivon hallgatott.

— Beszélj hát, te apa vagy?

— Megmondhatom. De maga elárulja a fiának?

David megalázottan nézett Szalivon szemébe.

— Nem árulom el a fiamnak, mert nincs is már nekem fiam, csak egy szörnyeteg, egy janicsár maradt... Hol van hát a lányod?

— Ő sincs.

— Miért nincs?! — rémület rántotta fel Davidot az asztal mögül. — Hol van hát?

— Elment az erdőbe. Hogy mi vár rá ott? Nem tudom. De elment. Elviheti az aranyát.

És ő elvitte, és hallgatva ment ki a házból, amelynek ablakán kialudtak a holdak. Vagy az ő szemében aludt ki teljesen a fény?...

XX. fejezet

Leonard Müller Kreislandwirt dolgozószobája most laboratóriumhoz volt hasonló. Akkurátusan lezárt vászon zsákocskákban díszelgett itt a járás növénykultúrája. Üvegcsékben és kémcsövekben vizsgálták a talajmintákat, a keskeny, még gyantától ragadó asztalokon a legjobb burgonya, tök, dinnye, takarmányrépa, sárgarépa, paszternák fajták hevertek. A falak mentén pedig táblácskákkal álltak a kender, len, napraforgó, kukorica, búza, rozs, árpa, zab, mák és mindenféle kévék, amikről még a sűrű őszi napsütés és az emberi reménység illata áradt. Milyen rég elmúlt a kora őszi meleg, amikor még mások voltak a remények és a gondolatok...

Herr Müller, aki hivatása szerint agronómus, nem tartozott azok közé a Kreislandwirtek közé, akik csak a termékeknek a járásból történő kiszállításáról gondoskodtak. Még a mézet is úgy kell kipergetni, hogy a méhek ne pusztuljanak el, hanem az új évben ismét gyűjthessenek. De mi lesz még az új évig?

A Kreislandwirt már korábban is kételkedett, most is kételkedik: megvalósíthatja-e a Führer a vakmerő kísérletet — elfoglalhatja-e Oroszországot. Beérhetné azzal is, ami 40-ig megvolt neki. A bolsevikok és a titokzatos pánszlávizmus ellen inkább megbízható egészségügyi kordonnal kell rendelkezni, nem pedig harcolni velük. Herr Müller nem mai gyerek, 18-ban már harcolt a bolsevikok ellen, és jól emlékszik rá, mivel végződött ez a vállalkozás. Paul Hindenburg

tábornagy semmivel sem volt együgyűbb Adolf Hitlernél. Ha az őrvezetőnek van is valami előnye a tábornaggyal szemben, akkor ez csak a rombolás és a kegyetlenség területén mutatkozik. Halálorgiával akarja megtörni Oroszországot, abban bízik, hogy az Úristen megáldja azt, aki elérhetetlen után törekszik. De ha az Úristen meggondolja magát, és elfordul a kegyetlen „zseni"-től? Talán a Moszkva alatti események nem az Isten haragját bizonyítják? Nem szabad, nem szabad erre gondolni, nem szabad a politikára gondolni, mert ez először a dicsőséghez, azután a vérpadhoz vezet. Neki, Müllernek a hivatása — a mező, a veteményes, a kert, a rét, ahol mindennap talál valamilyen változást, és az örömből legalább egy pici cseppet kap. De itt, ebben az áldott Ukrajnában az ő számára még egy cseppnyi öröm sincs. Itt majdnem minden szemből gyűlölet árad. Hát ezen kell gondolkozni, és azon, hogyan alakítsa át Ukrajnát szállítási bázissá.

Herr Müller meg van róla győződve, hogy a Reichsminister földtörvényének is megvan az Achilles-sarka. A közös gazdálkodást a parasztok földesúrinak tartják, úgyhogy itt különösebb sikert ne várj. Igaz, a földműveseknek megígérték, hogy majd felosztják a földet. Majd! De hát könyörgök, még nincsenek meg hozzá a technikai feltételek. Hetvenezer földmérőre volna szükség. Egy ekkora számmal akárkit elkeseríthetsz. Ő a saját járásában nem várva meg a földmérők seregét, a maga módján cselekszik: néhány faluban ünnepélyesen, zenével adja át a földet az új paraszt-tulajdonosoknak. Ez az a ló, amelyik odahúzza a birodalomhoz a parasztokat, és kihúzza belőlük az összes beszolgáltatást. Ahhoz, hogy a földről törvényt írjanak, ismerni kell a parasztok gondolat-

világát. Az pedig általában mindenütt egyforma: ragaszkodnak a saját földjükhöz.

Sznyihurszkij zavartan jött be a szobába.

— Valami baj van? — kérdezte együttérzéssel Herr Müller. — Megint Scsur úr támad?

Sznyihurszkij köhögött, krákogott, megint köhögött.

— Megfázott?

— Az idén kegyetlen a tél — a tolmács összefonta kezét fájó mellén.

— Ó, igen. — A Kreislandwirt ismét a moszkvai télre gondolt. — De hát mi van magával?

— Egészen érthetetlen dolog történt — tárta szét karját Sznyihurszkij. — El sem tudom hinni. Ozernojéból eljött a járási agronómus, és azt mondta, hogy ott a parasztok nem akarnak földosztást.

— A parasztok nem akarnak földet kapni? Ez lehetetlen! — kiáltott fel a Herr Kreislandwirt.

— Én is úgy gondolom. Még emlékszem, hogy egy mezsgyéért, egy tenyérnyi földecskéért a paraszt a parasztnak beverte a fejét.

— Talán ittas volt ez a járási agronómus úr? Hallottam, szeret a pohár fenekére nézni.

— Nem, a járási agronómus úr sem érti a dolgot. És először tért vissza a faluból józanul.

— Érthetetlen. Mennyi föld jut Ozernojéban egy-egy gazdaságra?

— Négy és fél hektár.

— Négy és fél! Hát mi kell még nekik? Akár magam is szívesen gazdálkodnék egy ilyen darab csernozjomon.

— Hát próbálja meg — tréfált Sznyihurszkij.

— Ha nem lennék a háború szekerébe fogva — sóhajtott a Herr Kreislandwirt. — Sznyihurszkij úr, most rögtön utazzon el Ozernojéba, és tudja meg, mi történik ott. Talán valaki megfélemlítette a parasztokat? Vajon nem a partizánok-e?

— Aligha. Nekik most nincs idejük földműveléshez. — És ó, hányadszor gondolt most Szofijára. Hol van ő, melyik rengetegben hűti a lelkét. Ilyen fagyban egy asszonynak erdőben lenni! Néhányszor elutazott Ozernojéba, bement Szofija udvarára, de ott csak a le nem taposott hó bánata sugárzott. Csalódottan nézett a lakatra, a befagyott ajtókra, és továbbvitte onnan nehéz terhét. Egyszer úgy látta, mintha az ablakon másként lógnának a függönyök. Talán hazajött az asszony, hiszen egyszer neki is csak át kell öltözni?! Ki hitte volna, hogy egy ilyen lágyszívű nő fegyverhez nyúljon? És hogyan bízhattak meg benne, egy petljurista feleségében? Bárcsak működött volna itt is a gyanakvás szeme, akkor ő talán már szerelme mellett lehetne.

Innen, a Kreislandwirt szobájából beszélt Sznyihurszkij Ozernojéval telefonon.

— Itt a rendőrparancsnok helyettese és egyúttal az írnok beszél — válaszolt neki egy vidám hang. — Mi, mi?

— Beszéljen tisztán, uram, mert semmit sem értek.

Sznyihurszkij érezte a vonal másik végén a pálinka gőzét.

— Hát figyeljen jobban, és ha iszik, mértékletes legyen. Megparancsolom a rendőrparancsnok helyettesének és egyúttal írnokának, mondja meg a közös gazdaság elnökének, hogy két óra múlva ott lesz nála a járási vezetőség. Érthető?

— Igenis. Szóval készíttessen az elnök jó ebédet?

— Megleszünk ebéd nélkül is. De gyűjtsön össze vagy egy tucat jó gazdát.

— Milyeneket? Olyanokat, akiknek a cár vagy a bolsevikok alatt volt érmük?

— Nem kellenek az érmesek! Gyűjtsék össze azokat a gazdákat, akik a cár alatt is jól megéltek a saját földjükön a saját kezük munkájából.

— Megértettem — felelte változatlanul vidám hangon a rendőrparancsnok helyettese és egyúttal írnoka.

Izgatottan utazott el Sznyihurszkij Ozernojéba: nem ismerik-e fel őt ott? Igaz, ő nem élt Ozernojéban, csupán futó látogatásokat tett itt, amikor Szofijához sietett. Házasságkötésük után egy másik faluban tanítottak, úgyhogy Omeljan Beszkaravajnijon kívül senki sem ismerhetné fel őt, ha nem lett volna az a szörnyű csata a cukorgyárban... amikor a meggyilkoltakat nem a földbe, hanem a répatörmelék alá temették. Azóta már húsz év telt el. Egész örökkévalóság. Ennyi idő alatt az emberiség vagy százmillió gyermeket nemzett, régi birodalmakat rombolt szét, újakat teremtett, tucatnyi tudományt hozott létre, csak egy valamit nem tudott kitalálni — a háború ellenszerét. Akkor ez a rákfene se telepedett volna rá a világra, akit Hitlernek hívnak. Mert ennek a hajója két folyón úszik; egyik az anyák könnye, másik a fiúk vére. És ezért nyúltak fegyverhez még az asszonyok gyöngéd kezei is.

De hát ő miért függött ég és föld között? Ideje, ideje, megjárva tucatnyi különféle utat, hogy végre kiválassza az utolsót. Mennyire kellene most neki Szofija keze, a gondolatai, a szavai. Talán még jobban, mint maga a szerelem. De mit tud ő, gyarló férfi adni neki? Új árnyékot vetni a

nevére? Talán elfelejtik, talán áthúzzák az emberek gyilkos és zsoldos múltját? Milyen nehezen vergődött az idő hálójában, és mégis tenni kell már valamit, hogy ne gyilkosként és zsoldosként pusztuljon el. De ki hinne már neki? Ki?! Bűvös kör. Nem, átkozott kör.

A közös gazdaság központja mellett tisztelettel fogadja őt az elöljáró, Anany Spitko és Omeljan Beszkaravajnij, akinek az övén a raktár kulcsai zörögnek és csörömpölnek. Omeljannak most minden mozdulata odaadásról tanúskodik, bár Sznyihurszkij csak egyet akar — hogy ez az ember tele ne kürtölje a falut az ő múltjával.

— Hát a Herr Kreislandwirt nem jön? — húzza fel Spitko szemének petyhüdt táskáit, amik mögött elvész szembogarának rézgarasa. Milyen feltűnően meghamisította még ezeket a pénzdarabokat is a sokéves kereskedés. Mintha még az állán sem sörte, csak szegényes gyér moha pelyhedzene.

— A Kreislandwirt úr megbízott engem, hogy beszélgessek a földművesekkel. Ennyi nem elég önnek?

— Isten őrizz! — kiáltott fel ijedten az elöljáró. — Hiszen mi úgy tiszteljük, annyira tiszteljük Önt, maga körül még a gondolatunk is megtisztul — hálózta körül őt hízelgő, ragadós szavakkal.

— Talán megebédel előbb az úr? — vetette be legédesebb mosolyát Omeljan. — Drága vendégünknek frissen vágott bárányt készítettünk. Meg valami borsosat is kell ennie a megfázás ellen.

— Összegyűltek az emberek?

— Itt van vagy húsz ember. Ha akarja, még többet hívunk.

— Egyelőre elég ennyi. Igaz, hogy az emberek lemondanak a földről?

— Valóban így van — komorodott el Omeljan. — Megbolondultak a parasztok. Magam sem értem, hogy miért. Valamikor a muzsik Szibériába, Brazíliába, vagy akár a pokolba is elmászott egy darab földért, most meg itthon nem akarja elfogadni. Megbolondult a világ! Istenemre, megbolondult!

— Van névsor azokról, akik eljöttek?

— Rögtön összeállítom — kapott elő a zsebéből egy német jegyzetblokkot és ceruzát.

A parasztok bizalmatlanul fogadták Sznyihurszkijt. Ő leült az asztalhoz, elővette a névsort, amit Beszkaravajnij Omeljan összeállított, és beszélni kezdett, úgy, mint valamikor, amikor még tanító volt. Arról beszélt, hogy mit jelent a földművesnek a föld, és a szava hatni kezdett, figyelmet keltett, a szemekben lassan olvadozott a fagy. De rögtön visszatért a bizalmatlanságuk, amikor feltette a kérdést, hogy miért mondanak le a földről. A parasztok mocorogtak, suttogták a magukét, de senki nem akart beszélni.

Ekkor Sznyihurszkij belenézett a névsorba, egyik név előtt megjegyzést látott: „egyházi elöljáró".

— Hát maga mit szól erről, Holodenko úr?

A padról fölemelkedett egy szikár, ősz fejű ember, fölnézett Sznyihurszkijra, és közönyös arccal szólt:

— Mit mondhatnék önnek? Az én néhány hátralevő évemnek, uram, a veteményeskert is elég. Mi az asszonnyal nem vagyunk kapzsi emberek, nem akarunk sem részt, sem tanyát.

A parasztok nevettek, de Sznyihurszkij elkomorodott:

— Maga is így gondolkozik, Litvincsuk úr?

— Ugyan, miféle úr vagyok én? — szólalt meg kelletlenül Szalivon. — Az uraktól a terményadót nem viszik el, de

rólunk — már megbocsásson — lenyúzzák. Minek kérnék én földet, mikor nincs sem szarvasmarhám, sem felszerelésem. Összes jószágomat, tyúkjaimat elvették az újgazdák, nem maradt más, csak a kézikapám meg a lapátom.

— Trofim Jaremenko sem akar földet?

Fölemelkedik az agyagbányász Trofim, és Sznyihurszkij izgatott lesz. Valahol már találkozott vele. De hol?

— Nekem most, uram, van egy kis pénzecském a gölöncsérségből — felelte röviden az agyagbányász. De szeme állhatatosan fürkészte és fürkészte az „urat".

„Valahol már találkoztunk." És a távolság ködöt lehelt Sznyihurszkijra.

Látta, hogy a parasztok ravaszkodnak, de sehogy sem tudta megérteni, miért kötik így meg magukat. Ekkor újra az egyházi elöljáróhoz fordult, akinek értelem és bölcsesség sugárzott a szeméből.

— Hát mondja meg, Holodenko úr, hol volt több kenyerük — a kolhozban, vagy a saját gazdaságukban?

— A saját gazdaságunkban — felelt meggondoltan az elöljáró.

— És maga nem félt a kolhoztól?

— Először féltem, de amikor megválasztottuk elnöknek Turovecet, már nem féltem többé.

— De miért? Hiszen maga mondta, hogy a saját gazdaságukban több jutott a szent kenyérből.

— Ez így is van, uram. De gondolkozzunk tovább! A forradalom előtt a mi falunkban még körülbelül hétszáz olyan gazda volt, mint én vagyok. Hát melyikünk gyereke járt iskolába? Egyedül Szofija Sznyihurszkaja tanult ki tanítónőnek. Most pedig magasabb képzettségűből is van vagy

félszáz. De gondolja el, még a középiskola, a gimnázium is itt van a faluban. És kórházba se kell huszonöt versztát utazni.

— A tudománnyal és az orvossággal rendben is volna, de azért mégiscsak a kenyér a legfontosabb.

— A kenyerünk is meglesz, uram. Feltétlenül meglesz. A gyerekeink, akiket apró földecskéinken felneveltünk, nem tanulták meg még, hogyan kell bánniuk ezer hektárokkal. De feltétlenül megtanulják majd, mert ezek a mi gyerekeink, nem pedig jövevények.

— Emberek! Tudjátok ki az, akivel beszélünk? — kiáltott fel váratlanul Trofim Jaremenko. — Hiszen ez Miron Sznyihurszkij, a bandából!

Halotti csend forrázta le Sznyihurszkijt, tucatnyi szem szegeződött rá. És ő úgy állt ott, mint egy szörnyű bíróságon, pedig most, a német hatalom idején, nem ezeknek az embereknek, hanem neki volt joga ítélkezni. Zavarában, szégyenében egyetlen szót sem tudott kinyögni. Ne adja isten, hogy így kelljen állani az emberi szemek bírósága előtt.

Ebben a pillanatban az elöljáró, a közös gazdaság elnöke és még két rendőr lefogta Trofim Jaremenkót, és csavarni kezdték a kezét. Kitépte magát, és még odavetette Sznyihurszkijnak:

— 21-ben, uram! Maga betemetett engem répaszeletekkel, most meg idejött, hogy betemessen a földdel. Nem sikerült a számítása! A nincstelenektől senki el nem veheti a földet.

— Hallgass el! Ne beszélj sületlenségeket — sivított rá Omeljan. — A bűnügyi rendőrségen meséld el az ötleteidet.

— Engedjék el őt — mondta szomorúan Sznyihurszkij.

— De miért?! — nem értette Omeljan. — Hiszen úgy feldühítette magát.

— Bűnös voltam előtte valaha, legalább most ne legyek bűnös — és gyorsan kiment.

Az alacsonyan szálló felhőkből a szél havat kavart, nyögtek a fák, mint ahogy nyögött az ő felzaklatott lelke. Ilyen nagy a világ, mégsem bújhat el benne ő, a vétkes. Milyen reményekkel jött valamikor ebbe a faluba, ahol a fiatal fűzfák várták, a fiatal szép szemek, a csillagocskák, a suttogás a réten, ami a kert mögött zöldellt és virágzott... Néhányszor odament a megöregedett fűzfához, Szofija roskadozó házához, de a kis rétre, ahol esténként szerelmüknek meséje szövődött, egyetlen egyszer sem nézett el. Tavasszal ezen a kis réten, ahol harmattól csillogott a fű, Szofija anyja vásznat fehérített, megmutatta vejének azokat a darabokat, melyekből ing és fehérnemű készül neki. Már nincs anyja Szofijának, és ő már régóta műselyem fehérneműt visel, minden mű és mesterkélt az ő világában, csak a fájdalom igazi.

A múlt képeit Omeljan és Anany zavarta el. Felhevülten, dühösen vetették magukat a nyomába, és négy markukkal kapaszkodtak bele:

— Ne menjen el, Miron Grigorjevics! Megsért minket. Azt hiszi, mi nem ismerjük a kultúrát és a jó modort?

— Olyan bárányt süttetünk, és van meggybor is és erősebb is.

És odamentek Ananyhoz, aki eddig minden hatalmat fogadni tudott, ami keresztülgázolt ezen a falun a 17-es évtől kezdve, aki dicsérni tudott minden hatalmat és előnyt tudott

mindegyiktől kicsikarni. Különben minek is fogadta volna őket?

Az elöljáró udvarán két rendőr topogott.

— Ez mire jó? — kérdezte Sznyihurszkij.

— A tekintély miatt. Míg mi eszünk, iszunk, ők vigyáznak.

Beléptek a tágas tisztaszobába, ahol rögtön ah!-ozni és oh!-ozni kezdett a súlyos, kacsaorrú és kacsajárású háziasszony.

Miután illendően köszöntötte a vendéget, testének mértéktelen súlyát a kemencéhez hurcolta, ahol valami sziszegett és fortyogott az illatos gőzökben.

— Megbocsásson az úr, nem is tudom, hogyan fogadjak ilyen előkelő vendéget — mondta betanultan, és gyakorlottan ügyködött a kemence mellett. — Olyan idők járnak most, hogy nem lehet beszerezni városi, úri ételt.

Omeljan keskeny szája mosolyra húzódott.

— Akkor hozd hát, Motrja, azt a falusi, nem úri bárány-sültet.

A háziasszony kacagott:

— Engedelmet kérek, a patájával kezdik vagy a szarvával?

— Azzal, ami közte van.

— Akkor kérem, maguk hozzák elő a bárányt a másik szobából! Épp most húztam ki a kemencéből.

Omeljan és Anany átmentek a másik szobába, és csakhamar visszatértek, nagy fatálon egy egész sült bárányt hozva. Ínycsiklandó volt a bárány, illatos gőzfelhő burkolta, zsírosan csillogott, tésztával volt körítve.

— Parancsoljanak! Vegyenek belőle! — A háziasszony a mellére tette a kezét, és maga is gyönyörködött alkotásában.

Anany vodkát töltött a borospohárba, és vizet a kupicába.

— Csak úgy falusiasan, csak egyszerűen — magyarázta a gazda a csodálkozó Sznyihurszkijnak.

— Látja, micsoda iszákos uram van! — kacsintott a gazdasszony, de a borospoharat maga elébe húzta. — Ha nem lenne dolga meg kötelessége, ki se józanodna soha: nyolc napot inna a héten.

— És mindig arra gondolnék: minek adott az Isten nyelvet az asszonyoknak?

Omeljan és Anany fenékig itta ki a poharát, a gazdasszony és Sznyihurszkij pedig félig.

— Ne vesse meg, uram — biztatta a gazda. — Ezt a vodkát szilvaborból párolták. Egy vödörrel megihat, a feje tiszta marad, mint a húsvéti harangszó.

— Mit beszél húsvétról? Hiszen nemsokára itt van a karácsony — szólt a háziasszony, s ahogy a templomi harangzúgásról hallott, halk hangon rázendített: „Dicsőség mennyben az Istennek, Békesség földön az embernek."

„Túlhizlalt kacsa — háborgott magában Sznyihurszkij. — Ilyen háborúban békéről énekelni."

A harmadik pohár után a gazda nyugtalankodni kezdett, megvakarta borostás állát, és megcélozta Sznyihurszkijt szeme rézgarasaival:

— Nem tudom, Miron Grigorjevics, hogy döntsek a sorsom felől.

— Ki tudja azt most?

— Pedig önnek tudnia kéne, hiszen tanult ember.

— Mi nyugtalanítja?

— A földecske, Miron Grigorjevics, az bizony, a földecske.

— Akkor vegye el, amit juttatnak, és ne keseregjen!

— Ezt persze megtehetem, de ilyen kicsi föld, amekkorát

most adnának... volt nekem a régi világban is, amikor még nem voltam elöljáró úr.

— Hát akkor most mit akar, elöljáró úr?

— Különálló tanyát, akármilyen kicsit, de a magamét. Talán valakit meg lehetne környékezni, vagy akár magának a birodalmi miniszternek fölterjeszteni, hogy az elöljáróknak tanyákat osszanak. Csak biztatásképpen.

„Moha van az álladon, moha van a fejedben is" — ráncolta össze a homlokát Sznyihurszkij, és a szemét is összehúzta:

— Arra nem gondol az elöljáró úr, hogy a saját tanyáján azonnal a partizánok kezébe esne? Vagy talán olyan tanyát választ magának az elöljáró úr, hogy rokonságba kerüljön a partizánokkal?

— Isten ments! Isten ments! — ijedten hadonászott mindkét kezével, s rögtön kijózanodott. — Lám, mit jelent a tanult fej, rögtön meglátja a lényeget.

— Na látod, mit mondtam én neked, esztelen — kiáltott a háziasszony, és újra énekelni kezdett: — „Dicsőség mennyben az Istennek..."

De senki sem csatlakozott hozzá, ő pedig elviharzott a kemence felé, meggyújtott egy szalmacsutakot, megszemlélt még valami sültet, aztán Sznyihurszkij mellé ült, és suttogva kérdezte tőle:

— Engedelmet kérek, igaz-e, hogy Szofija Petrovna a maga felesége?

— Igaz.

— Uramisten! Milyen érdekes — kíváncsian forgatta zsíros szemét.

— Mi van ebben érdekes?

— Ne is mondja! Hiszen én, engedelmet, hallottam a maguk szerelméről. Ilyenről csak a regényekben írnak. És maga, engedelmet, egyáltalán nem tudja, hol van ő?

— Engedelmet, nem tudom.

— Szegényke. De milyen boldogtalan is ez a Szofija Petrovna. Képzelje el, egész életében magányosan élt. Hát így adódott — az elválás a maguk sorsa. Na de egyenek, egyenek, mert az ész, engedelmet, a hasnál kezdődik.

— Ha így lenne, neked egy hordó eszed volna — ugratta a férje a kövér asszonyt, azután Sznyihurszkijhoz hajolt: — Maga igazat beszélt a tanyáról. Ki az, aki a saját halálába akar sietni? Engem mégsem hagy el a gond: mi lesz, ha azt a tanyát, amit még álmomban is látok, valami német Hauptmannak utalják ki.

— Nem jobb talán, ha álmában látja azt a tanyát, mint a sírban? — nézett Sznyihurszkij a rézgaras szemekbe, melyek mint lakatok őrizték a fösvény ember szegényes gazdagságát.

Anany elsápadt, de Motrja felkacagott, hatalmas mellével Sznyihurszkijra nehezedett, és kezével belecsimpaszkodott.

— Köszönöm, uram. Mert ez az én esztelen emberem még engem is a golyó elé állít, ha beleugrik a balszerencsébe, és negyedszer is megnősül, hiszen én már a harmadik aszszonya vagyok. Nézzen rá, száraz, mint a kóró, de csak kövér asszonyt vesz feleségül... Mit hozzak maguknak? Török kávét? Német kávét? Vagy a mi rumos kávénkat, hogy könnyebb legyen a lelkük?

— Olyat, amitől valóban könnyebb lesz a lelkünk.

A vendégszerető házigazdáktól csak a fejfájást és az üres szavak burkát vitte magával Sznyihurszkij, és nem gondolva a fenyegetésekre, még éjszaka a járásba akart sietni.

— Legalább egy báránycombot vigyen magával! — tukmálta rá Anany, föl-alá járkálva az udvaron a combbal, mint egy buzogánnyal, szétfröcskölve a zsírt a havon.

Ahogy kiért az útra, Sznyihurszkij egyik kapuban egy legényt pillantott meg egy lánnyal. Egymást átölelve álltak, elfeledkezve a világról. Ölelésüket nem bontotta meg még a kocsi sem, ami pedig egészen közel ment el mellettük. Talán ez az idegen szerelem súgta neki, hogy abba a kis utcába forduljon be, ahol valamikor ő is boldog volt?

Az ismerős fűzfákhoz érve kiugrott a kocsiból, a kertajtóhoz sietett, kinyitotta, és majdnem elveszítette az eszméletét. Szofija ablakaiban halvány fény reszketett. Miron fejében eszeveszetten felzúgtak a harangok. Odarohant az ajtóhoz, megragadta a kilincset, de a befagyott ajtón ugyanaz az átkozott lakat lógott. Sznyihurszkij minden erejéből húzta a lakatot, és nekiesett az ablaknak.

— Szofija! Szofija! — akarta kiáltani, de az izgalom vagy a dermesztő hideg megakasztotta a kiáltást, és csak egy hörgő hang szakadt ki belőle. — Szofija! Szofija! — most már hangosabban kiáltott, de választ nem kapott. De hiszen kell valakinek lenni a házban, mert a kályhában fa égett. Két kézzel dörömbölt az üvegen. A házban még csak egy árnyék sem mozdult. Akkor a földhányáson át a másik tornáchoz futott. Itt az ajtó azonnal kinyílt, és Sznyihurszkij már a tornácról kiáltozni kezdte:

— Szofija! Szofija! — azután beszaladt a konyhába, a tisztaszobába, benézett a kályhába, a kályha alá, a kis kamrába, és sehol senki, csak a fa sistergése visszhangzott a fülében, a fejében, és mégis tudta, hogy nemrég járhatott csak itt, érezte távoli hajfonatainak, messzi éveinek illatát.

Csalódottan futott ki a házból, odarohant a kis rétre, ahol hajdan a vásznat teregették, ahol az esthajnalcsillag fénylett felettük. A földre hajolva nyomokat pillantott meg. Az ő nyomait.

— Szofija! Szofija! — hörgött a szélbe, a sötétségbe, a hóviharba, amely már megrázta a világot. Átfutott a réten a kis tó mellett, a behavazott füzek mellett, és kifutott a mezőre, ami a fiatal erdőig húzódott, amely mögött már sűrű erdő kezdődött.

És itt egy kazal közelében meglátta őt.

— Szofija! Szofija! — hívja könyörögve, kétségbeesetten, de csak a szél süvítését hallja, és saját rekedt kiáltozását. Ha kitéphetné emlékét a szívéből, azokkal az évekkel együtt, amelyek az elválásuk után folytak le...

Űzd, űzd az ifjúi éveket — ne a fahídon, hanem a partizánok erdeje mellett. Egyre fogy a távolság közte és Szofija közt, már-már örül, hogy elérheti a feleségét. De az hirtelen megállt, fények villantak fel, és mellette feltépve a hó kérgét, golyók sivítottak. Még sohasem jutott eszébe az, hogy a felesége úgy lőhet rá, mint ellenfélre. Megdöbbent, nem esett le a hóba, de ereje a hóba hullott, és kiáltozni kezdett a lelke, vagy az, ami még maradt belőle. De az éjszaka már elragadta tőle Szofiját, ahogy valamikor őt ragadta el Szofijától.

Alig-alig támolygott el a házáig, leült a kályha mellé, azután odament a szomszédasszonyhoz, aki érkezése napján a gyermekét ringatta. Érezte, hogy az mindent tud Szofijáról, ő majd mindent-mindent elmond ennek az asszonynak, átad neki egy levelet, és talán akkor... Hadd rójják ki rá a legnehezebb próbatételt... És ha meg kell majd halnia, nem a Scsur urakkal egy sorban akar meghalni, hanem ellenük.

Tizenkét év körüli kislány nyitott ajtót. A házban pedig megpillantotta ugyanazt az asszonyt. Fonalat font, és csöndesen ringatta a bölcsőt.

Akárhogy fut, akárhogy őrjöng az idő, a bölcsők tovább ringanak!...

XXI. fejezet

Éjszakánként még álmában is hallotta Bohdan, hogy zúgnak az idegen vonatok, hogy emelkednek az égbe sötét óriásokként, csikorgások, kiáltások és üvöltözés közepette. Nappal pedig a fagyos erdő zúgott, rázta le ősz szempilláiról a tél, az elfelejtett gyermekkor, az elfelejtett békés napok muzsikáját, amikor a hóviharok és forgószelek mögött még nem a halál közeledett, hanem a jólelkű Télapó, aki vendégségbe ment a derék emberekhez, és elárasztotta őket „árpával, búzával, mindenféle jóval".

De most az életedet a robbanógolyók árasztják el, összerántják a bekerítés cikcakkját, aknákat robbantanak. És mégis a hű barátaiddal, a legvadabb őrjöngésből is kitörsz, kitörsz a nagy kaszás csapdájából, belehemperegsz a hóba a saját készítésű aknák mellé, összevérzett ujjakkal tuszkolod ezeket az aknákat a sínek alá, halállal töröd meg a halált, megsüketülsz a közelségétől, és mégis szabad perceidben verseidet mormolod. Közülük kettő már partizán-dal lett, éneklik már a szomszéd faluk csapatainál is. Meglátod, eljutnak ezek még Jarináig is, ő is rázendít majd, nem tudva, kinek a szavai csengenek bennük... Lám, milyen messze lehet repülni saját dicsőségünk kurta lábú lován.

A füzetébe bámulva Bohdan elgondolkozva csúfolja magát, de csípős szavú barátja már felé fordította kíváncsi, cigányos arcát:

— Új szikra pattant ki a fejedből, vagy csak a régi gondolataid?

— Csak a régiek.

Ivan mesterkélten sóhajt.

— Látszik, valakinek erősen viszketnek az ujjai.

— Hogy nem szégyelled magad, hiszen ez plágium: Pletnyev írt így Danyilevszkijről.

— Szemmel láthatóan van valami közös bennetek. Danyilevszkij sem kevés papírt pusztított a versekre. De mondd, milyen forrásból nyered a költészetet, ebben a kenyér és só nélküli világban?

— Beszélj hangosabban! Tudod, hogy a fülem bedugult, még az utolsó kitörésünk után.

— Azt kérdezem: most milyen forrásból nyered az ihleted?! — kiáltja Ivan.

— Egyszerre kettőből: a szerelemből és a gyűlöletből. Megértetted?

Ivan megigazítja rakoncátlan tincseinek keresztbe álló szálait.

— Hamarosan világhírre jutsz.

— Mint aknász?

— Nem, mint költő, mert téged még a mi zsugori géhásunk is elismert, és kiegészítő kosztot ad neked. Ez pedig már egyenlő a világhírrel.

Bohdan nevet.

— Ilyen az élet; ahogy nagyapám mondta.

— Igen, az élet — bólint búsan Ivan. — Legalább még egy kis sót kaphatnánk. Te valahogy könnyebben viseled a só hiányát.

— Én az éhséget is könnyebben viselem — mosolyog Bohdan.

— Úgy látszik, a költészet előzi az étvágyadat. Én fel tudnék falni egy sündisznót tüskéstül.

— Már egyszer békeidőben is hallottam ezt tőled. Nem sejtik szegény sünök, mi vár rájuk.

— Bohdan, ugye a háború után megint együtt megyünk majd tanítani?

— Hagyd, hogy előbb megérjük a háború végét.

— Persze hogy megérjük — mondja meggyőződéssel Ivan. — Te, ugye, megnősülsz a háború után?

— Ivan, menj a pokolba! És hagyd, hadd törjem a fejem.

— A nősülésről?

— A versről.

— A költészet áldozatokat követel — mondja mélyértelműen Ivan, fejébe nyomja sapkáját, és már indulna az erdőbe, amely most is hallatja zúgását a pázsitos takarón át.

Ebben a pillanatban egy rántással kinyílik az ajtó, és a földkunyhóba beesik Makszim Turovec. Az ő örömteli-izgatott arcán látszik, hogy valami rendkívüli történt a világban. A jó hír előérzetében talpraugrik valamennyi partizán, és körülveszik parancsnokukat.

— Elvtársak! Barátaim! Testvéreim! — simítja végig őket boldog pillantással Turovec. — Moszkva alatt a Vörös Hadsereg ellentámadásba ment át, és előzte a fasisztákat. A mi nyugati frontunk seregei megtörték a német támadók hadseregét, és tíz nap alatt százharminc kilométert nyomultak előre! A német középső hadseregcsoport támadó részeinek súlyos veszteséget okoztak, és azok nyugat felé húzódnak. Hát ez az ő végük kezdete...

— Hurrá! Hurrá! Hurrá! — kiáltják az erdei baitársak, örömkönnyeik között.

— Meséljen még, Makszim Pavlovics.

Turovec széttárja kezét:

— Egyelőre többet nem tudok.

— Akkor ismételje el ugyanezt.

— Szóról szóra!

És Turovec harmadszorra is szóról szóra, mint egy verset ismétli a boldog hírt. Magától teszi hozzá, hogy ma a Vörös Hadsereg tiszteletére a partizánok két helyen robbantanak ellenséges vonatokat. A meghatódott géhás megígéri, hogy friss húst ad.

— Sóval?

— Sóval is — mondja kissé bizonytalan hangon Belokony. — Még egy kevés sóm van, amit a sebesülteknek tartogattam.

Így tette ünneppé a hétköznapot a nagy fordulat a partizánok számára az erdő szívében.

Ezután Turovec odament Bohdanhoz, és félig örömmel, félig bánattal kérdezte meg tőle:

— Te Bohdan! Nem álmodtad meg az utat?

— A sínekhez?

— Nem, az illegális járási pártbizottság titkárához.

— Radimicshez? Hát előkerült? — örült meg Bohdan, és eszébe jutott az a szörnyű nap, amikor őt Paszikevics és Sinkaruk megrágalmazta, és közbelépett érte egy ember, ritkás hószínű hajjal.

Turovec arca megnyúlt.

— Radimicset megkínozták a börtönben, eltörték a csontjait. Amikor az akasztófához vitték, az Internacionálét kezdte

énekelni. A hitleristák ezt már nem állhatták ki — kapott egy sorozatot a géppuskákból. Már halott volt, amikor fölakasztották.

Bohdan szótlanul vette le a sapkáját, meghajtotta a fejét azok emléke előtt, akik már nem térnek vissza hozzánk. Egy percnyi hallgatás után Turovec halkan mondta:

— Akármilyen nehéz a szívünk, harcolni kell. Így hát, te elmégy a találkozóra a titkárral, Vlagyimir apóhoz.

— Mikor?

— Lehetőleg azonnal, hogy az új évet házban köszöntsd, ne az erdőben... Köszönök mindent, amit tettél. A csapat sem felejti el ezt neked.

Bohdan aggódni kezdett:

— Miért búcsúzik tőlem?

— Félek, hogy elvesznek tőlünk téged — ingatta fejét Turovec —, nem hagynak egy helyen megülni. Talán jobb is így.

— Én sehova sem akarok menni maguktól.

— Nekem sem akaródzik elengedni egy ilyen legényt — ölelte meg Turovec Bohdant. — De most fuss a kunyhóba, készülj, és indulj az útra, járj szerencsével! És bármi történjék veled, írd tovább verseidet, kell a költészet az embereknek.

És ismét a behavazott erdő, és ismét a fenyők melegbronza, a nyírfák ködös ezüstje, a tölgyek rőt sapkája, és a lányként reszkető nyárfák riadt, fagyos zöldje, a zömök gyertyánok részeg kékje, és a hó keresztöltésével hímezett bokrok. Ebben a sok szépségben vég nélkül lehetne gyönyörködni, ha nem ilyen idők járnának, és nem volna nehéz az út. Hófúvás volt a napokban, betemetett mindent, és ha van is nyom a hóban, csak a vadaké. Kezdhetne is már egy

tragikus verset: „Befújta életünket a hó...", de nem, szürke galamb, más dalt kezdj, mert a hó hó, de mennek és kúsznak rajta a barátaid, és felgyújtva, felrobbantva vassal a hó kérgét, a sínek alá fektetik az ellenséget. Az ellenség életét fújja be a hó!

Este, derékig hóban, Bohdan végre eljutott az ismerős ritkás erdőig, ahol egy apóka: ősz kazal állott. Bohdan megpróbált magának fészket csinálni benne éjszakára. Rázkódott a széna, egyszerre szállt belőle a nyár és a szenteste illata, a gyermekkorra emlékeztetett, és azokra az ünnepi ételekre, melyek a szülői háznál szentestére készültek. Bohdan éhes lett. Kihúzott a kis tarisznyájából a versei és a német „citromok" közül egy darab kenyeret, fagyott lóhúst, és egy kis sórögöt, mindezt az útra adta neki Belokony. Nem rossz vacsora az új esztendő előestéjén... Azután megvizsgálva a kazalt minden oldalról, hosszasan figyelt az erdő felé. Hosszan nézte a csillagokat, melyek hóvihart jósoltak, s végül elbújt a szalmába, amely erdei kamillától, páfránytól és mezítlábas gyermekkori emlékektől illatozott.

Alig szundított el, könnyű zajt hallott, óvatosan a géppuska után nyúlt, azután hangtalanul felnevetett: az erdőből vagy az erdei meséből egy nyuszi cikázott a kazalhoz. De nyomban megijedt a szénasusogástól, és gyors álomként a nyírfásba iramodott.

„Jó éjt, tapsifüles!" — nevetett Bohdan, aztán elaludt.

Másnapra megeredt a hó. Bohdan csak késő szürkületkor ért el Vlagyimir apó erdei tanyájára. Rátette kezét a kapu léceire, hallgatózott, lesett az erdő felé, a ház, a méhes felé. Semmit nem hallott, csak a hó ropogását, a téli fák bánatát.

A sötétben váratlanul ismerős hang csendült fel.

— Tán csak nem Bohdan, a Vaszilij fia érkezett hozzánk?

Bohdan felriadt, gondolatban megszidta magát vigyázatlanságáért. Mint egy kedves Télapó, lép oda hozzá mosolyogva a méhész.

— Igen, Bohdan, Vasziljev fia.

— Tán maga valaki mást várt?

— Dehogyis, téged vártalak. De miért ilyen későn jöttél?

— Olyan hófúvás van, hogy az isten világát sem látni. Hát hogy mint van, apó? — öleli és csókolja meg az öregembert, akinek dohány-, viasz-, méz- és hideg gabonaillata van.

— Élünk. Nehezen, de élünk — feleli az apó. — Menjünk a házba.

— Vár valaki ott engem?

— Vár, és alig győz kivárni.

— Hát az enyéimről mit tud, apó?

— Élnek, élnek — mondja megnyugtatóan az öreg méhész. — Apád nemrégen volt itt nálam.

Odamennek a házhoz, az öreg háromszor zörög a kilincscsel. Megnyikordul az ajtó, és valaki a küszöbről kérdezi:

— Mieink?

— Mieink — feleli a méhész.

— Megjöttél?

— Nagy nehezen elvánszorogtam. Nagy hóvihar van.

Valami nagyon ismerős, kedves és távoli van ebben a hangban. Ki lehet ez?

— Ki ez, apókám? — kérdezi suttogva

— Az, aki vár téged.

Ebben a pillanatban kinyílik az ajtó, és Bohdan rögtön

egy magas, erős ember karjaiba esik, aki ceremónia nélkül tuszkolja őt a házba, a lámpához.

— Mutasd magad, mutasd magad! — dörmögi. — Hadd lássalak, milyen vagy.

— Marko Emmanuilovics! — csodálkozik Bohdan. — Maga az? Igazán?

— Micsoda bölcs kérdés? — Pohribinszkij mosolyra húzza telt ajkait, amelyek körül elmélyültek a ráncok, a ház közepére állítja Bohdant, és kedvtelve nézegeti őt. — Partizán! Valódi partizán! És mi van a tarisznyádban? Versek vagy panaszok?

— Versek, egy kis darab só és gránátok. Aki ezek alá kerül, többet nem panaszkodik.

— A verseket elviszem, a gránátok meg a darabka só nálad maradhat — Pohribinszkij újra szemügyre veszi Bohdant, és láthatólag elégedett vele. — Hát akkor, te legény, űzzük az ellenséget?

— Mikor hogy: hol mi ütjük őt, hol ő minket, hol ő fut előlünk, hol mi ...települünk át. A fő dolog — a végeredmény! — feleli vidáman Bohdan. — De hova viszi az irományaimat?

— A partizánújságba! Persze ha valami remekművet találunk közte, átadjuk a Nagy Földnek. Hogy megörvendeztettek minket az új év előtt! No csak, tedd a sarokba a fegyveredet. Vetkőzz le, mert már ideje, hogy köszöntsük az új esztendőt. Vlagyimir apó halat is, krumplit is, mézet is készített a titkos vacsorára.

— Egyetek egészséggel! És űzzétek azt az átkozott ellenséget, hogy írmagjuk se maradjon — a méhész az asztalra tesz egy öreg, négyszögletes üveget.

— Nem csípünk be ettől a méregtől? — kérdezi Pohribinszkij.

— Nem csíptek be. Ez nem pálinka, hanem öreg méz, lábat, lelket vidító.

— Nagyon sokáig öregedett magánál ez a méz?

— Vagy húsz évig. Csak egyetek, igyatok, én majd fogadom az összekötőt. — És fehéren, mint az álom, a méhész csöndben kiment a házból.

— Hát megint találkoztunk. Nagyon örülök neked — meghatottan mondta Pohribinszkij, és Bohdan vállára tette kezét.

— Miért örül?

— Először azért, mert nem vesztél el, nem savanyodtál meg, nem húzódtál be a nehéz órák elől egy odúba. Másodszor azért, mert önfeláldozásodról, bátorságodról sokat beszélt nekem Turovec.

— Szép tőle. Lehet, hogy régi ismeretségünk alapján kissé felnagyította érdemeimet.

— Ah! Annyira nem nagyíthatjuk fel, mint amennyire le tudjuk kicsinyelni egyesek érdemeit — nevetett Pohribinszkij. — Így hát, kedves Romanisin elvtárs, az illegális pártbizottság kinevez téged egy elárvult partizánosztag parancsnokává. Az eddigi parancsnokát megölték Paszikevics kémei.

— Még találkozunk vele — Bohdan keze ökölbe szorult.

— Méghozzá hamarosan — ígérte Marko Emmanuilovics. — Mit szólsz ehhez a kinevezéshez?

Bohdan megilletődötten hallgat, és sokáig néz annak a férfinak az arcába, akinek szeméből most is a régi vidámság és energia árad.

— Beszélj! Beszélj! — sürgeti őt Pohribinszkij.

— Mit beszéljek? — szólalt meg Bohdan. — Ne gondolja, hogy dicsekszem. Én mindig — most is — hazánk fiának érzem magam. Ha kell, tűzbe, ha kell, szenvedésbe megyek érte... Köszönöm a bizalmat, a megtiszteltetést. Lesz-e az irányításhoz elég tapasztalatom, ezt nem tudom.

— Majd megtudod a harcokban. Gratulálok, és bízom benned — ölelte meg Pohribinszkij, és fejét az ablak felé fordította. — Úgy látom, megjelent az összekötőd. Holnap akármilyen hófúvás is lesz, elmégy vele a csapatodhoz.

— Nekem mindig kijut a hóviharból — bólogatott Bohdan, és az a régi hóförgeteg jutott az eszébe, amelyet már nagyon jó volna elfelejteni. De csak nem feledheti, emléke még mindig nyugtalanítja, fájdalommal és ködös reménnyel.

A tornácon csizmák kopogtak, aztán kinyílt az ajtó, és Vlagyimir apó mögött bejött a házba egy egészen behavazott asszony. Megállt a küszöbön, lesöpörte nagykendőjéről a havat, egy picit zavarba jött, és dallamosan mondta ki az egészen hétköznapi szavakat:

— Jó estét a jó embereknek.

Bohdan megremegett. Felállt a padról, és alig hitt a szemének, amikor megkérdezte:

— Jarina, te vagy az?

— Ó... Bohdan... — sikoltott fel Jarina, és halkan felelte neki, vagy tán magának: — én vagyok... — Kezében a kendővel, amelyről még szóródott a hó, zavartan odament hozzá, és az árnyékos pillák alól azok a szemek néztek fel, amelyekben benne voltak a kék hajnal, a távoli reggel harmatja és reményeinek évei is.

Azt sem tudva, mit mondjon, megkérdezi idegen, távoli hangon:

— Hogy kerültél ide, Jarina? — ez a szó: „Jarina", most tele volt örömmel és bánattal.

— Engem küldtek el összekötőnek... — zavartan nézett Vlagyimir apóra —, és úgy történt, hogy éppen tehozzád.

„Hát lehetséges ez?" — Bohdan nem veszi le a szemét az arcáról, érzi izgatottságát és Pohribinszkij pillantását és az apóka őszi levélhullásra hasonlító jóságos nevetését.

— Bohdan! Hívd az asztalhoz a vendégünket! — mondja végül Pohribinszkij. — Látod, hogy átfagyott. És kezdjük is el azt a titkos vacsorát.

— Igen, természetesen. Ülj le, Jarinocska, ülj le, kislányom! — becézgette az öreg méhész.

És megkezdődött a titkos partizánvacsora, a bibliaitól annyiban különbözött, hogy nem volt itt Júdás, hanem földjük igaz gyermekei voltak jelen, s itt volt a hűség s itt volt a szerelem.

Az új esztendő kora hajnalán Jarina és Bohdan az öreg méhész gabonájával megszórva elindultak útjukon — az erdő nyögésébe, az örök szél zúgásába, a hóvihar szikrázásába... Minden embernek át kell jutnia a maga élete viharán, és le kell győznie azt.

Kijev—Djakivci—Ivpeny, 1966—1969

Felelős kiadó a Magvető Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Osztovits Ágnes · Műszaki vezető
Beck Péter · Műszaki szerkesztő B. Solti Marianne
Sorozattervező Sebestyén Lajos · A védőborítón
Nagy András grafikája · Kiadványszám 2108
Megjelent 28,8 (A/5) ív terjedelemben, 1974-ben,
New Times betűtípusból · MA 2516
73.1150 — Kossuth Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Monori István vezérigazgató

МИХАИЛ АФАНАСЬЕВИЧ СТЕЛЬМАХ

ДУМА ПРО ТЕБЯ

(На венгерском языке).

Серия «Библиотека мировой литературы»

Перевод Анны Беде

Перевод проверила Вера Шер

Художники Лайош Шебештен и Андраш Надь

Ответственный редактор Агнеш Оставич

Совместное издание издательства «Магвете» (Будапешт, ВНР) и издательства «Карпати» (Ужгород, Украинская ССР).

Зак. 528. Бумага № 1. Формат 84×108 1/32. Печ. л. 18,0+1 вкл. Усл.-печ. л. 30,24. Изд. л. 25,68. Тираж 6600. Цена 4 руб. 20 коп.

Отпечатано с матриц типографии им. Кошута (Будапешт, ВНР) Киевской книжной фабрикой «Жовтень» республиканского производственного объединения «Поліграфкнига» Госкомиздата УССР, г. Киев, ул. Артема, 23-а.